

T.C.

**KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT VE
ŞİİRLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Burcu BEKİROĞLU

DANIŞMAN

Prof. Dr. Abdullah AYDIN

KASTAMONU 2021

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT VE ŞİİRLERİ

Burcu BEKİROĞLU

**Danışman
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi**

**Prof. Dr. Abdullah AYDIN
Doç. Dr. İbrahim AKYOL
Doç. Dr. Gülten KÜÇÜKBASMACI**

KASTAMONU-2021

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildirir ve taahhüt ederim.

Burcu BEKİROĞLU

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT ve ŞİİRLERİ

Burcu BEKİROĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Abdullah AYDIN

XIX. ve XX. yüzyıllar Osmanlı Devleti'nde sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan büyük değişimlerin yaşandığı zamanlardır. Devlet, XVII. yüzyıla kadar bilim ve teknolojiye büyük bir gelişme göstermiştir. Fakat yüzyılın sonunda kapitülasyonların yaygınlaşması, merkezî otoritenin zayıflaması, rüşvet ve iltimasın artması vb. gibi yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda devlet eski gücünü kaybetmiştir.

XIX. ve XX. yüzyılda devletin bu kötü gidişatını engellemek amacıyla yapılan tüm girişimler ve yenilikler zamanla yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti yıkılmış, bağımsız bir Türk devleti kurulmuştur. Yaşanan tüm sosyal, siyasal ve kültürel gelişmeler doğal olarak edebiyatı da etkilemiştir.

Her sanatçı yaşadığı dönemin zihni yapısından etkilenmektedir. Yaşadıkları dönemdeki olaylar ve değişimler sanatçılar üzerinde olumlu veya olumsuz tesirler bırakmıştır. Tüm bu unsurlar, kaleme aldıkları eserlere de yansımıştır. XIX. ve XX. yüzyılın önemli şairlerinden birisi olan Hafız Yusuf Cemil Ararat da yaşadığı dönemdeki olaylardan etkilenerek bunları şiirlerine yansıtmıştır. Bu çalışmada Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın hayatı, edebî kişiliği, sanatı, öğrencileri ile hatıraları ve eserleri üzerinde durulmuştur. Şaire ait transkripsiyonu yapılan şiirler, günümüz Türkçesine aktarılarak şekil ve muhteva açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hafız Yusuf Cemil Ararat, edebî kişilik, sanat, eserler, şiirler, inceleme.

2021, 527 sayfa.

ABSTRACT**Master Thesis****HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT AND HIS POEMS****Burcu BEKİROĞLU****Kastamonu University****Social Sciences Institute****Department of Turkish Language and Literature****Advisor: Prof. Dr. Abdullah AYDIN**

XIX. and XX. centuries are the times that great alterations were experienced in Ottoman Empire, in terms of social, economic, cultural and politic aspects. The Empire has made a great progress in science and technology until the XVII. century. However, at the end of the century, with the negative events such as spread of capitulations, weakening of the central authority and increase of bribery and favoritism, The Empire started to lose its former power.

In the XIX. and XX. century, all attempts and innovations which were made in order to prevent this inevitable doom of the empire have become insufficient in time. As a result of this situation, Ottoman Empire collapsed and an independent Turkish state was established. All social, political and cultural incidents that have taken place these times have affected literature naturally.

Every artist is influenced by the mentality of the people of this period. Events and alterations which are in the period they live had positive or negative impact on the artist. All these factors and elements are reflected in the works they wrote. One of the most important poets of the XIX. and XX. century, Hafız Yusuf Cemil Ararat was also influenced by the incidents of this period and he reflected them in his poems. The poems which belong to the poet were transcribed, they were examined in terms of shape and content by being translated into today's Turkish

Keywords: Hafız Yusuf Cemil Ararat, literary personality, art, works, poetry, analysis.

2021, 527 Page.

ÖNSÖZ

XIX. ve XX. yüzyılın önemli şairlerinden birisi olan Hafız Yusuf Cemil Ararat, 1879'da İstanbul, Kınalıada'da doğmuştur. Arkadaş ve dostları arasında “*Hafız Yusuf*” ve “*Hafız Bey*” diye tanınmıştır. Babası Karslı Mehmed Ağa, Konak aşçıbaşılardanandır. Annesi ise iyiliksever, oğluna çok düşkün, titiz bir çerkezdir.

Hafız Bey, eğitim hayatına Etyemez'deki Kamer Hatun İlkokulu'nda başlamış, Aksaray Valide Rüştüyesi ve Heybeliada'da bulunan Bahriye Rüştüyesi'nde devam etmiştir. Ayrıca dönemin önemli mektupçularından Ahmet Rıza ve Giritli Muhtar beylerin bilgilerinden yararlanmıştır. Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilen şair bu dillerde şiirler yazmış ve bunları başarılı bir şekilde Türkçeye çevirmiştir.

Hafız Yusuf Bey, memuriyet hayatı boyunca altı serasker ve on Harbiye Nazırı'nın özel kalem müdürlüğünü yapmıştır. Emekli olduktan sonra İstanbul Kapalıçarşı'da bir *naturacılık (cam elmasçılığı)* dükkânı açmıştır. “*Nahiv Özü*”, “*Müşkilât-ı Fuzûlî*”, “*Kur'an-ı Kerim İçin Çiçekli Elifbe*”, “*Arûz'a İtiraz*” ve “*Lâmiyyetü'l- Arab*” adlı eserlerin sahibi olan Hafız Yusuf Bey, İstanbul'da vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, XIX. ve XX. yüzyıllar arasında yaşamış, Arap dili ve edebiyatının önemli âlimlerinden Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın, hayatı, sanatı, eserleri hakkında kapsamlı bir bilgi vermek ve Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın şiirlerini şekil, muhteva bakımından incelemektir.

Çalışma, “Giriş”, kısmı dışında “Hafız Yusuf Cemil Ararat”, “Hafız Yusuf Cemil Ararat Şiirleri'nin Şekil ve Muhteva Özellikleri” ve “Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın Şiirleri” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın “Giriş” kısmında şairin yaşadığı dönem hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde; Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın hayatı, sanatı, eserleri, öğrencisiyle yapılan röportaj, öğrencilerinden hatıraları ve el yazma eserde ağırlıklı olarak şiirlerine yer verdiği şairler hakkında bilgi verilmiştir. Hafız Yusuf Bey'in, el yazma eserde ağırlıklı olarak şiirlerine yer verdiği şairler arasında Çizmeci-zâde Hüseyin Hüsnî Efendi ve Adanalı Hayret Efendi yer

almaktadır. Y635 demirbaş numaralı el yazma eserin yeni alfabeye aktarılması sebebiyle bu şairlerin şiirleri, el yazma eserden ayrılmamıştır.

İkinci bölümde; şiirlerin nazım şekilleri, vezinleri, kafiye ve redifleri tespit edilmiştir. Gazellerin beyit sayıları ve vezin kalıpları tablo halinde tasnif edilmiştir. Ayrıca nazım şekilleri transkripsiyonlu metinde bu şekilde “[ ]” içerisinde belirtilmiştir. Şairin şiirlerinde işlediği konular başlıklar hâlinde verilmiştir. Üçüncü bölümde; demirbaş numarası Y635 olan ve başka bir nüshası bulunmayan el yazma eserin nüsha özellikleri, transkripsiyonlu metnin hazırlanmasında izlenen yol hakkında bilgi verilmiş, transkripsiyon sistemi tablo hâlinde gösterilmiş ve transkripsiyonu yapılan şiirler, günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Her şiirin bulunduğu nüsha, şiirlerin üst köşesinde “[ ]” içerisinde verilmiş ve şiirler tarafımızdan numaralandırılmıştır. Şiirlerde yer alan eksik kelime ve mısralar “.....” şeklinde gösterilmiştir. Çalışma sonuç kısmındaki değerlendirme, kaynakça, ekler ile son bulmuştur.

Çalışmamın hazırlanması esnasında maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, her zaman yanımda olan aileme, tezime görüş ve önerileriyle katkıda bulunan nişanlım Feyyaz KIZILKAYA'ya, çalışmamda ve akademik hayatımda değerli düşüncelerini benden esirgemeyen, çalışmamın hazırlanmasında bana yol gösteren, gerekli kaynaklar hakkında bilgi veren kıymetli hocam Prof. Dr. Abdullah AYDIN'a ve eğitim-öğretim hayatım boyunca bana emekleri geçen tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Burcu BEKİROĞLU
Kastamonu, ..., 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	10
1. HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT (1879-1963).....	10
1.1. Hayatı	10
1.2. Öğrencileri.....	13
1.2.1. Ahmet Kahraman.....	13
1.2.2. Hayrettin Karaman.....	14
1.2.3. Bekir Topaloğlu	15
1.2.4. Mahmud Esad Coşan	17
1.2.5. Mehmet Nazif Şahinoğlu	19
1.2.6. Uğur Derman	20
1.3. Ahmet Kahraman ile Röportaj	21
1.4. Öğrencilerinden Hatıralar	25
1.4.1. Ahmet Kahraman'ın Hafız Yusuf Bey ile İlgili Hatıraları	25
1.4.2. Mahir İz'in Hafız Yusuf Bey ile İlgili Hatıraları.....	29
1.4.2.1. Mahir İz'in, Hafız Yusuf Bey'in Kişiliği, Karakteri, Mizacı ve Manevi Tarafı Hakkındaki Görüş ve Hatıraları	37
1.4.2.2. Mahir İz'in Gözünden Hafız Yusuf Bey'in Şeriat, Tarikat ve Din Adamları Hakkındaki Görüş ve Hatıraları	40

1.4.2.3. Mahir İz'in, Hafız Bey'in Nükteleri ve Şairliği Hakkındaki Görüş ve Hatıraları	44
1.4.3. Mahmud Esad Coşan'ın Necati Lugal ve Hafız Bey ile İlgili Hatırası	49
1.4.4. Hayrettin Karaman'ın Hafız Yusuf Bey ile İlgili Hatıraları	50
1.4.5. Bekir Topaloğlu'nun Hafız Yusuf Bey ile İlgili Hatıraları.....	55
1.5. El Yazma Eserde Şiirlerine Yer Verdiği Şairler	62
1.5.1. Çizmeci-zâde Hoca Hüseyin Hüsnî Efendi	62
1.5.2. Adanalı Hayret Efendi	64
1.6. Eserleri.....	67
1.6.1. Müşkilât-ı Fuzûlî.....	67
1.6.2. Nahiv Özü	68
1.6.3. Kur'ân-ı Kerîm İçin Çiçekli Elifbe.....	68
1.6.4. Arûz'a İtiraz.....	68
1.6.5. Lâmiyyetü'l-Arab	68
1.6.6. Diğer Eserleri.....	69
1.7. Sanatı	70
1.7.1. Dil	70
1.7.2. Üslûp.....	72
II. BÖLÜM	77
2. HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT ŞİİRLERİ'NİN ŞEKİL ve MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	77
2.1. Şiirlerin Şekil Özellikleri.....	77
2.1.1. Nazım Şekilleri	77
2.1.2. Vezinler.....	80
2.1.3. Kafiye ve Redifler.....	82
2.2. Şiirlerin Muhteva Özellikleri.....	85

2.2.1. Din	85
2.2.1.1. Allah.....	85
2.2.1.2. Melekler.....	89
2.2.1.3. Kitaplar	91
2.2.1.5. Peygamberler	100
2.2.1.5.1. Hz. Muhammed.....	100
2.2.1.5.2. Hz. İbrahim.....	101
2.2.1.5.3. Hz. İsa (Mesih)	102
2.2.1.5.4. Hz. Süleyman	102
2.2.1.5.5. Hz. Mûsa.....	103
2.2.1.5.6. Hz. Yakup.....	106
2.2.1.5.7. Hz. Yusuf.....	106
2.2.1.6. Ehl-i Beyt.....	107
2.2.1.7. Diğer Dinî Kavramlar.....	108
2.2.1.7.1. Ezan	108
2.2.1.7.2. Kible, Kible-gâh	108
2.2.1.7.3. Namaz.....	109
2.2.1.7.4. Günah	109
2.2.1.7.5. Kıyamet Günü, Maşer, Haşr.....	110
2.2.1.7.6. Ahiret.....	111
2.2.1.7.7. Kabir (Mezar).....	112
2.2.1.7.8. Cennet ve Cehennem	112
2.2.1.7.9. Kader, Levh-i Mahfuz.....	115
2.2.1.7.10. Müslüman, Gayr-ı Müslim, Ümmet, Kâfir	115
2.2.1.7.11. İman.....	118
2.2.1.7.12. Ka'be	119

2.2.2. Tasavvuf.....	119
2.2.2.1. Şeyh, Rind, Salik, Zâhid	119
2.2.2.2. Vahdet-i Vücut, Vahdet	122
2.2.2.3. Fenâ	123
2.2.2.4. İstiğna.....	124
2.2.2.5. Tevhid.....	124
2.2.2.6. Tecellî.....	125
2.2.2.7. Vuslat, Vasl	125
2.2.2.8. Hayret.....	126
2.2.2.9. Mâsivâ.....	126
2.2.2.10. İhlâs.....	126
2.2.2.11. Zâhir.....	127
2.2.2.12. Eren, Ârif.....	127
2.2.2.13. Takvâ.....	128
2.2.3. Atasözleri ve Deyimler	129
2.2.4. Doğa.....	146
2.2.4.1. Bağ ile İlgili Unsurlar.....	146
2.2.4.1.1. Gülistan, Gülzâr, Bağ-zâr, Bağ.....	146
2.2.4.1.2. Bostan.....	148
2.2.4.1.3. Çemen.....	149
2.2.4.1.4. Lâle-zâr	150
2.2.4.2. Çiçekler	150
2.2.4.2.1. Yasemin (Yâsemen, semen) ve Şebboy (Şebbû).....	151
2.2.4.2.2. Ukhuvan.....	152
2.2.4.2.3. Sünbül (Sümbül)	152
2.2.4.2.4. Nergis	153

2.2.4.2.5. <i>Gül (Verd)</i>	155
2.2.4.2.6. <i>Gonca</i>	156
2.2.4.2.7. <i>Erguvan</i>	157
2.2.4.2.8. <i>Lâle</i>	158
2.2.4.2.9. <i>Kerbelâ Çiçeği</i>	159
2.2.4.3. <i>Ağaçlar</i>	160
2.2.4.3.1. <i>Çam Ağacı</i>	160
2.2.4.3.2. <i>Hurma Ağacı</i>	161
2.2.4.3.3. <i>Servi</i>	162
2.2.4.3.4. <i>Zakkum Ağacı</i>	162
2.2.4.4. <i>Hayvanlar</i>	162
2.2.4.4.1. <i>Kuşlar</i>	163
2.2.4.4.1.1. <i>Bülbül (Andelib, Hezar)</i>	164
2.2.4.4.1.2. <i>Tûtî (Papağan)</i>	166
2.2.4.4.1.3. <i>Kumru</i>	167
2.2.4.4.1.4. <i>Şahin</i>	167
2.2.4.4.2. <i>Dört Ayaklılar, Böcekler ve Kelebekler</i>	168
2.2.4.4.2.1. <i>Arslan</i>	168
2.2.4.4.2.2. <i>Sivrisinek (Meges)</i>	169
2.2.4.4.2.2. <i>Mûr</i>	169
2.2.4.4.2.3. <i>Pervâne (Kelebek)</i>	170
2.2.4.5. <i>Akarsular</i>	171
2.2.4.5.1. <i>Göksu</i>	171
2.2.4.6. <i>Rüzgârlar</i>	171
2.2.4.6.1. <i>Bâd-ı Sabâ</i>	172
2.2.4.6.2. <i>Poyraz</i>	173

2.2.4.6.3. <i>Karayel</i>	174
2.2.4.7. <i>Doğal Afetler</i>	174
2.2.4.7.1. <i>Deprem</i>	174
2.2.4.8. <i>Kozmik Unsurlar</i>	175
2.2.4.8.1. <i>Felek</i>	175
2.2.4.8.2. <i>Yıldızlar</i>	177
2.2.4.8.3. <i>Gezegenler</i>	178
2.2.4.9. <i>Değerli Taşlar</i>	180
2.2.4.9.1. <i>Elmâs</i>	180
2.2.4.9.2. <i>Yâkût</i>	181
2.2.5. <i>Hastalıklar</i>	182
2.2.5.1. <i>Hastalık İsimleri</i>	183
2.2.5.1.1. <i>Tâun (Veba)</i>	183
2.2.6. <i>Sosyal Hayat</i>	184
2.2.6.1. <i>Mûsikî</i>	185
2.2.6.1.1. <i>Mûsikî Aletleri</i>	186
2.2.6.1.1.1. <i>Ney</i>	186
2.2.7. <i>Mekânlar (Yerler)</i>	187
2.2.7.1. <i>Ülkeler</i>	188
2.2.7.1.1. <i>Türkiye, İspanya, Rusya, İsrail</i>	188
2.2.7.1.2. <i>Filistin</i>	188
2.2.7.2. <i>Şehirler</i>	189
2.2.7.2.1. <i>İstanbul</i>	189
2.2.7.2.2. <i>İzmir</i>	189
2.2.7.2.3. <i>Ankara</i>	190
2.2.7.2.4. <i>Kudüs</i>	190

2.2.7.2.5. <i>Sifâhân (İsfahân)</i>	192
2.2.7.2.6. <i>Ken'an İli</i>	192
2.2.7.2.7. <i>Bağdâd (Darü's-selâm)</i>	193
2.2.7.3. <i>Semtler, İlçeler ve Diğer Yerler</i>	194
2.2.7.3.1. <i>Bâyezid Merkez Kıraathanesi</i>	194
2.2.7.3.2. <i>Sarıyer</i>	195
2.2.7.3.3. <i>Beşiktaş</i>	196
2.2.7.3.4. <i>Kanlıca</i>	196
2.2.7.3.5. <i>Erenköy</i>	197
2.2.7.3.6. <i>Çengelköy</i>	197
2.2.7.3.7. <i>Kadıköy İskelesi</i>	198
2.2.7.3.8. <i>Harem İskelesi</i>	198
2.2.7.3.9. <i>Bâğ-ı İrem</i>	199
2.2.8. <i>Yol</i>	199
2.2.8.1. <i>Demiryolu</i>	199
2.2.8.1.1. <i>Bağdat Hattı</i>	199
2.2.9. <i>Tarihî Eserler</i>	201
2.2.10. <i>Kişiler</i>	202
2.2.10.1. <i>Padişahlar</i>	202
2.2.10.1.1. <i>Sultan Abdülhamid</i>	202
2.2.10.1.2. <i>Diğer Osmanlı Padişahları</i>	203
2.2.10.2. <i>Efsânevî Şahsiyetler</i>	204
2.2.10.2.1. <i>Ferîdûn</i>	204
2.2.10.2.2. <i>Cem</i>	205
2.2.10.2.3. <i>Nemrûd</i>	206
2.2.10.2.4. <i>Diğer Efsânevî Şahsiyetler</i>	207

2.2.10.3. Şairler ve Yazarlar	208
2.2.10.3.1. Nef'î.....	208
2.2.10.3.2. Nedîm.....	209
2.2.10.3.3. Mehmet Âkif Ersoy	210
2.2.10.3.4. Eşref Edip (Fergan).....	211
2.2.10.3.5. Şair Neyzen Tevfik	213
2.2.10.4. Mutasavvıflar	215
2.2.10.4.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî.....	215
2.2.10.4.2. Diyamandi (Yaman Dede).....	216
2.2.10.5. Döneminin Diğer Kişileri.....	219
2.2.10.5.1. Süleyman Süleymangil.....	219
2.2.10.5.2. Kasım Gülek	220
2.2.10.5.3. Giritli Ahmed Muhtar Efendi	223
2.2.10.5.4. Eşref Sencer Kuşçubaşı	225
2.2.10.5.5. Ömer Ali Bey	226
2.2.10.5.6. Bay Ahmed.....	228
2.2.10.5.7. Uğur Bey.....	228
2.2.10.5.8. Ömer Rıza Doğrul	228
2.2.10.5.9. Mahmud Şevket.....	229
2.2.10.5.10. Karşlı Mehmed Ağa.....	231
2.2.11. Sevgili, Âşık ve Rakip (Ağyar) İlişkisi.....	231
III. BÖLÜM.....	236
3. HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT'IN ŞİİRLERİ	236
3.1. El Yazma Eserin Nüsha Özellikleri.....	236
3.2. Transkripsiyonlu Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yol	239
3.3. Transkripsiyon Sistemi.....	241

3. 4. Metin	242
SONUÇ	504
MUHTEVA DİZİNİ	508
KAYNAKÇA	516
Fotoğraf 1. Hafız Yusuf Cemil Ararat.....	525
Fotoğraf 2. Hafız Yusuf Cemil Ararat ve Annesi	526
ÖZGEÇMİŞ	527

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e. : adı geçen eser.

a.g.m. : adı geçen makale.

vb. : ve benzeri.

vd. : ve diğerleri.

C. : Cilt.

S. : Sayı.

s. : Sayfa.

H.z. : Hazreti.

K. : Kaside.

Mu. : Murabba.

G. : Gazel.

M. : Mesnevî.

R. : Rübâî.

T. : Tardiye.

Kı. : Kıt'a.

N. : Nazım.

Ma. : Matla'.

Me. : Mesari.

Tu. : Tuyuğ.

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2. 1. Gazellerin beyit sayıları ve kaç şiirde kullanıldıkları	79
Tablo 2. 2. Şiirlerin vezin kalıpları ve kaç şiirde kullanıldıkları.....	80
Tablo 3. 1. Transkripsiyon Sistemi	241

GİRİŞ

XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

Yüzyıllar boyunca farklı kültür ve inanca sahip birçok milleti bünyesinde barındırmış olan Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıla kadar bilim ve teknolojiye büyük bir gelişme göstermiştir. Yüzyılın sonunda merkezî otoritenin zayıflaması, Avrupa'da yaşanan gelişmeler, kapitülasyonların yaygınlaşması, doğal sınırlara ulaşılması, devlet içinde rüşvet ve iltimasın artması vb. gibi gelişmelerden dolayı devlet eski gücünü kaybetmeye başlamıştır.¹

Yaşanan bu olumsuz gelişmeler sonucunda, birtakım değişiklikler yapılması gerekli görülmüştür. Batılılaşma sürecinin başlaması hakkında kaynaklar ele alındığında farklı görüşlerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu konu hakkındaki genel yargı ise sürecin III. Selim ile başladığı ya da Tanzimat Fermanı ile gerçekleştiğidir.²

Bazı kaynaklara göre ise; batılılaşma evresinin Türklerin anayurtlarını terk ederek batıya doğru göç etmeleriyle başladığı görüşüdür. Batılılaşma ele alındığında akla gelen önemli dönemlerden birisi de *Lale Devri* olarak da bilinen III. Ahmet dönemidir.³ Bu dönemde Avrupa'dan örnek alınan gösterişli yaşam biçimi ve taklit edilen eğlence hayatı, dikkat çeken önemli ayrıntılar olarak kendisini göstermektedir.⁴

Bunların dışında Batılılaşma girişimleri ele alındığında; Avrupa'ya elçi gönderilmesi de önemli gelişmeler arasında yer almaktadır. 1720'lerde Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi, Paris'e elçi olarak gönderilmiştir. Mehmet Efendi görev için Paris'e giderken yanında oğlu Said Efendi'yi de götürmüştür. Fransa'da kaldığı bu süre içerisinde Said Çelebi'nin, matbaacılığa karşı kendisinde bir ilgi uyanmış ve matbaanın yararlı olduğu düşüncesine ikna olmuştur.⁵

---

¹ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.16, Aralık 2007, s. 12-14.

² Derya Uzun Aydın, "Osmanlı'nın Son Dönemi'nde Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatına Genel Bir Bakış", **İstanbul Journal of Social Sciences**, S. 4, 2013, s. 2.

³ Uzun Aydın, a.g.e., s. 2.

⁴ İlber Ortaylı, **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 59.

⁵ Bernand Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 9. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2017, s. 71.

Said Çelebi, ilk Türk matbaasının gerçek anlamda kurucusu ve idarecesi olan İbrahim Müteferrika ile birlikte el birliği yaparak matbaanın yararı üzerine bir risale alıp, sadrazama arz etmişlerdir. Bunun neticesinde 5 Temmuz 1727’de padişahın fermanı ile İstanbul’da Türk matbaasının kurulmasına ve Türkçe kitap basımına izin çıkmıştır.⁶

Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet Efendi Paris’ten dönerken yanında birkaç Fransız subayını da getirmiştir. Osmanlı’da bu süreçte *Humbarahane-i Hümayun* kurulmuştur. Buradaki askerler, Fransa’dan gelen bu subaylar tarafından yetiştirilmiştir. Bu süreçte özellikle Fransız subay *Baron de Tott*, askerî konularda önemli sorumluluklar almıştır. Osmanlı Deniz Mühendisliği Okulu’nun kurulmasında etkili olmuştur. Bu okulda Fransız hocalar, Fransızca olarak ilk defa eğitim vermişlerdir. Daha sonradan okul, *Mühendishane-i Bahr-i Hümayun*’a dönüşmüştür. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, Osmanlı askerlerinin ilk defa resimle tanışmalarına vesile olması açısından da önem arz etmektedir.⁷

Bu dönemde eğitim sisteminde Avrupa’dan geri kalındığı düşünülerek Batılı eğitim kurumları örnek alınmış ve eğitim kurumları iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bunların dışında askerî alanda da yenileştirme çabaları devam etmiştir. Özellikle I. Mahmut, III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde genişleme çabaları hız kazanmıştır. Humbaracı Ahmet tarafından *Humbaracı Ocağı* kurulmuştur. III. Selim ile birlikte *Nizam-ı Cedid* adı verilen yenilikler yapılmıştır. II. Mahmut zamanında *Yeniçeri Ocağı* kaldırılmıştır. Ayrıca tıp ve astronomi bilimleri öğretilmeye başlanmıştır.⁸ 1835’te II. Mahmut zamanında *Muzika-i Hümayun Mektebi* açılmış ve yine bu dönemde ilköğretim zorunlu hâle getirilmiştir.

Bunların dışında önemli gelişmeler arasında; rüştiyelerin kurulması, yükseköğretim düzeyindeki okullar (Darülfünun) konusunun gündeme getirilmesi, okullarda fizik, kimya, matematik gibi bilimlerin öğretilmeye çalışılması yer almaktadır. Ayrıca öğretim dili ağırlıklı olarak Fransızca olmuştur. Hemen hemen her alanda Fransızlar örnek alınmaya başlanmıştır.⁹

---

⁶ Lewis, a.g.e., s.72.

⁷ Uzun Aydın, a.g.e., s. 3

⁸ Uzun Aydın, a.g.e., s. 4.

⁹ Uzun Aydın, a.g.e., s. 4.

II. Mahmut zamanında özellikle askerî alan başta olmak üzere giyim-kuşamda batı tarzı örnek alınmıştır. Bu dönemde fes kullanımı, ilk defa pantolon giyilmesi ve padişahın devlet dairelerine resmini astırması önemli gelişmeler arasında yer almıştır. Dönemin önemli gelişmelerinden birisi de Avrupa'ya öğrenci gönderilmesidir. Genel olarak toplumun her alanında yenileşme ve batılılaşma etkisi görülmüştür.¹⁰

XIX. yüzyıldan sonra da, Osmanlı Devleti'nde Batı kültür ve medeniyetinin etkileri hayatın her alanında kendisini göstermeye başlamıştır.¹¹ Osmanlı Devleti'nde yenileşmenin en yoğun olduğu dönem XIX. yüzyıl olmuştur. Bu dönemde Tanzimat ve Islahat Fermanı ilan edilmiş ve Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Kanun-i Esasi yürürlüğe girmiştir. Bu büyük reformların halka benimsetilmesi için de eğitime büyük önem verilerek eğitim alanında yenilikler yapılmıştır.¹²

XIX. yüzyılda; devletin merkezi otoritesinin zayıflaması, askerî yapının bozulması, toprak ve vergi sistemindeki aksaklıklar, ayaklanmalara sebep olmuştur. Ayrıca yaşanan nüfus artışı, enflasyon, topraksızlık vb. gibi sebeplerden dolayı idare bozulmuş ve köylüler isyan etmiştir.¹³ Yine bu dönemde meydana gelen Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi olaylar, Osmanlı'yı olumsuz yönde etkilemiştir. Fransız İhtilali sonucunda milliyetçilik akımı ile azınlıklar isyan ederken Sanayi Devrimi ile birlikte Osmanlı ekonomisi çökme noktasına gelmiştir. Osmanlı'nın son üç asrına bakıldığında sorun-çözüm-ıslah şeklinde ilerlemeye çalıştığı görülmektedir.¹⁴

Tüm bu yaşanan gelişmeler dışında XIX. yüzyıldaki yenilikçilerin, Batı'yı iyi tanımak amacıyla Tercüme Odaları ve büyükelçiliklerde görev yapmaları dikkat çekici olmuştur. Eğitim, sağlık, askerî, bürokrasi ve gündelik alan gibi pek çok alanda yenilikler yapılmıştır. Yenilikler, İstanbul'da başlayıp, diğer illere yayılmıştır.¹⁵ Ayrıca bu yüzyılda; *eşitlik*, *hürriyet* ve *adalet* gibi fikirleri benimseyen aydınlar ön plana

¹⁰ Uzun Aydın, s. 4.

¹¹ Cemil Meriç, **Umrandan Uygarlığa**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 110.

¹² Mustafa Karabulut, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum", **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 2, Güz 2016, s. 50.

¹³ Karabulut, a.g.e., s. 50.

¹⁴ Karabulut, a.g.e., s. 51.

¹⁵ Karabulut, a.g.e., s. 51.

çıkıştır. Bu süre içerisinde Meşrutiyet ilan edilmiştir. Baskıcı bir dönem olarak bilinen II. Abdülhamid döneminde eğitim süreci gelişmeye devam etmiştir.¹⁶

Kültürel açıdan bakıldığında; *Fransızca öğrenmek, piyano çalmak, dans etmek, gezmek* vb. gibi faaliyetler Meşrutiyet'in etkilerini göstermektedir. Ayrıca bu dönemde matbaanın yaygınlaşması ve Türk basının gelişmesiyle birlikte aydın sınıfın etkinliğinin artması da dikkat çeken önemli olaylar içerisinde yer almaktadır.¹⁷ Bu bağlamda XIX. yüzyılda Osmanlı'nın basın hayatındaki gelişmeleri ele alacak olursak; İzmir ve İstanbul'da yabancı dilde çıkan gazeteler ve Mısır'da iki ayrı gazete basılmış olsa da 1831'de İstanbul'da Türkçe olarak basılması ile "*Takvim-i Vekayi*" ilk Osmanlı gazetesi olarak kabul edilmiştir. Gazeteye ismini veren II. Mahmut'un asıl amacı yapmayı planladığı yenilikleri arada herhangi bir aracı olmadan halka iletmektir.¹⁸

1840'tan itibaren çıkarılan yarı resmi özellik gösteren *Ceride-i Havadis* ise William Churchill tarafından çıkartılmıştır. Gazetenin çıkış amacı; İngilizlerin ekonomik ve siyasi çıkarlarına yönelik bir kamuoyu oluşturmaktır.¹⁹ 1857'deki *Matbaa Nizamnamesi* ile basın hayatına yeni düzenlemeler getirilmiştir. Nizamnamedeki en önemli husus; gazetenin çıkarılmasında hükümetin izninin olması şartıdır. Bağımsız ilk Türkçe gazete olan *Tercüman-ı Ahval*, 1860'ta çıkarılmıştır. Gazetenin sahibi Ağâh Efendi, başyazarı ise Şinasi'dir.²⁰

1862'de Şinasi tarafından *Tasvir-i Efkâr* gazetesi çıkartılmıştır. Bu gazetenin başyazarlığını Namık Kemal yapmıştır. 1872'de ise Namık Kemal ve Ebuzziya Tevfik tarafından *İbret* gazetesi çıkarılmıştır.²¹ Bunların dışında *Hürriyet*, *Terakki*, *Mecmuası Fünûn* gibi yeni yayın organları çıkarılmıştır. Bu dönemde matbaa ve gazete sayısında ciddi bir artış olmuştur. Gazete sayısındaki artış beraberinde tartışmaları da getirmiştir. Dönemin aydınları padişahın halkına daha çok sahip çıkması gerektiği hususunda hemfikir olmuşlardır. Zamanla basına sansürler de konulmuştur. Bu

¹⁶ Uzun Aydın, a.g.e., s. 7.

¹⁷ Karabulut, a.g.e., s. 52.

¹⁸ Oğuz Han Öztay, "Osmanlı'nın Siyasal Hayatında Basının Rolü: 19. Yüzyıl Örneği", **Social Mentality and Researcher Thinkers Journal**, 2020, S. 6 (29), s. 238.

¹⁹ Ramazan Korkmaz, **Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000 El Kitabı**, 8. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s. 27.

²⁰ Karabulut, a.g.e.,s. 52.

²¹ Korkmaz, a.g.e., s. 28.

baskılar sebebiyle Türkiye’den, Fransa ve İngiltere’ye kaçan bazı gazeteci, şair, yazar ve siyasetçiler gittikleri ülkelerde de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.²²

XIX. yüzyılda Osmanlı düşünce hayatında fikir adamlarının olduğu gibi edebiyatçıların da etkisi büyüktür. Tanzimat şair ve yazarları Batı’dan gelen sosyal ve felsefi konulara ilgi duymuşlardır. Bunları yazmış oldukları roman, hikâye, tiyatro ve şiirlerinde kullanmışlardır. XX. yüzyıldan itibaren konu daha bilinçli bir şekilde sosyolog ve fikir adamları tarafından ele alınmıştır.²³

Türk edebiyatının, Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesinden sonra Batılılaşmaya başladığı görülmüştür. Batılı tarzda ürünler ilk olarak bu dönemde verilmeye başlamıştır. Ayrıca ilk defa bu dönemde *hak, adalet, özgürlük, vatan* vb. kavramların kullanılmaya başladığı görülmüştür. Bu dönemde Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat Efendi gibi sanatçılar daha çok halka yönelik eser verme düşüncesindeyken, Abdülhak Hamit, Rezaizâde Mahmut Ekrem gibi sanatçılar ise daha çok kişisel konulara yönelmişlerdir.²⁴ Yine tiyatro da ilk defa Tanzimat döneminde görülmeye başlamıştır. Batı tarzında yazılmış ve yayımlanmış ilk tiyatro örneği Şinasi’ye ait olan “*Şair Evlenmesi*”dir. Sahnelenen ilk tiyatro örneği ise Namık Kemal tarafından kaleme alınmış olan “*Vatan Yahut Silistre*”dir.²⁵

Osmanlı Devleti’nin, son dönemlerinde birçok yönden gerilediği görülmüştür. Bu kötü gidişatı durdurmak için birçok yenilik yapılmaya çalışılmıştır. Modernleşme çabaları toplumun her alanında görülmüştür. Örnek alınan Batılı yaşam tarzı sonucunda zenginler/aydınlar zamanla *alafrangalaşarak* yeni bir tipin oluşmasına yol açmışlardır. Dönemdeki *çağdaşlaşma* fikri insan hayatının her safhasında kendisini göstermiştir.²⁶

XIX. yüzyıldaki bu olumsuz gelişmelerden sonra, birçok yenilik yapılarak devletin kötü gidişatı durdurulmak istenmişse de XX. yüzyılda da birçok kurtuluş çaresi aranmış fakat devletin yıkılmasına engel olunamamıştır. Dünya için önemi büyük olan XX. yüzyıl zaman diliminde iki adet dünya savaşı olmuş, insan nüfusu büyük ölçüde

²² Karabulut, a.g.e.,s. 52.

²³ Karabulut, a.g.e.,s. 52.

²⁴ Karabulut, a.g.e., s. 53

²⁵Korkmaz, a.g.e., s.70-71.

²⁶ Karabulut, a.g.e., s. 53.

azalmıştır. Bu zaman zarfı içerisinde daha önceden de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti yok olmuş ve bağımsız bir Türk devleti kurulmuştur.

XX. yüzyılda meydana gelen önemli gelişmelere bakacak olursak; II. Abdülhamit'in Parlatonun toplanması için herhangi bir girişimde bulunmamış olması ve Kânûn-ı Esâsî'yi uygulamamasıyla başlayan döneme karşı, bazı aydınlar gizli gizli örgütlenmiş ve mücadele etmişlerdir. Aralarında *Abdullah Cevdet* ve *İbrahim Temo*'nun da bulunduğu bir grup Askerî Tıbbiyeli, 1889'da İstanbul'da *İttihad-ı Osmanî* adında bir cemiyet kurmuşlardır. *İttihad-ı Osmanî Cemiyeti*, 1895'te yaşanan Ermeni olayları ile ilk kez gün ışığına çıkmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan Jön Türk hareketi ile birlikte özgürlükçü aydınların üzerindeki baskı artmış muhaliflerin bir kısmı Paris'e kaçarken bir kısmı ise İstanbul'da darbe girişiminde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır.²⁷

Bunların dışında 1905 sonrasında Abdülhamit'e karşı muhalefet askerî çevrelerde hareket kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1906'da *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* ortaya çıkmıştır. Ayrıca kurucuları arasında Mustafa Kemal'in bulunduğu *Vatan ve Hürriyet Cemiyeti* de etkili olmuştur. 1907'de Paris'te İkinci Jön Türk Kongresi toplanmıştır. Kongre sonunda alınan karara göre *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*, *İttihat ve Terakki Cemiyeti* adı altında bütünleşmiştir.²⁸

Türkiye'de Cumhuriyet, Atatürk dönemi ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'ndeki kötü gidişat ve geri kalmışlığın üzerine yaşanan Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın getirmiş olduğu yorgunluk sonucunda bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması için Atatürk döneminde köklü bir değişikliğe gidilmiştir. Bu kötü gidişatın çözümü olarak reform yerine devrim yapılması gerektiği düşünülmüştür. Bunun sonucunda devrimin bir çözüm olarak görülmesinin sonuçları içerisinde; *monarşinin yıkılması*, *saltanatın kaldırılması*, *Cumhuriyet'in ilan edilmesi*, *halifeliğin kaldırılması* ve *milli egemenlik ilkesinin benimsenmesi* yer almıştır.²⁹

²⁷Temuçin Faik Ertan, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, Eylül 2014, s. 43.

²⁸Ertan, a.g.e., 45-46.

²⁹ Ertan, a.g.e.,s. 299.

Devrim hareketleri sadece siyasal alanda değil, hukuk, eğitim, sağlık, ekonomi ve gündelik hayat gibi hemen her alanda görülmemiş düzeyde yenilikler yapılmıştır.³⁰ 1924'te Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun çıkarılması, Türk Medeni Kanunu'nun ilan edilmesi, eğitim ve öğretim hayatını kökten değiştirmiş olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması, yeni Türk alfabesinin kabul edilmesi, gündelik yaşama dair düzenlemelerden olan; giyim-kuşamda değişiklik; şapka giyilmesi hakkındaki kanun, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, uluslararası saat, takvim, rakam ve ölçü birimlerinin kabul edilmesi, Soyadı Kanunu'nun kabulü, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın kurulması yapılan yenilikler arasında yer almaktadır.³¹

Atatürk vefat ettikten sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu dönem, *Milli Şef* dönemi olarak bilinmektedir. İnönü döneminde Türk siyasal hayatının en önemli gelişmelerinden birisi olan çok partili siyasal hayata geçilmiştir.³² 1946 genel seçimleri, Cumhuriyet dönemindeki ilk tek dereceli ve çok partili seçimler olması sebebiyle önemli bir yere sahiptir.³³

1946 yılında kurulmuş olan Demokrat Parti, 1950'de iktidara gelmiştir. Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise başbakan olmuştur. Böylece yeni bir dönem başlamıştır. 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen bir askeri müdahale ile Demokrat Parti dönemi sona ermiştir. 1961 genel seçimleriyle birlikte koalisyon hükümeti ortaya çıkmış, Demokrat Parti yerine Adalet Partisi kurulmuş ve bu geleneği sürdürmüştür. 12 Eylül 1980'lerde yeni bir darbe gerçekleşmiş ve bu gerilimli dönem sona ermiştir.³⁴

Tüm bu gelişmeler sonucunda genel bir değerlendirme yapılacak olursa Türkiye'nin son iki yüz yılı ele alındığında; Türk modernleşmesi, demokratikleşme vb. gibi unsurlar Osmanlı Devleti'nin bir sorunsalı olarak Cumhuriyete de intikal etmiştir. Bu sorunsal, yeni kurum ve kavramlarla birlikte günümüze kadar taşınmıştır. Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinin en önemli unsurları; II. Mahmut Dönemi,

---

³⁰ Ertan, a.g.e., s. 299.

³¹ Ertan,a.g.e., s. 187-211.

³² Ertan, a.g.e., s. 300.

³³ Ertan, a.g.e, s. 300.

³⁴ Ertan, a.g.e.,s. 301.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleridir. Modernleşmenin temel kırılma noktası ise Cumhuriyet ve Atatürk dönemi devrimleri olarak görülmüştür.³⁵

Yaşanan bütün bu sosyal, siyasal ve kültürel gelişmeler doğal olarak edebiyatı da etkilemiştir. Her sanatçı yaşadığı dönemin zihni yapısından etkilenmektedir. Yaşadıkları dönemdeki olaylar ve değişimler sanatçıları üzerinde olumlu veya olumsuz tesirler bırakmıştır. Eserin yazıldığı dönemdeki kültürün, insanlar arasındaki ilişkilerin, sosyal ve siyasal olayların, inanç sisteminin, sürdürülen yaşam biçiminin, dönemin sanat zevkinin, geleneğin vb. gibi unsurların eser üzerinde de etkisi vardır. Bu nedenle her dönemin eseri kendi içinde bir bütünlük göstermektedir. Çünkü yazılan eserler dönemde hâkim olan ahlâk ve estetik değerlerle aynı çizgide yazılır, dönemin sanat zevkine hitap eder. Bütün bu sayılan özellikleri ele aldığımızda bir şiir incelenirken, şiirin bize iletmek istediği mesajı ve şairini tam olarak anlayabilmek için dönemin zihniyetini de iyi bilmek gerekmektedir.

XIX. yüzyıl Türk edebiyatını “*Tanzimat’tan Önce*” ve “*Tanzimat Sonrası*” şeklinde iki ana bölüme ayırabiliriz. Bu dönemde klasik Türk edebiyatının önemli temsilcileri; *Enderunlu Vasıf*, *Keçecizâde İzzet Molla*, *Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey*, *Dâniş*, *Pertev Paşa* vb. gibidir. Ayrıca *Şeref Hanım*, *Leyla Hanım* ve *Adile Sultan* gibi kadın sanatçıları da klasik Türk edebiyatı geleneğini sürdüren sanatçıları arasında yer almıştır.

XIX. yüzyılda toplumun her alanında meydana gelen yeniliklerle birlikte yeni edebî türler ve muhteva açısından yeni bir edebî anlayış ortaya çıkmıştır. Fakat bu dönem şairleri de eskiyi tekrarlamaktan ileri gidememişlerdir. Bu yüzyılda mahalli tarz ve tasavvuf şiirdeki etkisini devam ettirmiştir. Özellikle mahalli tarz eski inceliğini kaybetmiştir. Normalin altında bir derecede bulunan halkın dilinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Hind Tarzı da tamamen gözden düşmüştür.³⁶

Tanzimat Edebiyatı’nın temsilcilerinden çoğu aynı zamanda divan geleneği türünde de eserler vermişlerdir. Fakat hayran oldukları Batı edebiyatını benimseyerek, klasik Türk edebiyatı ile Batılı olunamayacağına inanmışlardır. Sanattan çok ülkü peşinde

³⁵ Ertan, a.g.e., s. 301.

³⁶ Ahmet Mermer & Sebahat Deniz v. d., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, 13. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, s. 561.

olmuşlardır. Batı tarzında roman, hikâye, tiyatro eseri ve makaleler yazmışlardır. Asrın sonlarına doğru yeni akımlar, yeni ekoller meydana getirilmiş ve XX. yüzyıla Batılılaşma hamlesini kazandırmışlardır.

XIX.-XX. yüzyıllar arasında yaşamış olan, Arap dili ve edebiyatının önemli âlimlerinden ve Mehmet Âkif Ersoy'un da yakın dostu olan Hafız Yusuf Cemil Ararat, bu dönemlerde yazmış olduğu şiirlerle dikkat çekmiştir. Çalışmada, Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın, hayatı, sanatı, eserleri, öğrencileri ve öğrencileriyle hatıraları hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca şaire ait olduğu tespit edilen, Türk Tarih Kurumu'nda yer alan Y635 demirbaş numaralı el yazması, şekil ve muhteva bakımından incelenecektir.

I. BÖLÜM

1. HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT (1879-1963)

1.1. Hayatı

Arap dili ve edebiyatının önemli âlimlerinden birisi olan Hafız Yusuf Cemil Ararat 1879'da İstanbul, Kınalıada'da doğmuştur. Arkadaş ve dostları arasında “*Hafız Yusuf*” ve “*Hafız Bey*” diye tanınmıştır. Babası Karslı Mehmed Ağa, Konak aşçıbaşılardanandır.³⁷

Mehmed Ağa, tevazu sahibi ve aynı zamanda çok ağırbaşlı biridir. Yusuf Cemil Ararat, kendisini okutturduğu için babasını her zaman rahmet ile yâd etmiştir. Annesi ise iyiliksever, oğluna çok düşkün, titiz bir Çerkez'dir. Hafız Bey, rahatsızlanıp yatağa düşen annesine senelerce bakmıştır. Annesinden başka hiçbir yakını kalmadığı için her zaman hatrını hoş tutmuş hem annesinin hatrı hem de geçim sıkıntısından dolayı evlenememiştir. Annesi yüz yaşında vefat etmiştir.³⁸

Hafız Bey, annesinin ölümü üzerine uzun bir mersiye yazmıştır. Bu mersiyeden örnek olarak verebileceğimiz iki beyit ise şöyledir:

Anneciğim devlet idin sen bana
Anneciğim rahmet idin sen bana

Subha kadar el dikişiydi işin
*Öyle velinimet idin sen bana*³⁹

Hafız Yusuf Cemil Ararat, Etyemez'deki Kamer Hatun İlkokulu'nu bitirmiştir. Hıfzını da tamamladıktan sonra tahsiline Aksaray Valide Sultan Rüştüyesi'nde devam etmiştir. Hafız Bey, Heybeliada'da bulunan Bahriye Rüştüyesi'ne devam ederken bir taraftan

---

³⁷Ahmet Kahraman, “*Ararat Yusuf Cemil*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991, C. 3., s. 332.

³⁸Mahir İz, **Yılların İzi**, 2. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 262.

³⁹ İz, a.g.e., s. 262.

da Harbiye Nezareti'nin önemli mektupçularından olan Ahmet Rıza ve Giritli Ahmed Muhtar beylerin bilgilerinden yararlanarak kendisini yetiştirmiştir.⁴⁰

Henüz on dokuz yaşındayken girmiş olduğu bir sınavı kazanarak, Kuleli Askeri İdadisi edebiyat öğretmenliğine tayin edilmiştir. Ayrıca Hafız Bey'in öğretmenlik yaptığı bu süre zarfında kendisine Harbiye Nezareti'nde şifre amirliği görevi de verilmiştir. Bunun dışında Hafız Yusuf Bey, Arapçasını geliştirmek için Darülfünun'da Arap edebiyatı muallimi olan Mostar müftüsü Ali Fehmi Cabiç Bey'den ders almıştır. Farsçayı ise Beyazıt Camii dersiamlarından olan Abdürrahim Efendi'den öğrenmiştir.⁴¹

Arapça edebi metinleri daha iyi anlayabilmek için ise Babanzade Ahmed Naim, Mehmet Âkif ve Necati Lugal gibi önemli kişilerle birlikte Şirvanlı Halis Efendi'den Harîrî'nin “*Makâmat*” adlı eserini okumuşlardır. Ayrıca Cahiliye devri şairlerinin muallakalarını da okuyarak bunları okutabilecek kabiliyette olduğuna dair icazetname almıştır.⁴²

Kendisini Arapça ve Farsça konusunda o kadar iyi yetiştirmiştir ki bu dillerde şiir yazabilecek kadar hâkim bir hale gelmiştir. Ayrıca Arapça ve Farsça şiirleri birçok kez aynı vezinlerle başarılı bir şekilde Türkçeye çevirmiştir. Hafızlığı o kadar kuvvetlidir ki Kur'an'da bulunan bir kelimenin manasını açıklamak için neredeyse o kelimenin yer aldığı bütün ayetleri sıralayabilecek kadar iyidir. Bunun dışında binlerce kelime ve örnek beyitleri (şevahid) kullanışlarına ait tüm özellikleriyle birlikte ezbere bilmektedir.⁴³

Hafız Yusuf Bey, kimi zaman görevi dolayısıyla kimi zaman da seyahat etmeyi çok sevmesi sebebiyle çeşitli şehirlerde bulunmuştur. Bu şehirler; *Balıkesir*, *Sivas*, *Trabzon*, *İzmir* vb.dir. Hafız Yusuf Bey, dönemin önemli âlimlerinden hocası Halis Efendi tarafından Balıkesir'e gönderilmiştir. Şair, Mutasarrıf Ali Bey'in teravih

⁴⁰ Kahraman, a.g.e., s. 332.

⁴¹ Kahraman, a.g.e., s. 332.

⁴² Kahraman, a.g.e., s. 332.

⁴³ Zafer Bilgi, *Bayezid Devlet Kütüphanesi Müdürü Kedili Kütüphane'nin Bilge Hâfız-ı Kütübü İsmail Saib Sencer Ayaklı Kütüphanesi*, 1. Baskı, Mihrabad Yayınları, İstanbul, 2017, s. 188-189.

imamlığını yapmak münasebetiyle bu şehirde bulunmuştur.⁴⁴ Bunun dışında şairin, öğrencisi Bekir Topaloğlu, yakın dostu Necati Lugal ile birlikte bir gemi ile Trabzon'a seyahat ettikleri de bilinmektedir. Burada Yakup Gürsoy ile birlikte şehrin turistik yerlerini gezmişlerdir.⁴⁵ Hafız Yusuf Bey'in incelemiş olduğumuz bir şiirinde şairin Sivas'ta da bulunduğu tespit edilmiştir (Ma.27). Burada tanışmış olduğu şair Galib Bey'in intihar etmesi üzerine şiirini kaleme aldığı belirtilmektedir. Seyahat etmeyi çok seven şair İzmir'e de gitmiştir. İzmir gezisi sırasında bölgenin önemli tarihî eserlerinden biri olan Efes Harabeleri'ni ziyaret etmiştir (M.220).

Hafız Yusuf Bey, memuriyet hayatı boyunca altı serasker ve on Harbiye Nazırı'nın özel kalem müdürlüğünü yapmıştır. Bu görevden emekli olduktan sonra kendisine İstanbul Kapalıçarşı'da bir *naturacılık (cam elmasçılığı)* dükkânı açmıştır. Kınalıada'daki evi istimlak edildikten sonra çeşitli semtlerde oturmuştur. Yakın arkadaşı olan Süleyman Süleymangil, kendisine Altunizade'deki evini tahsis etmiştir. Hafız Bey vefatına kadar bu evde yaşamıştır.⁴⁶ 15 Nisan 1963 Pazartesi sabahı saat 07.30'da vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir; kabir numarası ise 45/6'dır.⁴⁷

Hafız Yusuf Bey'in ölümü üzerine şair Halis Erginer vefat tarihi yazmıştır. Yazmış olduğu vefat tarihi ise şu şekildedir:

Dehr-i dún böyle bir allâmeyi artık göreme
Yeridir halk-ı cihan girye-künan olsa müdâm
Kilk-i rengîne sünûh etdi güher tarihi
*Yusuf-ı Hafız'a Rabbi kıla Firdevsi makam*⁴⁸

Hayatı boyunca ders verdiği öğrencilerinden hiçbir maddi beklentide bulunmamış, hatta hediye bile kabul etmemiştir.⁴⁹ Çalışkan, kanaatkâr, kimsenin bildiğinden geri kalmayan, tevazu sahibi, denizi çok seven, balığa meraklı, çok güzel yemekler yapan,

⁴⁴ İz, a.g.e., s. 260.

⁴⁵ Bekir Topaloğlu, "Trabzon Seyahati", s. 48; 21.11.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/aranat25.html> adresinden erişilmiştir.

⁴⁶ Bilgi, a.g.e., s. 188.

⁴⁷ İz, a.g.e., s. 282.

⁴⁸ İz, a.g.e., s. 282.

⁴⁹ Kahraman, a.g.e., s. 332.

kültürlü birisi olan Hafız Yusuf Bey, döneminin önemli bilginleri tarafından her zaman takdir edilmiştir.⁵⁰

Hafız Yusuf Bey'i takdir edenler arasında döneminin önemli bilginlerinden olan; *Mehmet Âkif Ersoy, İsmail Saib Efendi, Elmalılı Küçük Hamdi Efendi, H. Ritter ve Oscar Rescher* de (*Osman Yaşar*) gibi seçkin kişiler yer almaktadır. Bu isimler arasında yer alan Oscar Rescher, Hafız Bey'den büyük ölçüde yararlandığını sık sık dile getirmiştir.⁵¹

1.2. Öğrencileri

Arap edebiyatının önemli âlimlerinden birisi olan Hafız Yusuf Bey, yaşadığı dönem içerisinde birçok öğrenci yetiştirmiştir. *Ahmet Kahraman, Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, Mahmud Esad Coşan, M. Nazif Şahinoğlu ve Uğur Derman* yetiştirdiği öğrenciler içerisinde yer almıştır.

1.2.1. Ahmet Kahraman⁵²

Ahmet Kahraman Mart 1936'da Boyabat Keseköy'de dedesi Osman Bey'in evinde doğmuştur. Yedi sekiz yaşlarında Köy İmamı Hafız Hasan Efendi'den Kur'an öğrenmiştir. Eğitimli köy ilkokulundan mezun olduktan sonra Hafız Ali Rıza Efendi'den hıfzını bitirmiştir. Aynı yıl içinde Kurrâ Hafız Yusuf Çaylı'dan kıraat okumuştur.

1950'de İstanbul'a gelmiştir. Önce Fatih Camii Başımam ve hatibi aynı zamanda "*Mushaflar ve Dini Eserler Tetkik Heyeti Reisi*" Kurrâ Hafız Ömer Aköz'den Kıraat ve Arapça dersleri almıştır. Hafız Ömer Efendi'nin vefatı üzerine Beyazıt Camii Başımam ve hatibi Kurrâ Hafız Abdürrahman Gürses'ten hıfız ve kıraat diploması almıştır. Ayrıca Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri almıştır.

⁵⁰ İz, a.g.e., s.260-262.

⁵¹ Kahraman, a.g.e., s.332.

⁵² Çalışmanın bu bölümünde yer alan bilgiler, Ahmet Kahraman tarafından verilmiştir.

1952 yılında İstanbul İmam-Hatip okuluna girmiştir. Yedi senenin sonunda 1959 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsüne kaydolmuştur. Mezuniyetinden sonra eski okulunda on iki sene öğretmenlik yapmıştır. Ayrıca Ahmet Kahraman Bey, Yüksek İslam Enstitüsü'nde öğrenciyken Mahir İz hocanın vasıtasıyla Hafız Yusuf Bey ile tanışarak ondan Arapça ve Farsça dersleri almıştır. Bunun dışında Ahmet Bey, 1975-1980 yıllarında Kadıköy İmam-Hatip Lisesi Müdürlüğü'nde bulunmuştur.

1980'de görevli olarak Londra'ya gitmiştir. Londra'da kültür ataşeliğinde çalışmış ve İngiliz okullarında okuyan Türk ve Müslüman çocuklarına öğretmenlik yapmıştır. 1983 yılında İstanbul'daki öğretmenlik görevine dönmüştür. Kasım 1983 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Fakülte Genel Sekreteri olarak atanmıştır. 2001 yılında dinler tarihi öğretim görevlisi sıfatı ile emekli olmuştur. Halen “*Nesil Vakfı Mütevelli Heyet Üyesi*” olarak görev yapmakta olan Ahmet Kahraman evli olup, bir oğlu ve iki torunu vardır.

1.2.2. Hayrettin Karaman⁵³

Hayrettin Karaman, 1934'te Çorum'da dünyaya gelmiştir. İlkokulu Çorum'da bitirdikten sonra Arapça ve İslami ilimler hakkında öğrenim görmüştür. 1959'da Konya İmam Hatip Okulu'na girerek ikinci dönem mezunları arasında yer almıştır. 1963'te İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde okumuş ve enstitünün ilk mezunlarından olmuştur. Hayrettin Karaman Bey, Hafız Yusuf Bey ile yakın dostu ve o dönem Altunizade Camii'nin İmam Hatibi olan Ahmet Kahraman Bey'in vesilesiyle tanışmıştır. Hayrettin Bey, Hafız Yusuf Bey'i tanıyıp bir hazine olduğunu keşfederek hocadan ders almıştır.

Bunların dışında Hayrettin Bey, İstanbul İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmeni olarak çalışmıştır. İstanbul İmam Hatip Okulu'ndaki görevinden sonra İstanbul Yüksek İslam Enstitüsüne fıkıh asistanı olmuştur. 1971'de “*Başlangıçtan*

⁵³ Bu bölümde yer alan bilgiler, Recep Şentürk, Türkiye'de Fıkıh Düşüncesi Temsilcisi Hayrettin Karaman (D.1934-), s. 4202; https://www.academia.edu/35266047/Tu_rkiyede_f%C4%B1k%C4%B1h_du_s_u_ncesi_temsilcisi_Hayrettin_Karaman_D_1934 ve Hayrettin Karaman, “*Yusuf Cemil Hoca*”, s. 23; <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/ararat12.html> adreslerinden 21.11.2019 tarihinde derlenmiştir.

Dördüncü Asra Kadar İslam Hukukunda İctihad' isimli teziyle fıkıh öğretim üyesi olmuştur. Aynı yıl içerisinde İzmir Yüksek İslam Enstitüsü'ne tayin edilmiştir. 1975 yılında yeniden İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne geri dönmüştür.

Yüksek İslam Enstitülerinin İlahiyat Fakültelerine dönüşmesinden sonra gerekli olan akademik çalışmalarını tamamlamış, sırasıyla doktor, doçent ve profesör unvanlarını almıştır. 2001 yılında üniversite ortamındaki baskılara karşı çıkmış ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki görevinden ayrılmıştır. Daha sonra Avrupa Uluslararası İslam Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmiştir.

1963'te *İslam'ın İlk Emri Oku* dergisinde ilk yazılarını yayımlamıştır. Makaleleri, *Oku, Tohum, Türkiye Günlüğü, İslam Araştırmaları, İzlenim* vb. gibi birçok farklı dergide yer almıştır. 1976- Eylül 1980 yılları arasında *Nesil Dergisi*'ni çıkaran isimler arasında yer almıştır. Hayrettin Karaman, meslek hayatı boyunca yurtiçi ve yurtdışında çeşitli yerlerde binlerce konferans, panel, vaaz, hutbe, seminer, kurs ve eğitim programında yer almıştır. 1982'de *Türkiye Millî Kültür Vakfı Özel Jüri Ödülü*'nü almıştır. Yurtiçi ve yurtdışında çeşitli yerlerde birçok ilmî toplantıya konuşmacı olarak katılarak bildiriler sunmuştur. Bunun dışında Arapça, Farsça ve Fransızca bilmektedir. Hayrettin Karaman evli olup, üç çocuğu, yedi torunu ve dört torun çocuğuna sahiptir. Ayrıca 50 civarında basılmış eseri bulunmaktadır.

1.2.3. Bekir Topaloğlu⁵⁴

Bekir Topaloğlu 1932'de, Trabzon Dernekpazarı İlçesi'nin Taşçılar Köyü'nde doğmuştur. Babası o dönemin tüccarlarından Hacı Hüseyin Efendi'dir. Annesi ise Trabzon'un önemli âlimlerinden birisi olan Muhammed Hanefi Kutluoğlu'nun kızı Emine Hanım'dır.

Bekir Topaloğlu küçük yaşta Muhammed Hanefi'den hafızlık yapmış ve hafızlıktan sonra İslami ilimleri okumaya başlamıştır. Bekir Bey, köylerinde bulunan ilkokulun

⁵⁴ Çalışmanın bu bölümünde yer alan bilgilere, M. Yahya Kutluoğlu, "*Bekir Topaloğlu*", s. 2-4; 20.12.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/pdfdosya/Topaloglu.pdf> ve <https://www.yeniakit.com.tr/biyografi/bekir-topaloglu> adreslerinden erişilmiştir.

üçüncü sınıfına sınavla girerek 1948 yılında bu okuldan mezun olmuştur. 1949'da Muhammed Hanefi'den okuduğu İslami ilimleri bitirerek icazet almıştır. 1950-1951 yılları arasında Trabzon merkeze bağlı "Zankarya" şimdiki adı "Yeşilova" Köyünde imamlık yapmıştır.

1959 yılında İstanbul İmam-Hatip Okulu'ndan okul birincisi olarak mezun olmuştur. O zamanların İstanbul valisi ve belediye başkanı olan Fahrettin Kerim Gökay kendisine, birincilik ödülü olarak, değerli bir altın saat hediye etmiştir. 1959 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) de her yıl okul birincisi olmuştur. Bekir Topaloğlu, İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda okuduğu yıllarda Türkçe öğretmenini Mustafa Sabri Sözeri vasıtasıyla Hafız Yusuf Bey ile tanışmıştır. 1960-1963 yılları arasında kendisinden Arapça ve Farsça derslerini almıştır.⁵⁵ Bekir Bey, 1963 yılında "birincilerin birincisi" olarak İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Ayrıca öğrenciliği sırasında imam-hatiplik yapmıştır.

Bunun dışında İstanbul İmam Hatip Okulu meslek dersleri öğretmenliği yapmıştır. Bu süre zarfı içerisinde ilk eseri olan "İslam'da Kadın" kitabını yazmıştır. 1971'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Kelam öğretmenliğine atanmıştır.1983 'de Marmara İlahiyat Fakültesi'nde doktor unvanını almıştır. Aynı yıl içerisinde yardımcı doçent, 1986'da da doçent olmuştur.

1988'de İslam Felsefesi Ana bilim Dalı'nda profesör olmuştur. 1993'te ise Kelm Ana bilim Dalı'nda porfesör olmuştur. Bunun dışında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde İnceleme Kurulu Başkanlığı, Kelam-Mezhepler Tarihi ilim heyeti başkanlığı yapmıştır. Ayrıca telif ve redaksiyon görevlerini de yürütmüştür.

Bekir Topaloğlu, yoğun ilmî çalışmaları sebebiyle beyin kanaması geçirerek 10.03.2016'da vefat etmiştir. *İslamda Kadın, Dinî Sohbetler, İslam Kelamcıları ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı, İnsan Kâinat ve Ötesi (A.C.Morrison'dan Tercüme), İslam Tarihinden Yapraklar, Nesillerin El Kitabı, Kelile ve Dimne: Metin-*

---

⁵⁵ Bekir Topaloğlu, "Hâfiz Bey Hakkında", s. 42-43; 21.11.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/ararat22.html> adresinden erişilmiştir.

Tercüme (Hayrettin Karaman ile birlikte), Kelâm İlmi-Giriş, Arapça Dilbilgisi, I-IV (Hayrettin Karaman ile birlikte), Arap Dili ve Edebiyatından Tercüme (H. Karaman ile birlikte), Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan Dinî Eserler Bibliyografyası (O. Öztürk ile birlikte), Nesillerin El Kitabı, Mâtüridiyye Akâidi (el-Bidâye'nin Tercümesi), Nureddin es-Sâbûnî ve el-Bidâye fî Usûli'd-din (biyografi ve ilmi neşir), Arapça - Türkçe Yeni Kamus (H. Karaman'la birlikte) eserleri arasında yer almaktadır.

1.2.4. Mahmud Esad Coşan

Mahmud Esad Coşan, 14 Nisan 1938'de Çanakkale'de dünyaya gelmiştir. Dini eğitimini ilk olarak annesi Şadiye Hatun ve babası Halil Necati Efendi'den almıştır. İlkokulu, Eminönü Vezneciler İlkokulu'nda okumuştur. Bu süre içerisinde Serezli Hasib ve Kazanlı Abdülaziz efendilerle tanışarak, sohbetlerine devam etmiştir.⁵⁶ 1956 yılında Vefa lisesinden mezun olmuştur. 1960 yılında İstanbul Üniversitesi Arap-Fars Filolojisi bölümünden mezun olmuştur. Aralık 1960'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Klasik-Dinî Türkçe Metinler Kürsüsü'nde asistanı olmuştur.⁵⁷

Mahmud Esad Coşan, 1961 yaz tatilinde hocası Necati Lugal ile birlikte İstanbul'a seyahat etmiştir. Hocası Necati Bey, İstanbul'a geldiği zamanlarda yakın dostu olan Hafız Yusuf Bey ile sık sık görüşmektedir. Mahmut Esad Coşan, hocası Necati Lugal Bey'in vasıtasıyla Hafız Yusuf Bey ile tanışmış ve kendisinden el-Mütenebbî Dîvânî'nı okumuştur. Mahmut Bey'in bu yaz tatili içerisinde çeşitli vesilelerle Hafız Yusuf Bey ile görüştüğü bilinmektedir.⁵⁸

Mahmut Bey, 1965'de *XV. Yüzyıl Şairlerinden Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri* adlı çalışmasıyla "İlahiyat Doktoru" unvanını almıştır. 1972'de *Hacı Bektâş-ı Velî ve Makâlât* adlı tezi ile doçent olmuştur.⁵⁹ 1973 yılında fakültenin Türk-İslam Edebiyatı Kürsüsü öğretim üyeliğini, bir yıl sonra da aynı kürsünün başkanlığını emekli olduğu 1987 yılına kadar yürütmüştür. 1982 yılında *Matbaacı İbrahim-i Müteferrika ve Risale-i İslamiyye* adlı teziyle profesör unvanını almıştır. İyi derece Arapça, Farsça,

⁵⁶ M. Esad Coşan, *Tarihi ve Tasavvufi Şahsiyetler*, 5. Baskı, Server Yayınları, İstanbul, 2017, s.7.

⁵⁷ Coşan, a.g.e., s. 7.

⁵⁸ Coşan, a.g.e., s. 375-376.

⁵⁹ Coşan, a.g.e., s.7.

İngilizce ve Almanca bilmektedir. Ayrıca Türk-İslam Edebiyatı, Osmanlıca, Türkçe Kompozisyon, Farsça ve Arapça derslerini okutmuştur.⁶⁰

Bunun dışında doktora çalışmaları yönetmiştir. 1980’de hocası ve aynı zamanda kayınpederi olan Mehmed Zahid Efendi’nin vefatı üzerine tebliğ ve irşad vazifelerini üstlenmiştir. 1987’de sosyal ve kültürel çalışmalarına daha fazla zaman ayırabilmek için kendi isteğiyle emekli olmuştur.⁶¹

1980’de Hakyol Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk Vakfı’nın çalışmalarına hız vererek, İlim Kültür ve Sanat Vakfı’nı kurdu muştur. Ayrıca sağlık alanında hizmet edenlerin bilinçlendirmek adına Sağlık Vakfı’nı kurdu muştur. İlim, ahlâk, kültür ve çevre dernekleri ile kadın derneklerinin kurulması ve yaygınlaştırılmasını da teşvik etmiştir. Yazılı ve görsel medya alanlarında çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmesine önyak olmuştur. Bu amaçlarla; İlim ve Snat Dergisi, Kadın ve Aile Dergisi, Gülçocuk Dergisi, Panzehir Dergisi, İslam Mecmuası ve günlük gazete olarak Sağduyu Gazetesi’ni yayınlattır.⁶²

AKRA (Ak Radyo) ile Ak Tv (Ak Televizyon) kendisinin teşvikiyle kurulmuş olan medya kuruluşlarıdır. Aile Eğitim Programları tertip ettirmiştir. Yurt içinde ve yurt dışında birçok eğitim ve hizmet faaliyetlerinde bulunmuştur. Afrika, Amerika, Uzakdoğu, Avustralya gibi pek çok yeri dolaşmıştır.⁶³

Hayatı boyunca kitap ve sünnete bağlı bir âlim olmuştur. Hoca, vaiz, mürid ve mübelliğ olarak insanlara Allah’ı sevdirmeye çalışmıştır. 4 Şubat 2001’de Avustralya’da, mevcut camiileri teftiş etmek amacıyla yaptığı bir seyahatte hayatını kaybetmiştir. Naaşı İstanbul’a getirilerek Eyüp Sultan Mezarlığı’na defnedilmiştir.⁶⁴

---

⁶⁰ Coşan, a.g.e., s. 7.

⁶¹ Coşan, a.g.e., s. 7.

⁶² Coşan, a.g.e., s. 8.

⁶³ Coşan, a.g.e., s. 8.

⁶⁴ Coşan, a.g.e., s. 8.

1.2.5. Mehmet Nazif Şahinoğlu⁶⁵

Mehmet Nazif Şahinoğlu, 1936'da Trabzon Vakfikebir Güney (Esentepe) Köyü'nde doğmuştur. Hayatı boyunca çok sıkıntı çekmiştir. Küçük yaşta babasını kaybetmiş, annesi ise babasının vefatından sonra evi terk etmiştir. Bütün bu sıkıntılar içerisinde yumurta, fındık vb. şeyler satarak hem kendisinin hem de kız kardeşlerinin geçimini sağlamaya çalışmıştır. Bu dönem içerisinde bir taraftan da hafızlığına başlamıştır. Annesi ise birkaç yıl sonra kucağında bir erkek kardeşle geri dönmüştür.

Babası vefat etmeden önce M. Nazif Şahinoğlu'nu köyde hocalık yapan birine emanet etmiştir. Hafızlığını tamamladıktan sonra ise çalışkanlığı ve büyük gayretinden dolayı hocası onu ilim öğrenmesi için İstanbul'a göndermiştir. Bu dönemde hafız olması sebebiyle Mahmud Paşa Camii'nde hem yatılı olarak kalmış hem de müezzinlik yapmıştır. Ayrıca *Musa Kasım*, *Hüsrev Efendi*, *Abdülaziz Bekkine*, *Mahmut Bayram*, *Bekir Hâki Efendi* ve Mehmet Âkif Ersoy'un yakın dostu olan *Hafız Yusuf Cemil Ararat* gibi dönemin önemli âlimlerinin sohbetlerine ve derslerine katılarak eski usulde icazet almıştır. 1952 yılında ilkokulu dışarıdan bitirmiştir. 1959'da Pertevniyal Lisesi'nden, 1960'da İstanbul İmam Hatip Lisesi'nden mezun olmuştur. 1963'te İstanbul Üniversitesi Arap-Fars Filolojisi Bölümü'nü birincilikle bitirmiştir. Yüksek İslam Enstitüsü'nde de derslere devam etmiştir.

1963'te Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde doktora başlamıştır. Doktoradaki hocası Prof. Dr. Ahmet Ateş'tir. 1964'te Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Farsça asistanı olarak çalışmaya başlamıştır. 1966'da doktor unvanını almıştır. İki yıl askerliğini yaptıktan sonra ilmî çalışmalarını devam ettirerek bilgisini artırmak için bir yıl İran'da, yirmi ay Fransa'da kalmıştır.

1973'te doçent, 1983'te profesör olmuştur. M. Nazif Şahinoğlu, akademik hayatının yirmi dokuz yılını Erzurum'da geçirmiştir. Kırıkkale Üniversitesi'nde rektör olan arkadaşı Prof. Dr. Beşir Atalay'ın daveti üzerine Kırıkkale Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'ne geçmiştir. 28 Şubat 1997 süreci ile başlayan baskılardan

⁶⁵ Bu bölümde yer alan bilgiler, Hüseyin Elmalı, "M. Nazif Şahinoğlu Hocamızın Ardından", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2019, S. 42, s. 181-183'den ve <https://www.haksozhaber.net/prof-dr-m-nazif-sahinoglu-hoca-vefat-etti105669h.htm> adresinden 20.12. 2019 tarihinde derlenmiştir.

dolayı Prof. Dr. Beşir Atalay görevden alınmıştır. Beşir Atalay'ın görevden alınması sebebiyle kendisi de istifa etmiştir.

2004 yılında emekli olmuştur. Emeklilikten sonra ailesinin İstanbul'da olması sebebiyle İstanbul'a dönmüştür. 11 Haziran 2018'de vefat etmiştir. İstanbul Beylikdüzü Gürpınar'daki eski mezarlığa defnedilmiştir.

1.2.6. Uğur Derman⁶⁶

1935'de Balıkesir Bandırma'da doğmuştur. 1953'de Haydarpaşa Lisesi'nden mezun olmuştur. Uğur Derman, 1950'li yıllarda Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça dilleri ve edebiyatı üzerine verilen eğitimlerin kısıtlı olduğunu belirtmektedir. Bu eksikliği gidermek adına lise son sınıfı okurken hocası Mahir İz'in düzenlemiş olduğu seminerlere katılmıştır. Mahir İz Bey, Uğur Bey'in Arapça ve Farsçaya olan ilgisini görünce onu, Arap ve Fars edebiyatını memlekette en iyi bilen âlimlerden Hafız Yusuf Cemil Ararat ile tanıştırmak için hocadan ders almasını sağlamıştır. Uğur Bey, Hafız Yusuf Cemil Ararat'dan almış olduğu dersler sayesinde harfleri üç ay içerisinde öğrenmiştir. Hafız Yusuf Bey, Uğur Derman'a vermiş olduğu bir dersinde Osmanlı Türkçesinin okuyarak değil yazarak öğrenilmesi gerektiğini söylemiştir. Hocasının bu tavsiyesi üzerine kendini geliştirmiş ve Osmanlı Türkçesini öğrenmek isteyenlere de bunu tavsiye etmiştir.

1960'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacılık Okulu'ndan mezun olduktan sonra bir süre İstanbul'da serbest eczacılık yapmıştır. 1977'de Türk Petrol Vakfı'nın yönetimini üstlenmiştir. 1955'den itibaren Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin emekli hocalarından Hezarfen Hattat Necmeddin Okyay'dan hat sanatı üzerine ders almıştır. 1960'da tâlik hattından icazet almıştır. Bunun dışında alanlarında uzman olan Macit Ayrıl, Halim Özyazıcı ve Prof. Dr. Süheyl Ünver gibi önemli isimlerden de çokça istifade etmiştir. Ayrıca Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ve Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Mimar Sinan Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine

⁶⁶ Bu bölümde yer alan bilgiler, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/m-ugur-derman>, 23.12.2019 ve <https://www.haberler.com/parayla-sanat-ogretilemez-11393015-haberi/>, 12.12.2020 sitelerinden belirtilen tarihlerde derlenmiştir.

kabul edilen Uğur Derman'a 1997'de üniversite tarafından fahri profesör unvanı verilmiştir. Türk hat sanatının önemli isimlerinden olan Uğur Derman, hat sanatının tanıtılması amacıyla T.C. Kültür Bakanlığı tarafından Kahire, Cidde ve Chicago'ya gönderilmiştir.

Bunun dışında İslam Konferansı Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Merkezi (IRCICA) da aynı amaçla Uğur Derman'ı, Bağdat, Kuveyt, İslamâbâd, Kahire ve Tunus'a gönderilmiştir. 2009'da Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından "Geleneksel Sanatlar" alanında Kültür ve Büyük Sanat Ödülü'ne layık görülmüştür. 2010'da ise kendisine UNESCO Yaşayan Kültür Hazinesi Ödülü verilmiştir.

Eserleri; *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli, Türk Sanatında Ebru, Türk Hat Sanatının Şaheserleri, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, Letters in Gold (New York 1998); Edebi ve Hattı ile Ali Alparşlan, Doksandokuz İstanbul Mushafı ve Medresetü'l-Hattâtîn Yüz Yaşında.*

1.3. Ahmet Kahraman ile Röportaj

Röportajı gerçekleştirmek için yapmış olduğum araştırmada öncelikle Hafız Yusuf Bey'in öğrencisi Hayrettin Karaman Bey'e ulaştım. Hayrettin Karaman Bey, sormuş olduğum birkaç soruya cevap verdikten sonra Hafız Yusuf Bey'in kendisine hediye etmiş olduğu eserlerinin fotoğrafını e-mail ile tarafıma göndermiştir. Kendisi çok yoğun olduğu için Ahmet Kahraman Bey'in de Hafız Yusuf Bey'in öğrencisi olduğunu belirterek sorularıma cevap verebileceğini belirtmiştir.

Hayrettin Karaman hocanın vermiş olduğu telefon numarasından Ahmet Kahraman hocaya ulaştım. Yapmış olduğumuz telefon görüşmesinde kendisi çok yoğun olduğu için bu röportajı telefonda yapabileceğimizi belirtmiştir. Röportajı 17 Aralık 2018 saat:15.59'da gerçekleştirdik.

Hocam, bana vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederim. İzin verirseniz, öncelikle Hafız Yusuf Cemil Ararat ile nasıl tanıştığınızdan bahsedelim.

Efendim, Yüksek İslam Enstitüsü'nde talebeyken merhum Mahir İz hocamız vardı ismini duymuşsunuzdur. O zat bir gün; " Nerede oturuyorsun" dedi. Altunizâde'de dedim. Altunizâde'de bir maden var dedi. "Kim o?" dedim. "Hafız Yusuf Bey" dedi. "Peki ne diyeceğim hocam" dedim. "Benim gönderdiğimi söyle" dedi. Başka kimseyi kabul etmez dedi. O şekilde hocaya gittim durumu anlattım. Ondan sonra da hocadan okumağa başladım.

Peki hocam, Hafız Yusuf Bey'den hangi dersleri aldınız? Aldığınız derslerin içeriğinden de biraz bahseder misiniz?

Arap edebiyatı dersini aldım. Muallakat'ül Seba'a yedi askı diye Türkçeye çevrilmiş. Yedi şaire ait Cahiliye Devri'nde onu okuduk. Sonradan Hayreddin Bey, rahmetli Bekir Bey (Bekir Topaloğlu'ndan bahsediyor) daha başka arkadaşlar da geldi. Ondan sonra haftanın belirli günleri Hafız Divanı'nı okuyorduk. Farsçadan, Arapçadan da Mütennebbi Divanı. Mütennebbi Divanı muhteşem bir Arapça eserdir. Hafız Divanı da Hafız-ı Şirazî Farsça. Bir hafta ondan bir hafta ondan okuyorduk. Sonra da bana dedi ki sen burda oturuyorsun biraz tutuksun boş olduğun zaman gel ben sana ayrı ders vereceğim falan dedi. O zaman İmam Bu'sırî'nin beş yüz beyitlik Kaside-i Hemziye'sini okudum. Bu şekilde farklı konularda dersler okumağa devam ettik.

Size göre Hafız Yusuf Cemil Ararat nasıl biriydi? Derslerinde size karşı tutumu nasıldı? Biraz bahseder misiniz?

Çok iyiydi. Şimdi bir lügat geçerci bu yanlış olacak derdi. Bunu nerden biliyorsunuz diye sorardı Hayreddin Bey. Benim zihnimde böyle bir lügat yok derdi ve ertesi derste doğrusunu bulur getirirdi İbn-i Fârız'dan.

Şairin, Mehmet Âkif Ersoy'un yakın dostu olduğunu biliyoruz. Size Mehmet Âkif Ersoy'dan nasıl bahsederdi?

O konuda yakın... Mehmet Âkif değil de damadı vardı o sık sık gelirdi Mehmet Âkif Bey'in. Hatta bir defasında Ankara'ya kaçırmışlardı. Birkaç ay kaldı orda. Onu çok severdi Muhyiddin Bey, Âkif Bey'in damadı Muhyiddin Bey. Ondan sonra Âkif Bey'den çok az bahsederdi beyit falan nakledecekse. Bir de o zamanlar derse konu olmazdı yani.

Hafız Yusuf Bey size derslerinde şiir okur muydu?

Kendi şiirleri vardı. Onları okurdu. Hayreddin Bey'e de bazılarını vermiş. O, Hayreddin Bey ile hazırladığımız Hafız Yusuf Bey hakkındaki yazıda örneği vardır. Hoca bekârdı hiç evlenmemiş. Karşılı bir konak aşçısının oğluydu. Heybeliada Askerî Rüşdiyesi'nde okumuş. Ondan sonraki hocaları hep özeldir yani şahıs şahısdır.

Peki Hafız Bey, hocalarından size hiç bahseder miydi?

Pek bahsetmezdi. Onu biz bilirdik. Etraftan Mahir Hoca vasıtasıyla. Ondan sonra tek başına yaşar, hediye kabul etmezdi. İyi bir çilingirdi. Aslında hoca bir süre Beyazıt'ta Kapalı Çarşı'da cam elması yapmış. Cam kesmek için elmas tazelediler bir şey vardır alet onu yapmış. Hatta verirmiş gelene, "torununa selam söyle, güle güle kullansın" dermiş.

Hocam, şairin eserleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Eserleri hakkında bilgi almak için sizin yönlendirebileceğiniz bir yer ya da kişiler var mıdır?

Efendim, eserleri Nahiv Özü var. Nahiv Arapça bir bölümdür. Kelimenin cümledeki yerini belli eder. Nahiv Özü diye küçük nazım hâlinde yazılmış bir eseri var hocanın. Lamiyetü'l-Arab diye bir kitabı tercüme etmiş. Ondan sonra... rahmetli Orhan Şaik Gökyayla beraber Müşkilât-ı Fuzûlî diye bir eser hazırlamışlar beraber... ondan sonra zati Orhan Şaik Gökyay da Kastamonu Lisesi hocalarındandır. Sonra onu Milli Eğitim'e göndermişler. Milli Eğitim Orhan Bey'e cevap verdi diye kızmış çekilmiş

ordan. Ona ulaşamadık yani Müşkilât-ı Fuzuli'ye ulaşamadık. Çözümü zor, anlaşılması güç olan beyitleri açıklamışlar. Fakat o, Mahir hocanın verdiği numarada bulunmuyor. Başka kitaplar var ona bir türlü ben ulaşamadım yani.

Sizde Hafız Bey'e ait şiirler var mıdır hocam?

Valla şu anda bilmiyorum bir karıştırmam lazım. Olabilir mi olmayabilir mi onu da bilmiyorum. Sanıyorum Yaman Dede hakkında bir şiiri var onu biz paylaştık. Bir de Yaman Dede'yi tanıyor musunuz? Yaman Dede aslında bir Türk. İslam'dan önce Anadolu'ya gelmiş aile yerleşmiş. Rumlaşmış ve Hristiyan olmuşlar. Ortodoks Hristiyanıydı. Yaman Dede, Kayseri Talas'da doğmuş. Kastamonu'ya babası tayin edilmiş. Baba hem memurluk yapıyor hem de iplik ticareti yapıyor. Kastamonu'ya tayin edilmiş. Kastamonu'da Ortodoks ilkokulunda okumuş. Sonra imtihan etmiş. Kastamonu Lisesine girmiş, Rüştüye kısmından itibaren orada dikkat çekmiş. Ondan sonra hocalar ilgilenmişler. Ve ben hiç kiliseye gitmedim derdi sonradan ihtida etmiş ama bunu uzun yıllar gizlemiş. Bu yüzden ailesini terk etmiş onları ikna edemediği için. Muhteşem bir insandı yani Allah rahmet eylesin.

Şairin hiç evlenmediğini biliyoruz. Size hiç ailesinden bahseder miydi? Annesinden başka kimsesi var mıydı sizin tanıdığınız yıllarda?

Biz Mahir hocadan öğrendik. Kendisi anlatmazdı. Annesi bir Çerkez. Biraz da huysuz bir kadıymış. Titizmiş daha doğrusu titiz bir kadın olduğu için o yüzden evlenemedi derdi Mahir İz Bey. Ondan sonra hatta Hayreddin Bey'in şimdi Medeniyet Üniversitesi Rektörü olan bir oğlu var İhsan Karaman. O doğduğu zaman dedi ki; "hocam bir oğlum oldu" dedi. "Adını ne koydun" dedi. "Muhammed İhsan" koydum. "Adıyla bin yaşasın" dedi. Arkasından da; "ah aile ah" diye böyle bir ah çekti. Yalnız yaşayan bir adamdı. Vaniköy Mısırözü sahiplerinden Süleyman Bey vardı. Altunizâde'de eskiden kahve olan bir yerini ona tahsis etmişti. Orası hem yatak odası hem çalışma odası her şey oraydı yani çok da büyük değildi. Kitapları da ordaydı. Kendisine sık sık Rescher gelirdi. Bu bir Alman. Rescher Osman Reşat adını almış ama din değiştirmemişti. O sıkıştığı zaman hocaya gelip beyitleri sorardı. Ona da çok kızardı. Nadide şiirleri Almancaya çeviriyor ve satıyor derdi. Bir defasında yanımda kovdu onu; "yeter artık"

dedi “bir daha gelme” dedi. Fakat laf dinlemedi tabi. Tekrar geldi. Hoca vefat edince bana geldi. Ben de dedim ki; “ya ben kendime göre not alırdım”. “Hocanın verdiğini size ben veremem” derdim. Çok üzüldüğünü söyledi ve gitti.

Şairden size kalan herhangi bir belge, şiir ya da hatıra var mıdır hocam?

Şimdi Bekir Topaloğlu'nu duymuşsundur. O, rahmetli oldu arkadaşımız. Ona yazdığı bir mektup var. Trabzon'a giderdi o her sene. Madensuyu'nda kalırdı. Ordan gelince bir teşekkür mektubu yazmış. Orada yüksek seciyeli İmam Ahmed Kahraman beni karşıladı diyor. Bir o var. Bir de şey kabul etmezdi dedim hediye. Bir gün kayınpederimin büyük bir bahçesi vardı. Bir dalda bir şeftali olmuş ama küçük kavun kadar var onu bağlamış rahmetli. “Nereye gidiyorsun oğlum” dedi. “Derse gidiyorum”. “Şunu Yusuf hocaya gönder, benden selam söyle afiyet olsun” dedi. Götürdüm. “Bu ne dedi?” “Böyle böyle kayınpederimin size selamı var size gönderdi hocam” dedim. “Hiç hediye kabul etmedim ama bunu reddedemeyeceğim” dedi. Evet.

1.4. Öğrencilerinden Hatıralar

1.4.1. Ahmet Kahraman'ın Hafız Yusuf Bey ile İlgili Hatıraları⁶⁷

Çalışmamızın bu bölümünde Ahmet Kahraman ile yapmış olduğumuz röportaj dışındaki hatıralarına yer verilmiştir:

“...Son derece alçak gönüllü bir ilim adamı idi. Arapça Farsça şiirleri çok defa aynı vezinlerle başarılı bir şekilde Türkçe'ye çevirebiliyordu. Hafızlığı Kur'an'da bulunan bir kelimenin manasını açıklamak için nerede ise o kelimenin yer aldığı bütün ayetleri sıralayacak kadar kuvvetliydi. Ayrıca binlerce kelimeyi (lugatı) örnek beyitler (şevâhid) ve kullanımına ait özellikleriyle ezbere bilirdi.

Derste Mütenebbî Divanı okurken hoca bir beyitte geçen bir kelimeye takıldı ve: “Bu yanlış” dedi. Hayrettin Bey “Niçin yanlış?” diye sorunca; “Benim zihnimde böyle bir

⁶⁷Ahmet Kahraman, “Bir Yıldız Kaydı Hocam Hafız Yusuf Cemil Ararat”, 24.12.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/ararat2.html> adresinden erişilmiştir.

kelime yok” dedi. Hayrettin Bey: “Sizin zihninizde olmayan bir kelime yanlış mıdır?” diye sorunca; “Eh biraz öyledir” dedi. Bir sonraki derste: “Silin o kelimeyi, oraya bu söylediğim kelimeyi yazın!” dedi. İbni Fâriz’dan kelimenin doğrusunu bulmuştu.

Örnek: kelime ve beyitlerin (Nazmen terceme ve kelime örnekleri (şevahid):

a.) Havl kelimesi:

1. Güç ve kuvvet demektir.

“Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh... “Bütün güç ve kuvvet ancak Allah’a mahsustur.

2. Cihet ifade etmektedir.

“...bâreknâ havlehû...” Kur’an âyetidir, “Onun (Mescid-i Aksa’nın) etrafını mübarek kıldık” manasındadır.

3. Zaman gösterir.

“...Ve’l vâlidâtü yurdi’ne evlâdehünne havleynî kâmileynî...” Kur’an âyetidir. “Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler” manasındadır.

b.) Müdâm:

Devamlı, aralıksız demektir. Aşağıdaki beytin tam tercümesi ile bunu şöyle ifade etmiştir:

“Şeribnâ alâ zikri’l-habîbi müdâmeten,
Sekirnâ bihâ min kabli en yaklûk’al-kermü”

(İbni Fâriz)

*“Bağ-ı hilkatte eser yoktu üzümünden o zaman,
Öyle bir şarâb içti ki gönüm, meze: bâd-ı cânân”*

(Hafız Yusuf Bey)

c.) Nakcîr:

Farsça dersinde “nakcîr” kelimesi geçti. (nakcîr, av demek) Bu kelime ile ilgili olarak şu kıtayı yazmıştı, bize okudu:

*“Ezdâd iledir bu âlemin tedvîri
Taktîre zebundur beşerin tedbîri*

*Bir arslan olur sivrisinek nakûrî
Bir saç teli bir padişahın zinciri”*

Ahmet Kahraman Bey, Reşer’in Hafız Yusuf Bey ile tanışıklığının nasıl başladığını ve Hafız Bey’in ona karşı olan tutumunu ise şöyle anlatmıştır:

“...Vaktaki biz Hafız Yusuf Hoca’ya derse başladık, Reşer tekrar karşımıza çıktı. İsmail Saib Efendi vefat edince Reşer ortada kalmış, Mahir Bey onu Hafız Beyle tanıştırmış.

Bir gün, sanırım cumartesiydi. Sabah onda Altunizâde’ye bakkala gitmiştim. Reşer kahvenin önünde oturuyordu. Kendisinden öğrendim ki hoca onu kabul etmemiş, müsait bir anı bekliyordu. Üç dört hamleden sonra, saat dört civarında içeri girmiş. Ben dört buçuk gibi hocaya gittim. İtişerek ders okuyorlardı. Bir beyitte müşkilim var demiş, hoca da bir beyit okumasına razı olmuş. (Reşer’in âdeti öyleymiş, bir beyitte müşkilim var diyerek oturur, okuyabildiği kadar okurmuş.) Bana döndü: “Sen gideceksin?” Hoca atıldı: “Hayır, o akşama kadar burada, ders okumaya geldi” derken hoca bir anda celallendi, zira tam on dört beyit okuduğunun farkına varmıştı bir anda : “Pis...y defol!” dedi ve sille tokat iterek kapının ağzına varınca bir de tekme attı ve kapıyı kapattı.

“Bu herif benden öğrendiği beyitleri Almancaya tercüme ederek oraya gönderiyor, çok az miktarda bastırıyor, burada onları büyük paralara satıyor” dedi. Reşer’e bunun için kızar, Raif Yelkenci’ye de; “Nadîde eserleri el altından Batılı müştüşriklere (Şarkbilimci) satıyor, onun için onu da hiç sevmem, bunlar hain adamlar” derdi.

Reşer, Hafız Bey’in vefatından sonra bazı müşkilleri halletmek üzere arkadaşımız Bekir Topaloğlu’na gitmiş. Bekir Bey: “Ben hocadan okurken hiç not almazdım. Ahmet Kahraman arkadaşımızın bazı notlar aldığını biliyorum” demiş. Reşer bana geldi. Bana bazı beyitler gösterdi, ben de: “Aldığım notlar bana ait bilgilerdir, sizin işinize yaramaz” dedim. Döndü gitti. (Reşer’in yaptığı hayırlı bir iş Kaside-i Bürde’yi Almancaya çevirmiş olmasıdır.)

Ahmet Kahraman, Hafız Bey’in nükte ve hicivleri hakkında şunlardan bahsetmiştir:

“Yusuf hoca kızdığı herkesi, bilhassa hainleri hicvederdi. Fakat hicivlerini kimseye vermez ve onları göstermezdi. Onları bazen öğrencilerine ve dostlarına okurdu.

Hoca nüktedan bir insandı. Onun için dersler çok neşeli geçerdi. Bir akşam ders okuyorduk. Şair öyle bir göz tasviri yapıyordu ki hayran olmamak mümkün değil. Hoca: “Bu göz kime ait?” dedi. Herkes bir şey söyledi. Ben tek başıma okuduğum derslerden sorunun cevabını biliyordum. “Bakar-ı vahşi (çöl ceylanı) gözü” dedim. Hoca: “Evet, bakar sözü doğru” dedi.

Başka bir gün tek başıma derse gitmiştim, Hoca yemek yiyordu. Yediği kuru fasulyenin nasıl yapıldığını anlattı. Yakınlarından hocanın çok güzel yemekler yaptığını duymuştum. Yemek iri taneli dermeson fasulyesinden yapılmıştı. İçinde kıyma falan da yoktu. Bir miktar soğanla iri kesilmiş domates koymuş ve sade yağla yapılmıştı.

Rahiyası ve görünüşü nefisti. “İster misin?” dedi. “Tokum Efendim” dedim. Yemeği yedi, bir gazete kâğıdı ile güzelce tabağı sildi. “Bulaşık da yıkandı” dedi ve tabağı yerine koydu. Fakat odada çok karasinek vardı. Bu sineklerden hep şikâyet ederdi. Masa üzerine konan sinekleri yakalamak için bir avlama tekniği geliştirmişti. Uzun bir bardağı vardı. Sinekleri ürkütmeden bardağı, bir kenarı açık olarak sineğin hemen yanına usulca koyar, sinek bardağın içine girince biraz yükselir, bundan sonra onu

masa üzerinde çok hızlı bir şekilde çevirir, sonra da bardağı çeker. Sinek bardağın içinde eriştiği hızla boşlukta döner ve düşer ölürdü. “Hocam ben de bir sinek avlayabilir miyim?” dedim. “Avla avla, zaten sinek avlıyorsun” dedi.

Hafız Bey’in vasiyeti ve vefatı hakkında ise şunlardan bahsetmiştir:

“Hoca vefatına tekaddüm eden günlerde bir akşam dersinde hislenmiş olmalı: “Çocuklar sizden iki ricam var, vefat ettiğimde beni cenaze imamlarının eline bırakmayın, bir de definden önce kabrimin başında bir Sûre-i Mülk (Tebâreke) okuyun, başka bir şey istemiyorum sizden” bize bir vasiyette bulunmuştu. Bu vasiyetini yerine getirdik, hatta Mehmet Nazif Şahinoğlu arkadaşımız kabrin içine inerek orada okudu Sûre-i Mülkü. Zira onun aklında öyle kalmıştı.

15 Nisan 1963 tarihinde sabah 7.30 civarında zorla kapıya kadar gelmiş ve karşı bakkala “İhsan Bey!...” diye seslenebilmiş, İhsan Bey beş metrelik mesafeyi alıncaya kadar hoca ruhunu teslim etmiş. Şair Halis Erginer, hocanın vefatına tarih düşmüştür.

Ahmet Kahraman Bey, Hafız Bey’in, Yaman Dede’nin ölümü üzerine bir tarih düştüğünü belirtmiştir. Bu konuyla ilgili olarak şunlardan bahsetmiştir:

“...Yaman Dede’nin vefatını Hâfız Yusuf hocamıza ben haber vermişim. “Allah gani gani rahmet eylesin!” dedikten sonra “Biraz otur” dedi ve bir kâğıda Yaman Dede’nin vefat tarihini yazarak bana verdi. Şöyle yazıyordu:

Mevlâna âşığı Yaman Dede

Hakka kavuşmak için

‘İrcii emrine etti itâat (1962)’.

1.4.2. Mahir İz’in Hafız Yusuf Bey ile İlgili Hatırları

Hafız Yusuf Bey, Mahir İz Bey’in dayısı Mustafa Nuri Efendi’nin büyük oğlu Şûra-yı Devlet Reisliği’nden emekli olan merhum Ferid Çelebioğlu’nun Aksaray’dan mektep

arkadaşıdır. Mahir İz Bey, Ferid Bey ve ailesinin samimiyetlerinden dolayı Hafız Yusuf Bey'e aile arasında "Hafız Ağabey" veya "Hafız Bey" dediklerini belirtmiştir.⁶⁸

Daha önceden de bahsettiğimiz gibi Hafız Yusuf Bey, Şirvanlı Halis Efendi'den "Makamat-ı Harîrî" ve "Muallakat-ı Seb'a" yı Sultan Hamid Devri'nde arkadaşı olan Prof. Necati Lugal Bey ile birlikte okumuştur.⁶⁹

Mahir İz, bu zaman içerisinde Hafız Bey ile ilgili hatırasını şu şekilde dile getirmiştir:

"Bir yaz, Halis Efendi'nin bahçesinde havuz başında ders okurlarken, kapı açılıp içeriye Mostar Müftüsü Ali Fehmi Efendi (Cabiç) girmiş. İstanbul'a yeni gelen bu müftü, ders vekilinin evini sorup, ziyaretine gelmiş. Ders okuduklarını görünce devam etmelerini rica ve ısrar etmiş, Halis Efendi de takrîrine devam başlamış, o sırada Hafız Bey, bir noktadaki fikrini ileri sürmüştü, Halis Efendi kabul etmeyip; Şarihler böyle yazar deyince, Müfti Fehmi Efendi; "Mollanın hakkı vardır. Şeyh Radi böyle der" diyerek, şarih Şeyh Radi'nin metnini okumuş. Dersten sonra Halis Efendi; Bundan sonra ders Müfti efendinin, takip edersiniz demiş, sonra bir müddet ona devam etmişlerdir."⁷⁰

Hafız Yusuf Bey ile asıl tanışıklığının ise nasıl başladığını şu şekilde anlatmaktadır:

"Babam Balıkesir kadısı iken Ders Vekili Halis Efendi, kıymetli talebesi Hafız Bey'i Balıkesir'e göndermiş; Hafız Bey, Mutasarrıf Ali Bey'in teravîh imamlığını yapmıştı. O zaman ben küçüktüm. Hafız Bey'i hayal meyal hatırlıyorum. Hafız Bey ile asıl muarefemiz Çubuklu'daki yalıdan başlar. Eniştemiz Ferid Bey, Hafız Bey'i çok sevdiği için Çubuklu'daki yalıda oturmasını teklif etmiş, orada rahat edemediğinden tekrar Çubuklu'ya dönmüştü. Ben bu ikinci gelişinde tanıştım. Zaferden sonra Ankara'dan İstanbul'a gelmiştim. Yıl 1922 idi". Mahir İz Bey, Edremit dönüşünde Hafız Bey ile görüşmelerinin daha sık olduğunu belirtmektedir.⁷¹

⁶⁸ Mahir İz, **Yılların İzi**, 2. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 259.

⁶⁹ İz, a.g.e., s. 259.

⁷⁰ İz, a.g.e., s. 259.

⁷¹ İz, a.g.e., s. 260.

Arap edebiyatını çok iyi bilen Hafız Yusuf Bey, mükemmel tercümelemler yapmasına rağmen, Mehmet Âkif Bey'in tercümelerine hayrandır. Hafız Bey, kendisinin yaptığı tercümelerin üstünde ikinci birinin başarılı tercümeler yapacağına inanmamıştır. Mehmet Âkif Bey'e hayran olup, onu takdir etmiştir.⁷²

Hafız Yusuf Bey'in takdir ettiği kişiler olduğu gibi kendisi de döneminin önemli kişileri tarafından takdir edilmiştir. *Babanzade Naim*, çocukluk arkadaşı olan *Elmalılı Müfessir Hamdi Efendi* ve Arap edebiyatındaki buluş ve görüşlerine hayran olan *Prof. Necati Lugal Bey* gibi önemli isimler bunların arasında yer almaktadır.⁷³ Kendisine hayran olanlar arasında Mahir İz Bey de yer almıştır.

Mahir İz, tatillerinde İstanbul'a geldiği zaman mutlaka Hafız Yusuf Bey'i ziyaret ettiğini belirtmiştir. İz, Hafız Yusuf Bey'i ziyaretini şu şekilde dile getirmiştir:

“Edremit’de tatillerde İstanbul’a geldiğimiz zaman herkesi bir defa ziyaret ettiğim halde, onun Kapalıçarşı’daki naturacı (cam elması) dükkânına birkaç defa uğradım. Bir gün yine uğradım; “Yahu” dedi. “Niye bomboş oturuyorsun?” Şuradan Raif Bey’e kadar git, bir Mütenebbî Divanı al, buraya geldikçe okursun. Ben birkaç defa okudum. Bir kere daha beraber okuruz” demişti. Dediğini yaptım”.⁷⁴

Mahir İz Bey, Hafız Yusuf Bey'in yanına uğradığı her vakitte bu okumaların devam ettiğini belirtmiştir. Bu konuyla ilgili yaşamış olduğu bir başka olayı ise şu şekilde anlatmıştır:

“Uğradıkça okumaya başladık. Bir yer geldi, tercümesi beni tatmin etmedi. Ben başka türlü mana verdim. Sigara paketinin arkasını çevirdi. Tercümeyle yazdı. “Vallahi iki paket” dedi. Yani dediği çıkarsa ona iki paket sigara alacaktım. Kalktım, İsmail Saib Efendi’ye gittim. Beyti gösterdim ve Hafız Bey’in verdiği manayı söyledim. Fakat Hafız Bey’den bahsetmedim. İsmail Efendi hemen: “Bu Hafız Yusuf’un kendisine

⁷² İz, a.g.e., s. 261.

⁷³ İz, a.g.e., s. 261.

⁷⁴ İz, a.g.e., s. 261.

mahsus buluşudur. Aynı beyit hakkında evvelce onunla da görüşmüş olduğunu anladım”.⁷⁵

İz, bir başka ziyaretini ise şu şekilde anlatmıştır:

“Bir gün Ada’ya ziyaretine gittim. Yemekten sonra bahçede çam altında “Mütenebbî Dîvanı”nı okumağa başladık. Ben okuyorum, o dinliyor, anlaşılamayan yeri izah ediyordu. Başımı tutamayarak birdenbire yaslandığım çam ağacına çarptım; başımın döndüğünü hissettim. Bir de saate baktım tam beş saat fâsılasız okumuşuz. Gözlerim karardı. Hayatımda hiç bu kadar devamlı bir şey okumamıştım. Hafız Bey: “ Ne var, ne oluyor” dedi. Beş saat evvelki durumdaydı. Hiçbir şey olmamış gibiydi. Ben durumumu söyledim. “Ben on altı saat okurum, böyle bir yorgunluk duymam” demişti. Hafız Bey denizlerde, açık havalarda ömür sürmüştü. Tabi öyle kolay kolay yorulmazdı”.⁷⁶

Mahir İz’in dışında Hafız Yusuf Bey’i takdir edenler arasında yer alan Babanzade Naim Bey de Hafız Yusuf Bey’i ziyaret edenlerden birisidir. İz bu konuyla ilgili olarak şunları anlatmıştır:

“Babanzade Naim Bey, erbab-ı ilim ve irfanla teması pek severdi. Zahir ve batın ilimlerinde tanınmış her kimi iştirse, mutlaka onunla görüşürdü. Hafız Bey’in içine iki kişi güçlülükle sığan dükkânının kapısı önünde bir iskemleye oturur, saatlerce onunla sohbet ederdi. Hafız Bey bir taraftan cam elması yapar, bir taraftan Naim Bey’le konuşurdu”.⁷⁷

Hemen hemen her konuda bir bilgisi olan Hafız Yusuf Bey, çok maharetli birisidir. Daha önceden de belirttiğimiz gibi yemek yapmayı çok sevmektedir. Hafız Yusuf Bey’in bu yönüyle ilgili olarak ise İz, çalışmasında şunlardan bahsetmiştir:

---

⁷⁵ İz, a.g.e., s. 261.

⁷⁶ İz, a.g.e., s. 271.

⁷⁷ İz, a.g.e., s. 261-262.

“Hafız Bey çok güzel yemek pişirirdi ve pişirdiği yemekler için: “Beğendiyseniz yine yapalım. Yok beğenmediyseniz, beğendirinceye kadar yapalım” gibi çok latif cümleleri vardı”.⁷⁸

Yaşadığı süre zarfında birçok sıkıntı yaşamış olan Hafız Yusuf Bey, Kınalıada’daki evi satıldığı zaman bu duruma çok üzülmüştür. Kendisi bu evi Halil Bey zamanında Kanlıcalı yakın bir dostu ile ortak olarak almıştır. Annesine bu evde yıllarca bakmış fakat annesi yatağa düşünce dükkânını kapatarak Kınalıada’da kalmıştır.⁷⁹

Bu zaman içerisinde ilmi faaliyetlerine başlayan Hafız Yusuf Bey, manzum bir nahiv kitabı yazmıştır. Kaleme almış olduğu bu eserin ismi ise “*Aruz’a İtiraz*”dır. Hafız Bey, kütüphanesinde yer alan bütün kitapları okumuş, okuduğu kitaplarda beğendiği yerlerin ve beyitlerin altını ise kırmızı mürekkeple çizmiştir. Bu çizimleri büyük bir özenle, cetvelle çizerek yapmıştır. Hafız Yusuf Bey’in özenle çizdiği ve önemli bulunduğu bu kısımlar toplandığında o eserin bir özeti ortaya çıkmaktadır.⁸⁰

Hafız Yusuf Bey; Kınalıada, Kuzguncuk, Bağlarbaşı, Altunizâde vb. gibi farklı semtlerde yaşamıştır. Farklı semtlerde kalmasının nedeni ise genellikle isteğine bağlı olarak değil, yaşamış olduğu birtakım olumsuzluklardan kaynaklanmıştır.⁸¹ Bunlardan birisini İz, şu şekilde anlatmıştır:

“Kınalıada’daki evinden izâle-i şüyü’ yoluyla ve mahkeme kararı ile ayrılırken şu kıt’ayı söylemişti”:

*Nasûhi tövbeliydim mahkeme bâbında ben ammâ,
Şikest etti felek bir câm-ı nevle tevbemi hâlâ
Şu altmış yıl sabâhında humâra doymadı gaflet,
İlâhi! Câmının sermesti huşyâr olmuyor hâlâ*

Demek istedi ki: “Ben mahkemelere gitmeye Nasûh tövbesiyle tövbe etmiştim. Yeni bir takdîr kadehi bu hususta tövbeleri bozdu. Altmış senelik ömrümde gaflet

⁷⁸ İz, a.g.e., s. 262.

⁷⁹ İz, a.g.e., s. 262.

⁸⁰ İz, a.g.e., s. 262.

⁸¹ İz, a.g.e., s. 262-264.

*sarhoşluğunun verdiği sersemliğe doymadım gittim. Yârabbi! Senin sunduğun kadehin verdiği mestlikten kimse aylamıyor. Yani takdiri kimse bozamıyor”.*⁸²

Hafız Yusuf Bey, Kınalıada'daki evinden sonra Kuzguncuk'da iskeleye yakın bir ev satın almıştır. İz (1990) çalışmasında:

“Hafız Bey, Ada'dan sonra Kuzguncuk'da iskeleye yakın bir ev satın aldı. Denizi pek severdi. Balığa meraklı idi. Çubuklu'daki evde üst katta bir odanın içinde planını kendi yapmak şartı ile dört ayda bir sandal yaptı ve merasim ile o kayığı pencereden bahçeye ve oradan da denize âlây ü vâlâ ile hep birlikte indirmiştik” demiştir.

Kendisinin takdir ettiği kişilerden daha önceden de bahsetmiştik. Bahsettiğimiz kişilerin dışında Harbiye Nezaretinden arkadaşı olan Büyük Hilmi Bey, Kanlıca'dan Yelkenci Ahmed Bey, Ferid Bey ve Mehmet Âkif Bey'in damadı Muhiddin Akçor Bey de yer almaktadır. Muhiddin Akçor, Hafız Bey ile Kınalıada'dan ayrılınca tanışmıştır.⁸³

Muhiddin Bey, çeşitli sıkıntılar yaşamış olan Hafız Yusuf Bey'e elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışmıştır. Bu konuyla ilgili olarak İz (1990) çalışmasında:

“Hafız Bey, Kınalı'dan ayrılınca tanıştığı Mehmed Akif Bey merhumun damadı ve Feride Hanım'ın zevci Muhiddin Akçor Bey'in Erenköyü'ndeki büyük bahçeli köşküne geldi. Muhiddin Bey kendisine lazım gelen alaka ve itibarı gösterdi. Büyük kadirşinaslıkta bulundu. Bahçede mustakil bir yer verdi. İsteddiği gibi oturmakta serbest olduğunu, evin içinde, dışında, istediği yerde arzu ettiği gibi hareket edeceğini söyledi. Fakat Hafız Bey hür tabiatlı bir adam olduğu için nezaket kayıdları ile mukayyed olmak onu üzerdi. Ev sahibine bar olurum zannederdi. Muhiddin Bey artık onun huyunu öğrendiği için suyuna göre giderdi...” demiştir.

---

⁸² İz, a.g.e., s. 271.

⁸³ İz, a.g.e., s. 263.

Yaşadığı dönem içerisinde önemli şahsiyetlerin takdirini kazandığı gibi vezir Reşid Âkif Paşa'nın da takdirini kazanmıştır. Reşid Âkif Paşa kensine iltifatlarda bulunup, meclisinden hiç ayrılmak istememiştir.⁸⁴

Hafız Bey de Reşid Âkif Paşa'yı takdir etmiştir. Vezirliği dolayısıyla yazmış olduğu manzume onun Reşid Âkif Paşa'ya ne kadar önem verdiğini ve ona olan bağlılığını göstermektedir. Yazmış olduğu manzume şu şekildedir:

*Hayalinle ettim bu şeb güft ü gû
Edip âsumanda seni cüst ü cû
Garîbim firâkınla şebzindedâr
Unutma beni sen de ey şivekâr
Değiştî nazarda bîrabbilfelâk
Temâşa-yı elvâh-ı fecr ü şafak
Bu elvâh-ı rengîn pek başkadır
Kasem arşa ey evcgîr-i sühan
Tenezzül-gehindir serîr-i sühan
Sadarettten ol dehre revnâknümûn
“Ve yevmeizin yefrahul mü'minûne”^{85>86}*

İz, Hafız Bey'in bu şiirinin şerhini şu şekilde yapmıştır:

*“Bu gece senin hayalinle hasbihal ettim. Seni göklerde aradım. Senden ayrı bulunduğum için uykusu kaçan bir garibim. Ey şivekârım! Sakın sen de beni unutma. Hakk'a yemin ederim ki sabah ve akşam manzaralar rengini değiştirmiş. Bu renkli tablolar pek başkadır. Bu zamanda yer başka, gök başkadır. Ey söz sanatının en yüksek tepesinde yer tutmuş büyük adam. Arş-ı İlahiye'ye yemin ederimki, söz saltanatının tahtına sen tenezzül ederek oturmuşsun. Sadaret koltuğundan dehre fer sal ki “İşte o gün mü'minler ferah bulur” ayet-i kerimesi yerini bulsun”.*⁸⁷

⁸⁴ İz, a.g.e., s. 263.

⁸⁵ “O gün mü'minler ferahlanıp sevinecekler” Rum 30/ 4.

⁸⁶ İz, a.g.e., s. 264.

⁸⁷ İz, a.g.e., s. 264.

Mahir İz Bey, çalışmasında Hafız Beyle ilgili olarak bunun gibi birçok bilgiye yer vermektedir. Bunun dışında Hafız Bey'in, evinin satıldığı zaman çok üzülüğünü daha önceden de belirtmiştik. Hafız Bey'in Kuzguncuk'daki evini satmasının sebebi belediyenin baskısı üzerine olmuştur. Evini satma sebebini bunun üzerine yaşadıklarını İz, şu şekilde anlatmıştır:

“...Emlak-i Milliye Müdürlerinden Sabahaddin Bey'in delâleti ile Bağlarbaşı'nda İcâdiye'de bir yer aldı. Galiba yarısını Sabahaddin Bey ile paylaştılar. Fakat evi sonradan ne yaptı bilmiyorum. Zannedirim hissesini Sabahaddin Bey'e sattı. Altunizade'de Vaniköy Mısır Özü Fabrikası sahiplerinden ilim aşığı ve ulema muhibbi Süleyman Süleymangil Bey kardeşimiz kendisine büyük bahçesinin bir köşesindeki odayı tahsis etti. Köşebaşı ve merkezî bir yerdi. Vefatına kadar uzun zaman orada oturdu. Muhiddin Bey zaman zaman gelir, arabasına alır evine, bazen güzellikle, eğer rahatsız görürse cebre varan ısrar ile zorla götürürdü. Bazen inadı tutar gitmezdi. İki de bir “Kişinin cenneti evidir” darb-ı meselini okurdu.”⁸⁸

Süleyman Süleymangil, Hafız Beyle yakından ilgilenmiş ve ne istediye yerine getirmiştir. Hafız Bey de Süleyman Bey'e çok bağlanmış ve kitaplarını dahi ona bırakmıştır. Hafız Yusuf Bey'in yapmış olduğu bazı çalışmalara Mahir İz Bey de katıldığını belirtmiştir.⁸⁹

Yapmış oldukları çalışmalardan birisini İz, şöyle anlatmaktadır: *“...Vaktiyle İstinye'de Fuad Bey'in yalısında birlikte başladığımız “Fuzûlî Divanı” şerhini 67 nci sahifeye kadar yazmış, nokta-i nazar ihtilafı ile bırakmıştık. Ben, yaptığı tefsirlerden iştirak etmediklerimi ayrı yazıyordum. Ve sahife altına ilave edecektim. O da öylece kabul etti. Bir de her birini ayrı ayrı nesre çevirecektik. İzaha lüzum yok “ Müşkilât-ı - Enveri”, “Müşkilât-ı Hakani” diye vaktiyle yaptıkları gibi biz de “ Müşkilât-ı Fuzûlî” diyelim, demiştik. Hasılı bizimki yarım kaldı. Sonra Erenköy'de Orhan Şaik Gökyay Bey ile tekrar başlamışlar, zannedirim teklifim gibi yapmışlar, Vekâlete teklif etmişler, fakat Vekâletten gelen yazı Orhan Şaik adına geldiği ve eser ona izâfe edildiği için Hafız Bey kızmış, eserini Orhan Bey'den geri almış, kitaplarını muhafaza eden*

⁸⁸ İz, a.g.e., s. 264.

⁸⁹ İz, a.g.e., s. 264-265.

*Süleyman Bey bu eserini yeni kurduğumuz “ İslâmî İlimler Araştırma Vakfı ” adına basılması için verdi. Henüz uygun bir tâlib bulamadık. Esasen münderecâtını tedkîka benim de vaktim olmadı.*⁹⁰

1.4.2.1. Mahir İz’in, Hafız Yusuf Bey’in Kişiliği, Karakteri, Mizacı ve Manevi Tarafı Hakkındaki Görüş ve Hatıraları

Hafız Yusuf Bey, Meşrutiyet’in öncesinde ve sonrasında Harbiye Nezareti’nde tanımış olduğu birçok devlet adamlarının şahsiyetlerini ve işlerini çözümleyerek, yapmış olduğu bu çözümleri çok iyi anlatmıştır.⁹¹ Bununla ilgili olarak İz, çalışmasında şunlardan bahsetmiştir:

*“...İş başında kimin çekingen, ürkek, kimin pervasız ve cesur olduğunu anlatırken, cesaret ve karakter sahiplerini hürmet ile yad ederdi”.*⁹²

Hafız Yusuf Bey’in kişiliği hakkında ise şunlardan bahsetmiştir:

*“...Kendisi oldukça evhamlı ve ürkek olmasına rağmen, seciyeli, cesur şahsiyetleri daima tevkîr ederdi. İttihatçılara amansız düşmandı. Zaman zaman haklarında hicviyeler yazmıştı. İnancına, kanaatine ve memleket zararına olduğunu kabul ettiği her hadiseyi ve şahsı hicvederdi. Bu hususta destanımı eserler yazmıştı. Fakat sonraları imha edip etmediğini bilmiyorum”.*⁹³ Buna örnek olarak gösterebileceğimiz bir kıt’ası şu şekildedir:

*Öyle bir kâfir-i mutlak ki yezîd oğlu ayı,
Gûş-i vicdanına Allah sesi kurşun gibidir
Erbaîn olsun ilâhî dilerim eyyâmı,
Gömdü târih onu artık yeri gayyâ gibidir*⁹⁴

⁹⁰ İz, a.g.e., s. 265.

⁹¹ İz, a.g.e., s. 265.

⁹² İz, a.g.e., s. 265.

⁹³ İz, a.g.e., s. 265.

⁹⁴ İz, a.g.e., s. 265.

Mehmet Âkif Ersoy'un damadı Ömer Rıza Bey, Hafız Bey'in sevdiği insanlardan birisidir. Şairin, onun ölümü üzerine düştüğü tarih ise şu şekildedir:

*Tarih-i tamam-ı rihletindir,
Eyvâh Ömer Rıza 'ya Yâ Hû⁹⁵*

Mahir İz, Hafız Bey'in manevî tarafı ile ilgili olması açısından şu kıt'aya dikkat çekmiştir:

*Yâ Resûlallâh muhtâc-ı der-i ihsânınım,
Âlem-i rüyâda da şâd eylemişdin sen beni
Yâ Nebiyy'er-rahme muhtâc-ı füyûz-ı lütfunum,
Destgîr ol, dâmenin tuttum bırakmam ben seni⁹⁶*

Hafız Yusuf Bey, son zamanlarında gözlerinden rahatsızlanmıştır. Bununla ilgili olarak şunlardan bahsetmiştir:

“Gözlerine son zamanda katarakt âriz olmuştu. Bir gözünü ameliyata karar verdi. Kanlıcalı Yağcızade Şefik Bey ailesinden Doktor Rıdvan Bey'in delaleti ile göz tabibi Nâci Bey'e ameliyat yaptırıldı. İyileştikten sonra şu manzum kıt'asını Rıdvan Bey'e gönderdi:

*Lûtf-i Hakk'la kavuşan nûra gözüm,
Eşk-i tahmîd ile eyler şükrân
Ey nigezbân-ı cinâna hemnân,
Bana sâyende cinân oldu cihân*

Yani: “Hakk'ın lütfü ile nûra kavuşan gözlerim, sana gözyaşları ile teşekkürlerini sunar. Ey cennet bekçilerinin adını taşıyan doktorum. Senin sayende cihan bana cennet oldu”.⁹⁷

---

⁹⁵ İz, a.g.e., s. 266.

⁹⁶ İz, a.g.e., s. 266.

⁹⁷ İz, a.g.e., s. 266.

Ameliyatını yapan göz doktoru Naci Bey'e yazmış olduğu teşekkür kıt'ası ise şu şekildedir:

*Pirehen-i Yûsuf ile i'câz-ı Mesîh'in,
Esrârını Nâci'sine bahşeylemiş Allah
Nûra kavuşan dîdelerim etmede şükrân,
Ey gözbebeği âlem-i tıbbın sana her gâh*

Yani: "Hazret-i Yûsuf'un gömleği nasıl Hazret-i Yâkub'un ve Hazret-i İsâ'nın mucizesi nasıl âmâların gözlerini açtıysa, işte o sırrı Allah sana vermiştir. Ey tıb âleminin gözbebeği doktorum! Nûra kavuşan gözlerim her an sana teşekkür etmektedir"⁹⁸

Hafız Yusuf Bey, hayatı boyunca maddi ve manevi olarak kimseye muhtaç olmak istememiştir. Onun bu yönüyle ilgili olarak İz, şunları söylemiştir:

"Hafız Bey'in mizâcı maddi, manevi kimseye boyun eğmemektir. Bunu her zaman lisaniyla söylediği gibi kalıplarına da dökmüştür:

*Ey kerîm ü rahîm olan Allah!
Derghinde penâhımı bulayım
Şeyh ü rinde beni esîr etme!
Kul'um, ancak senin kulun olayım"⁹⁹.*

Bu hissi pek eskidir. Kendi kudret ve kabiliyetine çok güvenir: "Yapılamayacak bir şey yoktur" derdi. Her ihtiyacını kendisi yaparak karşılar, sobasını kendi yeni baştan imâl eder, şişeleri muntazam kesip, bardak yapar, hâricle teması asgariye indirmeye çalışırdı. Kınalıada'daki evinde kitabını okuyarak kulaklı radyo yapmıştı. Esnafın halkı aldattıklarını söyler, o noktadan bu külfetlere katlanırdı".¹⁰⁰

Bu konuyla ilgili bir başka hatırasını ise İz, şu şekilde dile getirmiştir:

⁹⁸ İz, a.g.e., s. 266.

⁹⁹ İz, a.g.e., s. 267.

¹⁰⁰ İz, a.g.e., s. 267.

*“Dükkânında çalışırken zaman zaman altın eritmek lazım geliyordu. Karşiki komşusu kuyumcu müseviden altını nasıl erittiğini sormuş o da: “Bir gün beraber yaparız Hafız Bey” demiş, savsaklamış. Bir müddet geçtikten sonra yine altın eritmek lazım gelmiş, Hafız Bey komşusuna: “Haydi birlikte eritelim, bana altın lazım” dediği zaman: “Şimdi işim aceledir Hafız Bey, yarın yaparız” cevabını alınca kızmış, dükkânını kapayıp doğru Yüksekaldırım’a yabancı lisanlarla yazılmış yaymacı kitapçılara gitmiş ve altın izâbesine dair Fransızca bir eser bulmuş, elindeki lugatla kelimeleri, cümleleri ada komşuları ve rast geldiği Fransızca bilen dostlarına göstererek altı ayda sökmüş ve kendi başına altın eritmeye başlamış”.*¹⁰¹

Çok çalışkan ve maharetli birisi olan Hafız Yusuf Bey, hiçbir anını boş geçirmemeye özen göstermiştir. Bu konuyla ilgili olarak İz, şunlardan bahsetmiştir:

*“Hafız Bey, hiçbir zaman kavvâl olmamış, daima faâl olmuştur. Hareketsiz hiçbir anı yoktu; ya el işi veya kitapla meşguldü. Kınalıada’da iken bir gün adanın yaşlı bir rum balıkçısına civarda mercan balığı taşlarının nerede olduğunu sormuş. O da “Bir gün beraber balığa çıkalım” diye atlatmış. Hafız Bey bakmış ki, taşların yerini belli etmek istemiyor, onun balığa çıktığı günü kollamış; bir saat sonra ardından sandala binip açılmış. Balıkçı Yani Usta’nın denizde durduğu yere Galata, Beyazıt Kuleleri ile Sarayburnu’nu nîrenği almış; böylece birkaç kere peşini takip edince taş yerlerini tesbit etmiş. Ondan sonra da Hafız Bey tuttuğu 8-10-15 kiloluk mercanları Büyükkada’nın lüks otellerine götürüp satmaya başlamış”.*¹⁰²

1.4.2.2. Mahir İz’in Gözünden Hafız Yusuf Bey’in Şeriat, Tarikat ve Din Adamları Hakkındaki Görüş ve Hatıraları

Mahir İz, Hafız Yusuf Bey’in tasavvuf hakkındaki düşüncesinden şu şekilde bahsetmiştir:

¹⁰¹ İz, a.g.e., s. 267.

¹⁰² İz, a.g.e., s. 282.

*Ey kerim ü rahim olan Allah!
 Dergehinde penâhımı bulayım
 Şeyh ü rinde beni esir etme!
 Kul'um, ancak senin kulun olayım*

“Yarabbi! Beni şeyh ve rinde esir etme, ancak senin kulun olayım” demesi, kendisinde bir tasavvuf aleyhdarlığı olduğunu göstermektedir.¹⁰³

Hafız Bey'in tasavvufa karşı bu şekilde olumsuz bir tepki göstermesinin nedenini ise İz, şu şekilde anlatmıştır:

“...Müteşeyyihlere, yani mürişid kabiliyetinde olmadıkları halde babadan kalma posta oturmuş, yahud üstü kapalı umumî sözler ile avâmı etrafına toplayan cerrâr şeyhlere karşıdır. O, ilmi daima öne alır, sonra takvâsına bakar”.¹⁰⁴

Hafız Yusuf, hayatı boyunca birçok şeyh tanımış, tanıdığı şeyhlerin hepsini bilgi bakımından yetersiz bulmuştur. Onun için ilim, irfan sahibi olmak çok önemlidir. Bu konuyla ilgili olarak İz şunlardan bahsetmiştir:

“...Hafız Bey'in hayatında tesadüf ettiği şeyhlerin hepsi bilgi itibariyle kendisinden cahildi. O, ilmi esas alırdı. İlimden nasibi olmayanda başka bir manevi cevher bulunmayacağına kani'ydi. Ona göre bir mevhibe-i ilâhiye olan irfân, nadir tesâdüflerdendi; bunlar birer istisnâ idi, kaideyi bozmazdı.¹⁰⁵

İz, Hafız Yusuf Bey'in tarikat erbabı hakkındaki düşüncesini ise şu şekilde anlatmıştır:

“...Erbâb-ı tarikate karşı gösterdiği alakasızlık- ve hatta bazen husumet- onların ehl-i sünnet akidesine muhalif bazı itikadları yaymaları idi. Câhil şeyhlerin yaygın bir halde sürüp gelen vahdet-i vücûd telakkileri, yaptıkları telkinler ve getirdikleri misallerle halkı vahdet-i mevcûda götürüp, Hâlik ile mahlûkatı birleştirip tekâlif-i

¹⁰³ İz, a.g.e., s. 267.

¹⁰⁴ İz, a.g.e., s. 275.

¹⁰⁵ İz, a.g.e., s. 271.

ilâhiyeyi iskat ettikleri, yani emirleri, nehiyeleri ortadan kaldırdıkları ve bu suretle İslam akidesine ve vehdâniyet-i ilâhiyeye kasd ettiklerini söylerdi”¹⁰⁶

Hafız Bey’in cahil şeyhlerle ilgili düşüncesi hakkında ise şunlardan bahsetmiştir:

“...Hafız Bey, halkın cehlinden istifade ederek her devirde tasavvuf adı altında cahil şeyhlerin türediğini söylerdi. Şu manzumesi bu kanaatini teyid eder:

*Bir dairedir ki hep tasavvuf
Sersem gibidir dönen içinde
Kur’an ü sünen çeker buna yûf
Câhil şeyhin ne var içinde?
Kur’an’a Ömer dedi “Kefânâ”
Bu günler için imiş bu manâ
“Lâ tettebi ’û-ssubule¹⁰⁷”
Ey tefrikalar nedir bu dâvâ?”¹⁰⁸*

Hafız Yusuf’un yukarıda geçen manzumesini Mahir İz, şu şekilde açıklamıştır:

“...Tasavvuf dedikleri bir dairedir ki, içinde dönenler sersem olurlar. Ne yaptıklarını, ne de düşündüklerini bilirler. Kur’an-ı Kerim, Hazret-i Peygamberin sünneti onlara yûf çeker. Cahil şeyhden ne feyiz beklenir? Hazret-i Ömer Kur’an-ı Kerim için (Kefana Kitabullah) (Allah’ın kitabı bize yeter) dedi. Onun dışında din hakkında yazılacak kitaplar ona aykırı ise kıymetsizdir. Sanki Hazret bu sözü, bugünler için söylemiştir. Kur’an’ı Kerim açıkça (Kur’an yolundan başka yollara saparsanız dalalete düşersiniz) buyurmuştur. O halde bu ayrılıkların manası nedir?” demek ister.¹⁰⁹

¹⁰⁶ İz, a.g.e., s. 271-272.

¹⁰⁷ “İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O’nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti” Enam/153.

¹⁰⁸ İz, a.g.e., s. 272.

¹⁰⁹ İz, a.g.e., s. 272.

Hafız Yusuf Bey, tarikatlarda meydana gelen ayrılma noktalarından ve her bir tarikatın itikat, amel vb. gibi hususlarda kararsızlık yaşadıklarını belirtmiştir. Yaşanan bu kararsızlıkların ise İslamda ayrılıklara yol açtığı düşüncesindedir.¹¹⁰

İz, bu konuyla ilgili olarak:

“...Derdi ki : Tarihe bak! Balım Sultan 900 tarihlerine yakındır. Tarikatlerin tohumu 500 de atılır; 900 de fişkirir.” Batınî olan Kalenderşah için Hafız Bey şöyle yazmıştır:

...Kalender Şâhı melûn Bâtınî
Ordusuyla oldu islamın belâ-yı dūzahî
Âkıbet geldi ser-i maktûu bâb-ı devlete
Katlinin târih-i tâmmı oldu “Şâh-ı dūzahî”

Kalender Şah’ın kesik başını Kanunî Sultan Süleyman’a getirdikleri zaman, Kanunî’nin Bâtuniyeden olan ve tarikatini gizli tutan imamı Bektaş Efendi’nin yüreğine indiğini söyledi”.¹¹¹

Mahir İz, Hafız Yusuf Bey’in Kınılıada’da “İkd’ül-ferîd”i okuduktan sonra tasavvuf erbabı gibi peygambere (a.s.m) olan muhabbetinin arttığını, Muaviye’ye ise atıp tutmaya başladığını belirtmiştir.¹¹² Bir din âlimi olmayan Hafız Yusuf Bey, Arapçası çok iyi olduğu için dinî hükümleri, Kur’andan çıkarmaya çalışmıştır. Hafız Bey’in Arap edebiyatıyla ilgilenmesinin sebebi de Kur’an’ı iyi anlayabilmek istemesinden kaynaklanmaktadır.¹¹³

Hafız Yusuf Bey’in şarihler ve din adamları hakkındaki görüşleri ile ilgili olarak Mahir İz, şunlardan bahsetmiştir:

“...Şarihlere ve dirayet tefsirlerine lakayd kalırdı. Hele Arap veya Fars edebiyatı şarihlerine çok kızardı. “Herkesin bildiğini yazmışları durulacak yerleri geçmişlerdir” derdi. Arapçası kuvvetli olmayan din adamına kıymet vermezdi. Tabii

¹¹⁰ İz, a.g.e., s. 272.

¹¹¹ İz, a.g.e., s. 272.

¹¹² İz, a.g.e.,s. 272-273.

¹¹³ İz,a.g.e., s. 275.

bu noktada haklı idi. Vefatına tekaddüm eden senelerde Kaadî Beyzâvi'yi zannederim talebelere müzâkere için tedkîka başlamıştı. Kaadî hakkında çok takdirkâr cümleler söyledi, hayranlığını ifade etti. Hafız Bey eğer metodla bir ilim kolunda ihtisas yapmak isteseydi, edebiyatta olduğu gibi beynelmilel bir otorite olurdu. Zekâsı ve hususî buluşları cidden insanı hayrette bırakacak derecede idi. Fakat ictimâî meselelerde zihninin takıldığı noktadan onu ayırmak çok müşkildi. Hemen takkesini başından çıkarıp, “ Buna anlat” derdi. Fakat her hakikatı hırz-ı can ederdi (Canla başla kendisine mâlelderdi). Doğruyu ve doğruları sever ve hürmet ederdi. Tecellüdü kendisini tanıyanlar arasında idi. Yabancıları ter geçer ve meclisten uzaklaşmak isterdi Mücadeleden çekinirdi. Şüphelendiği kimseden zarar gelmesinden korkardı.”¹¹⁴

1.4.2.3. Mahir İz'in, Hafız Bey'in Nükteleri ve Şairliği Hakkındaki Görüş ve Hatıraları

Hafız Bey'in siyasi ve toplumsal düşünceleri sarsılmayacak kadar kuvvetlidir. Ruhun özgür olmasına rağmen, İttihatçıların özgürlük adına baskılarına lanet etmiştir.¹¹⁵

Hafız Bey'in nükteleri ile ilgili olarak İz, bir hatırasını şu şekilde anlatmıştır:

“...Nişantaşı Orta Okulu müdürü iken bir gün devrin nüfuzlu bakanlarından Cevdet Kerîm İncedayı bir talebenin himayesi için ricaya gelmişti. Hafız Bey de karşıdaki kanepenin bir kenarında kitap okuyordu. Onu görünce dışarıya çıkamadı. Fakat elimdeki kitabı sanki gözlüklü gözlerinde zaaf varmış gibi iyice yüzüne yaklaştırdı. Cevdet Kerîm Bey giderken ricâsının ehemmiyetini anlatmak için benim elimi kalbinin üzerine çekip koydu. Bütün bu tabloyu Hafız Bey tedkik ediyordu. O gittikten sonra Hafız Bey, hakkındaki bilgilerini tâ Harbiye Nezâreti zamanından başlayarak saydı döktü. “Şimdi bunun ne yapacaksın?” dedi. “Çocuğun adını muallimler meclisinin toplanacağı günün takvim sayfasına yazdım. Başkaları da var o zaman görüşülecek” dedim.

¹¹⁴ İz, a.g.e., s. 275-276.

¹¹⁵ İz, a.g.e., s. 276.

Benim tavsiyeler husûsunda tuttuğum yol şu idi: Kim ricâyâ gelirse onun sınıfını, numarasını masa takviminde muallimler meclisinin toplanacağı günün sayfasına yazardım. Kurul toplanır, neticelenir, zabıtlar imza edilir, her iş biter ondan sonra muâvine: “Bizim takvim sayfasındaki talebeler acaba ne oldu? Sorarlarsa cevap vereyim” derdim. Arkadaşlar hiç görmedikleri bu işe şaşırırlardı. Refikamın amcazadesi de bir gün aynı duruma düşmüştü, ikmâle kalmıştı.

Mektep kapandı, imtihanlar başladı. Hafız Bey merakla bir gün sordu: “Cevdet Bey’in tavsiyesini ne yaptın?” dedi. “Altı dersten birden sınıfta kaldı” dedim. Büyük bir heyecan ve iltifat ile boynuma sarılmak üzere ayağa kalktı. “Teesüfederim Hafız Bey” deyince şöyle bir durakladı, ona: “Sen, demek beni kırk sene sonra böyle âdî bir vakadan dolayı tanıyacaksın öyle mi?” dedim. Ve işi latifeye vurarak: “Bak bu yolda saçımı ağarttım, gel de bak!” dedim. Saçımda hiç ak yoktu. Bir haftadan beri sol şakağımda bir küçük tel ağarmıştı. “Hani nerede beyaz” diye sordu. Ben de: “Yaklaş göstereyim” dedim. Aydınlığa döndüm, güç hal ile beyazı fark etti. Başını sallayarak yerine oturdu. Ve beş dakika geçmeden şu beyti söyledi:

*Mâlum idi bence, yüzünün aklığı amma
Mâhir, ser-i sevdâ da beyazlanmış efendim*

Cidden sanatkârâne beyitti. “Ser-i sevdâ” Türkçe hem “Sevdalı baş” yani “Âşık” manasına geldiği gibi, “Baştaki siyah saçlar” manasına tevriye sanatı vardı”.¹¹⁶

İz, bir başka hatırasını ise şu şekilde anlatmıştır:

“...Bir gün Hafız Bey’e Tebrizli Remzi Baba’nın:

*Geçmeden sümm’ül-hiyât-ı unsuruna can riştesi
Zülfünün zünnârına bend oldu îmân riştesi*

beytini okumuştum. Biraz düşündükten sonra şu beyti söyledi:

---

¹¹⁶ İz, a.g.e., s. 276-277.

*Esmeden bâd-ı “Nefahtü” gülsitân-ı hilcate
Meryem-i aşkında bağlandı bana can riştesi*

Bu kadar kuvvetli irticalleri, Hafız Bey’i bütün yakınlarına sevdirmişti.

Bu da bilbedâhe söylediği mısralardandır:

“Yusufum ben devlet-i ikbâl idbârımdadır”¹¹⁷

Mahir İz, Hafız Yusuf Bey’e bir hattatın güzel bir yazısını göstermesi üzerine Hafız Bey’in söylediklerini İz, şu şekilde anlatmıştır: *“Bir gün meşhur bir hattatın güzel bir yazısını gösterdim. Pek beğendi ve hemen:*

“Bilirim hüsn-i hattı, meşkimdir”

deyiverdi. Arkasından biraz düşündükten sonra şu beyti söyledi:

Biz şimdi hüsn-i hat ile meşgulüz ey peri

Kalsın hutût-ı zümre-i hattât hep geri¹¹⁸

Hafız Yusuf Bey, Hacı Bektaş Velî’nin *“Bektaşî”* tarikatını kurmadığını belirtmiştir¹¹⁹. İz, bu konuyla ilgili olarak şunları anlatmıştır: *“...Hazretin irtihali “Bektâşiye” lafzını ebced hesabıyla yapılan tarihinde görüldüğü gibi hicrî 738 dir. Bu münasebetle Hafız Bey 1952 Mart’ında şu manzumeyi yazmıştı”:*

Etmedi vaz’-ı tarîkat Hâcî Bektâş-ı Velî

İrtihâli çünkü “Bektâşiye” lafzında celî

Halk-ı âlem ihtirâmen anmasından nâmını

Kurdu bir iblis Bektâşî tarîk-i dâmını

Kırşehir’de bir ziyaretgâhdır makberleri

Bâlmın tahtesserâ ka’r-ı cehennemdir yeri¹²⁰

¹¹⁷ İz, a.g.e., s. 277-278.

¹¹⁸ İz, a.g.e., s. 278.

¹¹⁹ İz, a.g.e., s. 278.

¹²⁰ İz, a.g.e., s. 278.

Hafız Bey, çocukluk arkadaşı olan Elmalılı müfessir Küçük Hamdi Efendi'ye manzum nahvini takdim ederken bir kıt'a yazmıştır.¹²¹ Mahir İz, "Yılların İzi" adlı çalışmasında bu kıt'aya yer vermiştir;

Asrın İmâm-ı Âzâmı Hamdi Efendime

Annem için duâsı niyâzıyla takdîme

Ey ittikası subh-ı şebâbında müncelî

Zannetme söyledim bunu ben kendi kendime

Abdükel Hâfız alâ ahdihi

Hafız Yûsuf Cemil¹²²

İz, Hafız Yusuf'un şairliği ile ilgili bir hatırasını ise şu şekilde anlatmıştır; "Bir gün Hafız Bey : "Sigarası da senden, ateşi de" dediğim zaman paketi uzatıp sigarasını yaklaştırdınca külünü silkti ve bir anda:

"Sanma küllenmiş yanardağdır bu her dem ateşin" deyiverdi. "Yaşa Hafız Bey" dedim. Bu sözüme de:

"Hâfızım cennet-i âlâda da olsam yaşarım

Sanma kim minnet-i ednâda da olsam yaşarım" diye cevap vermişti.¹²³

Mahir İz, bir başka hatırasını ise şu şekilde anlatmıştır: "Bir gece odasında oturuyorduk. Yanan mum bitti ve söndü. "Hâfız Bey mum yok mu?" dediğim zaman:

"Şem'-i bezm-ârâsı varken meclisin mum istemez" deyiverdi. "Hafız Bey saçların ağardı mı?" dediğim zaman:

¹²¹ İz, a.g.e., s. 278.

¹²² İz, a.g.e., s. 278.

¹²³ İz, a.g.e., s. 278.

*Geçti o demlerle geçen rüzgâr
Kaldı hazîn hâtıralar yâdigâr
Mûy-i siyah ak saça oldu bedel
Bak neler etti bana leyl ü nehâr*

Bunu sigara paketinden çıkardığı kâğıtlardan birine yazmıştı. Siyah saçları geceye, ak saçları da gündüze benzetmişti.¹²⁴

Hafız Yusuf Bey, önemli şahsiyetlerden birisi olan Abdülkadir Yaman Dede'nin ölümü üzerine tarih düşmüştür. Abdülkadir Yaman Dede'nin asıl ismi “*Diyamandı*” dir. “*Diyamandı*” elmas demektir. Hafız Bey bu münasebetten dolayı Yaman Dede hakkında şu tarihi düşmüştür:

*Ehl-i dil tarihine böyle dedi:
Ric'at etdi kânına elmas idi¹²⁵*

Mahir İz, Hafız Yusuf Bey'den Yaman Dede için bir mersiye yazmasını istemiştir. Hafız Bey de Mahir İz'in bu isteğini yerine getirmiştir.¹²⁶ İz, “Yılların İzi” adlı çalışmasında bu mersiye yer vermiştir. Şu şekildedir:

*Ey ilâhi şem'anın pervânesi
Nûr-ı vahdetle münevver muhtedî
Bak “Diyamandı” denilmişdi sana
Doğduğunda, sonra çıktı mesnedi
Sen bir elmaspâre-i imân idin
Parladı kalbinde nûr-ı sermedî
Mesnevî'den vahdeti idrâk ile
Veche-i tevhîde oldun muktedî
Ey Dedem devletlü Abdülkadirim
Rûhunun cennetler olsun meşhedî¹²⁷*

¹²⁴ İz, a.g.e., s. 279.

¹²⁵ İz, a.g.e., s. 280.

¹²⁶ İz, a.g.e., s. 281.

¹²⁷ İz, a.g.e., s. 281.

Hafız Bey, Yahya Kemal'in Pakistan'da elçi olması sebebiyle şu tarihi söylemiştir:

*Konur tâc-ı edeb tarihine Feyz-i Hindîden
Sefir-i ensebi Yahya Kemal'e erdi Pakistân*¹²⁸

Hafız Yusuf Bey, Mahir İz'in torunu dünyaya geldiğinde onun doğumu üzerine de tarih düşmüştür. Mahir İz'in torununun ismi ise Ahmed Abdülkerim'dir. İz, Hafız Bey'in, torunu Ahmed Abdülkerim için söylediği tarihe şu şekilde yer vermiştir:

*O nur topu güneş gibi doğunca ufuk-ı âleme
Bu binde bir gelir denildi doğdu Ahmed'ül-Kerîm*

*(Hicrî 1382- ta'miyeli)*¹²⁹

1.4.3. Mahmud Esad Coşan'ın Necati Lugal ve Hafız Bey ile İlgili Hatırası

Mahmud Esad Coşan, Hafız Bey'in yakın arkadaşlarından birisi olan Necati Lugal'in öğrencisidir. Necati Lugal, kendisini Hafız Bey ile tanıştırmıştır. Mahmud Esad Coşan bu tanışmadan sonra Hafız Bey'den ders almıştır. Coşan (2017) çalışmasında konuyla ilgili olarak şunlardan bahsetmiştir:

“1961 yaz tatilinde beraberce İstanbul'a gitmiştik. Hocam (Necati Lugal), Çengelköy'de Sadullahpaşa Yalısı'nda kalır ve sık sık Hafız Yusuf Bey'le buluşurdu. Daha talebe iken şöhretini duyduğum, fakat henüz görüşemediğim bu zât, Çamlıca yolunda Altunizade durağında oturmaktaydı. Bir gün ziyaretine beraberce gittik.

İkâmetgâhı, caddenin solunda, boğaz istikametine sapan yolun sağ köşesindeki tek katlı, orta büyüklükteki dükkân idi. Necati Bey bana, “Bu senin ikinci hocandır, öp bakalım elini!” dedi. Elini öptüm. Ufak tefek, alnı açık, başı takkeli, gözlük camları gayet kaim, ilgi çekici bir şahıstı. Etrafıma bakındım: Bir köşede (onun Kapalıçarşı'daki elmasçılığından kalmış olacak) bir tezgâh, çekiçler, kerpetenler,

¹²⁸ İz, a.g.e., s. 281.

¹²⁹ İz, a.g.e., s. 281.

aletler; diğer köşede bir karyola, ortada raflara sıralanmış kitaplar, bir masa üzerinde elektrik ampullerinden yapılmış çaydanlık, demlik vs. Bu enterasan manzarayı hiç unutmuyacağım.

O gün, “Aruza İtiraz” adlı risalesini istinsah etmem için bana vermiş, bütün yaz boyunca da Arapça şairi el- Mütenebbî'nin divanını okutmuştu. Bir manayı izah için elini alınca koyarak bir çırpıda Arapça, Farsça veya Türkçe birçok beyit, kıta vs. sıralayıverirdi. Necati Bey ise ekseriya köşedeki karyolaya yaslanarak oturur, mütebessim bir çehreyle bizi dinler ve zaman zaman söze katılırdı.

Hafız Yusuf Bey'in iç âlemi çok zengin idi; bilhassa Necati Bey geldiği zaman pek neşelenir, türlü latifeler yapardı.

Müteakip 1962 yılı yazında ondan –daha sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü yayınları arasında Sabri Sözeri tarafından yayınlanan- aş-Şantarâ'nın “Lâmiyyetü'l-Arab kasidesini okumuştum. Aynı yaz içinde Necati Bey, Hafız Yusuf Bey, edebiyat öğretmeni sayın Mahir İz ve diğer bazı zevat vapurla, 15 gün kadar süren turistik bir Akdeniz seyahati yaptılar; ayrıca ikisi Trabzon'a gittiler. Hocam bu gezileri daima gülerek anar, cereyan eden hadiseleri, nükteleri, latifeleri anlatır dururdu.

1963 baharında, Hafız Yusuf Bey'in 15 Nisan Pazartesi günü vefat ettiği haberi bize ulaşınca çok üzüldü; “Esad, bundan sonra artık İstanbul'un da tadı kalmadı!” diyerek teessürünü ifade etti”.¹³⁰

1.4.4. Hayrettin Karaman'ın Hafız Yusuf Bey ile İlgili Hatıraları¹³¹

Hayrettin Karaman, Hafız Yusuf Bey'in öğrencisidir. Hafız Bey ile tanışıklığını ve hatıralarını şu şekilde anlatmıştır;

“Ahmet Kahraman Bey, Altunizade Camii'nin İmam Hatibi idi, evi de orada olduğu için hoca ile tanışmış, ondan Kaside-i Bürde okuyordu. Ben de hocayı tanıyıp bir

¹³⁰ Mahmud Esad Coşan, **Tarihi ve Tasavvufi Şahsiyetler**, 5. Baskı, Server Yayınları, İstanbul, 2017, s. 375-376.

¹³¹ Bu bölümde yer alan bilgilere, Hayrettin Karaman, “Yusuf Cemil Hoca”, s. 23-31'den; 21.11.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/ararat12.html> adresinden erişilmiştir.

hazine olduğunu görünce derse katılmaya karar verdim. Bekir Topaloğlu, M. Nazif Şahinoğlu (eski soyadı Yıldırım) bir ara hocası Prof. Necati Lugal'in tavsiyesi ile Esat Coşan da derse katıldılar. Bu beraberlik birkaç yıl sürdü, başta Mütenebbi Divanı olmak üzere hocadan birkaç Arapça şiir kitabı okuduk ve çok istifade ettik. Allah mekânını cennet eylesin!”.

Hafız Yusuf Bey'in, Fuzûlî Divanı'ndaki anlaşılması güç olan beyitlerin açıklamalarını ihtiva eden “Müşkilât-ı Fuzûlî” isimli bir eseri kaleme aldığından daha önceden de bahsetmiştik. Bununla ilgili olarak Hayrettin Karaman, şunlardan bahsetmiştir:

“...Hocanın bir lugat hazırlığı vardı, tamamlayamadı. Fuzûlî Divanı Şerhi varmış, samimi dostlarından Mahir İz Hoca'ya verdiği söylenirdi, fakat bir yerden çıkmadı, kayboldu. Nahiv Özü, Lâmiyyetü'l- Arab tercümesi gibi birkaç küçük kitabı basıldı. Kendisine gidip gelen, istifade edenler arasında, Enstitü'de hoca olan M. Sabri Sözeri, Alman müsteşriki Osman Reşer de vardı”.

Hayrettin Karaman, Hafız Yusuf Bey'in ilgi alanları, yaşadığı ev ve almış olduğu derslerde yaşanan olayları şu şekilde anlatmıştır:

“...Yusuf Cemil Hoca, kendi gayretiyle natura (cam elması) yapma sanatını öğrenmişti. Anlattığına göre altın izabesi ile de ilgilenmiş ve bunun için Fransızca kitaplar bulmuştu. Dükkânını kapatınca takımlarını önce eve, evi yıkılınca da son sığınağına (Süleyman Beylerin, dükkân veya hizmetçi yeri olarak yaptırdıkları tek katlı binalarının bir odasına) taşımıştı. Bir büyükçe odadan ibaret olan eve girdiğimiz zaman bir tenekeci dükkânına girmiş gibi olurduk. Tuvalet odanın bir köşesinde idi, yemeklerini odada yapıyordu, canı istedikçe sanatı ile de eğlence olarak meşgul oluyordu. Onun yaptığı şeylerden biri de büyük küçük elektrik ampullerinin arka kısmındaki tenekeyi eğeleyerek sökmek, onun yerine demlik veya cezve ağzı gibi bir parça yapıp ikram etmektir. Evde bir veya iki adet tahta sandalye vardı, geri kalanımız üzerinde tahta ve gazete koyduğumuz gaz tenekelerinin üstüne otururduk. Dersler çok neşeli, esprili, çeşitli hatıralar ve edebi örneklerle süslü geçerdi”.

Karaman, Hafız Bey ile ilgili bir başka hatırasını ise şu şekilde anlatmıştır:

“...Yusuf Cemil Hocamız bana bir kitabını (Şenferâ'nın Lâmiyyet'ül- Arab tercümesi) hediye etmek isteyince bir de imza lütfetseniz dedim, eline kalemi aldı ve anında aruz vezni ile şu mısraı yazıp imzaladı:

“Hayr-i nâsa bir hayırsızdan bu olsun armağan”

“Hayr-i nâsa”, Hayreddin'in yerini tutuyor, kendisine de, onu gönlümüzde büyüten tevazu ile “hayırsız” diyor”.

Hafız Yusuf Bey'in annesinden başka bir yakınının olmadığını ve çok sevdiği annesinin hatrını kırmamak için evlenmediğini daha önceden de belirtmiştik. Hayrettin Karaman, Hafız Bey'in aile konusundaki görüşü hakkında bize fikir vermesi açısından önem arz eden yaşamış olduğu bir olayı şu şekilde anlatmıştır:

“...Üçüncü çocuğum İhsan'ın dünyaya geldiğini duyunca sevindi, tebrik ve dua etti, ders bitip ayrılırken de elime, katlanmış küçük bir kâğıt vererek “Bu benim hediyem” dedi, eve gelince açtık, içinden bir reşad altını çıktı, bizim için hem maddi hem manevi değeri çok büyük idi. O gün ben ayrılınca geride kalan Ahmet Kahraman'a dönerek, “Aah aile ah!” diye içini geçirmiş, demek ki, hoca aile hasreti çekermiş”.

Bir başka hatırasını ise şu şekilde dile getirmiş:

“...Bafra marka sigara içerdi, sigara bitince paket kağıdını atmaz, düzgün açar, iç tarafını şiir yazmada kullanırdı. Şiirlerinin önemli bir kısmı hicivdi (taşlama), bunları bir teneke kutu içinde muhafaza eder, ısrarımız üzerine bazılarını okurdu. Şiirlerinin tamamı ne oldu bilmiyorum, ama ben bir miktarını kendim için daktilo etmişim”.

Karaman, Hafız Yusuf Bey'in Mehmet Âkif Ersoy'u çok sevdiğini belirtmiştir. Hafız Bey, Mehmet Âkif Ersoy, vefat edince onun için uzun bir mersiye kaleme almıştır. Bu mersiye'nin son beytinde de onun vefatına düşmüş olduğu tarih şu şekildedir:

*Ey vakitsiz iftirakıyla bizi dil-hûn eden
Kadrini âtiler anlar, fâtihandır hâtimen*

Kınalıada, 3 Kânûn-i Evvel 1937

Hayrettin Karaman'ın Hafız Yusuf Bey ile ilgili hatıralarında şiirlerinden vermiş olduğu birkaç örnek şu şekildedir:

Gönülden Gönüle

*Bir gönül âlemi var gönülden gönüle
Eyliyor yârı haberdâr gönülden gönüle*

*Kalbe ilhamını aşk-ı ezeli vahyedeli
Açılır ukde-i esrâr gönülden gönüle*

*Nakl ile birbirine sûz-i dili âşıklar
Buldular çâre-i i'mâr gönülden gönüle*

*Geçse gül-bûseye bir va'd-i gönlümden
Cûş eder hâlet-i gülzâr gönülden gönüle*

*Bir nigeş bin güneşi afve şefaât kesilir
Süzülür sihr-i füsunkâr gönülden gönüle*

*Rûh kâşânesinin penceresi gözlerdir
Görünür sûret-i enzâr gönülden gönüle*

*Derdimi bağı yanık dağlara ifşa ettim
Kıldılar derdimi tekrar gönülden gönüle*

*Lâleler güller olur ehl-i dile seng-i mezâr
Dağını etmeye izhâr gönülden gönüle*

*Şimdi sırr-ı sühanı fâş edecek yol yok Hâfız!
Gördüm eyyâmı dil-âzâr gönülden gönüle*

25 Eylül 1956

*Bir zamanlar Sultan Abdülhamid'e muhalif olmak moda olduğundan hoca da muhalif
sözler söylemiş, Sultan'ın halinden sonraki olaylar hocanın aklını başına getirmiş,
pişman olarak on kıt'alık bir şiir yazmış. İşte birkaç kıt'ası:*

*İslam 'ın halifesine şâhına
Dehrin en siyasi padişahına
Nankörlük ettik girdik günahına
O mahbeste kavuştu Allah 'ına*

Biz uğradık inkisâr-ı âhına

*Osman, Orhan, Kosova Sultanı Murat
Yıldırım 'la Çelebi, Sani Murat
Fatih, Yavuz, Bağdat Arslanı Murat
İki Mahmut ve son Hamidi kıl yâd*

Budur uyan, saydıklarım râhına

*Olmak için devr-i şevketi celî
Sarsılmadan ülkesinin temeli
Cihan harbi çıkartmaktı emeli
Hal'eyledik biz böyle bî-bedeli*

Ağlasın İslâm baht-ı siyahına

*Biz yapmadık hal'i onlar yaptılar
Yahudiler bizden bizi kaptılar
Filistin'de kurulmaya saptılar
Ukâlamız masonlara taptılar*

Başımız geçti mason külahına

*Ey tali'siz Sultanım Abdülhamid
İnkırâz oldu senden sonra bedîd
Yahudiler Kudüs'te yaptılar îd
Bizi affeyleme cezamız şedîd*

Yüzümüz kalmadı Hakk penahına

1.4.5. Bekir Topaloğlu'nun Hafız Yusuf Bey ile İlgili Hatıraları¹³²

Bekir Topaloğlu, Hafız Yusuf Bey'in öğrencisidir. Hafız Bey ile tanışmasına o dönemde Türkçe öğretmeni olan Mustafa Sabri Sözeri vesile olmuştur. Bekir Bey, Hafız Yusuf Bey ile tanışmasını ve hatıralarını şu şekilde anlatmıştır:

“ İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda Türkçe öğretmenimiz olan Mustafa Sabri Sözeri'den şahsen çok istifade ettiğimi söylemek ile sözüme başlamak isterim. Benim Türk dili ve edebiyatına yönelik ilgim onun sayesinde başlamıştır. Kendisi şiir ve nesir halindeki metinleri çok güzel okurdu. İstiklal Marşı'nı ve Mehmet Âkif Ersoy'u bize sevdiren oydu.

Bir kurban bayramı münasebetiyle, galiba Kadircan Kafli tarafından gazetede yayımlanan, “Hz.Peygamber'in Veda Hutbesi”ni ondan dinledikten sonra büyük bir ilgi duydum. Kendime göre yaptığım bazı çalışmalarla meydana getirdiğim Türkçe metin daha sonra Tohum Dergisi'nin hediyesi olarak basılıp dağıtılmıştı. Bu baskının bedeli, Mahmet Bayram hoca vasıtasıyla tanıştığım Sabri Ülker tarafından ödenmişti.

¹³² Bekir Topaloğlu, “Hâfız Bey Hakkında”, s. 42-52; 21.11.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/arat22.html> adresinden erişilmiştir.

Her üç merhume Cenâb-ı Hakk'tan lütûf ve ihsan niyaz ediyorum. Söz konusu derginin dağıttığı bu metin o dönemden itibaren müstakil levhalar halinde ve başka şekillerde yayımlanmış, başka dillere de tercüme edilmiştir. Benim ilk kitabım olan “İslam’da Kadın” ve sonraki eserlerimin bir kısmının baş tarafında sürekli olarak yer almıştır.

Mustafa Sabri Sözeri, çevresinde “Hafız Bey” diye tanınan Yusuf Cemil Ararat’a benden bahsetmiş, bana da kendisini ziyaret etmemi söylemişti. Üsküdar/Altunizâde’den Kuzguncuk’a kıvrılan yolun sağ köşesindeki hocanın tek odalı evine gittim. Burası Vaniköy Mısırozü Fabrikası sahipleri Süleymangil ailesine ait otuz küsur dönümlük bir araziydi.

Arazinin üst sağ köşesine müstemilat konumunda tek odalı bir ev yapılmış, bir köşesine de tuvalet yerleştirilmiş. Odada divan üzerine serilmiş, bir yatak, birkaç kap konulabilecek bir mutfak dolabı, eski ve küçük bir masa, yine hocanın oturduğu eski bir koltuk, birkaç iskemle ve birkaç rafı bulunan bir kütüphane bulunuyordu. Hafız Bey’e kendimi tanıttım, yer gösterip oturmamı emretti. Kısa bir konuşmadan sonra Arapça bir divan çıkardı, bir yerinden açıp okumamı istedi. İşin tuhafı şu ki ben, gösterilen parçanın baştan birkaç beytini daha önceden görmüş ve okumuştum. Şiirin ilk iki beytini rahatça ve yanlışsız okudum. Hoca mâna vermeme istedi, ilk beyte mâna verince “tamam” dedi ve sözlerine şöyle devam etti: “Yazık, yazık, bugüne kadar geçirdiğin yıllara yazık! Bir Mütenebbî Dîvânı bul ve bana gel!” Odada biri daha vardı, fakat kim olduğunu hatırlayamıyorum”.

Bekir Topaloğlu, Hafız Bey’den almış olduğu derslerin içeriği ve bu derslerin kendisine nasıl katkı sağladığı hususunda ise şunlardan bahsetmiştir:

“...Rahmetli Hâfız Bey’den kaç yıl ders aldığımı şu anda hatırlayamıyorum. Herhalde bu iş, 1960-1963 yılları arasında Sultanahmet’teki Firuzağa Camii’nde imam hatipken (Yüksek İslam Enstitüsü dönemi) iki-üç yıl devam etmiştir. Bir ara Mütenebbî Dîvânı’nın yanı sıra Hâfız-ı Şîrâzî’nin divanından da okudum, kendi isteği üzerine. Ancak Farsçam kuvvetli olmadığından diğer derste olduğu kadar istifade edememiştim. Yusuf Hoca, Mütenebbî Divanında yer alan beyitlere ait mazmunların benzerlerini azımsanmayacak kadar sayıda Fars ve Türk edebiyatından getiriyor ve

mukayeseler yapıyordu. Şahsen İmam-Hatip Okulu'nda okuduğum Arapça edebî metinlerden kısmen de olsa faydalanmışım. Mütenebbî Divanı derslerinde ise bol miktarda yeni kelimelerle karşılaştım, cümleyi Türkçeye aktarma mahareti kazandım, şiirdeki vezin ve kafiye zarureti sebebiyle isim veya fiil cümlelerinin unsurları arasındaki takdim ve tehir değişikliklerini anlamaya ve dolayısıyla mısra ve beyitlerin muhtevasına nüfuz etmeye başladım. Bu arada Arapçada cümleyi oluşturan kelimelerin sonlarının okunuşunu (i'râb) etkileyen âmillerin (âvâmil) mâna açısından fonksiyonlarını takip etme imkânı buldum. Gün aydınlığında, arızasız yolda çocuk, hasta veya ihtiyar kişinin bile yürümesi mümkündür ama karanlıkta, siste, engebeli ve kavisli yollarda mesafe almak sağlıklı ve genç insan için bile imkân dışında olabilir.

İmam-Hatip Okulu'nda, Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat Fakülteleri'nde Arapça metinlerde dayalı olarak yaptığım hocalıklarda, ayrıca yükseköğretim döneminde, Kur'an ve Sünnet dili olan Arapçanın öğretilmesi amacıyla yıllarca süren özel derslerimde rahmetli hocadan aldığım bu derslerin bana çok yardımcı olduğunu belirtmem gerekir. Aynı şekilde İmam Mâtürîdî'ye ait "Kitâbü't-Tevhîd" ile "Te'vilâtü'l-Kur'an'ın ilmî neşirleri (edisyon kritik) ve birincisinin tamamı, ikincisinin de bazı kısımlarının tercümesi sırasında metnin anlaşılması meyanında Hâfız Bey'in dersleri bana ışık tutmuştur. Kanaatime göre bu konuda, yani yabancı bir metnin ilmî neşrinin yapılması ve tercüme edilmesi hususunda iki önemli merhale bulunmaktadır. Birincisi, o yabancı dilin –bizim örneğimizde Arapçanın- gramerini ve cümle kuruluşunun iyi bilinip araştıracının kelime hazinesinin zengin olması, ikincisi de söz konusu metnin bağlı bulunduğu ilim dalının (tefsir, hadis, kelâm) gibi muhtevâsına vâkıf olunması".

Bekir Topaloğlu, Hafız Bey'den almış olduğu derslerde dersin konusu; şair Mütenebbî ve Hafız-ı Şîrâzî divanları olduğunda dersin nasıl işlendiği ve derste yaşanan olaylar hakkında ise şunlardan bahsetmiştir:

"...Öğrenci çalışıp gelecek, metni okuyup mânâ verecek; hoca da i'râb, mâna verme ve ifadede hata varsa düzeltecek, ek açıklamalar ve diğer Arap şairleriyle mukayeseler yapacak, Türk ve Fars edebiyatından örnekler verecek.

Mütenebbî divanı derslerine epeyce bir zaman, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mensuplarından M. Nazif Şahinoğlu (emekli profesör) katılmışlardı. Bir gün Mütenebbî'nin, hayalindeki sevgilisinin cildini tasvir etme meyanında kullandığı "cild" kelimesini Nazif Bey "deri" kelimesiyle tercüme etmiş, çay demlemekte meşgul olan hoca hemen başını kaldırarak ; "Ten deyiver, ten, burası tabakhane değil" diyerek ifadeyi düzeltmişti".

Bekir Topaloğlu, Hafız Bey ile ilgili bir başka hatırasını ise şu şekilde anlatmıştır:

"...Tek başıma derse gittiğim günlerin birinde, ders bitiminde kalkıp giderken hoca da kalktı, kapının arkasındaki terekten ağzı kapalı küçükçe bir kese kağıdını "Buyur!" diyerek uzattı. Ben de teşekkür ederek alıp, götürdüm, içinde beyaz üzüm vardı. Hocanın ölümünden yıllar geçtikten sonra Yaşar Kendemir ve diğer arkadaşlarla sohbet ederken galiba Yaşar Bey bir münasebetini bulup, hocanın kese kağıdını, sadece bir salkım üzüm almak amacıyla bana uzattığını söylemiş ve sohbeti neşelendirmişti. Meğer hoca olayı, kulübemsi evlerinde oturduğu Süleymangil ailesinden, hocanın hamisi ve hizmetçisi, faziletli dostumuz Süleyman Bey'e bir mizah konusu olarak anlatmış, o da yemeden içmeden bizimkilere nakletme zevkini tatmış, onlar da bugüne kadar emaneti korumuş".

Topaloğlu, yine bir gün Hafız Bey'den ders aldığı zamanlarda Necati Lugal Bey'in, Hafız Bey'i ziyaretini ve bu ziyarette yaşanan olayları ise şu şekilde anlatmıştır:

"...Otuz dönümü aşkın arazinin ortasında sadece Süleyman Bey'in oturduğu büyük bir köşk vardı. Rahmetlinin anlattığına göre kendisi, hocayı köşkün münasip bir bölümüne almayı defalarca teklif ettiği halde o, eziyet verme endişesiyle kabul etmemiştir. Hafız Bey'in sınırlı sayıdaki dostlarından biri Prof. Necati Lugal'di. Bir gün ders yaparken Necati hoca geldi, biz talebeler ayağa kalkınca Hafız bey de "Aman efendim" diyerek arka tarafındaki yatağını düzeltmeye başladı. Neresini düzelteceksin ki! Bu iş uzun sürünce Necati hoca "Yusuf Bey galiba bizi istifraş edecek!" demek suretiyle güldürdü bizi. Hafız Bey o zamanların Millet Partisi genel başkanı Osman Bölükbaşı'yı takdirle anardı. Çünkü o, Paris'te öğrenim görürken bir dalda -galiba

matematik- birincilik kazanmış ve düzenlenen merasimde Türk bayrağının dalgalanmasını sağlamıştı”.

Bekir Topaloğlu, hocaları olan Necati Lugal ve Hafız Yusuf Bey ile yapmış oldukları Trabzon seyahatinden ise şu şekilde bahsetmiştir:

“...Bir yaz mevsiminin okul tatili döneminde Hâfız Bey ve dostu Necati Lugal Trabzon’a kadar seyahat etmeyi arzu ettiler.Üçümüz gemi ile il merkezine ulaştık. Hocaları otele yerleştirdim. Hatırladığım kadarıyla bir hafta kaldıktan sonra İstanbul’a dönüş yaptılar.

Trabzon’un, cemaati en kalabalık Meydan Camii’nin imam ve hatibi, eski dostum Yakup Gürsoy, bizi şehrin turistik yerlerine götürdü. İzzet ve ikramda bulundu (Allah rahmet eylesin!). Camiinin yakınında bulunan Meydan Parkı’nda bir gün otururken garson geldi, hoca kahve sipariş edince garson nasıl olacağını sordu. Ben kısa aklımla “şekerli” diyecekken rahmetli “Nasıl olacak, sade!”deyince büyük bir tehlike atlattığımı anladım. Bir müddet sonra çay geldi. Ders odasında da gördüğüm üzere çayı üç şekerle içen hoca, elini uzatarak başka bir çay tabağndan bir şeker daha almak istedi, fakat garson engel olmaya çalıştı, çünkü o bardak başka bir masaya götürülecekti. Bereket versin ki Yakup hocanın müdahalesiyle barış sağlanmış oldu. Bunun üzerine Hafız Bey Arap edebiyatından bir beyit okudu. Yarım yüzyıl sonra bugün o beytin sadece ikinci mısraı aklımda kaldı.

فلا تَبُولِي عَلَيْهَا إِلَّا بِمِقْدَارٍ

“Anne ateşin üzerine fazla değil, yeterince işe!” anlamında. Arap örf âdeti ve dolayısıyla edebiyatına göre dünyada en çok övülecek iki şey, en çok yerilecek de iki şey vardır, rakip kabileler arasındaki övgü ve yergi mücadeleleri bunların etrafında halkalanmaktadır. İlk ikili kahramanlık ve cömertlik, diğeri de korkaklık ve cimriliktir. Sözü edilen beyitte rakip kabileyeye bağlı şair diğerkabilenin cimriliğini ifşa etmek için şunu söylemek istemektedir: Kabile mensupları, çölde geceleyin ateş yakıp etrafında otururken duydukları çingirak seslerinden bir kervanın semtlerine yaklaştığını

anlarlar; misafir kervanına görünmemek için hemen annelerinden idrarıyla ateşi söndürmesini isterler, fakat idrarını israf etmemesini de tembihlerler.

Görüldüğü üzere burda hem yergi hem de saygın “anne” unsurunu kullanarak hakaret vardır; bütün bunlar bir adet çay şekeri sebebiyledir; edebiyat budur. Yine aynı mecliste katılanlardan biri, Prof. Ali Fuat Başgil’e nisbet ederek şöyle bir beyit okudu:

*O ganîyem ki bu bâzâr-ı fenâda feleğ
Metelik vermek için bende bozukluk yoktur*

Aslında bu beyit Hâfız Bey’e aittir. Öyle anlaşılıyor ki merhum Başgil bir yazısında isim zikretmeden bu beyti kullanmış. Bunun üzerine Yusuf hoca azıcık mırıldandıktan sonra şöyle bir beyit okudu (ilk mısraında tereddüdüm var):

*Nice âh etmeyeyim ben Yûsuf
Semen-i bahse satılmış beytim*

Rahmetli, beytinin ikinci mısraında, Hz. Yûsuf’u üvey kardeşleri su kuyusuna atıp gittikten sonra, geriden gelen ticaret kervanının onu değersiz bir bedelle köle diye sattıklarını konu edinen âyet-i kerîmenin mazmununu kullanmıştır (bk. Yûsuf 12/20).”

Bekir Topaloğlu, birlikte katılmış oldukları bir davette başından geçenleri ve yaşanan olay sonrasında Necati Lugal ve Hafız Yusuf Bey hakkındaki görüşlerini ise şu şekilde anlatmıştır:

“.... Hâfız Bey hakkındaki hatıralarımı dile getirirken Trabzon’daki önemli bir davete de yer vermeliyim. Meydan Camii imam ve hatibi Yakup Gürsoy’un cemaatinden Şevrole Ahmet diye tanınan oto tamircisi bir zat, bizi şehrin en önemli sayfiyelerinden Zefanos köyüne öğle yemeğine çağırıldı; götürdüler. Adı geçen kişi o zamanlar büyük önem taşıyan oto tamirciliğinde Chevrolet marka arabanın mahir bir tamircisiymiş. Zefanos’ta, fındıklığın yanındaki ağaçların gölgesinde oturup hoş sohbetlerde bulunduk.

Yakup Gürsoy, hocalarla bana nisbetle daha rahat konuşuyor ve güzel bir hava meydana getiriyordu. Yeme ve içme faslından sonra sıra öğle namazına geldi. Hatırladığıma göre Yakup hoca ikinci bir ezan okudu, Hafız Bey ve Necati Lugal da güzelce abdest aldılar, beni imam edinerek namazı kıldık. İki hocanın bu namaz ibadeti süresi içindeki fizik ve psikolojik tavırları beni çok sevindirdi. Çünkü onlar bu ibadeti “geçilmesi icap eden bir köprü” hâlet-i rûhiyesi içinde değil, büyük bir arzu ve manevi bir zevkle, kalpteki imanın şevkiyle yerine getirmişlerdi.

Kanaatime göre içte oluşan ve dıştan gelen çeşitli âmiller sebebiyle Osmanlı Devleti'nin son, Cumhuriyet Türkiyesi'nin ilk aydınları farklı tesirlere maruz kalmış ve bir kısmı -belkide çoğu- buhranlar geçirmiştir. Bu durum bir -bir buçuk yüzyıl önce Batı dünyasının aydınlarında da görülmüştür. Merhum Mehmet Âkif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı ve Yusuf Cemil Ararat gibi zevat bunların içinde farklı bir grup teşkil ediyordu.

Bu neslin, on asırdan fazla geçmişe sahip bulunan gayr-ı Arap atalarımızın benimsedikleri İslâmi ve giderek oluşan tarihî değerlere gönülden bağlı olmakla birlikte pratikte ihmalleri olmuştur. Bu meyanda ibadetlerin yerine getirilmesindeki aksaklıklar, bir kısmında iptilâ derecesine ulaşan içki kullanımı zikredilebilir. Ancak örnek olarak zikrettiğim üç şahsın ilk ikisinin eserleri, Mehmet Âkif'in ayrıca örnek hayatı ve Yusuf Cemil'e yönelik gözlemlerim imanlarının samimiyet ve kuvvetine tanık olmaktadır.

Böylelerinin güçlü imanı, ebedî kurtuluş için şart olan amel-i sâlihteki eksiklerini telafi edeceğine büyük bir ümit bağlıyorum. İman ve amel-i sâlihten oluşan ebedi kurtuluşun ikinci unsurundaki problemi kanaatimce en güzel şekilde çözen İmâm Ebû Mansûr-el Mâtürîdî'dir (Allah rahmetini üzerinden eksik etmesin!). Onun bu konuda ortaya koyduğu prensip “kalbin amelidir” (amelü'l-kalb). Yani başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün müminlere yönelik, birisinin kılına dokunulmasına bile rıza göstermeyecek derecede bir sevgi. Ben Hâfız Bey'de bu derecede bir sevginin bulunduğunu umuyor, Rahman ve Rahim olan Allah'tan onun için af, mağfiret, lütuf ve ihsan niyaz ediyorum, amin!”

1.5. El Yazma Eserde Şiirlerine Yer Verdiği Şairler

Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın el yazma eserde kendi şiirleri haricinde beğendiği iki şairin de şiirlerine yer vermiştir. Bunlardan biri yakın dostu Necati Lugal'in babası olan Çizmeci-zâde Hoca Hüseyin Hüsnî Efendi ve diğeri ise Adanalı Hayret Efendi'dir.

1.5.1. Çizmeci-zâde Hoca Hüseyin Hüsnî Efendi

15 Kasım 1840'ta Trabzon'un Debbâğhane Mahallesi'nde doğan Hoca Hüseyin Hüsnî Efendi, tüccar olan Çizmeci-zâde İsmail Efendi'nin oğludur. Kendisine Çizmeci-zâde Hüseyin Hüsnî denmesinin sebebi de budur. Hoca Hüseyin Hüsnî Efendi, annesini kaybetmesi sebebiyle babasıyla birlikte İstanbul'a gitmiştir.¹³³

Sıbyan Mektebi'nde okuduktan sonra 1857'de Dârü'l-Ma'ârif'teki (Valide Rüşdiyesi) öğrenimini birincilikle tamamlamıştır. 1859'da Şehzâde Camii'nde öncelikle Hoca Ahmed Efendi'nin derslerine katılmış, daha sonra ise Sinanzâde Seyyid Osman Azmî Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Ders aldığı hocaların vefat etmesi üzerine Bodrumî Ömer Lütfî Efendi'nin derslerine katılmış ve 1878'de icazetname almıştır.¹³⁴

Girmiş olduğu ruûs sınavını birincilikle kazanmış ve mezun olmuştur. 1879'da Süleymaniye Camii'nde Emsile'den derse başlamıştır. 1894'te aynı camiide öğrencilerine icazet vermiştir. Birkaç yıl Fetvâhâne'ye, daha sonra da Meşîhat Mektûbî Kalemî'ne devam etmiştir. Galatasaray Sultanî Mektebi, Dârü'l-Muallimîn, Mülkiye Mektebi ve Mercan İdadisi'nde Farsça dersleri vermiştir. Bunun dışında Bayezid, Şehzade ve Fatih camiilerinde de dersler vermiştir.¹³⁵

1904'te hacca gitmiştir. Medine'ye ve oradan da Mekke'ye geçmiştir. Ayrıca Kudüs ve Şam'ı da ziyaret etmiştir. Şeyh Şetvan Efendi'den hadis-i şerif okuyarak, kendisinden icazetname almıştır. Medine'de bulunduğu zamanlarda Şeyh Zahir'den,

¹³³ Murat Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri (Osmanlı Dönemi)*, C.1, Yunus Dergisi Yayınları, Trabzon, s. 263.

¹³⁴ Yüksel, a.g.e., s. 263.

¹³⁵ Yüksel, a.g.e., s. 263.

hadis-i şerif okutabilmek için icazetname almıştır. 1886'da, İstanbul'da bulunan Şeyh Mahmud eş-Şırıkî'ten ise Arap dili ve edebiyatı ile ilgili ilimleri öğrenmiştir. Fars dili ve edebiyatının inceliklerine vakıf olabilmek için İranlı edebiyatçılarla görüşmüştür.¹³⁶

Hüseyin Hüsnî Efendi on yıl kadar dimağ rahatsızlığı geçirmiştir. Ayrıca böbrek ve mesane hastalığından dolayı da sıkıntılar yaşamıştır. Yaşamış olduğu rahatsızlıktan dolayı Fener Musevî Hastanesi'nde mesane ameliyatı olmuştur.¹³⁷

Hayatını okumaya ve okutmaya adanmış, gece gündüz ilimle meşgul olan Hüseyin Hüsnî Efendi, 12 Temmuz 1909'da vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine, Eyüp'te Hatuniye Dergâhı haziresinde Mesnevihan Hoca Hüsameddîn Efendi'nin türbesinin yanına defnedilmiştir. Vefatı üzerine Halil Edip kıt'a yazarak tarih düşürmüştür. Düşmüş olduğu tarih mısrası şöyledir: "*Gitdi yâ Hû Hak deyüp Hüsnî Efendi cennete*".¹³⁸

Şairin, Hayati, Necati ve Sebati adında üç oğlu vardır. Küçük oğlu Sebati gençken vefat etmiştir. Necati ise Almanya'da bir üniversitede profesör olmuştur.¹³⁹

Eserleri:¹⁴⁰

1.Hüsn-i Eser: 205 beyitlik mesnevi tarzında bir eserdir. Güzel ahlâk ve günahlardan bahsetmektedir. Eser matbudur.

2.Kasîde-i Tevhîd Şerhi: Yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan eser, Feyzî-i Hindî'nin Mülemmâ kasidesinin Türkçe şerhidir.

3.Bağban: Şeyh Sadî'nin Gülistan'ına yazılan Türkçe şerhin mukaddimesidir.

4. Galatât: Türkçe'de kullanılan yanlış kelimelere dair alfabetik düzende bir eserdir.

¹³⁶Yüksel, a.g.e.,s. 263.

¹³⁷Yüksel, a.g.e.,s. 264.

¹³⁸Yüksel, a.g.e.,s. 264.

¹³⁹Yüksel, a.g.e.,s. 264.

¹⁴⁰Yüksel, a.g.e.,s. 264.

5. Divan: Basılmamıştır.

6. Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri Hakkında Manzume.

1.5.2. Adanalı Hayret Efendi

1848'de Adana'da doğmuş olan Hayret Efendi'nin, asıl adı, Mehmet Bahaeddin Hayret'tir. Tanzimat'tan sonra eski şiiri devam ettiren şairlerin en tanınmışlarından birisi olan Hayret Efendi, memleketinin "Adana" olması sebebiyle, "Adanalı Hoca Hayret Efendi" olarak da tanınmaktadır.¹⁴¹ Dedesi, devrin önemli ulemalarından birisidir. Ailesi Karaisalı'dan gelip Adana'ya yerleşmiştir. Babası çiftçilikle uğraşan Hacı Hüseyin Ağa'dır.¹⁴²

İlköğrenimini Adana'da tamamlamıştır. Ayrıca bu süre içerisinde Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Öğrenimini daha da ilerletmek için İstanbul'a giderek, Süleyman Subaşı Medresesi'ne girmiştir. Ayrıca girmiş olduğu öğretmenlik sınavını kazanarak, Darümuallimîn'den diploma almıştır.¹⁴³

Öğretmenliğe Adana'da başlamış olan Hayret Efendi, bir süre Adana ve Söğüt rüşdiyelerinde çalıştıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Öncelikle Prens Mustafa Fâzıl Paşa'nın konağında öğretmenlik yapmıştır.¹⁴⁴ Daha sonra; 1871'de Adana Rüşdi Mektebi İkinci Muallimliği'ne atanmıştır.¹⁴⁵

Bunun dışında Hayret Efendi'nin bulunduğu görevleri şu şekilde sıralayabiliriz; 1873'de Söğüt Rüşdi Mektebi birinci muallimliği, 1878'de Gülhane Askeri Rüştiyesinde Türkçe Dilbilgisi öğretmenliği, 1880'de Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi)'nde Türk edebiyatı muallimliği, 1881 Kütüphaneler müfettişliği, 1882'de Kütüphaneler Tahrir Müdür Muavinliği, 1886'da Maarif Nezareti Encümen-i Teftiş ve Muayene Azalığı, Kandiye İdadi Mektebi edebiyat öğretmenliği, 1900 Maarif

¹⁴¹ Abdülkadir Karahan, "Adanalı Hayret", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, C.1, s. 353.

¹⁴² Abuzer Kalyon & Filiz Kalyon, *Adanalı Hayret Efendi Şehrâyn ve Sühr-i Beyân*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, s. 11.

¹⁴³ Karahan, a.g.e., s. 353.

¹⁴⁴ Karahan, a.g.e., s. 353.

¹⁴⁵ Kalyon, a.g.e., s. 11.

Nezareti Encümen-i Teftiş ve Muayene Azalığı (ikinci defa), 1908 Darü'l-fünûn Ulûm-ı Diniyye ve Edebiyat Şubeleri Müdürlüğü.¹⁴⁶

Dil, edebiyat, tasavvuf vb. gibi birçok konuda bilgili olmasına rağmen makaleleri dışında çok fazla eseri bulunmamaktadır.¹⁴⁷ Ayrıca ilmî ifadelerinin zenginliği ve sıradışı davranışlara sahip olan Hayret Efendi, bu yönleriyle çevresindeki insanların dikkatini çekmiştir. Onun farklı özellikleri çevresi tarafından kıskanılmasına ve çekememezliğe sebep olmuştur.¹⁴⁸

Yaşamış olduğu maddi sıkıntılardan dolayı kendisine memuriyet görevi verilmiştir. Fakat özgür bir ruha sahip olan Hayret Efendi, baskılara tahammül edemediğinden yönetime karşı yapmış olduğu eleştirilerden vazgeçmemiştir.¹⁴⁹ Bu dönemin önemli olaylarından birisi olan 31 Mart olayı hakkında 1909'da *İslam* gazetesinde yayımladığı bir makalede, 31 Mart olaylarını övdüğü gerekçesiyle kendisine beş yıl ceza verilerek, Rodos'a sürgün edilmiştir. 1910'da affedilmiş ve İstanbul'a geri dönüş yapmıştır.¹⁵⁰

1911'de emekli olan Hayret Efendi, 1913'te İstanbul'da vefat etmiş ve Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁵¹ Hayret Efendi, o dönemde yaşanan baskılardan dolayı II. Abdülhamid aleyhinde yer almış, İttihat ve Terrakki Cemiyeti'ne girmiştir. Zamanla Hayret Efendi'nin II. Abdülhamid hakkındaki düşüncelerinde değişiklikler olmuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden de ayrılmıştır. Hatta olumlu düşünceleri sonrasında II. Abdülhamid'i öven "*Mir'âtü'l-Bedâyi*" isimli bir eser yazmıştır.¹⁵²

Hayret Efendi, ağırlıklı olarak klasik tarzda yazdığı şiirleriyle tanınmıştır. XVII. yüzyılın önemli şairlerinden birisi olan Nef'i'den çok etkilenmiştir. Yazmış olduğu hicivleriyle dikkatleri kendisi üzerine çekmiştir. *Beyânülhak*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlürreşad* gibi önemli mecmualarda ilmî yazılarını yayımlamıştır.¹⁵³

¹⁴⁶ Kalyon, a.g.e., s. 14.

¹⁴⁷ Karahan, a.g.e., s. 353.

¹⁴⁸ Kalyon, a.g.e., s. 11.

¹⁴⁹ Kalyon, a.g.e., s. 15.

¹⁵⁰ İsmail Yıldırım, Hayret Efendi'nin II. Abdülhamid Han'ın Tahta Çıkışına Dair Bir Methiyesi: Mir'ât-ı Bedâyi' Mesnevisi, C.6, S. 1, 2016, s. 251., 26.12.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181144> adresinden erişilmiştir.

¹⁵¹ Kalyon, a.g.e., s. 15.

¹⁵² Yıldırım, a.g.e., s. 251.

¹⁵³ Karahan, a.g.e., s. 353.

Eserleri:

Eş'âr-ı Hayret, Sûk-ı Ukâz, Mir'ât-ı Bedâyi', Şehrâyîn ve Sihri Beyân'dir.

1.Eş'âr-ı Hayret

Bu eser, Hayret Efendi'nin Arapça, Farsça ve Türkçe kaleme aldığı şiirleri içermektedir.¹⁵⁴ Ölümünden sonra Eş'âr-ı Hayret ismiyle şiirleri bir araya getirilmiş fakat neşredilmemiştir¹⁵⁵.

2.Sûk-ı Ukâz

112 sayfa olan bu eser, 1304'de Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. Şair, Arap medeniyeti için önem arz eden "Sûk-ı Ukaz" panayırından hareket ederek eserine bu ismi vermiştir. Eserin başında 30 sayfalık bir mukaddimeye yer verilmiştir. Arapça'dan yapılmış tercümeleleri içeren bir mecmua'dır. Bu eserde halk için dini hutbelere de yer verilmesi planlanmıştır fakat sadece bir sayı yayımlanabilmiştir¹⁵⁶.

3.Mir'ât-ı Bedâyî', Mesnevî-i Hayret Efendi

1895-1896 yılında Kasbar Matbaası'nda basılmıştır. On dört sayfa olan bu eser; dört beyit eksikle Şehrâyîn eserinin aynısıdır. Mir'ât-ı Bedâyî'de yer alan tüm beyitler Şehrâyîn'de de yer almaktadır. Bu eser, Şehrâyîn ve Sihri Beyan adlı eserden bir yıl sonra basılmıştır.¹⁵⁷

4. Şehrâyîn ve Sihri Beyân

1884'te İstanbul'da, Matbaa-i Ebuzziyâ'da basılmış olan eser iki bölümden oluşmaktadır. Eser, toplam yirmi dokuz sayfadır. Eserde, ön söz mahiyetinde olan

---

¹⁵⁴ Kalyon, a.g.e., s. 23.

¹⁵⁵ Karahan, a.g.e., s. 253.

¹⁵⁶ Kalyon, a.g.e., s. 23.

¹⁵⁷ Kalyon, a.g.e., s. 25.

“İfade” başlığıyla bir mukaddime yer almaktadır. Şair, bu bölümde eserini kaleme alma sebebini açıklamıştır.¹⁵⁸

Kendisini övmeyi seven bir kişiliğe sahip olan Hayret Efendi, eserinin giriş kısmında kendisini aciz ve evsiz biri olarak nitelendirmiştir. Şair, bu eserini Sultan II. Abdülhamid’e takdim etmiştir. “İfade” başlığını verdiği yazıda Sultan II. Abdülhamid’i, “*Allah’ın gölgesine denk olan*” biçiminde nitelendirmiştir.¹⁵⁹

Şehrâyîn; “donanma, şenlik” anlamına gelmektedir.¹⁶⁰ Şair eserinin bu bölümünde padişahın tahta çıkması sebebiyle şehrin halk tarafından çeşitli süslerle, kandillerle süslediği belirtmiştir. Halkın mutluluklarını bu şekilde gösterdiklerini belirtmiştir. Böyle bir ortamda nasıl halk çeşitli süslerle şehri güzel hale getirdiyse kendisinin yazmış olduğu beyitleri de Sultan Abdülhamid’in üstün vasıflarıyla öyle süslediğini belirterek bu eseri yazdığını belirtmiştir.¹⁶¹

Kitabın ikinci bölümü olan Sıhr-i Beyân ise Sultan II. Abdülhamid’in Sadrazamı Küçük Saîd Paşa’yı övmek için yazılmıştır. Eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Ayrıca bu bölümde araya yerleştirilmiş iki gazel bulunmaktadır. Gazeller dâhil toplam 337 beyittir.¹⁶²

1.6. Eserleri

1.6.1. Müşkilât-ı Fuzûlî¹⁶³

Bu eserde, Fuzûlî Divanı’ndaki anlaşılması güç olan beyitlerin açıklamalarına yer verilmiştir. Eserin müellif hattı ile tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi’nde (Şehid Ali Paşa, nr. 458-Mahir İz) yer aldığı belirtilmiş olsa da Ahmet Kahraman ile yapmış

¹⁵⁸ Kalyon, a.g.e., s. 29.

¹⁵⁹ Kalyon, a.g.e., s. 29.

¹⁶⁰ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 24. Baskı, Akaydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 986.

¹⁶¹ Kalyon, a.g.e., s. 29.

¹⁶² Kalyon, a.g.e., s. 37.

¹⁶³ Ahmet Kahraman, “*Ararat Yusuf Cemil*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991, s. 332.

olduğumuz röportajda Mahir İz tarafından verilmiş olan numarada esere ulaşamadıkları belirtilmiştir.

1.6.2. Nahiv Özü

Nahiv Özü, dört sayfadan oluşan manzum bir risaledir. 1995'te İstanbul'da basılmıştır.¹⁶⁴

1.6.3. Kur'ân-ı Kerîm İçin Çiçekli Elifbe

1953'te İstanbul'da basıldığı belirtilmiş olan eser hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.¹⁶⁵

1.6.4. Arûz'a İtiraz

Eserin daktilo edilmiş bir nüshası DİA Kütüphanesi'nde yer almaktadır (nr.10131).¹⁶⁶

1.6.5. Lâmiyyetü'l-Arab

Bu eser, Şenferâ'nın aynı adlı kasidesinin tercümesidir. Eser, Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın öğrencilerinden Mustafa Sabri Sözeri tarafından 1962'de İstanbul'da yayımlanmıştır.¹⁶⁷

Yemenli olan Şenferâ, Cahiliye devri şairleri arasında yer almaktadır. Şairin lakabı olan Şenferâ; kalın dudaklı anlamındadır. Şenferâ için bazı kaynaklarda gerçek adının Sâbit veya Amr olduğu belirtilmişse de aslında bu isimlerin Şenferâ'nın arkadaşları Teebbeta Şerran (Sâbit b. Câbir) ve Amr b. Berrâk'a ait olduğu anlaşılmıştır. Şenferâ,

---

¹⁶⁴ Kahraman, a.g.e., s. 332.

¹⁶⁵ Kahraman, a.g.e., s. 332.

¹⁶⁶ Kahraman, a.g.e., s. 332.

¹⁶⁷ Kahraman, a.g.e., s. 332.

Araplar tarafından “Addâîn” (hızlı koşanlar) diye adlandırılan şairlerden birisidir. “Şenferâ’dan daha hızlı” sözü Araplar arasında darbimesel olmuştur.¹⁶⁸

Rivayete göre daha çocukken ailesiyle birlikte Kuzey Arabistanlı bir kabile olan Benû Salâman kabilesine esir düşen Şenferâ, onların arasında yetişmiş ve daha sonra esir değişimi ile kendi kabilesine geri dönmüştür. Benû Salâman kabilesinden bir kız ile evlenmek istemiş fakat kızın babası bunu kabul etmeyerek, Şenferâ’ya hakaret etmiştir. Bu hakareten sonra Şenferâ, Benû Salâman kabilesinden intikam almak istemiş ve bu kableden yüz kişiyi öldürmek için yemin etmiştir. Kableden doksan dokuz kişiyi öldürmüştür. Yüzüncü kişi ise Şenferâ’yı gözünden yaralamış ve yaşanan karmaşa ve kovalamaca sonucunda Şenferâ’yı öldürmüştür. Katillerden biri Şenferâ’nın kafatasını çiğnemek istemiş, çiğnerken ayağına batan kemikten dolayı o da ölmüştür. Böylece Şenferâ’nın yüz kişi öldürme yemini de gerçekleşmiştir.¹⁶⁹

Şenferâ, bir şiirinde öldükten sonra gömülmek istemediğini belirtmiştir. Öldükten sonra kız kardeşinin oğlu ve arkadaşı Sâbit b. Câbir tarafından bir mersiye yazılmıştır. 68 beyitten oluşan Lâmiyye; “*feûlün mefâilün feûlün mefâilün*” kalıbıyla yazılmıştır.¹⁷⁰

Şiirin 8 beyti Bağdatlı Muhammed Fehmi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Harputlu Mehmed Kemaleddin tarafından tercüme edildiği belirtilmişse de basılmadığı için bilinen ilk Türkçe tam tercümesini Mustafa Faik Öztrak yapmıştır.¹⁷¹

1.6.6. Diğer Eserleri

Hafız Yusuf Cemil Ararat’ın bu eserleri dışında Arapça’daki edatların kullanılmasını anlatan müsvedde bir durumda olan risalesi bulunmaktadır. Ayrıca annesinin ölümü üzerine yazmış olduğu mersiye, bazı gazelleri ve hicivleri de dağınık bir halde Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi ve bazı öğrencilerinde yer almaktadır. Bunun dışında *Muhtârü’s-Sıhâh*, *el-Müncid*, *Muhîtü’l-Muhî*, *Divânü’l Mütenebbî*, Ömer

¹⁶⁸ Mehmet Çalışkan, “*Lâmiyyetü’l-Arab’ın İlk Türkçe Tercümesi*”, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2016, S. 16., s. 5-6.

¹⁶⁹ Çalışkan, a.g.e., s. 6.

¹⁷⁰ Çalışkan, a.g.e., s. 6.

¹⁷¹ Çalışkan, a.g.e., s. 7.

Rıza Doğrul'un *Tanrı Buyruğu* isimli Kur'an meali vb. gibi bazı eserlere haşiyeler yazmıştır.¹⁷²

1.7. Sanatı

XIX.-XX. yüzyıllar arasında yaşamış olan Hafız Yusuf Cemil Ararat, şiirlerinde sosyal, siyasal ve kültürel birçok konuya yer vermiştir. Hemen hemen her konuda şiirler yazmıştır. Ayrıca şiirlerinde yer verdiği sanatkârane söyleyişler, atasözleri ve deyimler dikkat çekicidir.

Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın şiirleri şekil ve muhteva bakımından ikinci bölümde incelendiği için bu bölümde şiirlerinde kullandığı dil ve üslûp özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

1.7.1. Dil

XIX.-XX. yüzyıllarda klasik edebiyatta daha çok mahalli tarz ve tasavvuf etkisini sürdürmüştür. XIX.-XX. yüzyıllarda yaşayan Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın şiirlerinde genel olarak daha çok din, tasavvuf ve mahallî unsurlara yer verdiği görülmektedir. Arap dili ve edebiyatının önemli âlimlerinden birisi olan şairin şiirlerindeki dil özelliklerine bakıldığında; Arapça, Farsça kelime ve tamlamalara sıklıkla yer verdiği görülmektedir. Şair, şiirlerinin genelinde sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Örnek verecek olursak;

Bir da'iredir şu boş taşavvuf

Sersemlerdir dönen içinde

Qur'an u sünen buña ciger yok

Câhil şeyhiñ ne var içinde

K1.42.

---

¹⁷² Kahraman, a.g.e., s. 332.

Bir başka örnek verecek olursak;

Yâ Rabbi naşıl şükürümi îfâ ideyim

Yâ hangi lisânla bunu îmâ ideyim

Şükr eyleyecek lîsân da senden yâ Rabb

‘Aczim yıķıyor bırak da şekvâ ideyim

R.44.

Bunların dışında Hafız Yusuf Cemil Ararat’ın, şiir ve nesirlerinde günümüzde kullanılmayan kelime ve eklere de yer verdiği görülmektedir: ur-, ir-, ol, işbu, kim bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu eklerin ve kelimelerin geçtiği nesir ve şiirlere örnek verecek olursak şu şekildedir:

Leme‘ân-ı cevâhir-i hikemiñ

Berķ **urur** şâyegân-ı feyziñde

G.14/3.

Beşer ol mazhariyyete **iremez**

Başka mürşîd Reşîde el viremez

Ma.15

Ol şıhhat ü ‘âfiyetle her dem

Ārāyiş-i mesned-i mu‘azzam

M.65/39.

...komisyon-ı ‘âlisi baş-kâtibi Şemse’d-dîn Bey merhûmuñ bâkiyye-i ma‘âşından mevķûf-ı mebâligden yüz elli ğuruş zammıyla talţîf ü tesrîri tezekkür kılmış olmakla şüret-i muharrere ķarîñ-i taşvîb ü müsâ‘ade-i sâmiye-i dâverâneleri buyurulduğı taķdîrde **işbu** şubâţ ibtidasıñdan i‘tibâren mu‘âmele-i muķteziyeniñ ifâsı zımnında muhâsebât dâ’iresine tevdi‘-i keyfiyyet buyurulması bābında. N.180.

Olmasun yā Rabb pezīrā-yı tedāvī zaḥm-ı ‘aşk

Kim bu zaḥmīñ izdiyādı muvaşşal dermānıdır

Ma.190.

Şair bazı şiirlerinde de kelimeyi vezne uydurmak amacıyla bazı Türkçe kelimeleri birleştirerek söylemiştir. Buna Ubeyd’den yapmış olduğu bir şiir tercümesini örnek olarak verebiliriz:

Zevcesinden şikāyet eyleyene

Ölse ḥaliñ **n’olur** diyince hemān

Ḳoca şefkatlidir amān şuşuñuz

Ölürüm ben de neş’eden o zamān

Kı.127

Şaire ait bir beyitten örnek verecek olursak şu şekildedir:

Bir şa‘şa‘ a olsa **n’ola** ‘ahdinde bu‘ ālem

İtmekde tecellīyed-i beyzā-yı ḥilāfet

K.201/8.

1.7.2. Üslûp

XIX. ve XX. yüzyıllar arasında yaşamış olan Hafız Yusuf Cemil Ararat’ın, şiirlerinde; tasavvuf, günlük sıradan olaylar, atasözleri- deyimler vb. gibi birçok konuya yer verdiğini daha önceden de belirtmiştik. Hafız Yusuf Cemil Ararat, transkripsiyonlu metinde sevdiği ve etkilendiği birkaç önemli şahsiyetin de şiirlerine yer vermiştir.

Şairin, XVI. yüzyılda yaşamış, klasik Türk edebiyatının en önemli şairlerinden birisi olan Fuzûlî'den de etkilendiği görülmektedir. Aşağıda yer alan beyti buna örnek olarak verebiliriz:

Nârîñla kavuşdı nûra gönüm
Söndürme şu yakdığın çerâğı

G.55/12

Fuzûlî'ye ait olan beyit ise şu şekildedir:

Merhem koyup onarma sinemde kanlu dâğı
Söndürme öz elünle yandurduğun çerâğı

“Göğsümdeki kanlı yarayı merhem koyup da iyileştirme. Kendi elinle yaktığın meşaleyi söndürme.”

İki beyit ele alındığında hem şekil hem de anlam olarak benzerlikler görülmektedir. Bu da Hafız Yusuf Bey'in, Fuzûlî'den etkilendiğini göstermektedir. Fuzûlî'ye ait olan bu şiir, Sadettin Kaynak tarafından, Acem Aşiran makamıyla bestelenmiştir.

Bunların dışında Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın, müzikle ilgilendiğini şiirlerinde görmekteyiz. Buna örnek olarak Zeki Müren için yazmış olduğu şu şiiri verebiliriz:

Çırpınıp hırpalamaz nağmeleri
Mûsikî hüsni edâsı pesiniñ

‘Acemiñ de dikine çıkısa bile
Başkadır hüsni edâsı pesiniñ

K1.121.

Şiirlerinde aruz ölçüsünü kullanan Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın, metinde yer alan bir şiirinde halk şiiri ölçüsü olan 11'li hece ölçüsünü kullandığı görülmektedir. Bu durum

onun halk şiirine yakınlaşma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. 11’li hece ölçüsüyle yazmış olduğu murabbadan örnek olarak şu benti verebiliriz:

Hayālîmi şaran şırma teller[i]
Rübâbımı meleklerle dîñletir
K̄albinde hıçkıran âhı iñletir
Yeter gönül yeter hicrân elleri

Mu.56/1.

Ayrıca, Hafız Bey’in, bazı şiirlerinde aynı söyleşi tekrar ettiği de görülmektedir. Bu tekrarlara örnek verecek olursak:

Gözlerim gözleriñe vaķf-ı temâşâ olsun
Beni ağlatma gözüm gözleriñin yaşı için

K1.89/2.

Seyr-i çeşmâniñ ile dîde münevver olmuş
Beni ağlatma gözüm gözleriñin yaşı için

K1.96/2.

Klasik edebiyatta, şairler şiirlerinde çoğunlukla kendi isimleri yerine “mahlas” denilen sanat isimlerini kullanmışlardır. Türk edebiyatında İran tesiri ve Şeyhî ile birlikte başlayan bu gelenekte şairler, bazen tek mahlas bazen de birden fazla mahlas kullanmışlardır.¹⁷³ Şair Hafız Yusuf Cemil Ararat da bu geleneğe uyarak mahlas kullanmıştır.

Şair, “*iyilik ve güzellik sahibi, güzel*” gibi anlamlara gelen ve Allah’ın isimlerinden biri olan “Cemîl” mahlasını yalnızca bir şiirinde kullanmıştır. Buna örnek olarak aşağıdaki beyti verebiliriz:

¹⁷³ Orhan Kurtoğlu, “*Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler*”, **Bilig Dergisi**, Yaz 2006, S. 38., s. 1.

Cezbe efkendir dile her gördüğüm āfet **Cemīl**
 Dād-ı Hāḫḫdır şekva itmem incizāb-ı sīneden

G.62./7.

Şairin şiirlerine genel olarak baktığımızda atasözü ve deyimlere de sıklıkla yer verdiği görülmektedir. Bu da şairin mahalli tarzı benimsediğini göstermektedir. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki şiirleri verebiliriz:

Akla kararı seçen her ādem
 Bîñ ḫamelesi görür mükerrerem

Me.84/13.

Şaman altı yürüdüğüñ şu yeter
 Araya girme girerek dibine

Kı.151/2.

Hafız Yusuf Bey, şiirlerinde tasavvufî terimlere, ayet ve hadislerle de sıklıkla yer vermiştir. Bunları şiirlerinde anlamlarına uygun bir şekilde kullanmıştır. Ayet ve hadislerle şiirlerinde yer verirken, genellikle tamamına değil de kısmen bunlara yer verdiği görülmektedir. Bu ayet ve hadisler transkripsiyonu yapılan metnin muhteva özelliklerinde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca metinde de meallerine yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitler kısmen verilen ayet ve hadislerle örnektir:

Vücūdda haykırıyor [**Küllü men ‘aleyhā fān**]¹⁷⁴

Göçen Ḳur’anlı hep bu cers ḫarabesidir

Me.220/14.

¹⁷⁴ "Yeryüzünde her şey fani, yok olacaktır". Rahman 55/26.

ulağa ınlamıyorsa [Ve tilke'l-eyyām]¹⁷⁵

Teninde bülbülü yokdur afes arābesidir

Me. 220/15.

(Mt)¹⁷⁶ de ki Peygamberiñ remizini derk it

Dünyā seni terk eylemeden sen anı terk it

Bağlanma aldanma ne řāha ne de şeyhe

Sen cebel irādātını Allahıñla pr git

R.212.

---

¹⁷⁵ "Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o toplulukta (Bedir savaşında bunun) benzeri bir yara almıştı. O sevinli ve kederli, günleri insanlar arasında ondan ona döndürüp dururuz. Allah bunu, yürekte inananları ayırt etmek ve iinizden şehitler edinmek, iin yapar. Allah, zulmedenleri sevmez". Āli İmran 3 /140.

¹⁷⁶ "Mt kable en-temt: Ölmeden evvel ölünüz".

II. BÖLÜM

2. HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT ŞİİRLERİ'NİN ŞEKİL ve MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.1. Şiirlerin Şekil Özellikleri

2.1.1. Nazım Şekilleri

Hafız Yusuf Cemil Ararat'a ait el yazma eser; 10 kaside, 5 murabba, 2 muhammes, 1 tardiye, 1 tahmis, 46 gazel, 32 mesnevi, 25 rübâ'i, 3 tuyuğ, 90 kıt'a, 18 nazm, 23 matla, 28 müfred, 4 mısra, 1 manzume ve 4 nesirden oluşmaktadır.

El yazma eser, nazım şekilleri bakımından mürettep bir hâle getirilememiştir. Bunun sebepleri ise şairin şiirlerinin bir kısmının tercümelerine de yer vermiş olması ve sevdiği şairlerin şiirlerine yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Mürettep hâle getirilmeye çalışıldığında karışıklığa sebep olduğundan dolayı el yazma eserde herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.

El yazma eserde yer alan kasidelerden 5. şiir; tarih şiiridir. 12. şiir ise bir bahariyyedir. 174., 176., 201., 213., 224., 274., 286. ve 290. şiirler ise methiyedir. Musammatlar içerisinde yer alan murabbaların tamamı mütekerrirdir. Örnek olarak aşağıdaki şiirleri verebiliriz:

Hayâlimi şaran şırma teller[i]

Rübâbımı meleklerle diñletir

Kalbimde hiçkıran âhı iñletir

Yeter gönül yeter hicrân elleri

Konmuş iki kumrî hüs̄n bāğına
 Şahinleri şikār ider bāğına
 Daneleri serilmiş yanağına
Yeter göñül yeter hicrān elleri

Mu.56/1-2.

Bir başka örnek verecek olursak;

Naşılsın naşıl söyle lütfen baña
 Sezer sende rūḥum derin iştikā
 Gezer gözleriñde ḥazīn bir bekā
Naşılsın naşıl söyle lütfen baña

Berāberce ağlaşma kâbil ise
 Bize dehr-i dūndan bu ḥāşıl ise
 Yağar āhımız her ne ḥā'il ise
Naşılsın naşıl söyle lütfen baña

Mu.137/1-2.

Murabbalardan 66. şiirin 9. bentinde 3. ve 4. mısraı eksiktir. Fakat murabbanın mütekerrir olmasından dolayı son mısranın diğer bentlerin son mısrası ile aynı olduğunu söyleyebiliriz. El yazma eserde yer alan iki muhammes de murabbalar gibi mütekerrirdir. Mütekerir muhammese örnek olarak şu şiiri verebiliriz:

Uyandı gözleriñde ḥāb-ı ' işve
 Uyu ey nāzlı āb u tāb-ı ' işve
 Göñül etsün leṭāfet-yāb-ı ' işve
Uyu ey mūnis-i ḳalb-i ḥazīnim
Ḥayātımsın benim teni güzīnim

Olur meftūn-ı eṭvārīñ melekler
 Nigāhīñdan seniñ bir nazra bekler
 Açılmış mı yumuḡ ḡollar bilekler
Uyu ey mūnis-i ḡalb-i ḡazīnim
ḡayātımsın benim teni ḡüzīnim

Muh.63/1-2.

Bu šiirde bentlerin her ikisinde de son iki mısranın aynı šekilde tekrar etmesine özellikle 19. yūzyılda sıklıkla rastlanmaktadır. Muhammeslerden 50. šiir ise yarım bırakılmıştır. Tek bentine yer verilmiştir. Hafız Yusuf Cemil Ararat'a ait el yazma eserde gazellerin beyit sayıları farklılık göstermektedir. Ašaḡıdaki tabloda beyit sayıları ve kaç šiirde kullanıldıkları verilmiştir:

Tablo 2. 1. Gazellerin beyit sayıları ve kaç šiirde kullanıldıkları

SIRA	BEYİT SAYISI	šİİR SAYISI
1.	Üç Beyitten Olušan	1
2.	Dört Beyitten Olušan	2
3.	Beš Beyitten Olušan	9
4.	Altı Beyitten Olušan	4
5.	Yedi Beyitten Olušan	4
6.	Sekiz Beyitten Olušan	1
7.	Dokuz Beyitten Olušan	1
8.	On Bir Beyitten Olušan	1
9.	On İki Beyitten Olušan	1
10.	On Üç Beyitten Olušan	3
11.	On Yedi Beyitten Olušan	1
12.	Yirmi Beyitten Olušan	1

Tablodan da anlaşılacağı üzere şair çoğunlukla 5, 6 ve 7 beyitten oluşan gazeller yazmıştır. 3 beyitten oluşan 23. gazel; beyit sayısı bakımından eksik olması sebebiyle *gazel-i nâ-tamâm* (eksik gazel) örneğidir. 1., 82., ve 284. gazeller beyit sayılarının 15'den fazla olması sebebiyle *gazel-i mutavvel* (uzun gazel) örneğidir. Ayrıca 1. gazel birden fazla matla' beytinin de bulunması sebebiyle *zü'l metâli gazele* de örnek olarak gösterilebilir.

Hafız Yusuf'a ait metinde yer alan kıtaların çoğu 2 beyitten oluşmaktadır. Ancak metinde iki beyitten fazla olan *kıt'a-i kebireler* de bulunmaktadır. Bunlardan 18. , 19., 80. , 85. , 184. , 194. ve 282. şiirler 3 beyit, 124. ,132. ,135. ve 157.şiirler 4 beyit, 163. ,173. ve 262. şiirler 5 beyit, 20. ve 171. şiirler 6 beyit, 83. ve 228. şiirler 7 beyit, 175. şiir 9 beyit, 28. ve 172. şiirler 11 beyit, 265. şiir ise 24 beyitten oluşmaktadır. Bu şiirler metinde yer alan kıt'a-i kebiirelere örnektir. Nazımlardan 38. şiirin son mısraı eksiktir.

2.1.2.Vezinler

Metinde Hafız Yusuf'a ait şiirlerin vezin kalıpları ve bunların kaç şiirde kullanıldıkları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 2. 2. Şiirlerin vezin kalıpları ve kaç şiirde kullanıldıkları

SIRA	BAHİRLER	KALIPLAR	ŞİİR SAYISI
1.	Remel	Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün	40
2.	Remel	Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün	27
3.	Remel	Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün	20
4.	Remel	Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün	15
5.	Müctes	Mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün	11
6.	Hecez	Mef' ülü mefâ' ilün fe' ülün	16
7.	Recez	Müstef' ilün müstef' ilün	1
8.	Muzâri	Mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün	9
9.	Cedîd-Hafif	Fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün	22
10.	Hecez	Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün	4
11.	Hecez	Mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ülün	21
12.	Mütekârib	Fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül	4
13.	Muzâri	Mef' ülü fâ' ilâtün mef' ülü fâ' ilâtün	1
14.	Ahreb	Mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ül	4
15.	Ahreb	Mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilün fa'	1
16.	Ahreb	Mef' ülü mefâ' ilün mefâ' ilün fa'	1
17.	?	Mefâ' ilün mefâ' ilün fa'	1
18.	Hecez	Mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün	7
19.	Hecez	Mef' ülü mefâ' ilü fe' ülün	1
20.	?	Mefâ' ilün fe' ilâtün fe' ilün	1
22.	Hecez	Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün	1
23.	Kâmil	Mütefâ' ilün fe' ülün mütefâ' ilün fe' ülün	1
24.	Recez	Müstef' ilün mefâ' ilün fe' ülün	1
Vezni Tespit Edilemeyen			3
Toplam			213

Metinde toplam 288 şiir, 1 manzume ve 4 nesir yer almaktadır. Hafız Yusuf Cemil Ararat'a ait toplam şiir sayısı 217, nesir sayısı ise 2'dir. Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın aruz veznini kullanarak kaleme aldığı toplam şiir sayısı 216'dır. Bunlardan üçünün vezni tespit edilememiştir. Ayrıca şair, murabba türündeki 56. şiirinde ise 11'li hece ölçüsünü kullanmıştır. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Hafız Yusuf Cemil Ararat şiirlerinde daha çok remel bahrinin “*fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*” ve “*fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün*” kalıplarını kullanmıştır. Kullanım sıklığı göz önüne alındığında bu kalıpları cedîd-hafif bahrinin “*fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün*” ve hecez bahrinin “*mef'ülü mefā'îlü mefā'îlü fe'ülün*” kalıplarının takip ettiği görülmektedir.

Müfredlerden 98. , 104. ve 218. , matlalardan 114. , kıt'alardan 134. ve 214. şiirlerin vezinleri tespit edilememiştir. Metinde vezni tespit edilemeyen bu altı şiirden 98. , 114. ve 134. şiirler Hafız Yusuf Bey'e, 104. şiir Mütenebbi'ye, 214. şiir Muhyiddin Arabi'ye, 218. şiir ise şair Hamdî'ye aittir. Bu şiirler transkripsiyonlu metin içerisinde (*) işaretiyle belirtilmiştir. Metinde yer alan 97. şiirin kalıbı “*fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*”dür. Fakat şiirin ilk mısrasında vezin “*fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*” şeklindedir. Şair ilk mısrada veznin fazla olduğunu özellikle belirtmiştir. Ayrıca bu durum transkripsiyonlu metinde dipnotta belirtilmiştir.

Yapılan incelemede birinci şiirde yer alan “*imamıñ*” kelimesinde Arapça kelime ve vezne uygun Türkçe söyleyiş de dikkat çekmektedir. Genel bir değerlendirme yapacak olursak Arapça ve Farsçası çok iyi olan Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın vezne hâkimiyeti göz önüne alındığında başarılı bir şair olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.3. Kafiye ve Redifler

Hafız Yusuf Cemil Ararat şiirlerinde çoğunlukla zengin kafiye kullanılmıştır. Bunun yanında tam ve yarım kafiyelerin de kullanıldığı görülmektedir. Şair, şiirlerinde kafiye ve redifleri ahengi sağlamak amacıyla kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte kafiyeyle cinas sanatı yapılmıştır:

Bir zamānlar diyār-ı **yār** oldum

Şimdi bambaşka bir diyār oldum

K.82/2.

Transkripsiyonlu metinde rediflerin de çok kullanıldığı görülmektedir. Metinde kullanılan redifler şu şekildedir; “görünür”, “hacet yok”, “eyledim”, “gönülden gönüle”, “başka başkadır”, “beñzedirim”, “fezînde”, “esîr-i ızırâb”, “açar”, “olur”, “oldum” “hazan”, “gönlüm”, “kerem”, “gül”, “zamane”, “aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim” vb.dir. Görüldüğü üzere redifler genellikle Türkçe kelime ve fiillerden oluşmaktadır.

Klasik Türk şiirinde çeşitli çiçek adlarının redif olarak seçilip yazıldığı kasideler vardır. “Lâle”, “sünbül”, “benefşe” vb. gibi çiçek adları redif olarak kullanılmaktadır.¹⁷⁷ Bunlar arasında yer alan “gül” ise sıklıkla redif olarak kullanılmıştır. Şair Hafız Yusuf Bey de bu geleneğe uyarak “gül” redifli bir kaside yazmıştır. Örnek olarak aşağıdaki beyti verebiliriz:

Geldi bahār oldu yine âşikâr **gül**

Mürgâni renk ü bûy ile eyler şikâr **gül**

K.274/1.

Yine eski edebiyatta sık kullanılan rediflerden birisi de “kerem”dir. Hafız Bey de “kerem” redifli bir gazel yazmıştır:

Ey nesîm-i keremiñ rûh-ı gülistân-ı **kerem**

Çatre-i ‘ âtıfetiñ hâvi-i ‘ ummân-ı **kerem**

G.195/1.

Hafız Yusuf Cemil Ararat’a ait transkripsiyonu yapılan metinde Osmanlı’nın son dönemlerinde çeşitli görevlerde yer almış olan önemli devlet adamlarından Reşid Âkif Paşa’nın şiirleri de yer almaktadır. Metine göz atıldığında Hafız Bey’in, Reşid Âkif

¹⁷⁷ Cem Dilçin, *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 93.

Paşa'nın birkaç şiirine nazire yazdığı görülmektedir. Buna örnek olarak aşağıdaki şiirleri verebiliriz:

Şems-i 'ayān, necm-i 'ayān **başka başkadır**

Şevk-i cinān, zevk-i cenān **başka başkadır**

Reşid 'Ākif Paşa

G.8/1.

Nūr-i 'ayān, tābiş-i ān **başka başkadır**

Bahş-i cinān, maqşad-ı cān **başka başkadır**

Hāfiz Yusuf Cemil

G.9/1.

Füruğ-ı mihr ü mehi hep serāba **beñzedirim**

Bütün güzāriş 'ahd-i şebāba **beñzedirim**

Reşid 'Ākif Paşa

G.10/1.

Şu 'ün-ı kevni nuqūş-ı ber-āba **beñzedirim**

Dem-i hayātı şafā-yı şarāba **beñzedirim**

Hāfiz Yusuf Cemil

G.11/1.

Bu beyitler göz önüne alındığında Hafız Yusuf Bey'in döneminin önemli devlet adamlarından birisi olan Reşid Âkif Paşa'dan etkilendiğini söyleyebiliriz. Yapılan incelemede beyitler arasında muhteva açısından da benzerlikler bulunması dikkat çekicidir.

2.2. Şiirlerin Muhteva Özellikler

2.2.1. Din

2.2.1.1. Allah

Metinde Allah; *Hudâ, Feyyâz-ı ezel, Allah, Hak, Hâlik, Kerîm, Rahîm, Rahmân, Vâhid-i zülcelâl, Kerim-i zülcelâl, Mevlâ, Gufrân, el-Kahhar, el-Fahhar, Gaffer'allah, Bârî, Dâver, Rabb (Rabb-i Kadîr, Rabb-i cevâd, Rabb-ı menân), Yezdân (Yezdân-ı Kerîm), Kird-kâr, Tanrı, İlah ve Hudavend-i mu'în isim ve sıfatları ile anılmaktadır.*

Nûr-ı imânım kadar feyzim mezîd
 Feyz-i irşadıyla ümmet müstefîd
 Nîk-hâh-ı 'âlemim sâyem medîd
 “Halka hizmet eyleyenler ey Reşîd
 Hakkı mâ'il ben gibi düstür olur”

T.4/3.

Böyle yüz biñ nev-bahâr itdikce dehr neş'e-dâr
 Pâyidâr itmiş seni devletde Rabb'im pâyidâr

K.5/24.

Nücûm-ı zâhireyi ben bi- hakk-ı âyet-i nûr
 Naẓîr-i vahy-i Hudâdır hitâba beñzedirim

G.10/7.

Bir dil ki ola pertev-i ‘aşkıñla münevver
Her āhı anıñmeş‘āl-i şeh-rāh-ı **Hudād**ır

K. 12/2.

İtmiş seni **Feyyāz-ı ezel** mazhar-ı irşād
Tevfīk-i ezel ‘aşkıñ olursa revādır

K.12/24.

Mātem-i rıhletiniñ tārīhi
Şu du‘ādır **Gaffer’ullāh**ı lehā

K1.19/3.

Saña re’feti **hālik**-i lem-yezel
Dehā gibi itmiş tırāz-ı ezel

M.29/24.

Ey **kerīm** ü **rahīm** olan **Rabbim**
Dergehiñde penāhımı bulayım

K1.31/1.

Sensin **Allah**’ım bu reng-ā-renk-i hüsñüñ **hālik**i
Var mıdır senden başka eşsiz ey **vāhid-i zülcelāl**
‘Aşkı da hicrānı da ihsān iden sensin baña
Var mı senden başka eşsiz ey **kerīm-i zülcemāl**

K1.49.

Ey şemseddīn şeklinde şāh
Mevlādan irmişdir bu cāh
 Me'mūldür 'afv-ı **İlāh**
 Bir laḫzacık ey ḫalb uyan

Mu.67/5.

Cüst-cū sāḫasında ḫayrānım
 Bu zılāl-i **Ḥudā** mesīr seniñ

İsmiñe maḫhar idiñ Ḥayre'd-dīn
 Ḥasenātñ ola yār-ı **Ġufrān**

K1.83/2.

Takdire şıḡar mı ḫadr ü şāniñ
 Memdūh-ı güzīnisin Ḥudā'nıñ

M.84/2.

Ḫad Ra'eynāke enneke **el-Ḫahḫār**
 Ve leḫad kāne aşlike **el-Fahḫār**

Ma.114.

Luṭf-ı Ḥaḫḫ revnaḫ-ı bahār olsun
 Mültecilerle şad-hezār olsun

M.145/29.

Eñ şañlısı (**Tañrı** buyruḡı) gör
 Bir tercümedir ki metni ḫoş-bū

K1.175/2.

Revnaq-ı mülk-i cihân zıl-ı zalîl-i **Yezdân**

Dâver-i devr-i zamân mefhâr-i âl-i ‘Osmân

G.202/6.

Bi-ḥamd’illah cihân müstağraḳ-ı elṭâf-ı **Rahmândır**

Zemîn ü asmân reşk-âver-i firdevs-i rıdvandır

K.213/1.

Kerem-kâr-ı himem-pîrâ edîb-i âsmân-ḳadrâ

Vücûduñ ehl-i ‘irfâna ‘atâ-yı **Rabb-ı menândır**

K.213/14.

Hemişe feyz-i **Bârî**yle bu şan‘at-gâh-ı hestîde

Rumûz-ı kün fekân tâ ki şüver-ârâ-yı ‘ümrândır

K.213/24.

Rahm idüp ‘aczi sa‘y-i âmîzime **gufrân-ı Hâḳḳ**

Yağdırır mı rahmet-i rahmân-ı Yezdânım naşıl

K.224/48.

Pâye-i salṭanatı **Rabb-i ḳadîr**

İder eṣrâf-ı ‘ibâda taḳrîr

M.255/4.

Ḥamd şad ḥamd yine **Rabb-i cevâd**

İtdi teşrîfîñ ile ḳalbi şad

M.277/1.

Her umūruñda **Hudāvend-i mu'īn**

Luṭfunı rehberiñ itsün emīn

M.277/20.

Tehniyet gūyīye itdim ictisār

Rütbeñi itsün mübârek **Kird-kār**

M.281/15.

Ez-dil ü cān āşināyān-ı kadīm

İtdiler şükṛān-ı **Yezdān-ı Kerīm**

M.283/5.

Sāyeñizde bütün ey **dāver-i dād**

Āşināyān-ı kadīmiñdir şād

M.287/6.

Yāver olmuş saña **feyz-i Bārī**

Her maḳāma olur emriñ cārī

M.287/50.

2.2.1.2. Melekler

Melekler; Allah'ın emirlerine itaat eden, erkeklik ve dişilikleri olmayan, günah işlemeyen, ruhanî ve nuranî varlıklardır. Bilinen dört büyük melek; Cebrail, Azrail, Mikail ve İsrail'dir. Bunların haricinde meleklerin sayısı oldukça fazladır. Bu konuyla ilgili olarak şiiirlerden örnekler verecek olursak şu şekildedir:

Hayālîmi şaran şırma teller[i]
 Rübâbımı **melek**lere diñletir
 Kalbimde hiçkıran âhî iñletir
 Yeter gönül yeter hicrân elleri

Mu.56/1.

Dört büyük meleklerden birisi olan Azrail (a.s.), Allah tarafından insanların canını almakla görevlendirilmiştir. “Melekü’l-mevt (ölüm meleği)” olarak da bilinmektedir. Aşağıdaki şiiri ele alacak olursak; her ülke siyasi mecrada farklı bir politika izlemektedir. İzlemiş oldukları politikalar bazen yapıcı bazen ise yıkıcı olmuştur. Siyasi mecrada alınan kararlar birçok ülkeyi olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Şair, şiirde bazı ülkeleri ele alarak yaşanan olaylar karşısında nasıl bir tavır sergiledikleri üzerinde durmuştur. Şiirde bahsedilen gizli bir kuvveti, yıkıcı bir politika izleyen ülkeler karşısında can almakla görevli olan Azrail’e benzetmiştir.

Tārūmār itdi nizām-ı ‘ālemi hālā nihān
 Türkiye, İspanya, Rusya sāḥa-yı bî-kîl olur

Öyle müdhişdir ki mebnâsı bu gizli kuvvetiñ
 Hangi İsrâ’îl baş[ın] kaldırsa ‘**Azra**’îl olur

Kı.40/2.

Aşağıdaki beyitte; insanın elinin kudret eli olduğundan bahseden şair, “*yed-i beyza*”; Hz. Musâ’nın bembeyaz olan parlak eli mucizesine telmih yapılmıştır. Hz. Musa’nın peygamberliğini kanıtlamak için göstermiş olduğu bu mucize ele alınarak Firavun gibi zalimler karşısında haksızlığa uğrayanların Allah’ın kudreti ile zalimler karşısında Azrail gibi karşılık verebileceklerine dikkat çekmektedir.

Bir kabza-yı kudrettedir insāniñ eli
 ‘**Azrā**’îl olur darbede Musā’niñ eli
 Elden ele var ‘arşa kadar üstünlük
 Döktürdi devā-yı derde ‘ayāniñ eli

R.70.

Allah tarafından gönderilen dört büyük meleklerden birisi olan Cebrail (a.s.), peygamberlere vahiy getirmekle görevlendirilmiştir. Cebrail, Kur'an-ı Kerim'de *Cibrîl, Rûhü'l-kudüs, Rûhü'l-emin, Şedîdü'l-kuvâ (üstün güç sahibi) , Rûh ve Resul* gibi farklı isimlerle zikredilmiştir.¹⁷⁸ Ayrıca meleklerin en üstü olarak kabul edildiğinden “Seyyüd-ül Melaike (meleklerin efendisi)” olarak da anılmıştır.

Aşağıdaki şiirde Cebrail'in, “rûhü'l-emin” vasfına dikkat çekilmiştir. “Ruh” olarak anılması ele alındığında hayatın kaynağının ruh olması, varlıkların ruhla hayat kazandığı veya ruhtan oluşması vb. gibi farklı görüşler yer almaktadır. Emîn; güvenilir olarak nitelendirilmesinde ise Allah'tan aldığı mesajları peygamberlere iletmesinde güvenilir olması şeklinde yorumlanmıştır.¹⁷⁹

Bu şiirde şair, alnı ay gibi parlak olan güzel sevgilinin, iyiliklerinin, güzelliklerinin sonsuz olmasını dilemektedir. Âşığın, sevgiliye olan aşkıdan yaşamış olduğu üzüntüden dolayı kalbinin acıyla inlediğini belirtmiştir. Kalbindeki bu üzüntüyü ve acıdan inleyişini sevgiliyle arasındaki tek bağ olarak değerlendirerek bundan şikâyetçi olmayacağını ve karşısındakinin “güvenilir ruh” dahi olsa bu sırrı açığa vurmayacağını belirtmiştir. Bunu izah ederken Cebrail'in “ruhü'l-emîn” vasfını kullanmıştır.

Pâyidâr olsun dilerdim luṭfuñı ey meh-cebîn
Kaldı ‘ aşkıñdan ḥazîn ḳalbimde bir gizli enîn
Eylemem ifşâ emîn ol olsa da **rûḫü'l-emîn**
Kaldı ‘ aşkıñdan ḥazîn ḳalbimde bir gizli enîn

N.116.

2.2.1.3. Kitaplar

Kur'an, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fatiha suresiyle başlayıp Nas suresiyle biten,

¹⁷⁸ Hülya Alper, “*Rûhülemîn*”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2008, C. 35, s. 216.

¹⁷⁹ Alper, a.g.e.,s.216.

başkaları tarafından bir benzerinin daha getirilmesinde aciz kalınan muciz bir kelamdır.¹⁸⁰ Kur'an'ın diğer isimleri; *Mushaf, Furkan, Ahsenü'l-hadis, Hakîm, Hablullah, Hakk, Hikmet, Kelamullah* vb. gibidir.

İslam'ın iki önemli temel kaynağı vardır bunlar; Kur'an ve sünnettir. Kur'an bize Allah'a itaat etmeyi emrederken peygamberlere de iman etmeyi, inanmayı emretmektedir. Hz. Peygamber'in farz olmaksızın tavsiye niteliğinde olan söz ve yapmış olduğu davranışlar da insanlar için yol gösterici olmuştur.

Hâfız kuluñuz bi-ḥaḳḳ-ı **Ḳur'ân**

Oldı size bir 'âbid-i iḥsân

M.65/29.

Aşağıdaki beyitte şair; Hz. Ömer'in Kur'an'a Kefânâ; yani Allah'ın kitabı bize yeter dediğinden bahsetmektedir. Onun dışında din hakkında yazılacak kitapların pek bir değerinin olmadığını bu konuda yaşanacak olan ayrışmaların doğru olmadığından bahsetmektedir. En'am Suresi 153. ayetle bu düşüncesini desteklemiştir.

Ḳur'an'a didi 'Ömer (Kefânâ)

Bu günler için imiş ma' nâ

(Lâ tettebi' ū's-subule)¹⁸¹ ṭururken

Ey tefriḳalar nedir bu ğavġâ

N.44

Kur'an-ı Kerim mübarek olan Kadir gecesini indirilmiştir. Şair bu gece derken Kadir gecesinden bahsetmektedir. Aşağıdaki beyitte şair; Kur'an'ın indirildiği bu gecede teşekkür sesleri gökyüzüne çıkmaz mı demektedir.

¹⁸⁰ Abdülhamit Birişik, "Kur'an", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2002, C. 26, s. 383.

¹⁸¹ "İşte bu, benim dosdoğru yolum; hep onu takip edin başka yolları takip etmeyin ki, sizi O'nun yolundan ayırıp parçalasınlar. Duydunuz ya, işte size O, korunup takvalı olasınız diye bunu emir buyurdu". En'am 6/153.

İtdi bu gice zemîne **Ḳur’ân**

Çıkmaz mı semâya bang-ı şükrân

M.84/3.

2.2.1.4. Ayet, Sure ve Hadisler

Metinde ayet ve hadisler bazen aynen bazen de kısmî iktibas yoluyla zikredilmiştir. Bu ayet ve hadislerin mealleri transkripsiyonu yapılan metinde dipnotta verilmiştir. Metinde geçen ayet ve hadisler şu şekildedir:

Kur’an-ı Kerim’deki 113. sure olan Felak suresi, Medine’de inmiştir. Beş ayetten oluşmaktadır. Şair aşağıdaki beyitte Felak suresinin bir kısmına yer vermiştir.

Burada yer verdiği kısım şu şekildedir; “*De ki: O sabahın Rabbine sığınırım*”.¹⁸²

Şiirde; Allah’ın gece karanlığını yarmasıyla birlikte sabah aydınlığının ortaya çıkmasıyla yaratılan tüm mahlûkat ve levhaların değiştiğinden bahsetmektedir.

Değişdi nazarda bir **bi-rabbi’l-felaḳ**

Temâşâ-yı elvâḥ-ı fecr ü şafaḳ

M.29/5.

Fâtır; yaratan yoktan var eden demektir. Fatır Suresi 45 ayettir, Mekke’de inmiştir. Bu beyitteki ikinci mısırda iktibas yoluyla Fâtır Suresi’nin 38. ayetine yer verilmiştir. Fâtır Suresi 38. ayet; “*Şüphesiz ki Allah, göklerin ve yerin sırrını bilendir. Muhakkak O, sinelerin özünü bilir*”.¹⁸³ Allah’tan başka bir yaratıcı arayanların, Allah’a şirk koşanların haksızlık içinde olduğu aldandıkları hakkında bilgi vermektedir.

Beyânım zi-emîne dürestdür

İlâhî ‘aleyhim **bi-zâtü’ş-şudur**

M.29/20.

¹⁸² Elmalılı Hamdi Yazır, **Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli**, Merve Yayınları, İstanbul, s. 604.

¹⁸³ Yazır, a.g.e., s. 437.

Bir başka beyitte yine; her şeyi eksiksiz bilenin, kalplerdekini en iyi bilenin Allah olduğu Fâtır suresinden alınan ayetle zikredilmiştir:

Budur Hâfız işte akşaru'l-umûr

İlâhî 'alîm-i **bi-zâtü'ş-şudûr**

M.88/8.

Rûm Suresi Mekke'de inmiştir. 60 ayettir. Bu şiirde Rûm suresindeki 4. ayetten iktibas yapılmıştır; *“Birkaç yıl içinde önünde de sonunda da hüküm Allah'ındır. O gün m'üminler sevineceklerdir”*. Şair, aşağıdaki beyitte Sadrazam Reşid 'Âkif Paşa'nın göz alıcı bir güzellikte olan sadrazamlık makamında bulunmasına müminlerin sevineceğini ayetten yaptığı iktibasla açıklamıştır.

Şadâretle ol dehre revnağ-ı nümûn

Bu yer mesned-i **yefrehü'l-mü'minûn**

M.29/27.

Aşağıdaki beyitte Rûm Suresi 50. ayetten iktibas yapılmıştır. Rûm Suresi 50. ayet; *“Şimdi bak Allah'ın rahmetinin eserlerine! Yeryüzünü, ölümünden sonra nasıl diriltiyor? İşte şüphe yok ki, ölüleri böyle diriltir ve ayrıca O, her şeye kadirdir”*. Şiirde, “keyfe yuhyi'l-arda” yani; nasıl diriltiyor yeri? diye geçmektedir. Şair, yağmurla ölü toprağı diriltirilerek yeniden bitkilerin yeşermesini, toprağın can bulmasını sağlayan Allah'ın; iyilik, güzellik bahçesini de rahmetiyle öyle dirilttiğini söylemektedir. Baharda kâinatın yeniden can bulması gibi ölü olan kalbinin ve ruhunun da Allah'ın rahmeti ile yeniden can bulduğunu, ona baharı getirdiğini belirtmiştir.

Bâg-ı luţfunda **“keyfe yuhyi'l-arda”**

Raḥmet ile yine bahâr oldum

G.82/17.

Mü'min Suresi; Mekke'de inmiştir, 85 ayettir. Aşağıdaki beyitte Mü'min Suresi 16. ayetten iktibas yapılmıştır. Mü'min Suresi 16. ayet; “Öyle bir gün ki, onlar meydana fırlarlar, kendileriyle ilgili hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz. “Bugün mülk kime aittir?” diye sorulur; “Bir olan, her şeyin O’nun kahrına mahkûm olduğu Allah’a aittir” denir”. Bu beyitte “Limenü’l-mülk” derken mülkün sahibinin Allah olduğu hatırlatılmaktadır. Kâinattaki her şey Allah’a aittir. O, istemedikçe hiçbir şey olmaz. Onu inkâr edenler de dâhil her şey O’nun mülküdür. Şair, kâinata baktığımızda yaratılan her şeyde bir hikmet olduğunu, bu hikmetleri anlamaya çalışarak ders çıkarmamız gerektiğini belirtmiştir.

(Limenü’l-mülk)i añlatır ‘âlem

‘İbret al şaḥn-ı i‘tibâr oldum

G.82/15.

Fâtiḥâ Suresi; “açmak, başlamak” anlamına gelmektedir. 7 ayettir, Mekke’de inmiştir. Kur’an-ı Kerim’in ilk suresidir.¹⁸⁴Fâtiḥâ Suresi’ne Ümmü’l-Kitab (Kur’an’ın Anası) da denilmektedir. Fâtiḥâ Suresi, Kur’an- Kerim’de anlatılmak istenen her şeyin özetidir. Hz. Muhammed (s.a.v.); “Fâtiḥâ okumayanın namazı kabul olmaz” buyurmuştur. Onun için Fâtiḥâ namazların her rekâtında okunur.¹⁸⁵ Ölülerin ardından da okunan ilk sure genellikle Fâtiḥâ’dır. Şair, aşağıdaki beyitte vefat eden birisinin ölümüne tarih düşerek, kaybolan, elden çıkan diye nitelendirdiği o kişinin ruhuna Fâtiḥâ okunmasını istemektedir. O kişi için Fâtiḥâ okuyana da yarın ardından gelenlerin Fâtiḥâ okuyacağını belirtmiştir.

Zâ’î şü yatan cinsiñe kııl **Fâtiḥa** ithâf

Yarın da saña baḥş idecekdir anı aḥlâf

K1.86/2.

Bu beyitte Fâtiḥâ Suresi’nden iktibas yapılmıştır. “iyyâke nesta‘în”; yalnız senden yardım isteriz. Yardıma ihtiyacı olanların, yardımına erişen en büyük kuvvet sahibi

¹⁸⁴ Emin Işık, “Fâtiḥâ Suresi”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, C.12, İstanbul, 1995, s. 252-254.

¹⁸⁵ Hacı İbrahim Demirkazık, “18. Yüzyıl Şairi Mustafa Fennî- Divân”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 170.

olan Allah'tır. Kimseden medet ummayıp, yalnızca Allah'tan yardım istenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Zü'l-kuvvetü'l-metîn-i tuyi î' timâdimen
İmdâd-ı bende res ki ve **ıyyâke nesta'în**

Kı.196/2.

Aşağıdaki beyitte şair; mezarlığı hazan bahçesi olarak nitelendirmekte ve ziyarete gelenlere orada yatanlar için Fâtihâ okunmasını arzu etmektedir. Yaşayanların ölümleri için en güzel hediyesi dua etmektir. Şair, Fâtihâ suresinin okunması ile insanlara ferahlık verdiği bilindiğinden bunu hazan bahçesine hayat veren bir yağmur olarak nitelendirmiştir.

Ey yolcu bir hazân bağcesidir bu

Fâtihañ yağmurudur lütfen oğu!

M.207/4.

Necm Suresi; Mekke'de inmiştir. 62 ayettir. Şiirde Necm Suresi'nin 39. ayetinden iktibas yapılmıştır. 39. ayet; “Şüphesiz, insanın çalışmasından başkası kendinin değildir”. Aşağıdaki beyitte şair, Mehmet Âkif Ersoy hakkında tek meşguliyetinin çalışmak olduğundan bahsetmiştir. Ölümünden endişe etmeyip asıl amacının çalışıp çabalamak olduğundan bahseder. Ayette de bahsettiği gibi insana sadece çalıştığı karşılığı verilecektir. Bunun için istenilen şey için sabredip, elde edinceye kadar çalışmak gerekir. İnsan hem bu dünya hem de ahiret için istediği neyse o yönde çalışıp çabalarsa endişe etmesine gerek kalmayacaktır.

Fevt-i ân itmez çalışmağdır yegâne pişesi

“**Leyse lil-insâni illâ mâ-se'â**” endişesi

M.142/6.

Ali İmran Suresi, Medine'de inmiştir. 200 ayettir. Aşağıdaki beyitte Ali İmran Suresi 148. ayetten iktibas yapılmıştır. 148. ayet; “*Netice olarak Allah da, kendilerine hem*

dünya nimetini verdi hem de ahiretin güzel sevabını. Öyle ya Allah, güzel iş yapan iyileri sever". Şiirde; Ey isteğine kavuşturan, (bu) çaresizi mutlu et, Çünkü Allah, güzel iş yapanları sever denilmiştir. Çaresiz birini isteğine kavuşturmak onu mutlu etmek güzel bir davranıştır. Allah güzel davranışta bulunanları, iyileri sevmektedir.

Şād kı̄l bī-çāreyi ey kām-bīn

Çünkü (Vallāhi yühubbü'l-muḥsinīn)

M.179/22.

Aşağıdaki beyitte Ali İmran Suresi 140. Ayete yer verilmiştir. 140. ayette; “Eğer size bir yara dokunduyorsa, o adamlara da öyle bir yara dokundu. O günler var ya, işte biz onları, Allah’ın iman edenleri bilmesi ve sizden şehitler alması, şahitler tutması için insanlar arasında evirir çeviririz. Allah, zalimleri sevmez”.¹⁸⁶ İnsan etrafına şöyle bir baktığında Allah’ın hikmetlerini göremiyorsa, hâlâ inkâr ediyor ve farklı yollara yöneliyorsa o sadece bir vücuttan ibarettir. Hakikati göremeyen bir kalp, ruh o vücuda hapsolmuştur. Tıpkı kafese hapsolmuş bir bülbül gibidir. Allah’a iman etmeyen bir gönül harabe gibi yıkık döküktür. Ölüdür.

Kulağa çınlamıyorsa [Ve tilke’l-eyyām]

Teninde bülbüli yokdur kafes ḥarābesidir

M.220/15.

Aşağıdaki şiirde, “Mûtû kable en-temûtû: Ölmeden evvel ölünüz” hadisinden alıntı yapılmıştır. Her canlı ölümü tadacaktır. “Ölmeden önce ölünüz” derken insanın ölüm anı gelmeden kendisine çeki düzen verip, nefsânî ve dünyevi istek ve arzularını bir kenara bırakıp, bunların karşısında tıpkı bir ölü gibi olması gerektiğinden bahsetmektedir. İnsan ancak bunları yerine getirip Allah’a itaat ve tevekkül ederek mutluluğa erişebilecektir.

Şair şiirde bu hadisi göz önünde bulundurarak Hz. Peygamber’in bu konudaki işaretlerini, hikmetlerini idrak edip, ister padişah olsun isterse şeyh kimseye

¹⁸⁶ Yazır, a.g.e., s. 66.

bağlanmadan, Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak tam teslimiyetle mutluluğa erişerek bu dünyadan dolu bir şekilde gidilebileceğinden bahsetmektedir.

(Mūtū) de ki Peygamberiñ remizini derk it
 Dünyā seni terk eylemeden sen anı terk it
 Bağlanma aldanma ne şāha ne de şeyḥe
 Sen cebel irādātıñı Allahıñla pür git

R.212.

Rahman Suresi; Mekke'de inmiştir. 78 ayettir. Aşağıdaki beyitte Rahman Suresi 26. ayete yer verilmiştir. Küllü men ‘aleyhā fān; “*onun üzerindeki herkes fanidir*”.¹⁸⁷ Bu ayetin devamında baki olanın yalnızca Allah olduğu belirtilmiştir. Şair, bu beyitte Efes Harabeleri’ni ele alarak yaratılan her şeyin bu harabe de dâhil yok olacağını belirtmiştir.

Vücūdda haykırıyor [Küllü men ‘aleyhā fān]
 Göçen Qur’anlı hep bu cers ḥarābesidir

M.220/14.

En’am Suresi; Mekke'de inmiştir 165 ayettir. Aşağıdaki beyitte En’am Suresi 153. ayete yer verilmiştir. 153. ayet; “*İşte bu, benim doğru yolum; hep onu takip edin; başka yolları takip etmeyin ki, sizi O’nun yolundan ayırıp parçalamasınlar. Duydunuz ya, işte size O, korunup takvalı olasınız diye bunu emir buyurdu*”. Aşağıdaki beyitte En’am Suresi’nden iktibas yapılmıştır. “Lā tettebi‘ū’s-subule”; başka yolları takip etmeyin. Şair beyitte; Hz. Ömer’in Kur’an’a Kefānâ; yani Allah’ın kitabı bize yeter dediğinden bahsetmektedir. Onun dışında din hakkında yazılacak kitapların pek bir değerinin olmadığını bu konuda yaşanacak olan ayrışmaların doğru olmadığından bahsetmektedir.

¹⁸⁷ Yazır, a.g.e., s. 531.

Kur'an'a didi 'Ömer (Kefānā)

Bu günler için imiş ma' nā

(Lā tettebi' ū's-subule) тұrurken

Ey tefriķalar nedir bu ğavġā

N.44.

Aşağıdaki beyitte; “*Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim, mahlûkatı yarattım*” kudsî hadisine telmih yapılmıştır.

Ben gizli bir mücevherim def̄inem

İmān gibi albimiñ bucaġı

G.55/9.

Aşağıdaki bölüm şair Ziya Paşa'ya ait mesnevi'ye yer verilmeden önce şair Hafız Yusuf Bey tarafından yapılmış olan açıklamadır. Kur'an-ı Kerim, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla, vahiy yoluyla son peygamber Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Şair, Mekke-Şam yolculuğunda, civarında konakladıkları bir manastırda Bahira adındaki bir rahip ile görüşmüştür. Yapılan sohbette rahip Bahira'nın, Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından uydurulduğunu söylemesi karşısında şairin cevabı ise Bahira'nın bu sözlerinin yalan ve gülünç olduğudur. Bahira ve onun gibi düşünenlere karşı en güzel cevabı ise asırlar önce Kur'an'ın kendisinin verdiğini belirterek Bakara Suresi 23. ayetin mealine yer vermiştir:

“**ulumuza indirdiğimiz ur'an'dan ūbhedeyseliz eūce bir sūresini meydāna getiriñ. Bu ur'an'ıñ eūini meydāna getirmek üzere alk-ı 'ālem bir araya gelse getiremez. Yardım da itse yine getiremez. Bu öyle bir da' vādır ki 'aksi ūābit olunca ūuya dūūer**”.

M.204/14.

Şair, aşağıdaki bölümde Ziya Paşa'ya ait bir mesneviye yer vermeden önce yaşanan bir olayı anlatmaktadır. Harbiye'de yaşanan bir cinayette failinin otuz binden fazla parmak izi arasındaki izden ortaya çıkarıldığını belirtmiştir. Bu olay karşısında parmak izi mucizesine dikkat çekmek için de Kıyamet Suresi'nin 3. ve 4. ayetine mealen yer vermiştir:

“İnsân kıyâmet günü biz anı kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi şaniyor? Şandığı gibi değil parmak uçlarını tanzîme varıncaya kadar cem‘ e muhtediriz”.

M.204/19.

2.2.1.5. Peygamberler

Peygamberler; vahiy yoluyla Allah’tan aldıkları bilgileri, Allah’ın emir ve yasalarını tebliğ eden, muhattaplarını hak dine çağırarak görevlendirilmiş olan üstün vasıflı kişilerdir.¹⁸⁸ Metinde peygamberlerden; Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. İbrahim, Hz. İsâ, Hz. Süleyman, Hz. Mûsa, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf’un isimleri geçmektedir.

2.2.1.5.1. Hz. Muhammed

Son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.); güzel ahlakı, adaleti, dürüstlüğü ile tanınmıştır. Özellikle güvenilir biri olması ve tüm bu güzel vasıflarından dolayı kendisine “Muhammedü’l-emin” denilmiştir. Bunun dışında Hz. Muhammed; Mustafa, Ahmed, Mahmud, Resûlullah, Habîb, Resûl-i Hâşimî vb. gibi isimlerle anılmıştır.

Klasik edebiyatta genellikle; şakk-ı kamer (Hz. Peygamber’in aya parmağıyla işaret etmesi ve ayın yarılması) mucizesi, Hz. Muhammed haricinde hiçbir peygambere nasip olmayan “Miraç mucizesi”, “Lev lâke” (Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım) hadis-i kudsîsine telmih, Hz. Muhammed’in başında çocukluğundan itibaren bir bulutun gölge yapması, parmaklarından suyun akması, “sultân-ı kevkeyn (iki âlemin sultanı olması), hüsn-i Muhammedî (güzelliği), cömertlik konusunda eşsiz olması vb. şeklinde konu edilir.¹⁸⁹ Hz. Muhammed’in söz, fiil ve onayının genel adına “sünnet” denilmektedir.¹⁹⁰ Şair, aşağıdaki şiirde Hz. Muhammed’in bu yönünü ele almıştır.

Hafız Yusuf Bey’in, aşağıdaki şiirinde “Muhammedilik” kavramından kastı Hz. Muhammed’in sünnetidir. Şair, bu şiirinde ilmi olmayan cahil şeyhlere uyup onlara bağlanan, Hakk yolundan ve Hz. Peygamber’in sünnetinden sapanların, içinde

¹⁸⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2007, C. 34, s. 257.

¹⁸⁹ İlyas Suvağci, “Klasik Türk Şiirinde Hz. Muhammed”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, C. 9, S. 2, s. 60.

¹⁹⁰ Murteza Bedir, “Sünnet”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, C. 38, s. 150.

buldukları gafletten uyanmalarını istemektedir. Şaire göre İslam'ın temel iki kaynağı Kur'an ve sünnettir. Şair, Mevlânâ gibi büyük bir ilme ve hoşgörüye sahip olan mutasavvıfları bunun dışında tutarak cahil şeyhleri hedef göstermiştir. Onlara bağlanıp yoldan sapanlar için “*Leyse min ümmeti*” yani “*ümmetim değildir*” denildiğini belirtmektedir.

Ey uyan p̄irini şayıklayarak
 Nerde Mevlā nerede Mevlānā
 Neye şapd̄n̄ **Muhammed̄**ilikden
 (Leyse min ümmeti) dimişdi saña

K1.68.

2.2.1.5.2. Hz. İbrahim

Kur'anda ismi en çok zikredilen peygamberlerden birisi olan Hz. İbrahim, genellikle Kâbe'yi inşa etmesi, Nemrut tarafından ateşe atılması sonucunda ateşin Allah tarafından gül bahçesine çevrilmesi ve oğlu İsmail'i kurban etmek istemesi ile bilinmektedir. Hz. İbrahim canı, malı, evladı vb. gibi birçok şeyle imtihan edilmiştir.

Yaşadığı bütün zorluklar karşısında Allah'tan başka kimsenin dostluğunu kabul etmemiştir. Büyük bir teslimiyetle Allah'a itaat etmiştir. Bu yüzden de “Halilullah (Allah'ın dostu)” olarak nitelendirilmiştir. Şair bu şiirde Hz. İbrahim'in “Halilullah” unvanına telmihte bulunmuştur:

Nazra-ı perdāz nücūm-ı māh iseñ
 Lā-uḥibbū'l-āfilīn āgāh iseñ
 Zāt-ı pākizen hidāyet-i ḥ'āh iseñ
 “Mazḥar-ı sırr-ı **ḥalīl'ullāh** iseñ
 Nār-ı dehşet-nāḳ-ı a' dā nūr olur”

T.4/4.

2.2.1.5.3. Hz. İ̇sâ (Mesih)

Hz. İ̇sâ, Kur'ân-ı Kerîm'de, İbn Meryem veya Mesîh şeklinde zikredilen, kendisine İncil'in verildiği, Hz. Muhammed'i müjdelediği bildirilen, “Allah'tan bir ruh ve kelime” olarak tavsif edilen ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir.¹⁹¹ Nefesiyle hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, tecerrüd ile göğe yükselmesi, fakat üzerinde iğne (sûzen) bulunduğu için güneş göğü olan dördüncü felekte (çarh-ı çârüm) kalması, Allah'ın ruhunu Cebrâil'in Meryem'e üflemesi sonucunda Hz İ̇sâ'nın doğması, eşeği vb. gibi hususlarla söz konusu edilir. Ayrıca Meryem'in babasından bahisle Hz. İ̇sâ'ya “yetim-i duhter-i İmrân” da denilmektedir.¹⁹²

Mesîhâ; Hz. İ̇sâ'nın adlarından birisidir. Aşağıdaki şiirde baharın gelişiyle birlikte kâinata ruh verildiği, kâinatın yeniden canlandığı, etrafa hoş kokuların yayıldığı belirtilmiştir. “Bâd-ı saba (sabah rüzgârı)”nın haber getirme özelliği olduğu gibi diriltici bir özelliği de vardır. Saba rüzgârının esmesiyle etrafa yayılan güzel kokuların ve kâinatın yeniden canlanması burada Hz. İ̇sâ'nın isimlerinden olan “Mesîhâ” ile zikredilmiştir. Baharın gelişiyle birlikte kâinatın canlanması durumu, Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltme mucizesine telmih yapılmıştır.

Kâ'inâtda rûh-bağş oldu **Mesîhâ**-yı bahâr

Oldı båd-ı şubğ ile feyz-i nefağât âşikâr

K.5/1.

2.2.1.5.4. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman, Hz. Davûd'un oğludur. On iki yaşındayken babasının yerine tahta geçmiştir. Hem padişah hem de peygamberdir. Babası Hz. Davûd'un vefatından sonra onun vasiyeti üzerine Kudüs'teki yarım kalmış olan Mescid-i Aksâ'nın yapımını yedi senede tamamlamıştır. Hz. Süleyman'a Allah tarafından birçok mucize verilmiştir. Bunlar; cinlere ve rüzgârlara emretme, kuşlar, karıncalar vb. gibi pek çok hayvanla

¹⁹¹ Ömer Faruk Harman, “İsâ”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, C. 22, s. 465.

¹⁹² Cemal Kurnaz, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli**, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s.70.

konuşabilmek onların dilini anlamak, İsm-i A'zam duasının yazılı olduğu bir mühürlü yüzüğü ile tüm isteklerine kolaylıkla ulaşabilmesi vb.dir.¹⁹³

Rivayete göre bir gün Hz. Süleyman ve ordusu sefere giderken bir vadiye ulaştıklarında karıncaların başı olarak kabul edilen bir karınca diğer karıncalara “Kaçınız! Süleyman’ın orduları sizi ezmesin” dediğini duymuştur. Bunun üzerine Süleyman peygamber gülümsemiş ve bu karıncayı yanına davet etmiştir. Bu karınca kendince çok değerli sayılan bir çekirge budunu Hz. Süleyman’a vermiştir. Hz. Süleyman ‘ın duasıyla bu but bereketlenmiş ve tüm ordu bu but ile doymuştur. Süleyman Peygamber, karıncadan tavsiyeler istemiştir.¹⁹⁴ Aşağıdaki şiirde Hz. Süleyman’ın hayvanlarla konuşabilme özelliğine dikkat çekilmiştir. Hz. Süleyman ve karınca kıssasına telmih yapılmıştır.

Mazhar-ı hüsn-i kabûl eyle **Süleymân**’ım bunu

Mûr-ı haste hâtırîñ tîriñe itdi ictisâr

K.5/23.

Belki mûr-âna yâdigârım olur

Sen **Süleymân**’a bergüzârım olur

M.148/17.

2.2.1.5.5. Hz. Mûsa

Yakup peygamberin neslinden gelen bir peygamberdir. Allah ile konuştuğu için “Kelimullah” sıfatına layık görülmüştür. Hz. Mûsa’nın; *suları kan şeklinde akıtmak, kurbağa yağdırmak, büyük sinek ve çekirgeler sürüsü ortaya çıkarmak, öküz vebası, insanlar vücudunda yara ve ur çıkarmak* gibi mucizeleri vardır. Klasik Türk

¹⁹³İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları: 20, 13. Baskı, s. 411.

¹⁹⁴ Pala, a.g.e. , s. 412.

edebiyatında Allah ile konuşması, yılan olabilen asası, yed-i beyzâ (beyaz el), Firavun'u suda boğması vb. yönlerden ele alınmaktadır.¹⁹⁵

Hız. Mûsa'nın "yed-i beyzâ" mucizesi Şu Şekildedir; Hız. Mûsa, Firavun'un yanına giderek Allah'ın elçisi olduğunu ve İsrailoğullarını serbest bırakmasını ister. Firavun ise Hız. Mûsa'dan Allah'ın elçisi olduğuna dair bir alamet göstermesini ister. Bunun üzerine Hız. Mûsa, asasını yere atar ve asası yılanı dönüşür. Daha sonra elini yukarıya kaldırır ve bir bakarlar ki eli bembeyaz ışıl ışıldır. Rivayete göre Firavun yilandan korkmaktadır. Hız. Mûsa'nın asasının yılanı dönüştüğünü gören Firavun korkar ve Hız. Musa'ya kendisini koruduğu takdirde iman edeceğini ve İsrailoğullarını serbest bırakacağını söyler.¹⁹⁶

Bundan sonra ise Hız. Mûsa, elini koynuna sokup çıkartır bu defa eli gözleri kamaştırarak derecede parlar, saçtığı ışık evlere kadar nüfus eder. Firavun ona bakamaz. Hız. Mûsa elini tekrar koynuna sokup çıkardığında ise eski haline dönmüştür.¹⁹⁷

AŞağıdaki Şiirde Allah tarafından Hız. Mûsa'ya bahşedilen bu mucizeden bahsedilmektedir. "Yed-i beyzâ" mucizesine telmih yapılmıştır. Hız. Mûsa'nın elini koynuna sokup çıkardığında elinin ay gibi parlaması karşısında Firavun'un gözleri kamaŐmıŐ ve Hız. Mûsa'ya bakamamıŐtır. Bu olay karşısında sadece zor durumdayken içinde buldukları durumdan kurtulmak amacıyla Firavun gibi alçakların inandım diyerek yalan söylemeleri kalplerinin hiçbir zaman gerçekten iman etmeyeceklerini göstermektedir.

Beyân-ı mu'cize **Mûsa**'ya el virmıŐ **yed-i beyzâ**

Yüce Allah inandım ben cebiniñ mâhdan Şağdır

K1.58/2.

¹⁹⁵ Pala, a.g.e., s. 334.

¹⁹⁶ Ömer Faruk Harman, "Yed-i beyzâ", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 43, s. 376.

¹⁹⁷ Harman, a.g.e., s. 376.

Bu şiirde de yine Hz. Mûsa'nın “yed-i beyzâ” mucizesine telmih yapılmıştır. Ayrıca parıltı, parıldama anlamında olan *berkâ*, parlaklıkla ilgili olan *nûr*, *sîm* gibi kelimeler bir arada kullanıldığından tenasüp sanatı bulunmaktadır.

Eyledikce hüsününi tedkîk ey Yûsuf hicâb
 Sînede eyler tecellî tâ ki âyâtü'l-kitâb
 Eyleyen kudret **yed-i beyzâ**-yı berkâ berk-i nûr
 Sâ' id –i sîminiñi kılmış baña tavk-ı riğâb

N.59

“Yed-i beyzâ” mucizesine bir başka telmih;

Bir şa' şa olsa n'ola 'ahdinde bu 'âlem
 İtmekde tecellî **yed-i beyzâ**-yı hilâfet

K.201/8.

Bu beyitte ise Hz. Mûsa'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine, Allah'ın Tûr Dağı'na teceli etmesi ve dağın paramparça olması hadisesine telmih yapılmıştır:

Mûsa-yı zamîrindeki âmâl ile her dem
 Berk urmadadır **Tûr-ı tecellâ-yı hilâfet**

K.201/9.

Hz. Mûsa ve Tûr Dağı kıssasına bir başka telmih ise şu şekilde yapılmıştır:

Tûra hasr-ı tecelliyât olmaz
 Maşrıq-ı nûr-ı yârdan gönlüm

G.146/4.

2.2.1.5.6. Hz. Yakup

Hz. Yakup; Hz. İshak'ın oğlu, Hz. Yusuf'un ise babasıdır. Hz. Yakup'un lakabı; "Allah'ın kulu" anlamına gelen İsrail'dir. Hz. Yakup; on iki evladı olan, sabırlı, anlayışlı, sağlam bir inanca sahip, seçkin bir kimse ve peygamberdir. Hz. Yakup, şiirlerde genellikle Yusuf kıssası ile alakalı olarak Hz. Yusuf'un kanlı gömleğini ona getirmeleri, ağlamaktan gözlerine perde inmesi, külbe-i ahzân, Yusuf'un kokusunu uzaktan hissetmesi, gömleğini sürünce gözlerinin açılması vb. hususlar içerisinde ele alınır.¹⁹⁸ Aşağıdaki beyitte Hz. Yakup, Hz. Yusuf kıssasına telmih yapılarak ele alınmıştır. Hz. Yusuf'a olan özlemiyle kalbinin celb olduğundan, üzüldüğünden bahsetmektedir.

Benim Muhyi'd-dīnime dirsin: Oldı **Ya' kûb**'uñ

Taḥassürüñle o Yūsuf ki ḳalb-i meclûbuñ

M.119/2.

2.2.1.5.7. Hz. Yusuf

Hz. Yusuf; güzel yaratılışlı, sabırlı, ilim ve hikmet sahibi, çok iyi rüya tabiri yapan bir peygamberdir. Hz. Yusuf edebiyatımızda güzellik timsalidir. Sevgili "Yūsuf-ı vakt'"dir."Yūsuf-ı sâñ"dir. Güzelliği haricinde, kardeşleri tarafından kıskanılması, oynamak bahanesiyle götürüp kuyuya atmaları, sonra da boyadıkları gömleğini babalarına getirip Yusuf'u kurt yedi demeleri, bu olay üzerine Hz. Yakup'un gözlerinin kör olması, Hz. Yusuf'un pazarda köle olarak satılması, bir ihtiyar kadının bir iplik ile ona talip olması, Züleyha'nın aşkı, Yusuf'un iffeti, gömleğinin eteğinin yırtılması, Mısırlı kadınların onun güzelliği karşısında turunç yerine ellerini kesmeleri, Hz. Yusuf'un zindana atılması, sonrasında Mısır'a sultan olması vb. gibi hususlarda şiirlere de konu olmuştur.¹⁹⁹

Aşağıdaki şiirde Hz. Yusuf kıssasına telmih yapılmıştır. Hz. Yusuf'un, güzellik vasfı ele alınarak kardeşleri tarafından kıskanılması, kuyuya atılması, esir olması vb. gibi başından geçen kötü hadiseler karşısında oğlundan ayrı kalan Hz. Yakup'un can

¹⁹⁸ Kurnaz, a.g.e., s. 67.

¹⁹⁹ Kurnaz, a.g.e., s. 68.

sıkıntısının içinde bulunduğu durumdan dolayı o üzgün halinin, o anda ki görünüşünün gönüllerden gitmediğinden bahsedilmektedir.

El-meded ey **Yûsuf**-ı Mısr-ı şabâhat el-meded

Gitmiyor Ya'kûb-ı dilden infî'âliñ şüreti

G.64/3.

2.2.1.6. Ehl-i Beyt

Hz. Muhammed'in aile fertlerine ehl-i beyt denilmektedir. Hafız Yusuf Bey'e ait olan metinde Hz. Muhammed'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e yer verilmiştir.

2.2.1.6.1. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Hasan; Hz. Peygamberin torunu, Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın büyük oğludur. Hz. Hasan, halim selim, cömert, sakın, vakarlı, siyaset ve fitneden kaçınan bir yaratılışa sahiptir.²⁰⁰ Hz. Hüseyin; Hz. Peygamberin torunu, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin küçük oğludur. “Şehîd” lakabı ile meşhurdur.²⁰¹ Hz. Peygamber'in “cennetin efendileri” ve “benim çiçeklerim” diye hitap ettiği, haklarında “Allah'ım, ben onları seviyorum, sen de sev!” diye dua ettiği iki torununu çok sevdiği isteklerini tereddütsüz yerine getirdiği bilinmektedir.²⁰²

Aşağıdaki beyitte Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimleri doğrudan telafuz edilmeyip, “ezhâr-ı Kerbelâ (Kerbelâ çiçekleri)” şeklinde beyitte yer almıştır. Ezhâr-ı Kerbelâ ifadesi ile Kerbelâ olayına telmih yapılmıştır. Kerbelâ çiçekleri; Hz. Muhammed'in de benim çiçeklerim dediği Kerbelâ olayında katledilen Hz. Hüseyin'i ve karısı Ca'de tarafından zehirlenen Hz. Hasan'ı simgelemektedir.

Şahrâ-yı dilde gonce-i 'aşk ân-be-ân açar

Ezhâr-ı Kerbelâ gibi âteş-feşân açar

G.115/1.

²⁰⁰ Ethem Ruhi Fırlalı, “Hasan”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1997, C. 16, s. 282.

²⁰¹ Ethem Ruhi Fırlalı, “Hüseyin”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1998, C. 18, s. 518.

²⁰² Fırlalı, a.g.e., s. 282.

2.2.1.7. Diğer Dinî Kavramlar

2.2.1.7.1. Ezan

İslam dininde insanlara namaz vaktinin geldiğini haber vermek amacıyla yapılan çağrıya denir. Ezan; Ezân-ı Muhammedî olarak da adlandırılmaktadır. Aşağıdaki şiirde şair ezanı; Hz. Muhammed'in (s.a.v.) tebliğ ettiği dinin ezanı anlamına gelen “*ezân-ı Muhammedî*” olarak ele almıştır. Aşağıdaki bentte; dönemin önemli siyasetçilerinden Kasım Gülek'i eleştirilmiştir. Şair bu bentte, bir dönem ezanın Türkçe okutulmuş olmasından dolayı duymuş olduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.

Kâsım Gülek birağ iki yüzli dolâbları
 Jestîñ olur mı şandin **ezân-ı Muḥammed**
 Yıllarca Ḥaḫḫ şadâsını siz boğdıñız idi
 Türki ezânıñızdı fiğân-ı Muḥammedî

N.153.

2.2.1.7.2. Kible, Kible-gâh

Kible; Müslümanların namaz kılmaya başlarken yönelmesi gereken taraf, Kâbe'nin olduğu yöne denir. Aşağıdaki beyit tasavvufî açıdan değerlendirildiğinde tasavvuf ehli olanlar baktığı her yerde Allah'ın hikmetini, sıfatlarının tecellisini görmek isterler. Bu beyitte gönül Tûr dağıdır. Hz. Musa, Allah'ı görmek istediğinde Cenâb-ı Hakk, Tûr dağına tecellî etmiştir. Âşıkların gönüllerinde de ilahî tecellî her an ortaya çıkabilir. Burada kible hem fizikî olarak hem de manevî olarak ele alınmıştır. İlahî aşkla kibleye yönelenler hakikati bilerek, gönüllerini de kiblenin sahibi olan Allah'a döndürmüş olacaktırlar.

Her **kible** birer yüzden ider feyzi tecellî

‘ Aşkıñla gönül Tûr-ı tecellâ-yı şafâdır

Kı. 12/3.

Aşağıdaki beyitte kible; “kible-gâh”; kiblenin bulunduğu yer şeklinde geçmektedir. Âşıklar için kiblenin bulunduğu yer sevgilinin mahallesi, sevgilinin bulunduğu yerdir. Şair, çekmiş olduğu ayrılık acısından dolayı göz açıp kapayacak halinin kalmadığını belirtmektedir. Kible-gâh, onun için uzaktır. Buradaki uzaklık ise maddi bir uzaklık olmayıp sevgilinin erişilmez olmasından kaynaklanmaktadır.

Varlığında hâlîme bir lahza hâlî kalmadım

Kible-gâhım söylesün kim oldı devrânım nasıl

K.224/27.

2.2.1.7.3. Namaz

Namaz; İslâm’ın şartlarından birisidir. Şair aşağıdaki beyitte İslam dinine göre cuma günü öğle vakti cemaatle kılınması farz olan iki rekâtlık namaz olan cuma namazına yer vermiştir.

İmamîñ arķasıdır **cum‘ a namâz**ında yerîñ

Gücün evreng-i beyânında maķâlîñ görür

G.1/11.

2.2.1.7.4. Günah

Allah’ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket etmemek, bilinçli bir şekilde bu konuda yapılan ihmalkârlıktır. Şair aşağıdaki beyitte günahı “kubh” kelimesiyle karşılamıştır. Kubh; kabahat, suç, günah ve çirkin hareket anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki şiirde şair; kişinin, bu kadar hakaret ederek onur kıranlara kalbe gelen rahmani bir mana ile dayansan da açıklanmayan, günah ve çirkin hareketlere kızdığının yüzünden anlaşıldığını söylemiştir.

Bu kadar ane-i ilhāma ayansañ da bile
 Kūbh-ı ibhāma kızan ehre-i alıñ görünür

G.1/18.

2.2.1.7.5. Kıyamet Günü, Mahşer, Haşr

Dünyanın sonunun gelip Allah tarafından tüm insanların toplanarak hesap vereceğine inanılan zamandır. Hesap günü ya da mahşer günü olarak da bilinmektedir. Aşağıdaki şiirde şair; hürmete layık olan bir kişi için onun büyüklük ve yüceliğinin kıyamet gününe kadar devam edeceğinden bahsetmiştir.

Ol haşre dek ārāyiş-i iclāl ü fehāmet
 Bu devlete zātūñ sebep-i şān u calādır

K.12/35.

Metinde haşrın geçtiği diğer beyit ve şiirler şu şekildedir:

Aşağıdaki beyitte “nūr-ı ebher” diyerek Kur’an-ı Kerim’den bahsetmektedir. Kur’an-ı Kerim’in dünyanın sonunun geldiği insanların bir araya toplanacağı o güne kadar en parlak ışık olarak nur olarak insanlara yol göstermeye devam edeceğinden bahsetmektedir. Fakat bunu ancak ona inanan inkâr etmeyenlerin görebileceğini belirtilmiştir.

Tā haşre durur o nūr-ı ebher
 Körler görmez görür görenler

M.204/5.

Aşağıdaki beyitte şair, kıyamet sabahını sevgili ile kavuşacağı gün olarak nitelendirmiştir. Ölümü ilahî bir vuslat olarak gören şair, “*sabah-ı haşr*” tabiri ile kıyamet sabahından bahsederek ölümden sonra diriliş olduğuna atıfta bulunmuştur. Bu dirilişin hayali ile sarhoş olan deli gönlünün kıyamet sabahına kadar bir an bile sıkılmayacağını belirtmiştir.

Mest-i sahbā-yı vişāl olsam dil-i divāneye

Tā **şabāh-ı haşre** dek gelmez melālīñ şüreti

G.64/4.

Aşağıdaki beyitte şair, sevgiliyle kavuşacağı günü “*haşr*” olarak nitelendirmiştir. Eskiden mezar taşlarındaki yazıları okuyabilmek için mezar taşının üstüne kandil koyulmaktadır. Şair, sevgiliye olan aşkını dile getirerek ona kavuşacağı günün nuru ile kıyamete kadar mezarının aydınlık olacağından bahsetmiştir. Sevgiliye olan aşkının büyüklüğüne dikkat çekerek ona duyduğu sevginin nuru ile aydınlık olan kabrin, kime ait olduğunun bilinmesi için kandile gerek duyulmadığından bahsetmiştir. Sevgiliye olan aşkının nuru ile tanındığını dile getirmiştir.

Haşre dek tenvīre kabrim şevk-i dīdārīñ

‘ Âşıkım seng-i mezār-ı şevk-i kandīl istemez

Mü.232.

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin can alıcı bakışları ile her an âşıklarını öldürdüğünden bahsetmektedir. “*Kıyametler kopartır*” tabiri ile sevgilinin bakışlarının öldürücü olma özelliğine dikkat çekilmiştir. Görüşü ve düşüncesi kuvvetli olan kişilerin sevgilinin bakışlarının öldürücü olduğunu bildiğinden dolayı “*rûz-ı mahşeri*” yani kıyamet gününü; sevgiliye kavuşacağı günü ümit ederek beklemeyeceklerinden bahsetmiştir. O zaten bakışları ile her an âşıklarını öldürmektedir.

Çeşm-i fettānı kıyāmetler kıparur dem-be-dem

Rûz-ı haşre eylemez şāhib-i nazarlar intizār

G.269/3.

2.2.1.7.6. Ahiret

Dünya hayatının son bulup, ölümden sonra gidileceğine inanılan sonsuz yaşam âlemidir. İnsanların dünyadayken sevdiği kişilerle birlikte olduğu gibi ahirette de birlikte olacağı söylenmektedir. İnsanlar ahirette de birlik olmak istediği kişiler için bu tabiri kullanmaktadır. Şair; ahiret kardeşini belirleyecek olan kişi için, ahiret

kardeşinin erdemleri yönünden çok büyük ve saygıdeğer, dinine bağlı biri olursa fayda sağlayacağını belirtmiştir.

Āhîret kardaşı olsa saña bir dīn ulusu

‘ Ammucañ olsa gerek olmasa hālîñ görünür

G.1/9.

2.2.1.7.7. Kabir (Mezar)

Ölünün gömüldüğü yerdir. Aşağıdaki beyitte şair kabir yerine; Arapça mezar, kabir anlamına gelen “makber” ifadesini kullanmıştır. Şair bu beyitte; mezarların sarhoşların gururuna bir gülüş olduğunu söyler. Uykusu gelen sarhoşlara, o gelip geçici olan fâni bedenlerine mezarların ağız açtığını söylemektedir. Dünyadaki geçici arzu ve hevesleri ile aldanmış olan bu kişilerin, burada yatanları görüp ibret almayarak mezarlarda o gafillikle, mağrurlukla dikkatsizce davranmalarına, Allah’ın kulu olduğunu unutarak, gaflet uykusundan uyanamadıklarına dikkat çekmiştir.

Bir h̄andedir ğurūruna mestān-ı ğafletîñ

Fānî vücūda **makber**eler ki dehān açar

G.24/3.

Aşağıdaki beyitte; ruhun kendisinden lezzet duyduğu şeye meyiletmeyip, beşeri noksanlardan uzak duran kişilerin, kabrinde cennet bahçesindeki güllerin açacağından bahsetmektedir.

Yokdur çelenge rağbeti maḥv-ı muḥabbetîñ

Şaḥnında **kabriniñ** gül-i bâĝ-ı cinān açar

G.24/5.

2.2.1.7.8. Cennet ve Cehennem

Cennet; Allah’a iman etmiş olan müminlerin öldükten sonra içinde sonsuza kadar kalacakları; güzel çiçeklerle dolu bağ, bahçe vb. birçok güzel nimetlerle bezenmiş

yerdir. Cehennem ise; Allah'ı inkâr edenlerin sonsuza kadar; Allah'a inan müminlerin ise günahları ölçüsünde cezalandırılacağı yerdir. Şair aşağıdaki beyti, Mevlânâ bendelerinden meşhûr mühtedî Diyâmândî'nin ölümü üzerine yazmıştır. Şair, şehitlerin yeri nasıl cennetse Diyâmândî'nin yerinin de cennet olmasını dilemiştir.

Ey dedem devletlü ' Abdü'l-kâdirim

Rûhuñuñ **cennet**ler olsun meşhedî

K1.20/5.

Aşağıdaki beyitte şair cennet yerine; Arapça bir kelime olan; cennet, bahçe, cennetin en yüksek yeri vb. gibi anlamlara gelen “firdevs” ifadesine yer vermiştir. Beyitte; daha sonradan verilecek olan mükâfatın başlangıcı olarak insanın gönlünde özgürlük olunca cennette bile gülüşlerin, gülmelerin yerinde olacağından bahsetmektedir. Emir ve yasaklara uyarak iyi ve güzel davranışlarda bulunanların cennetle ödülendirileceği bilgisinin verilmesi kesinleştirilmesi insanların gönlünde özgürlük düşüncesi ile insanların mutlu olacağından bahsetmektedir.

Hürriyet olunca dil-i âdemde muqarrer

Firdevse dahı hândeler eylerse becâdır

K.12/22.

Aşağıdaki beyitte şair Faruk Nafiz Çamlıbel'den bahsetmektedir. Şair, ince ve zarif bir kimse olan Faruk Nafiz Çamlıbel'in sözlerinin güzelliğini cennet bahçesine benzeterek, kelimada iyi olması sebebiyle nazire yapmanın zor olduğunu belirtmiştir.

Beñzer cihânda faşl-ı emel **bâğ-ı cennete**

Fâruğ-ı nüktedâna sühanda nazîre güç

G.115/5.

Bu beyitte şair; Kâzım Bey'in ölümünden bahsederek onun iyi biri olması sebebiyle yerinin ona bir mesken, yuva olan cennet olduğunu belirtmiştir.

Cān eviñden urdı bir oqla ecel Kāzım seni
Cennete da‘ vetli rūḥa āşiyān olmuş zemīn

Kı.131/1.

Aşağıdaki beyitte şair; sevgiliye benim gül bahçem senin güzel ve hoş kokundur diyerek sevgili olmadan kendisinin bir hiç olduğunu söylemektedir. Onunla birlikte olduktan sonra cehennemde bir çiy tanesi bile olabileceğini belirtmiştir.

Seniñ rāyiḥāñdır benim gülşenim
 Seniñle **cehennem**de olsam şebnem
 Dimem kendime sensiz olsam benim
 Naşılısın nasıl söyle lütfen baña

Mu.137/3.

Bu beyitte şair; dönemi eleştirmiştir. On asır önce çölü bile cennet gibi güzel bulan insanların artık başka şeylere meylettiğini yeni düzenin eskisinden daha kötü olduğunu belirtmiştir.

Ey on ‘ aşır evvel çöli **cennet** şayan ādem
 Seyr it mezārıñdan bugünüñ ḥālını bir dem

M.219/1.

Aşağıdaki beyitte şair Efes Harabeleri’nden bahsetmektedir. Eski hali cennet gibi çok güzel olan bu yerin arka ve önünün artık bir harabe olduğundan bahsetmiştir. Her şey geçici olduğuna dikkat çekmektedir.

Ḳadīmi **cennet** iken piş ü pes ḥarābesidir
 Felek ne virse alır her nefes ḥarābesidir

M.220/9.

2.2.1.7.9. Kader, Levh-i Mahfuz

Kader; Allah'ın nesnelere ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması anlamına gelmektedir. Dünyada nelerin olacağı nelerin meydana geleceği önceden yazılmıştır. Bunların yazılı olduğu korunmuş levha anlamına gelen levh-i mahfuz şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır.²⁰³ Şair beyitte; bu gönül kanı kader kadehinin nasibesidir. Elimde kadeh, şarap var çok da kaçınmaya gerek yok demiştir. Kaderin kadehle sunulduğunu, içindeki şarabın ise yaşayacaklarına, nasibine benzetmiştir. Her şeyin önceden belirli olması sebebiyle yapacağı tercihden sonra sonucunun değişmeyeceğinden bahsetmektedir.

Bu hün-i dil baña cām-ı **kader** nasibesidir

Elimde bāde-i pür-imtināna hācet yok

G.2/3.

Aşağıdaki beyti şair; İran Şâhı Muzafferi'd-dîn'in İstanbul'a geldiği zaman kaleme almıştır. Beyitte; sesleniciden bana öyle bir ses geldi ki o şaşkınlıkla onu kovdum demiştir. Beyitte Levh-i mahfuz için başlangıcı olmayan her zaman var olan diye nitelendirilmiştir. Yaşanacak her şeyin bu levhada yazılı olduğuna dikkat çekilmiştir.

Āmed ez hātif nidāyı ki me-rā medhūş kerd

Levh-i mahfuz-ı azal-rā binger ey mu' ciz qalem

K.174/5.

2.2.1.7.10. Müslüman, Gayr-ı Müslim, Ümmet, Kâfir

İslâm dinine mensup olan, bu dini kabul edip, Allah'ın emir ve yasaklarına uyan kişilere müslüman denir. Gayr-ı müslim; müslüman olmayan İslâm dini dışında farklı dinlere mensup olanlara denir. Ümmet; bir peygamberin tebliğ ettiği dine inanan veya o dine muhattap olanların meydana getirdiği topluluğa denir.²⁰⁴ Aşağıdaki beyitlerde

²⁰³ Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2001, C. 24, s. 58.

²⁰⁴ Halil İbrahim Bulut, "Ümmet", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2012, C. 42, s. 308.

şair, dönemin Maârif Nâzırı Münîf Paşa'dan bahsetmektedir. İşlerini halletmek için yanına giden Müslümanların içeriye zor girdiklerini ve hakarete uğradıklarını söyleyen şair, Münîf Paşa'nın gayrimüslimler geldiğinde ise onlara ayrıcalıklar tanıdığından bahsetmektedir.

Müslümânlar yanına zor giriyor

Girse de dürlü hakâret görüyor

M.287/15.

Ba' zı da süsli mādâmlar geliyor

Gayrimüslimlere aylık alıyor

M.287/18.

Bu beyitte şair; hidayete ermesine vesile olunan ümmetin; Allah'a ibadet ve itaata kavuşmanın vermiş olduğu bereketten fayda göreceklerini belirtmektedir.

Nūr-ı imānım kadar feyzim mezîd

Feyz-i irşādımla **ümmet** müstefîd

Nîk-h̃âh-ı ' alemim sâyet medîd

“Halka hizmet eyleyenler Ey Reşîd

Hakka mâil ben gibi düstür olur”

T.4/5.

Aşağıdaki beyitte şair; çalışıp çabalayan ümmetin benliklerinden kurtularak ayrışmalara mahal vermeden tek vücut olması gerektiğinden bahsetmektedir. Dünyevî işlere dalıp rahata kavuşanları, Rahman'ı unutanları ise eleme, acıya benzettiğini söylemiştir.

Vücūd-ı yek-digeri maḥve sa' yden **ümmetiñ**

Refâh-ı hâlini ben ıztırâba beñzedirim

G.10/9.

Bu beyitte; ümmet sancağının, helâl olduğunu söyleyerek bu hususta bazı bozulmalar olduğundan dolayı şair, devri gamlı, tasalı bir zamana benzettiğini söylemiştir.

Helâl-i râyet-i ‘**ümmet** ki inşikâk

Şu devri âh dem-i iktirâba beñzedirim

G.11/12.

Kâfir; Allah’ın varlığına inanmayan kişidir. Aşağıdaki beyitte şair; Allah’ın rahmetinden kaçanların kâfir olacağından bahsetmiştir. Âşığın feleğin oyunlarına gelerek ona kanmayacağını Hakk’ın rahmetinden kaçmayacağından bahsetmiştir.

Kâfir olur rahmet-i Haqqdan kaçan

‘ Aşıkñ itmez felege i‘ tibâr

G.57/3.

Bu beyitte şair; “kâfir” derken sevgiliden bahsetmektedir. Şair, sevgilinin ona yüz vermeyerek, zulmettiğini söyler. Kendisine keder ve üzüntünün temel attığını, sevgiliye olan âşkının yerini hiçbir şeyin dolduramadığından bahsetmektedir.

Temel atmış aña gam âh **kâfir**

Qurulmuş istemez başka misâfir

M.54/9.

Şair bu beyitte de sevgiliyi “kâfir” olarak nitelendirmiştir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin bakışları can yakıcı, öldürücüdür. Sevgili öldürücü bakışları ile âşıklarını büyüler. Hileleri de kâfir hileleridir. Şair, sevgilinin bir bakışı ile büyülediğini ve bu bakış ile gönlünün mâmur, şen olduğunu söylemektedir.

Öyle **kâfirs**in ki teşhîr eylediñ

Bir nighle vüs‘ at-âbâd dili

Mü.188.

2.2.1.7.11. İman

Bir şeye gönülden içten bir şekilde inanmaktır. İslamiyet'e göre Hz. Muhammed'in, Allah tarafından getirdiklerine kabul edip, onları benimseyerek gönülden inanmaktır. Aşağıdaki beyitte iman iki mısraıda da geçmektedir. Birinc, mısraıda yer alan "èakîde" kelimesinin anlamı; inanılan itikad edilen esas, imandır. Bu beyitte; senin imanının öyle sağlam ki bize kim karışsa, müdahale etse, din kuvveti ve imanla büyüklüğün, azametinin görünür denilmektedir.

Öyle sağlam ki 'akîdeñ bize kim dahl itse

Ƙuvvet-i dîn ile imānla celālîñ görünür

G.1/10.

Bu beyitte şair Reşîd 'Âkif Paşa'ya seslenmektedir; iman nurum kadar ilim ve irfanım çoğalıdır. Hidayete ermesine vesile olunan ümmet, Allah'a ibadet ve itaata kavuşmanın bereketinden faydalanır. Herkesin iyiliğini isteyen sürekli yardım eden, halka hizmet edenler Allah'a meyilli, Allah'a kul olanlar benim gibi örnek bir kişi olur demiştir.

Nūr-ı imānım kadar feyzim mezîd

Feyz-i irşādımla ümmet müstefîd

Nîķ-ḥāh-ı 'alemim sāyem medîd

"Halka hizmet eyleyenler Ey Reşîd

Hakka mâil ben gibi düstür olur"

T.4/5.

Bu beyitte şair; Kenz-i mahfî (gizli hazine) diye de bilinen ben gizli bir mücevherdim (hazineydim), bilinmek istedim hadis-i kudsîye telmih yapmıştır. Burada iman; insanın maddî ve manevî bütün uzuvlarını Allah'ın emrettiği şekilde emrettiği yere sarf etmesi gerektiğinden bahseder. Yaratılan her şeyde Allah'ın tecellisi bulunmaktadır. Şair, Allah'ın evi olan gönlünün her yerinin iman gibi olduğunu belirtmiştir.

Ben gizli mücevherim def̄inem

İmān gibi albimiñ bucağı

G.55/9.

2.2.1.7.12. Ka‘be

Müminlerin ibadetlerini yerine getirecekleri zaman yöneldikleri merkezdir. Dünyanın en kutsal mabedidir. Şair bu beyitte; Ka‘beñ büyüktür derken Reşid ‘Âkif Paşa’nın bulunduğu makamdan bahsetmektedir. Bulunduğu mevkinin ve görevinin kutsal olması sebebiyle burayı Ka‘be’ye benzetmiştir.

Muhteremsiñ Ka‘beñ ‘ālīdir büyüksün pek büyük

Hâk seni ılmış muvaffa ey celīllü’l-iştihār

K.5/21.

2.2.2. Tasavvuf

Tasavvuf; İslām’ın zâhir ve bâtin hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derûnî hayat tarzıdır. Tasavvuf düşüncesi Allah sevgisi ve Allah korkusu temeline dayanmaktadır. Buradaki Allah korkusu, Allah’ı sevmekten kaynaklanan bir çekinmedir. Tasavvuftaki amaç; kalbi manevî hastalıklardan kurtarmak ve nefsî kötü huylardan arındırmaktır.²⁰⁵

2.2.2.1. Şeyh, Rind, Salik, Zâhid

Şeyh; müridlere rehberlik yapan onlara irşad eden kişidir.²⁰⁶ Aşağıdaki şiirde şair; kabiliyeti olmayan, bilgisiz cahil şeyhlere sitem etmektedir. Tasavvuf dedikleri bir dairedir, içinde dönenler sersem olurlar. Ku’an-ı Kerim ve Hz. Muhhamed’in sünneti

²⁰⁵ Reşat Öngören, “Tasavvuf”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, C. 40, s. 119.

²⁰⁶ Reşat Öngören, “Şeyh”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, C. 39, s. 50.

ona yuf çeker. Cahil bir şeyhden hiçbir şey beklenmediğini kimseye faydası olmayacağını belirtmiştir.

Bir dā'iredir şu boş taşavvuf
Sersemlerdir dönen içinde

Ḳur'ân u sünen buña çeker yûf
Câhil şeyhiñ ne var içinde

K1.43.

Rind; medrese ehli olan âlimlerin akıl ve ilim ile vaz'azettiği hükümlerden ziyade gönül yoluyla mutlak hakikate ulaşabileceğini düşünür. Rinde göre hakikat mecaza bürünmüştür.²⁰⁷ Rind, dünyaya da dine de sırt çevirmez. Görünüşüne bakıldığında dinin yasak ve emirlerine aldırış etmeyen biri gibi görünür. Ancak içinden bütün emir ve yasaklara uyarak, günah işlemekten uzak durur.

Aşağıdaki beyitte şair; zaman kaydını ve hayatı hiçe sayan rindin ab-1 hayat ile canının yeniden huzur bukacağından bahsetmektedir. Âb-1 hayat; içene ebedî bir hayat verdiğine inanılan efsanevî bir sudur. Tasavvufta âb-1 hayat; gerçek aşkı temsil eder. Şarap ise Allah aşkına ulaşmanın bir sembolüdür. Şair; rind için gerçek aşk; Allah aşkıdır demiştir. Rindin, dünyevî şeyleri terk ederek, gönlünün Allah aşkıyla dolu olduğunda can bulacağını, iç huzura kavuşabileceğini belirtmektedir.

Ḳayd-1 dehr ü hayâtı hiçe şayan
Rinde âb-1 hayât mey-i cândır

K1.77/1.

Şairin şiirde beni şeyh ve rinde esir etme demesi ondaki tasavvuf aleyhdarlığını göstermektedir. Şaire göre ne şeyh ne de rind onun için yol gösterici değildir. Şiirde; bu araştırma sahasında hakikati bulmak için şeyh ve rinde gerek olmadığını tek ibre

²⁰⁷ Nurullah Ulutaş & İsmail Süphandağı, “Medrese- Tekke Çatışmaları Ekseninde Rind ve Zahid Tipleri”, M.Ş.Ü. Yayınları-1-, 2. Baskı, Mayıs, 2013, s. 565.

olduğunu onun da Allah olduğundan bahsetmektedir. Hakikati bulmak için başvurulacak olan ilk kaynaklar Kur'an ve sünnettir.

Cüst-cū sāhasında hayrānım
 Bu zılāl-i Hudā mesīr seniñ
Şeyh ü rinde beni esīr itme
 İbre sensiñ Huda mesīr-i seniñ

K1.78.

Keramet; velilere gösterilen olağandışı hâllerdir. Şeyhler; kerameti ilahî bir lütuf olarak görürler, abartılmasını, kendileri istemedikçe kerametlerinin ortaya çıkmasını istemezler. Aşağıdaki beyitte şair; şeyhin kerametini bize açma, en büyük buluşun geri dönmek olduğunu söylemiştir.

Bize açma kerāmet-i şeyhi
 Eñ büyük keşfi keşf-i ' avdetdir

K1.194/1.

Sālik; 1. bir yola giren, bir yolda giden. 2. bir tarikata girmiş bulunan demektir.²⁰⁸ Yaradılış gereği salık, aşka, bu yolda gitmeye söz vermiştir. “Yekvücut olmak”, tasavvufta vahdet-i vücûdu hatırlatmaktadır. Vahdet-i vücûd; varlıkta birlik, varlığın birliği anlamlarına gelmektedir. Allah, âlem ve insan ilişkilerini açıklayan düşünce sistemidir.²⁰⁹ Tasavvufta; salığın en önemli görevi vücudun anlamını idrak etmektir. Bu da ancak fena makamına erişmekle mümkündür. Şair, salığın yaratılış gereği aşk yolunda söz verdiğini belirterek bu yolda sevgilinin mahalesinde canını; hayatını, ruhunu, gönlünü vakf ettiğini söyler.

²⁰⁸ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Akaydın Kitabevi, 24. Baskı, Ankara, 2007, s. 917.

²⁰⁹ Ekrem Demirli, “*Vahdet-i vücûd*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2012, C. 42. , s. 431.

Fıtraten vad[i]-i ‘aşka sâlikim
 Kâ’inâtım kâ’inatı târikim
 Yek-vücûdum görmez oldum yâr[i] kim
 “Vağf-ı cân it kûy-i cânânında kim
 Dür olan gözden gönülden dür olur”

T.4/3.

Zâhid; medrese ehli olup yaşantısını Kur’an ve sünnet ekseninde sürdüren, dinin va’zettiği emir ve yasakları İslam hükümlerine göre hayatına aksettiren kişidir. Bu tip ibadetlerinde takvayı esas alır.²¹⁰ Klasik edebiyatta zâhid; yaptığı işlerde kendi nefsinin ön planda tutarak dünyada yapmış olduğu ibadetlerin karşılığı olarak ahirette cenneti gözleyen, bu yönden de menfaatçi olan şekil olarak dindar görünen kişidir.

Şair aşağıdaki beyitte; İlahi aşktan bahsetmektedir. İlahi aşkı; manevi olarak yüce parlak bir elmasa benzetmiştir. Zühhâd yani zâhidlerin yaptıkları hizmetlerdeki üstünlüğün sonucu olarak görünen ise hakikate erişmektir. Zühhâdlar, hizmetlerini yaparken öncelikle kendi nefsi ve çıkarını ön planda tutmayarak her şeyi Allah aşkı, Allah’ın rızasını kazanmak için yaptıklarında hakikate erişeceklerdir.

‘Aşkıñdır o ‘ulvî güher-i lâmi‘ azâ kim
Zühhâdı fazl-ı hizmete taḥḳîḳ-i nümâdır

K.12/5.

2.2.2.2.Vahdet-i Vücut, Vahdet

Mutlak ve tek varlık Allah’tır. Kâinat ve eşya O’nun sıfatlarının tecelli ve tezahüründen ibarettir. Onu aksettiren ayna gibidir. Tecellinin sürekliliği sayesinde biz eşyayı görebiliriz. Tecelli etmemeyi murat ettiği an her şey yok olur.²¹¹ Şair; Allah’a itatten ayrılmayan manevî güzelliklerin sahibi olan kişilerin, yüzlerine baktığında

²¹⁰ Ulutaş & Süphandağı, a.g.e., s. 565.

²¹¹ Kurnaz, a.g.e., s. 22.

gördüğü nurdan, parlaklıktan bahsederek onlara baktığında vücûh-ı vahdeti; mutlak ve tek olan Allah'ın tecellisini gördüğünü belirtmektedir.

Görünce tâbiş-i ruhsâr-ı mâhrûyânı

Vücûh-ı vahdete dâ'ir kitâba beñzedirim

G.11/6.

Şair, aşağıdaki beyti Mevlânâ bendelerinin meşhur mühtedî Diyâmândi'nin ölümü üzerine yazmıştır. Şair; ilâhî şem'a diyerek Mevlânâ'yı, pervâne diyerek Dîyâmândi'yi kastetmektedir. Diyâmândi'nin Mevlânâ'ya tabi olarak bu yolda mutlak ve tek olan Allah'a duyduğu aşk ile hidayete erdiğini belirtmektedir.

Ey İlähî şem' anîñ pervânesi

Nûr-ı **vahdet**le münevver mühtedî

K1.20/1.

2.2.2.3. Fenâ

Tasavvufî olarak fenâ; varlığı Allah'ın varlığında yok etmek demektir.²¹² Şair aşağıdaki beyitte; yokluk denizinde varlığın vehmedildiğini, bu denizde varlığın aslında bir hiç olduğundan bahsetmektedir. Tasavvuftaki hiçlik olgusuna dikkat çekilmiştir. Nefsin en zor terk ettiği huylar; gurur ve kibirdir. Şair; kâinatta “ben” diyerek kibirle dolaşanların, nefsanî şeylere aldandığını, bu kişilerin benliklerinden vazgeçerek Hakk'ın varlığında kendi benliklerini yok etmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Vücûd-ı bañr-i **fenâ**da bir mevhum

Ne hiçsin bu deñizde bir aç da bağ gözünü

K1.159/2.

Aşağıdaki beyitte; madem ki yokluk hâllerin sonudur. Asıl huzur gelip geçici şeylerle meşgul olmamaktır denilmiştir. Tasavvuftaki temel amaç; asıl hayatın ahiret hayatı olduğu gerçeğinin idrak edilmesini sağlayarak bu fânî olan dünyanın gelip geçici nefsanî isteklerinin peşinde koşarak onlara esir olmamaktır. Şair; fenâ kavramını

²¹² Kurnaz, a.g.e., s. 111.

Hakk'ın varlığında kendi benliğini yok etmek şeklinde ele almıştır. Böyle yapanların asıl iç huzura kavuşabileceğinden bahsetmektedir.

Mâdem ki encâm-ı şu 'ûnat-ı **fenâ**dır

Fânîyata hîç uğramamak aşl-ı şafâdır

G.164/4.

2.2.2.4. İstiğna

İstiğna; gönül tokluğu demektir. Aşağıdaki beyitte şair; sevgiliyi dür-dâneye (inci tanesine) benzetmiştir. Âşığın kalbini ise istiridyenin içinde oluşan kaygan ve şeffaf bir madde olan sadele (inci kabuğuna) benzetmiştir. Sevgili; güzelliği, seçkinliği, yüzünün parlaklığı, mücevher gibi değerli olması sebebiyle inciye benzetilmiştir. Âşığın kalbi ise o inci tanesini içinde bulunduran inci kabuğudur. Şair; âşığın saadet yuvasını, istiğna; gönül tokluğuyla elindekini kâfi bularak onun kıymetini bilerek çok önceden kurduğunu söylemektedir.

Bu şadefdir kalb-i 'âşık gizler ol dür-dânesin

Evc-i **istiğna**da kurmuşdur hümâsı lânesin

Ma.168.

2.2.2.5. Tevhid

Tevhid; bir olan Allah'tan başka ilah olmadığına inanmaktır. Şair bu beyti asıl adı Diyamandı olan fakat Mevleviliğe olan meyl ve muhabbetinden dolayı tarikat ihvanı arasında Yaman Dede diye anılan merhûm için yazmıştır. Yaman Dede'nin mutlak ve tek olan Allah'ın varlığına inanarak bu yola tabi olduğunu ve hakikatin sırrına eriştiğinden bahsetmektedir.

Mesnevîden vahdeti idrak ile

Veche-i **tevhîd**e olduñ muqtedî

Kı.171/4.

2.2.2.6. Tecellî

Hakk'ın varlığının çeşitli mertebelerde zuhur etmesi, sâlikin keşf yoluyla bu zuhuru idrak etmesi anlamında tasavvuf terimidir.²¹³ Aşağıdaki beyit tasavvufî açıdan değerlendirildiğinde tasavvuf ehli olanlar baktığı her yerde Allah'ın hikmetini, sıfatlarının tecellisini görmek isterler. Bu beyitte gönül Tûr Dağı'dır. Hz. Musa, Allah'ı görmek istediğinde Cenâb-ı Hakk, Tûr Dağı'na tecellî etmiştir. Âşıkların gönüllerinde de ilahî tecellî her an ortaya çıkabilir. Burada kible hem fizikî olarak hem de manevî olarak ele alınmıştır. İlahî aşkla kibleye yönelenler hakikati bilerek gönüllerini de kiblenin sahibi olan Allah'a döndürmüş olacaktırlar.

Her kıble birer yüzden ider feyzi **tecellî**

‘ Aşkıñla gönül Tûr-ı tecellâ-yı şafadır

K.12/3.

2.2.2.7. Vuslat, Vasl

Sözlükte; ulaşmak, erişmek, sevdiğine kavuşmak gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî bir terim olarak ise; sâlikin Hakk'a ulaşması, olgunlaşması demektir.²¹⁴ Aşağıdaki beyitte şair âşığa; Allah'ın ihsanı ile ruhunun vuslata ermesiyle birlikte ruhunun tazeleneyeceğinden bahsetmektedir.

İncidâbıñ ‘ âşığa neydi nicâb-ı ekreme

Rûhuñı **vasl** ile şâd-âb eylesin luğf-ı İlâh

K1.28/8.

²¹³ Semih Ceyhan, “*Tecellî*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, C. 40, s. 241.

²¹⁴ Semih Ceyhan, “*Vüsûl*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 43, s. 143.

2.2.2.8. Hayret

Hayret veya hayranlık; Allah'ın kudretine, yaratıcılığına, hikmetine karşı duyulan en son duygu mertebesidir ki ifadeye sığmaz.²¹⁵Aşağıdaki beyitte şair; Allah'ın kâinatta yarattıkları ve yaratıklarındaki tecellisi, kudreti karşısında hayranlık duyduğunu, büyülendiğini belirtmiştir.

Vādī-i **hayret** oldu şimdi zemīn
 Kāmeri māh-tābı sihr-i mübīn

M.145/23.

2.2.2.9. Mâsivâ

Allah'tan başka her şey demektir. Tasavvufa göre gerçek aşk Allah aşkıdır. Âşık gönlünde Allah aşkından başka bir şeye yer vermez, mâsivâ; Allah'tan başka her şey onun gönlüne yabancıdır. Dünya, âşıklar için ayrılık, üzüntü, keder evidir. Şair, aşk derdi olana güç, takat ve ilaç yabancıdır demiştir. Âşık, bu dertle dertlenmekten şikâyetçi değildir. Âşıkların, Allah aşkı ile yanan gönül ateşinin ilacı yoktur.

Sūz-ı dil faşlında 'uşşâka nevâ bî-gānedir
 Rūhdur ma' şūkı 'aşkıñ **mā-sivā** bî-gānedir
 Vuşlat-ı cānān yaşar gam-ḥāne-i hicrānda
 Derd-mend-i 'aşk için ṭab u devā bî-gānedir

N.205.

2.2.2.10. İhlâs

Kulun bütün davranışları ve sözlerinde sadece Allah'ın rızâsını gözetmesi anlamında ahlâk ve tasavvuf terimidir.²¹⁶

²¹⁵ Kurnaz, a.g.e., s. 106.

²¹⁶ Süleyman Ateş, "İhlâs", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, C. 21, s. 535.

İn nükte hemineṣt ü diger-hāṣ-ı hemineṣt
Şimdi dem-i ferhunde-i **ihlās** ü ri'âdır

K.12/33.

2.2.2.11. Zâhir

Bâtının zıddı, varlık ve olayların görünen yüzüdür.²¹⁷ Aşağıdaki beyitte şair; kalsa yalnız testi testi de verir derken şeyhden bahsetmektedir. Şeyh, keramet sahibidir. Fakat kerametini her yerde göstermez. Yalnız kaldığında istediği zaman istediği kişilere kerametini gösterir. Onun bu görünen yüzünün kaba, soğuk oluşunun usulden kaynaklandığını söylemiştir. Zâhir olan; bedenle yerine getirdiği ibadetleri herkes görürken, batın olan kalp amelini ise sadece onun istediği kişilerin görebileceğinden bahsetmektedir.

Ḳalsa tenhâ sebû sebû virir
Zâhiri zehr-i huşkı 'âdetdir

K1.194/2.

2.2.2.12. Eren, Ârif

Eren; mürşid ve velî anlamında tasavvufî bir terimdir. Erenler; Allah'ın dostluğunu kazanmış, insanlara rehberlik yapabilecek faziletli, fedakâr ve cömert kişilerdir. Bu kişilerin insân-ı kâmil olduğu kabul edilir ve büyük bir saygı duyulur.²¹⁸ Aşağıdaki şiirde şair; ey güzellik âleminin ayı derken mürşitten bahsetmektedir. Gerçekten hizmetinde ne kadar bulunduysam benim eksikliklerime bakma. Özrümü manasız bir şey olarak karşılamayıp, kabul et. Bizi de böyle kabul ettir demiştir. Bütün eksiklerine rağmen bu yolda bir şeyler için çabaladığını eksiklikleri yüzünden kendisinden yüz çevrilmeyip, Hakk yolunda gerekeni yapmak için yardım istemektedir.

²¹⁷ İbrahim Kâfi Dönmez, "Zâhir", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 44, s. 85.

²¹⁸ Süleyman Uludağ, "Erenler", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1995, C. 11, s. 294.

Hizmetiñde ne kadar oldu isem de sâhî
 Bakma noķşânıma ey ‘ âlem-i hüsñün mâhı
 ‘ Özümi eyle kabûl itme telakķi vâhî
 Bizi de böyle kabûl itdir **eren**ler şâhı

N.35.

Ârif; manevî tecrübe ile marifet ve hakikat mertebesine ulaşan sûfîdir.²¹⁹ Aşağıdaki beyitte; aşikâr ve belli olan kudretin başı Allah’ın tecellisi kâinattaki her şeyde ve her yüzde görünmektedir. Arif diğerleri gibi dünyevî şeyleri terk ederek, ahirette karşılığını alma düşüncesinde değildir. O hem dünyayı hem de ahireti terk etmiştir. O, Allah’a âşıktır. Arif, yaptığı ibadetler sonucunu düşünmediği için ahiret için de gönlünde korku ve endişe yer almaz. Onun gönlü Allah’a sevgisiyle dolu olduğundan O’na kavuşamadığı her an gam ve kederle doludur.

Ser-i kudret-i ‘ ayân her yüzden
 ‘ Ârif-i gerd-gârdır gönlüm

G.146/3.

2.2.2.13. Takvâ

Allah’a olan kulluk görevlerini yerine getirerek, O’nun emir ve yasaklarına uyup günahlardan kaçınmaktır. Aşağıdaki şiirde şair; Allah’ın emir ve yasaklarına uyduğunu düşündüğü, takvâ sahibi olarak düşündüğü bir kişi için gönül ehli olan erenlerin onun fikrine katılmadığından bahsetmektedir.

“Zann idersem” ba‘ zı serde doğrudur
 İşte mün‘ am; ‘ aks-i fetvâdan seni
 “Uymaz ehl-i dil erenler fikrime
 Zann idersem ehl-i takvâdan seni”

Tu.141.

²¹⁹ Süleyman Uludağ, “Ârif”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991, C. 3, s. 361.

2.2.3. Atasözleri ve Deyimler

Atasözleri ve deyimler bir toplumun kültürel yapısı ve tecrübelerinden izler taşımaktadır. Toplumların âdet, gelenek ve göreneklerine bağlı olarak içinde buldukları sosya-kültürel durumda zamanla sözlü hukuk kuralları meydana gelmiştir. O toplum için önem arz eden konuların gelecek nesillere aktarılmasında ise atasözleri ve deyimler gibi kalıplaşmış sözler önem arz etmektedir.

Günlük hayatın akışı içinde insanlara öğüt vermek, kişinin kendi sözlerinin değerini artırmak ve düşüncelerine kanıt göstermek, uzun anlatılması gereken bir konuyu kısa ve etkili bir biçimde aktarmak ve anlatımı güçlendirmek gibi amaçlar için atasözleri ve deyimler kullanılmaktadır.²²⁰

Hafız Yusuf Cemil Ararat metinde deyimlere atasözlerinden daha fazla yer vermiştir. Yeryüzündeki bütün milletlerin atalarından kalmış, yol, yöntem gösteren, öğüt veren sözleri vardır. Bu sözler, Türkiye Türkçesi'nde "*atasözleri*" olarak adlandırılmıştır.²²¹ Deyimler; bir dilin anlatım zenginliğini, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini yansıtmaktadır. Yüzlerce yıldan beri kullanıla kullanıla kalıplaşmış ve toplum tarafından ortak olarak benimsenmiş sözlerdir.²²²

Hafız Yusuf Bey, şiirlerinde atasözleri ve deyimlere yer verirken kimi zaman ifadeyi olduğu gibi almış kimi zaman da atasözleri ve deyimlerin içerisindeki bazı sözcüklerin Arapça ya da Farsça karşılığını kullanmıştır. Şiirleri incelediğimizde atasözleri ve deyimlerin genel anlamda Türkçede olduğu gibi kullanıldığı görülmektedir. Metinde geçen atasözleri ve deyimler şu şekildedir:

"Ağzını açmamak"; *hiçbir şey söylememek; hiç konuşmamak, ses çıkarmamak* demektir.²²³ Şair derdinden dolayı çok üzüldüğünü fakat derdini bir başkasına da

²²⁰ Aysun Dursun, "*Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Sözlü Hukuk*", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Haziran 2015, C. 8, S. 38, s. 152.

²²¹ Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, 10. Baskı, İstanbul, 2012, s. V.

²²² Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s. V.

²²³ Yurtbaşı, a.g.e., s. 193.

söyleyip onun da kendisine üzülmeye istemediğinden kimseye bir şey söylemediğini içine attığını belirtmiştir.

Yanmasun kimse deyü hâlime **ağzım açmam**

İçerim yanarım kendime tenevvür gibi

Mü.223.

“Ağzını bıçak açmamak”; *bir düşünce, üzüntü ve benzeri sebeplerle tek kelime bile söyleyecek halde olmamak, hiç konuşmamak; susmak* demektir.²²⁴ Şair; ey arkadaş diye seslenerek yapılan bir yanlış ve kusurda affetmesini istiyor. Yapılan yanlış ve kusurdan dolayı karşı tarafın kızıp öfkelenmesi yerine affetmenin büyüklüğüne dikkat çekerek bu durum karşısında hata yapan kişinin içinde bulunduğu üzüntüden dolayı söyleyecek tek bir kelimesinin kalmayacağını belirtmiştir.

‘ Afv eyle kuşuruñ ey hem-sâz

‘ Afv it ki **bıçaklar ağzın açmaz**

M.84/26.

Aşağıdaki beyitte şair, can evindeki feryattan bahsederek, yaşamış olduğu üzüntüden dolayı gönlünün yandığını ve tek bir kelime bile söyleyecek halinin olmadığını ifade etmiştir.

Açmıyor ağzını bıçaklar vâh

Bu ne sūziş ne nâle-i cân-gâh

M.145/2.

“Ağızdan çıkan söz, yaydan çıkan ok gibidir”; *sözün ağızdan bir kere çıkması* demektir. Söz ağızdan bir kere çıktığında artık geri dönüşü olmaz. Atılan bir ok geri dönmediği için ağızdan çıkan söz oka benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte ise şair ağız yerine “dil”, yay yerine “namlu”, ok yerine ise “mermi” ifadelerini kullanmıştır. Mısranın tamamına baktığımızda anlam aynıdır. Bu beyitte şair; düşünerek konuşmamız gerektiği konusunda uyarılmaktadır. Çünkü düşünmeden söylenen bir söz insanların gönüllerinde telafisi olmayan derin yaralar açabilmektedir. Sonradan

²²⁴ Yurtbaşı, a.g.e., s. 193.

pişmanlık duyulmaması için söylenen sözlere dikkat edilmesi gerektiğinden bahsetmiştir.

Dilde söz namludaki mermidir

Hele bir çıktı mı haydi ileri

Kı.162/1.

“Ağzının suyu akmak”; *çok beğenip imrenmek, istemek, canı çekmek* anlamlarına gelmektedir.²²⁵ “Su gibi akmak”; *zamanın hızla akıp geçmesi, fazla para harcamak, gereğinden fazla kullanıp boşa akıtmak* anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte her iki deyimde de yer verilmiştir. Şair, süs ve malı görünce fakirin buna çok imrendiğini belirtmiştir. Bu durumu “ağzının suyu akar” şeklinde ifade etmiştir. Fakat zengin olan kişilerin kazançlarını, mallarını gereğinden fazla boşa harcadıklarında, mal ve mülklerini kısa bir sürede kaybedeceklerini belirtmiştir.

Zīnet ü mālā faķiriñ **ağzınıñ şuyı aķar**

Bilmiyor mu şü gibi aķar gider bu renk ü bũ

G.285/4.

“Aklı başında olmak”; *her durumda doğruyu söyleyen, dürüst olan; akıllı davranan* demektir. Şair beyitte; sakiye seslenerek henüz sarhoş olmadan hazır aklı başındayken biraz kendi halinde kalmak istediğini belirtmektedir. Buradaki hâl; ben olarak ele aldığında sevgilinin beni (dane) âşıkları tuzağına çeker. Şair, henüz aklının başında olduğunu söyleyerek sevgilinin bu tuzağına sarhoş gözlerin düşeceğini belirtmiştir.

Biraz ‘ **aķlım başımda** hālime terk it beni sākı

Bu hālī cāmı çeşm-i mestiñe şun da onı aldat

Mü.101.

“Akla kararı seçmek”; *bir işi başarınca kadar çok yorulmak, çok sıkıntı çekmek; çok uğraşmak; çok zahmet çekmek* demektir.²²⁶ Şair aşağıdaki beyitte; bir işi

²²⁵ Yurtbaşı, a.g.e., s. 194.

²²⁶ Yurtbaşı, a.g.e., s. 197.

başarıncaya kadar çok çalışan her insanın, çalıştıklarının karşılığını fazlasıyla alacağını belirtmiştir.

Akla kararı seçen her âdem

Biñ hamelesi görür mükerrerem

M.84/13.

“Ayağına kapanmak”; *gururunu incitecek şekilde yalvarmak, af dilemek* demektir.²²⁷ Eski edebiyatta âşıkların hep sevgilinin ayaklarına kapanma isteği, arzusu içerisinde yer aldığı bilinmektedir. Âşıklar, sevgilinin ayaklarına kapanmak, ayaklarını öpmek ya da sevgilinin ayağının değdiği toprağa yüz sürmek istemişlerdir. Aşağıdaki beyitte şair; sevgilinin ayağının gölgesinin zemine düşmesine istememektedir. Böyle bir durumda zavallı, biçare olan âşık sevgilinin ayağının gölgesini gerçek sandığından gönlünün canından çıkararak sevgilinin ayaklarına kapanacağını belirtmiştir. Böyle bir durumda âşık, sevgili karşısında gururunu incitecek şekilde davranmış olacaktır.

Çadd-i yâriñ istemem düşün zemîne sâyesi

Çün şanır gönlüm **kapanmış pâyine** üftâdesi

Ma.140.

“Bağrına basmak”; *1. göğsün üstüne yaslayıp sevmek; kucaklamak, okşamak 2. birini sevgi ve şefkatle yanına alıp korumak, yetiştirmek; gözetmek; aşırı ilgi ve sevgi göstermek* demektir.²²⁸ Şair aşağıdaki beyitte; kedisinden bahsederek onu sevgi ve şefkatle koruyup kolladığını, ona zarar gelmemesi için elinden geleni yaptığını belirtmiştir.

Şağladım **bağrıma başdım** seni tam bir yaz

Bütün âmâlîmi hülyâlarımı şırmaladıñ

K1.138/1.

“Bağrı yanık”; *çok kahır görmüş; çok acı, sıkıntı, dert çekmiş; perişan* demektir. Şair sıkıntısını, ahını bağrı yanık dağlara haykırdığı halde derdinin bitmediğini tekrar ettiğini belirtmiştir. Dağlar, şair gibi nicelerinin dertlerine şahit olmuştur. Dağların

²²⁷ Yurtbaşı, a.g.e., s. 213.

²²⁸ Yurtbaşı, a.g.e., s. 218.

sıkıntı çekmesi, acı çekmesi mümkün olmadığından canlılara ait bir özellik olduğundan dolayı teşhis (kişileştirme) sanatı yapılmıştır. Ayrıca beyitte dağlar sıkıntı çeken, acı duyan bir insana benzetilmiştir.

Āhımı **bağrı yanık** dağlara ifşâ itdim

Çıldılar derdimi tekrâr gönülden gönüle

G.107/7.

Bu deyimın kullanıldığı bir başka şiire örnek verecek olursak aşağıdaki şiirde şair; Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin en gözde eğlence ve mesire yerlerinden biri olan Kanlıca'yı; *Kanlıca Koyu*, *Kanlıca Körfezi* ya da *Bahâi Körfezi* olarak da nitelendirilen bu yeri ele alarak şair gibi bazı insanların da bu yerde dert ve sıkıntılarını körfeze haykırdıkları hususuna dikkat çekmiştir. Şair, bu körfezin birçok acı, sıkıntı ve dert çekmiş olan insanlara şahit olması ve onların dertleri ile perişan olması sebebiyle Kanlıca Körfezi'ni, “*bağrı yanık*” olarak nitelendirmiştir. Şair; derdini paylaştığı Kanlıca Körfezi ve burada yer alan dağın bile bu dertten dolayı inlediğini belirterek teşhis (kişileştirme) sanatına yer vermiştir.

Bir āhda biñ nāle-i cān-gāhımı diñler

Ey Çanlıca'nın **bağrı yanık** körfezi iñler

Gel paylaşalım derd-i dil-i zārı seniñle

Ey **bağrı yanık** ğamlı tağ āhım ile iñler

R.118.

“Başa çorap örmek”; *derde*, *belaya uğratmak* demektir.²²⁹ Şair aşağıdaki beyitte; Avrupa'nın en küçük bir açığında elinden gelse onu derde belaya uğratmak istediğini belirtmiştir.

²²⁹ Yurtbaşı, a.g.e., s. 222.

Avrupa'nın bir gününü beklerim
Öreceğim çorapları eklerim
 Tutuşmadan yangına iteklerim
 Hepsine var dirken ideceklerim
 Felek düşürdi cāhından cāhına

T.203/10.

“Başkaldırmak”; *karşı gelmek, ayaklanmak isyan etmek* demektir. Aşağıdaki şiiri ele alacak olursak; her ülke siyasi mecrada farklı bir politika izlemektedir. İzlemiş oldukları politikalar bazen yapıcı bazen ise yıkıcı olmuştur. Siyasi mecrada alınan kararlar birçok ülkeyi olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Şair, şiirde bazı ülkeleri ele alarak yaşanan olaylar karşısında nasıl bir tavır sergiledikleri üzerinde durmuştur. Olumsuz tavırlar sergileyip karşı gelen, isyan eden ülkelerin ise gizli bir kuvvet tarafından bastırılacağını belirtmiştir.

Öyle müdhişdir ki mebnâsı bu gizli kuvvetin
 Hangi İsrâ'il **baş[ın] kaldırsa** 'Azrâ'il olur

K1.40/2.

“Can evi”; *yürek ve çevresi; insan hayatının en duyarlı olan yeri; insanın en çok duyarlılık gösterdiği şey* demektir.²³⁰ Şair aşağıdaki beyitte, Kalp krizi geçirerek vefat eden Kâzım Bey'in ölümünü bu deyimini kullanarak ifade etmiştir.

Cân evinden urdı bir oğla ecel Kâzım seni
 Cennete da'vetli rûha âşiyân olmuş zemîn

K1.131/1.

“Can evi” deyiminin geçtiği diğer beyitlere örnek verecek olursak şu şekildedir;

Hafız Yusuf Bey, yakın dostu Mehmet Âkif'in vefatı üzerine kaleme aldığı aşağıdaki beyitte; görünüşte kayıtsız, ilgisiz gibi görünse de sanatının; parlayan, kuşatan bir

²³⁰ Yurtbaşı, a.g.e., s. 247.

özelliği olduğundan bahsetmektedir. Onun bu cevherinin yüreğine; can evine bakıldığında, meydana çıktığından söz etmektedir.

Hâli lâ-ķaydâne ve Şan‘ atda ammā lem-ķavī
Bir nazarda mūncelīdir maddenīñ tā **cān evi**

M.142/5.

Şair aşağıdaki beyti; Mehmet Ākif’in vefatı üzerine kaleme almıştır. Beyitte; Mehmet Ākif’e olan sevgisini dile getirmek adına “*can evi*” deyimine yer vererek; vefat etse de onun her zaman yüreğinde olacağını belirtmektedir. Şair, onun vefatından dolayı çok üzüldüğünü, bu üzüntüsünü gizlemek istese de gizleyemeyip açıkladığından bahsetmektedir.

Cān eviñdeydi yārin izhārı güç izmārı güç
Söylemem cānā darılma derdiñiñ iķrārı güç

M.142/21.

“Cüret etmek”; *bir Şey yapmak cesaretini kendinde bulmak* demektir.²³¹ Şair aşağıdaki beyitte; kalemin söz dinlemeyerek, bu mısraları, sözleri yazdığını belirtmiştir. Söz dinlese bu sözlerin ortaya çıkmasına cesaret edemeyeceğinden bahsetmiştir.

Söz diñlemiş olsa elde hāme
Cür’et mi **ider** idi kelāma

M.65/31.

“Çiğneyip geçmek”; *1. yolu üstündeki bir dostuna, tanıdığına uğramadan geçmek 2. önce görüşmesi gereken yetkili kişiyi atlayarak onun üstündeki kişiye başvurmak. 3. ezici bir güç göstermek* gibi anlamlara gelmektedir.²³² Şair aşağıdaki beyitte; usta bir biniciden bahsederek bir haksızlık yapıldığını söylemiş ve haksızlığa bakmayı münasip bulmayıp onları ezip geçen kişiye sitem etmiştir.

²³¹ Yurtbaşı, a.g.e., s. 254.

²³² Yurtbaşı, a.g.e., s. 260.

Ne olurdu bir nigāh-ı siteme sezā göreydiñ

Bizi **çigneyüp** de **geçmek** yakışır mı şehsüvārım

Mü.192.

“Dert ortağı”; 1. *aynı derdin sıkıntısını çekenlerden her biri* 2. *Bir kimsenin derdini paylaştığı en yakın dostu* demektir.²³³ Şair aşağıdaki beyitte, kendisini soyutlayarak gönlüne seslenmektedir. Beyitte, gönlü kendisinden ayrı tutarak ona seslenmesinden dolayı tecrid sanatı bulunmaktadır. Şair, yakın bir dostu ile derdini paylaşır gibi gönlüyle konuşmaktadır. Sevgilisinden ayrı kalmanın vermiş olduğu acının kendisini kavurduğunu belirtmiştir. Gönlüne seslenerek ağlama çağının geldiğini söylemektedir. Âdeta kendisiyle konuşarak içinde bulunduğu durumdan dolayı nasıl olduğunu teyit etmektedir.

Ġamiñla gönül çıkdı **derd ortağı**

Gönül ağla geldi bükāniñ çağı

Ķavurmağtadır Ķalbi hicran dāğı

Naşılsın nasıl söyle lütfēñ baña

Mu.137/6.

“Diş bilemek”; *sinirleri zapt etmeye çalışmak, sakin kalmaya çabalamak, her an saldırmaya hazır olmak*²³⁴ demektir. Şair aşağıdaki beyitte, yapılacak olan bir seçimden bahsetmiştir. Bu seçimlerdeki genel vaazın belli olduğunu belirterek, bu fikir ve düşüncelerden, maksatlardan vazgeçip başka tarafa meyledenlere karşı diş bilemediğini söylemiştir.

Seçime va‘ z-ı ‘ umūmī varmış

Ķasd-ı taħrīf idene **diş bilerim**

K1.42/1.

“Dokuz doğurmak”; *bir işin olmasını heyecan, merak ve sabırsızlıkla beklemek* demektir.²³⁵

²³³ Yurtbaşı, a.g.e., s. 271.

²³⁴ Yurtbaşı, a.g.e., s. XXXV.

²³⁵ Yurtbaşı, a.g.e., s. 280.

Güneş oğurtmasa da sözde üstüne şūfī
Girince oynuna meh-pāresi **okuz oğurur**

Mü.111.

“El vermek”;1. *tarikatta yetişmiş müride mürite yol gösterme izni vermek, müritliēe kabul etmek* 2. *Ustanın yardımcısına iş kurma yetkisi tanımak.*²³⁶ Şiirde; ‘Reşid Âkif Paşa’nın ok önemli bir makamda bulunduēuna dikkat çekilerek, ‘Reşid Âkif Paşa övülmüştür. İnsan o muvaffakiyete, nail olamaz erişemez. Başka bir tarikat pirinin dahi Reşid ‘Âkif Paşa’ya bu yolda el veremeyeceēi belirtilmiştir.

Beşer ol mazhariyyete iremez
Başka mürşid Reşide **el viremez**

Ma.15.

“Gözü gönlü açılmak”; *sevinmek; güzel bir şeyi görüp ii açılıp ferahlık duymak, neşelenmek* demektir.²³⁷ Şair ařaēıdaki şiirde; mecliste yapılan bir sohbetten bahsetmektedir. Hikmet sahibi olan bir kişinin yapmış olduēu sohbette aēzından ıkan kelamın gizli bir hazine olduēunu belirterek faziletli kişilerin gönüllerini ferahlattıēını belirtmiştir.

Gözi göñli efāzılıñ açılır

Bezme gencīne-i nihān şaçılır

M.145/10.

“Göz göre göre”; *herkesin gözü önünde, belli ve açık olduēu halde* demektir.²³⁸ Eski edebiyatta sevgilinin bakışları âşıkların gönlünde tedavisi imkānsız olan yaralar açmaktadır. Sevgili âşıklarına yüz vermediēi gibi onlara gözlerine süzerek bakar. Sevgilinin bakışları can alıcıdır. Şair, kendisine yüz vermeyen cefa ektiren sevgilinin bakışları karşısında yüreēinde yara açılacaēına bildiēi halde göz göre göre sevgilinin gözlerine hayran kaldıēını belirtmiştir. Sevgilinin gözlerini açıp kapaması ise şimşek

²³⁶ Yurtbaşı, a.g.e., s. 291.

²³⁷ Yurtbaşı, a.g.e., s. 320.

²³⁸ Yurtbaşı, a.g.e.,s. 317.

çakmasına benzetilmiştir. Şimşeğin aniden çakması gibi sevgilinin bakışlarına hedef olan şairin bu durum karşısında hazırlıksız yakalandığını belirtmiştir.

Çeşmāniña **göz göre** vuruldum

Ey berķ-i hedef ŧitābiñ oldum

G.81/3.

“Göz göz olmak”; *delik deşik olmak* demektir.²³⁹ Şair aşağıdaki beyti, Niyazi Bey’in annesi için yazmıştır. Niyazi Bey’in annesinin ölümü üzerine yaşamış olduklarından bahsetmiştir. Annesinin ölümünden dolayı çok üzüldüğünü, annesinin o cana yakın, sevimli hallerinin sürekli gözünün önüne geldiğinden dolayı üzüntüden gönlünün delik deşik olduğunu söylemiştir.

Göz göz olmuşdur gönül manzūr-ı rūḥumdur müdam

Be-türāb olsam daḥı mūnis ḥayāliñ vālidem

K1.163/2.

“Gözden irak olan gönülden de irak olur” atasözü ile anlatılmak istenen; *İnsanın yakınında olmayan kişilere yakınındakiler kadar ilgi göstermesi imkânsızdır. Yakınında olmayan insanlara karşı olan ilgi zamanla azalır.* Şair, atasözünü aynen almak yerine bazı kelimelerin yerini değiştirmiştir. Ayrıca uzak, irak kelimesinin yerine yine aynı anlamdaki Farsça karşılığı olan “dūr” sözcüğünü kullanmıştır. Şiirde tasavvufa yer verilmektedir.

Fıṭraten vad[ī]-i ‘aşka sālīkim

Ḳā’inātım Ḳā’inatı tārikim

Yek-vücūdum görmez oldum yār[i] kim

“Vaḳf-ı cān it kūy-ı cānāniñda kim

Dūr olan gözden gönülden dūr olur”

T.4/3.

²³⁹ Yurtbaşı, a.g.e., s. 317.

“Gün yüzü göstermemek”; *rahata erdirmemek* anlamına gelmektedir. Şair aşağıdaki beyitte; yazık diyerek sitemini belli ettikten sonra talihin onu sevgili ile kavuşmasından, buluşmasından mahrum ettiğini ve bir türlü rahata erdirmediğini belirtmiştir. Bunu belirtirken “gün yüzü göstermemek” deyimini kullanmıştır.

Hayf maḥrūm-ı telāḳī eylediñ

Hîç gün göstermeyen ṭālî‘ beni

K1.39/2.

“Haddini bilmezlik”; *sınırlarını belirlememek; taşkınlık yapmak, şımarıklık yapmak* demektir.²⁴⁰Şair; yukarıdaki beyitin devamı olarak bu beyiti yazmıştır. Bu zamana kadar kimsenin cesaret edip yazamadığı ya da söyleyemediği şeyleri yazıp söylediğinden bahsederek, yazdıklarının ve söylediklerinin nereye gideceğini düşünmemezlik yapmayacağından bahsetmek içinde “haddini bilmemezlik” deyimini kullanmıştır. “Nâ-refte” yani kimsenin geçemediği yol olan o yoldan geçerek haddini bilmezlik ettiğinden bahsetmiştir.

Pek ḥaddini bilmemezlik itmez

Nâ-refte olan ṭarîḳe gitmez

M.65/32.

“Kaldırım mühendisi”; *belirli bir işi olmayan, şurada burada gayesiz olarak gezip dolaşan kişi* demektir.²⁴¹ Aşağıdaki beyitte şair, hiçbir gayesi olmayan sadece gezip tozan birisi için bu deyimini kullanmıştır.

O şimdi caddeleriñ ḳaldırım mühendisi de

Gezer ṭurur gelecekdir yaḳında kendisi de

M.119/4.

²⁴⁰ Yurtbaşı, a.g.e., s. 326.

²⁴¹ Yurtbaşı, a.g.e.,s. 354.

“Kan ağlamak”; *bir zulümden, bir afetten, bir sıkıntıdan, büyük üzüntü duyup çok yakınmak.*²⁴² Aşağıdaki beyitte şair; feleğin sabah, akşam sevgiliyi hatırlatıp, kan ağlayan, içinde buldukları durumdan dolayı üzüntüden kahrolan gönüllerde gizli bir yara açtığını söylemiştir. Eski edebiyatta sevgilinin yüzünün parlak olması, yüzüne bakılamayacak kadar güzel olması sebebiyle güneşe ve aya benzetilmiştir. Sabah vaktiyle birlikte güneşin doğması, akşam vakti ise ayın ortaya çıkışı, şair gibi kan anlayan gönüllere sevgiliyi hatırlatarak gönüllerinde gizli bir yara açmaktadır.

Klasik edebiyatta şairler, başlarına gelen kötü hadiselerden dolayı hep feleği suçlamışlardır. Felek; kader, baht, şans vb. olarak düşünülmüştür. Ayrıca tersine hareket edip âşığı maşuğuyla bir araya getirmemektedir. Felek, şiirlerde genellikle insanı zor duruma sokar. Şair burada sevgiliyi güneşe ve aya benzeterek, feleğin bunu ona göstererek acı çekmesine sebep olduğunu belirtmiştir.

Her şubh u şâm fecr ü şafağ gösterüp felek

Ƙan ağlayan gönüllere zaħm-ı nihân açar

G.24/2.

Bir başka örnekte ise şair, Bâb-ı Seraskerî Mesârif Nâzırı Sa‘de’-d-dîn Paşa’nın ölümü üzerine tarih düşürürken ölümünden dolayı duyulan üzüntüyü anlatmak amacıyla yine “kan ağlamak” deyimini kullanmıştır. Şair, Sa‘de’-d-dîn Paşa’nın döneminin en kıymetli, övülmeye en layık olan devlet adamlarından birisi olduğunu belirtmiştir. Ölümü üzerine tüm devlet erkânının özellikle de kılıç ve kalem erbabının çok üzüleceğini anlatırken bu deyime yer vermiştir.

Ağlasun seyf ü kalem **Ƙan ağlasun**

Gitdi eñ kıymetli bir faħrû’r-ricâl

K1.172/1.

“Kulağı delik”; *her şeyden çarçabuk halde haber alan, bilgili, haberli demektir.*²⁴³ Şair aşağıdaki beyitte; İstanbul ve İzmir’in tüccarları arasında çok tanınan Ahmed Bey

²⁴² Yurtbaşı, a.g.e.,s. 355.

²⁴³ Yurtbaşı, a.g.e., s. 380.

adında birinden bahsetmektedir. Bu kişinin etrafındaki her şeyden hemen haberdar olduğunu, çok bilgili biri olduğundan bahsedilmiştir.

Şit-i ecdādı şağır oğlı iken
Pek **delik** idi **ķulağı** hikmete

M.145/14.

“Küplere binmek”; *gereğinden fazla kızmak, öfkelenmek* gibi anlamlara gelmektedir. Bu şiirin tamamı ele alındığından tasavvufî açıdan değerlendirmek gerekir. Burada geçen “peymâne-keş”; içki içen anlamına gelmektedir. Tasavvufta içki bir metafordur. İlahi aşkı anlatmak için kullanılmıştır. Konuştuğu birine, şeyhin gizli kerametlerini kendilerine anlatmasını istemez. Şeyhin istediği zaman yalnız kaldığında bu kerametleri gösterebileceğini söylemiştir. Göstermemesinin ve onun bu sert duruşunun sebebini buradaki usulden kaynaklandığını belirtmiştir. Şair, her türlü dünyevi istek ve arzularından vazgeçip ilahi aşkı bulmuştur. Fakat onun bu durumunu gören şeyhin gereğinden fazla öfkelenişini bundaki hikmeti anlayamadığını belirtmiştir.

Bizi peymâne-keş görünce faķat
Biniyor küplere ne hikmetdir

K1.194/3.

“Lafi ağızına tıkamak”; *birini imkân vermeden şiddetli bir karşılıkla susmak zorunda bırakmak* demektir.²⁴⁴ Şair aşağıdaki beyitte; sakallı da olsa boş sözler boş lakırdılarda bulunmaz. Böyle bir tarzı seçmez. Bahsettiği kişi için karşı tarafın konuşmasına hiç müsaade etmediği engel olunmaya çalışılsa dahi susmadığını ifade etmek amacıyla bu deyimini kullanmıştır. Laf (söz), yerine de “ot” ifadesine yer vermiştir. Tabiatı o kişiye engel olmak isteyen bir kişiye benzetmiştir. Bir şeyler söylese bile karşısındakinin hiç susmadığını belirtmiştir.

Şakallı olsa dahı herze-güneler ķuşmaz
Tabî' at ot **tıkamış ağızına** yine şuşmaz

Ma.165.

²⁴⁴ Yurtbaşı, a.g.e., s. 386.

“Metelik vermemek”; *aldırış etmemek; değer, önem, vermemek, umursamamak* demektir.²⁴⁵ Şair beyitte; “O kadar zenginim ki bu yokluk pazarında feleğe vermek için bende bozukluk yoktur” demiştir. Fenâ kavramı tasavvufta kendi varlığından geçmek demektir. Şair manevi olarak öyle güzel bir makamdadır ki feleğin ortaya çıkardığı tüm olumsuzluklar, zorluklar karşısında hiçbir şeyi umursamayıp yoluna devam edeceğinden bahsetmiştir.

O ğanîyim ki bu bâzâr-ı fenâda feleğe

Metelik virmek için bende bozukluk yoktur

Mü.72.

“Nabızını Yoklamak”; *Birinin niyetlerini, düşüncelerini anlamaya çalışmak.*²⁴⁶ Şair, aşağıdaki beyitte; kişinin bünyesini hem maddi yönden hastalısız sağlam olup olmadığı konusunda hem de manevi yönden hastalıklardan uzak yani şehvet, vesvese vb. gibi şeylerden uzak olup olmadığı konusunda kontrol etmesi gerektiğinden bahsetmiştir.

Şihhat ü ‘âfiyetiñ **nabzını bir yoklarsañ**

Bünyesinde eşer-i dâ’i ‘uzâliñ görünür

G.1/12.

“Nutku tutulmak”; *heyecandan, korkudan, şaşkınlıktan veya öfkeden konuşamaz hâle gelmek.* Şair aşağıdaki beyitte, kendi görüşüne ters olan bir siyaset liderinin seçimlerde konuşma yaparken heyecandan konuşamaz hâle gelmesini dilemiştir. Bunu “nutku tutulmak” deyimini kullanarak anlatmıştır.

Şihhat-ı zabta plâk lâzımdır

Doğrica **nutkı tutulsun** dilerim

K1.42/2.

²⁴⁵ Yurtbaşı, a.g.e., s. 391.

²⁴⁶ Metin Yurtbaşı, **Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü**, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s. 394.

“Pençesine düşmek”; *yakalanmak* anlamına gelmektedir. Eski edebiyatta âşıkların gönlü kuşa benzetilmiştir. Şair, yaralı bir kuşa benzettiği gönlünün aşka yakalandığından bahsetmektedir. Sevgili, aşığına yüz vermeyerek onun gönlünde derin yaralar açmıştır.

‘ Aşkıñıñ **pençesine düşdi** nihâyet kalbim

Yaralı bir kuş iken hırpaladıñ tırmaladıñ

K1. 138/2.

“Saman altından su yürütmek”; *gizli kapaklı bir şeyler yaparak insanları birbirine düşürmek, insanları aldatmak* demektir. Şair aşağıdaki beyitte iki dönem milletvekilliği yapan ve bir dönem TBMM Ticaret Komisyonu Başkanlığı yapmış olan bunların dışında da birçok görevde yer alan Kasım Gülek’ten bahsetmiştir. Şairin bu şiirini bütünüyle ele aldığımızda iki yüzlü birinin görünüşüne güven olmadığını söyleyerek, Kasım Gülek’in insanları aldattığını belirtmiştir.

Şaman altı yürütdiğñ şu yeter

Araya girme girerek dibine

K1.151/2.

“Söz dinlemek”; *verilen bir söz ve nasihat karşısında davranışları buna uydurmak* demektir. Şair beyitte; kalemin söz dinlemeyerek, bu mısraları, sözleri yazdığını belirtmiştir. Söz dinlese bu sözlerin ortaya çıkmasına cesaret edemeyeceğinden bahsetmiştir. “Söz dinleme” eylemi kaleme atfedildiğinden burada teşhis (kişileştirme) sanatı vardır. Şair kaleminden çıkan bu sözlerin farkında olup, bunları yazmak istediği halde kalemi bahane ederek yazmak istemiyormuş gibi yansıtmaktadır.

Söz dinlemiş olsa elde hâme

Cür’et mi ider idi kelâma

M.65/31.

“Şeref vermek”; *1. özel bir lütuf olarak bir yere gitmek orayı onurlandırmak demektir.*²⁴⁷ Şair aşağıdaki beyti, Sultan Abdülhamit için yazmıştır. Sultan Abdülhamit’ten önceki zamanları ve kişileri eleştirmiştir. Bu kişilerin yüzlerini batıya dönerek devleti borca soktuklarını belirtmiştir. Şair, sultanın makam ve mevkisini onurlandırdığını söylemiştir.

Dünkileri borç alup milyonları
 Ğarba egilmiş idi boyunları
 Borç almadı gören bu oyunları
 İş‘ada yaklaştırarak bunları
Şeref virmişdi ‘ulüvv-ı cāhına

T.203/3.

“Taş çıkartmak”; *daha usta, kurnaz, rekabette veya herhangi bir işte başkasından üstün olmak.*²⁴⁸ Aşağıdaki beyitte; değerli taşların, elmasların, incilerin verimli bahçelerde yer aldığı manaya taş çıkartacağı belirtilmiştir.

Taş çıkardır füşüş-ı ma‘ nāya
 O güherler cinān-ı feyziinde

G.14/4.

Şair beyitte; karanlığı aydınlatan nükte ve manaların, beyândan; açıklamalardan daha üstün olduğunu ifade ederken “taş çıkartmak” deyimine yer vermiştir.

Şeb-çerağın füşüş-ı ma‘ nādır
Taş çıkartsañ beyāna ahrādır

M.145/14.

“Taş yürekli”; *acıma hissi duygusu olmayan, zalim; merhametsiz demektir*²⁴⁹. Şair beyitte, sevgilinin feryadını duyduğunu zannetiğinden bahsediyor. Yüreğini bir dağa benzeterek sevgilinin bu taş yürekli dağı reddettiğini belirtmiştir.

²⁴⁷ Yurtbaşı, a.g.e., s. 433.

²⁴⁸ Metin Yurtbaşı, **Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü**, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s. 437.

²⁴⁹ Yurtbaşı, a.g.e., s. 437.

Feryādımı diñleyor şanırdım
 Redditdi şu **taş yürekli** tağı

G.55/2.

“Temel atmak”; 1.*bir yapının temelini yapmaya başlamak*. 2. *bir girişimin gelişmesine dayanak olacak, esasını teşkil edecek ilk işi yapmak*.²⁵⁰ Şair, aşağıdaki beyitte Salih Saim Bey’den bahsederek, gamın, üzüntünün kederin kendisinden bir türlü gitmediğini belirtmek amacıyla bu deyime yer vermiştir.

Temel atmış aña gam āh kāfir
 Kırulmuş istemez başka misāfir

M.54/9.

“Yaraya tuz basmak”; *duyulan üzüntünün, kederin ve acının üzerine gitmek, acıyı hatırlatmak* anlamlarına gelmektedir. Şair beyitte; nefes alıp verdiği her an sıkıntı çektiğini, üzüldüğünü söylemektedir. Ne yazık ki bu üzüntü ve kederden dolayı duymuş olduğu acıdan vazgeçmeyip, üzerine gittiğini üzüntüsünü daha da arttırdığını belirtmektedir.

Her nefes derler belā çekmekdeyim
Yarama hayfāki **tuz ekmekdeyim**

M.179/8.

“Yüzü kalmamak”; *bir kimseden herhangi bir konuda birçok kez ricada bulunduğu için ondan yeni bir şey isteyecek hâlinin kalmaması* anlamına gelmektedir. Şair aşağıdaki beyitte; Sultan Abdülhamid’e ey bahtı açık olan diye seslenmiştir. Kendisinden sonra devletin durumunun kötü olduğunu, açık görünür bir şekilde çöktüğünü belirtmiştir. Yahudilerin Kudüs’te yapmış olduklarından dolayı içinde bulunulan durumdan kurtulmak için kimsenin Allah’tan yardım isteyecek yüzünün kalmadığını söylemiştir.

²⁵⁰ Yurtbaşı, a.g.e., s. 439.

Ey ʔālī^ʕ siz sulṫānım Abdü'l-ḫamīd
 İnḫırāz oldı senden şoñra pedīd
 Yahūdīler Ƙudūsde yaptılar ʕīd
 Bizi ʕ afv eyleme cezāmız şedīd

Yüzümüz ƙalmadı Ḥaƙƙ penāhına

T.203/9.

“Ucu dokunmak”; *birine zararı dokunmak, zarar vermek* anlamlarına gelmektedir.²⁵¹ Şair sevgiliye nūr-ı dīdem; “gözümün nuru” diye seslenerek kızgın bakışlarının okunu hedefe ulaştırırsa bile zararı kendisine dokunacağını belirtmiştir. Aşğın gönlünü hedef tahtası olarak ele alırsak; o gönülde sevgilinin yer alması sebebiyle kızgın bakışlarıyla hedefe yolladığı oklarla aşğına zarar vermek isteyen sevgilinin aslında kendisine zarar vermiş olacağını belirtmiştir.

İtseñ āmācıña tīr-i niğāh-ı ḫışmıñ
 Nūr-ı dīdem **ucı** eñ şoñra **doƙunmaz** mı saña

K1.215.

2.2.4. Doğa

2.2.4.1. Bağ ile İlgili Unsurlar

2.2.4.1.1. Gülistan, Gülzâr, Bağ-zâr, Bağ

Gül bahçesi, gülşen, gülzâr adlarıyla anılır. Bir bahçe olarak bağa ait özellikler taşır. Kokusu ve rengi nedeniyle ele alınan gülistân sevgilinin birer gülü andıran yanakları, yüzü, kulakları ve bir gonca olan ağzı ile bir araya getirilir. Bunun dışında rüzgâr,

²⁵¹ Yurtbaşı, a.g.e., s. 445.

bulut, yağmur, su, çiçekler, ağaçlar, kuşlar, kuşların nağmeleri, bahar, bezm, cennet, bahçevân vb. unsurlarla da birlikte bulunur.²⁵²

Gülşenin rengi “hazrâ” ve “mînâ”dır. Kokusu, tazeliği ve geçiciliği de söz konusu edilir. Onu devamlı sulamak gerekir. Bu işleri bağban yapar. Bazen orada bir bağbanın veya bir Habeş’in uyuduğu görülür. Kuş gelmemesi için karga kanadından korkuluk asılmaktadır. Hz. İbrahim’in atıldığı ateşin gül bahçesine dönmesi de zikredilir.²⁵³

“Sahn-ı gülistân” sözü ile onun genişliği belirtilir. Sevgilinin yanağı veya bülbülün âhı ona ateş salmıştır. Kırmızı güller bu şekilde hayal edilir. Suyu ve havası Hızır ve İsâ ile birlikte ele alınır. Rüzgâr olarak genellikle sabâya yer verilir. O, goncaların yüzünü her sabah gülsuyu ile yıkayarak, onların açılmasını sağlar.²⁵⁴ Metinde gülistanın geçtiği beyitlere örnek verecek olursak şu şekildedir:

Aşağıdaki beyitte şair şiiri takdim ettiği kişi için; bu gül bahçesinde bütün üzüntülerin ve kederin renginin görüldüğünü belirtmiştir. Buradaki bazı çiçekler rengi dolayısıyla üzüntü ve kederi temsil etmektedir. Şair, gül bahçesinde karşılaştığı, dokunduğu ve baktığı her yerde o kişinin hayalini gördüğünü belirtmiştir. Ona olan hasretinden dolayı bazı çiçeklere baktığında üzüntü ve kederini hatırlamaktadır.

Bu **gülistân**da bütün reng-i melâliñ görünür
Nerde olsa bu eliñ görse hayaliñ görünür

G.1/2.

Metinde “gül bahçesi”nin geçtiği diğer beyitler şu şekildedir:

Âh ider iñler hazinâne lisân-ı şevki dir:
Gül açıl revnağ-ı **gülzâr**-ı sulţân-ı bahâr!

K.5/9.

²⁵² İskender Pala, **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları:20, 13. Baskı, s. 173

²⁵³ Cemal Kurnaz, **Hayâli Bey Dîvânı'nın Tahlîli**, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s. 532.

²⁵⁴ Kurnaz, a.g.e.,s. 532.

Sesiñle **gülşen**-i dehri ser-a-ser itdiñ pür

Cihân-ı halkı bütün ser-girānıñ ey bülbül

G.273/2.

Bâğ-zâr; bağlık yer, bağ bostan anlamlarına gelmektedir. Metinde “bâğ-zâr” ifadesinin geçtiği beyte örnek olarak aşağıdaki beyti verebiliriz:

Sünbül-i şūrīde virmiş **bâğ-zâra** intiżām

Mevce pīrâdır nigāhımda hayâl-i zülf-i yâr

K.5/6.

Metinde “bağ”ın geçtiği beytlere örnek olarak aşağıdaki beyitleri verebiliriz:

Var olsun ol halīfe-i ‘āli-tebār var

Tā rûz-ı haşr-ı **bâğ**da olduqça var gül

K.274/23.

Gelmedi şevk saña gelmedi bahār

Bâğa gel gül gibi güldi iş‘âr

M.277/5.

2.2.4.1.2. Bostan

Bostan şiiirlerde diğeri unsurlara göre daha az işlenmektedir. *Bûstân-ı dehr*, *bûstân-ı ser-i kûy*, *bûstân-ı cân*, *bûstân-ı cihân* şeklinde benzetmelere konu olmaktadır. Aşığın gönlü ve sinesi de bostan gibi düşünölmektedir. Özellikle bülbül, gül ve servi, bostanın vazgeçilmez kuşu, çiçeğı ve ağacı olarak görülür. Akarsu veya ırmak da mutlaka mevcuttur. Onu sulamaya yarayan dolap zikredilir. Şiiirlerde, bostan aynı zamanda bir gezinti yeri olarak da ele alınmaktadır.²⁵⁵ Metinde bostanın ele alındığı beytlere örnek verecek olursak şu şekildedir:

Şair, aşağıdaki beyti Reşid Âkif Paşa için yazmıştır. Beyitte; bahçedeki bir karmaşadan bahsedilmektedir. Bahçeye yayılan korkudan dolayı çiçeklerde jalelerin

²⁵⁵ Kurnaz, a.g.e., s. 530.

yani; su damlalarının çiyelerin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Jale; çiçek ve yaprakların üzerinde oluşan su damlacıklarıdır. Şair çiçeklerin üzerindeki bu su damlacıklarının korkudan ortaya çıktığını söylemektedir. Çiçeklerin korkması ele alındığında insani özellikler çiçeklere aktarıldığından teşhis sanatı yapılmıştır. Şair, hasretten dolayı âşıkların dökmüş olduğu gözyaşını ise iri bir inci tanesine benzetmiştir.

Jäleler eylemiş terşî^ç -i ferş-i **bostân**

ç Āşıkı şehdâne-i hasretle iden girye-bâr

K.5/3.

2.2.4.1.3. Çemen

Yeşil otlarla kaplı geniş bir alan şeklinde tasavvur edilir. Klasik edebiyatta yürüyüş ve gezintilerin yapıldığı yerlerdendir. Sebz, sebzêâr ve merg-zâr isimleriyle de şiirlere konu olmaktadır.²⁵⁶ İlbaharda lâle, gül, nergis, semen ve diğer çiçekler açar, bülbüller öter. Rüzgâr olarak sabâ eser. Bir taraftan ırmak akar. Irmağın kenarında ise serviler bulunur.²⁵⁷

Baharda insanlar “çemen” seyrine çıkarlar. Meclis kurulup, şaraplar içilir. Aksini yapan, ayık duran kişinin çemen seyrine layık olmadığı, evde oturmasının daha iyi olacağı söylenir. Genel itibari ile yeşil renk, düzlük ve genişlik söz konusudur.²⁵⁸ Metinde çemenin geçtiği beyte örnek olarak aşağıdaki beyti verebiliriz:

Aşağıdaki beyitte şair; sevgilinin güzelliği karşısında aşkın ağlayıp gözyaşı döktüğünden bahsetmektedir. Nisan bulutu ağlarken çemen tebessüm etmektedir. Burada “ağlamak” ve “gülmek” fiileri ele alındığında insan dışındaki varlıklara bu özellikler aktarıldığından teşhis (kişileştirme) sanatı yapılmıştır. Nisan yağmuru bolluk ve bereketi simgeler. Şifa kaynağı olarak görülür. Ayrıca klasik edebiyatta sedefe düştüğünde incinin oluşmasını sağlar.

²⁵⁶ Pala, a.g.e., s. 99.

²⁵⁷ Kurnaz, a.g.e., s. 531.

²⁵⁸ Kurnaz, a.g.e., s. 531.

Nisan yağmurlarıyla birlikte toprağa can gelerek çemende çiçekler açılıp can bulur. Şair, bu durumu çemenin tebesüm etmesi olarak nitelendirmiştir. Tüm bu yaşananlar ise sevgilinin güzelliğine bağlanmıştır. Şair, bu beyti Reşid Âkif Paşa'nın nişan tebriği için yazmıştır. Bu durum karşısında yaşamış olduğu mutluluğu doğaya ait unsurlarla kaleme almıştır.

Ebr-i nīsān ağlar nice ibtisām eyler **çemen**

Girye-i ' aşk eyler ancağ hüsni-yâri âbdâr

K.5/2.

Çemenin geçtiği bir başka örnek şu şekildedir:

Sahn-ı pür-nür-ı **çemen** teşrîfine âmâdedir

Nergis itmez mi güle vaqf-ı nigâh-ı intizâr

K.5/7.

2.2.4.1.4. Lâle-zâr

Lâlezâr, kırmızı rengi sebebiyle savaş meydanı, kan, yaralı, vücut, sine, kanlı gözyaşı şeklinde hayal edilir. Bu unsurların benzetileni olarak ele alınır.²⁵⁹ Aşağıdaki beyitte lâlezâr için yüzüsu olmuş tabiri kullanılmıştır. Burada gözyaşı olarak ele alındığı görülmektedir.

Bağ ne rengiñ levhe teşkil eylemiş şun' -ı ezel

Yâsemin şebbüyı olmuş âb-rû-yı **lâle-zâr**

K.5/4.

2.2.4.2. Çiçekler

Çiçekler, bağ, bostan, çemen, ağaç, fidan unsurları ile birlikte ele alınır. Çiçeklerin sultanı güldür. Onlar, çeşitli benzetmelere konu olmaktadır. *Asker, yıldız, göz, ağız,*

²⁵⁹ Kurnaz, a.g.e., s. 533.

mızrağın tepesindeki düşman kellesi vb. için benzetilen olarak düşünülür. Bu benzetmelerin yapılmasında çiçeklerin renk ve şekilleri göz önüne alınmaktadır. Fidanlar hûrilere, çiçekler de onların yüzündeki nura benzetilmiştir. Şiirlerde çiçeklerin açması göz açıp uykudan uyanmak olarak da nitelendirilir.²⁶⁰ Çiçekler, bunlar gibi birçok benzetmelerle şiirlere konu olmuşlardır. Metinde geçen çiçek isimleri şöyledir; *yasemin, şebbû, sünbül, nergis, gül, ukhuvan* ve *goncadır*.

2.2.4.2.1. Yasemin (Yâsemen, semen) ve Şebboy (Şebbû)

Yasemin, klasik Türk edebiyatında daha çok rengi, kokusu ve yaprağı dolayısıyla anılmıştır. Genellikle sevgilinin yanağıyla ilgili olarak gösterilir.²⁶¹ Yâsemen, şekil yönünden “tâc-ı gedâ” ya, renk yönünden de gündüze teşbih edilir.²⁶² Şebboy (şebbû); turpgillerden güzel kokulu, dar yapraklı, değişik renkli çiçekleri olan, çok yıllık otsu bir süs bitkisidir. Klasik Türk edebiyatında kokusu dolayısıyla sevgilinin saçına ve ayva tüyelerine benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.²⁶³

Aşağıdaki beyitte şair; her şeyin olmuş ve olacak her şeyin yazılı olduğu renkli, parlak bir levhadan bahsetmektedir. Başlangıcı olmayan bu levhada her şeyin belli olduğunu söylemektedir. Klasik Türk edebiyatında yasemin sevgilinin yanağı olarak düşünülür. Şebbû, şebboy çiçeği ise sevgilinin saçları ve ayva tüyelerine benzetilmektedir. Lâle-zâr; lale bahçesidir. Şair, sevgilinin yanağını yasemine benzeterek, yanağına sarkan saçları ise şebboya benzetmiştir. Aşığın gözyaşları laleye benzetilerek yüzüsu olarak nitelendirilmiştir.

Bağ ne rengiñ levhe teşkil eylemiş şun^c -ı ezel

Yâsemin şebbûyı olmuş âb-rû-yı lâle-zâr

K.5/4.

²⁶⁰ Kurnaz, a.g.e., s. 538.

²⁶¹ Pala, a.g.e. , s. 480.

²⁶² Kurnaz, a.g.e., s. 540.

²⁶³ Hacı İbrahim Demirkazık, “18. Yüzyıl Şairi Mustafa Fennî-Divân”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 256.

2.2.4.2.2. Ukhuvan

Ukhuvan; papatya demektir. Papatyalar; Birleşikgiller familyasından olan narin yapılı bir bitkilerdir. Yaprakları ince parçalı, dilsî çiçekler beyaz, ortası sarı tüpsü, çiçek tabanı genç devrede hafif daha sonra kuvvetli kubbemsi olup iç kısmı ise boştur.²⁶⁴ Papatyalar baharda ilk açan çiçeklerden birisi olarak baharın habercisidirler. Sağlığı ve temizliği temsil ederler. Ayrıca ince ve narin yapılı bir bitki olduğundan kırılğan olarak nitelendirilir.

Aşağıdaki beyitte şair; papatyanın (ukhuvan), resmedilmiş bir kubbeye ya da cama (kadehe) benzetmiştir. Papatya duruşu itibariyle ortadaki sarı tüpsü kısmının biraz daha dışarıda yer alması ve bunların çevresindeki beyaz çiçeklerinin aşağıya doğru durmasından dolayı kubbeye benzetilmiştir. Yine duruşu ele alınarak ince uzun sapı üzerinde ortadaki sarı tüpsü kısmını çevreleyen beyaz çiçeklerinden dolayı kadehe benzetilmiştir.

Eylemez mi ferş-i sebzîñ üzre vâz-ı **ukhuvân**

Yerde tanzîr-i nücûm-ı kûbbe-i minâ-nigâr

K.5/5.

2.2.4.2.3. Sünbül (Sümbül)

Zambakgillerden, 15-20 cm yükseklikte, çiçekleri kuvvetli kokulu ve türlü renkli çok yıllık bir süs bitkisidir.²⁶⁵ Sümbül; koyu rengi, kokusu ve şekli dolayısıyla sevgilinin saçı, kâkülü, turrası için benzetilen olmaktadır. Bu vesileyle, “saçını yolmak” deyimine yer verilir. Âh dumanı, ip süpürge, yıldız vb. de sümbüle benzetilir. Renk olarak genellikle siyah ve lâciverdi olduğu söylenir. “Sümbül havâ” sözü de rengi ifade eder. Sümbül her toprakta yetişmeyen nazlı bir çiçektir. Onun mekânı olarak bağ gösterilir. Sabâ da onunla birlikte zikredilir.²⁶⁶

²⁶⁴ Doğan Arslan, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Aktarlarda Satılan Papatya Türlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, **Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi**, Siirt, 2019, C. 28, S. 2, s. 54.

²⁶⁵ Demirkazık, a.g.e., s. 254.

²⁶⁶ Kurnaz, a.g.e., s. 540.

Aşağıdaki beyitte şair; sevgilinin bakışları süsleyen saçlarının o dalga dalga olan hâlinin hayalinin gözünün önünden gitmediğini belirtmiştir. Bu beyitte, sünbül, rengi ve şeklinden dolayı sevgilinin saçı yerine kullanılmıştır. Klasik edebiyatta sevgilinin saçı uzun, siyah ve dalga dalgadır. Beyitte yer alan “şûrîde” kelimesinin anlamı ise perişan ve karışık demektir. Sevgilinin saçları genellikle dalga dalga olması sebebiyle perişan ve karışık olarak nitelendirilir. Âşıkların gönülleri de tıpkı sevgilinin saçları gibi perişan, karışık ve dağınıktır. Sevgilinin her bir saç telinde âşıklarının perişan gönülleri takılıdır. Sevgili saçlarını toplayıp, düzelttiğinde âşıkların dağınık gönüllerini de toplayarak bu duruma bir düzen getirmiş olacaktır.

Sünbül-i şûrîde virmiş bāğ-zāra intizām

Mevce pîrādır nigāhımda hayāl-i zülf-i yār

K.5/6.

Metinde sünbülün geçtiği diğer beytlere örnek olarak aşağıdaki beyitler verilebilir:

Harîf geldi gül ü **sünbül** oldu pejmürde

Niyām-ı kāma ço tîğ-ı zabānı ey bülbül

G.272/7.

Kalb olduğu cihetle siyāh şukūfeye

Gönderdi **sünbülü** çemene pîşdār gül

K.274/2.

2.2.4.2.4. Nergis

Nergis; mitolojiye göre Narsis (Narkisos), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlıdır. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikâyet ederler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün dereye kendi aksini görüp âşık

olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerine göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran baygın bir şekilde bakar.²⁶⁷

Başka bir efsaneye göre Nergis, bir ırmak ve perinin oğludur. İnsanlar ve periler buna âşıktır. Hatta Ses adlı peri onun aşkıdan ölmüş ve bir taşa dönmüştür. Şarktaki bir başka efsaneye göre ise Gül ile Nergis arasında bir aşk yaşanmıştır. Bu iki sevgiliden Nergis göz şeklinde bir çiçek haline sokulmuş ve kıyamete kadar acı çekmeye ve beklemeye mahkûm edilmiştir.²⁶⁸

Yukarıdaki efsanelerden de anlaşıldığı üzere Nergis ve göz arasında yakın bir ilişki kurulmuştur. Klasik edebiyatta nergis, sevgilinin gözü için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin bakışları ise baygındır. Aşağıdaki beyitte şair; yukarıdaki efsanede olduğu gibi nergis ile gül arasındaki aşka değinmiştir. Gül yani sevgili çemene adım attığında beklemeye mahkûm olan nergis (âşık), güle bakmaktan kendini alıkoyamaz. Çok nurlu, parlak olan bu alan bağ; çemen, sevgilinin oraya gelerek onları onurlandırmasına hazırdır.

Sahn-ı pür-nür-ı çemen teşrîfine âmâdedir

Nergis itmez mi güle vaqf-ı nigâh-ı intizâr

K.5/7.

Aşağıdaki beyitte hem gül ile bülbül hikâyesine hem de gül ile nergis hikâyesine telmih yapılmıştır. Şair bu beyitte de nergisi, acı çekmeye ve beklemeye mahkûm olan bir âşık olarak ele almıştır. Bülbül de nergis de güle âşıktır. Nergis burada âşık olarak ele alındığında bülbülün rakibi olarak nitelendirilmektedir.

Tebessüm eyledi gül h̄āba vardı **nergis** hayf

Fesâne añladılar dâstânîñ ey bülbül

G.272/5.

²⁶⁷ Pala, a.g.e., s. 356.

²⁶⁸ Pala, a.g.e., s. 356.

2.2.4.2.5. Gül (Verd)

Gül, klasik edebiyatta benzetme unsuru olarak sıklıkla kullanılmıştır. Genellikle sevgilinin yüzü ve yanağı ile ilişkili benzetmeler yapılmıştır. Gül kokusunun renginin güzel olması ve hep taze olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Bu sebepten dolayı gül bahçelerinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülür.

Güle çok değer verildiğinden dolayı baharın diğer ismi de “gül mevsimi”dir. Gül yetiştirmenin çok zahmetli oluşu onun âdetâ nazla beslenip büyümesi şeklinde ele alınır. Gül sabâ rüzgârı ile açılır. Gülün açılması neşe ve sevinç belirtisidir. Çünkü gül açılınca bahar gelir ve eğlence başlar. Bu kadar güzel ve çekici olmasına rağmen gül çabuk solar, yani geçicidir. Gülün geçiciliği âşıkların ömrünün geçici olmasıyla ilişkilendirilir.²⁶⁹

Klasik edebiyatta gül ile bülbül hikâyesine sıklıkla yer verilmektedir. Gül; sevgili, bülbül ise sevgilinin aşkıdan acı çeken bu yüzden de şakıyıp duran bir bülbüldür. Gülün dikenini ise ağyar yani rakiptir. Dikenler bülbülün güle yaklaşmasına engel olur. Gülün dalının ince ve narindir. Sevgilinin bedeni de gül dalı gibi narin ve zariftir. Sevgilinin nazlı oluşu, endamı, güzelliği, teri, dudağı, yanakları, bilekleri vb. gülde bulunan özelliklerle ilişkilendirildiğinden gül bir benzetme unsuru olarak şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gül; sevgiliye benzetilmiştir. Sevgili gül bahçesine adım attığında bütün çiçeklerin gözü sevgilidedir. Çemene adım atmasıyla güzelliğinden dolayı etrafı aydınlatır. Çemen, bağ sevgilinin oraya gelerek onları onurlandırması için hazırdır. Bunlar arasında beklemeye mahkûm olan nergis (âşık) ise güle bakmaktan kendi alıkoyamaz.

Sahn-ı pür-nür-ı çemen teşrîfine âmâdedir

Nergis itmez mi **güle** vaqf-ı nigâh-ı intizâr

K.5/7.

²⁶⁹ Pala, a.g.e., s. 171.

Aşağıdaki beyitte; gül sevgiliye benzetilmiştir. Keder veren bir görünüşte olan âşığın, gülün gülbahçesine teşrif etmesiyle sevinçli bir dille şöyle demektedir; *Ey bahar sultanı gül bahçesinin süsü gül açıl!*. Gülün açılması neşe ve sevinç belirtisidir. Gül açıldığında bahar gelir eğlence başlar. Âşık güle olan hasretinden dolayı acı çekmekte ve berbat bir haldedir. Bu halden biraz uzaklaşmak gülü görmek için ona seslenmektedir.

Āh ider iñler ħazīnāne lisān-ı şevķi dir:

Gül açıl ey revnaķ-ı gülzār-ı sulţān-ı baĥar

K.5/9.

2.2.4.2.6. Gonca

Gonca; açılmamış çiçek tomurcuk demektir. Klasik Türk şiirinde gonca; sevgilinin ağzı yerine kullanılır ve açılmamışlık özelliğiyle kendini gösterir. Goncanın gülmesi, açılmasıdır. Tıpkı insanın güldüğü zaman ağzının açılması gibidir. Kapalı hali ise içinde sırlar saklayan bir gülü andırır, onun açılması sırrın ortaya çıkması demektir. Sabâ rüzgârının etkisiyle goncanın açılması sonucunda etrafa çiçeğin güzel kokusu yayılır. İçinin şarap renginde olması sebebiyle kadehe, içinde yapraklar bulunması sebebiyle de deftere benzetilmiştir.²⁷⁰ Aşağıdaki beyitte şair umudu; hasret devrinin sona erdiğini âşığa müjdelemektedir. Goncanın açılması; sevgilinin gülmesiyle birlikte âşığın umutlandığı belirtilmiştir.

Devre-i ĥasret ķemālin buldı artık müjdeler

Gonce-i ümīd açıldı ey ĥatīb-i naġme-kar

K.5/12.

Şair aşağıdaki beyti dönemin padişahı II. Abdülhamid için kaleme almıştır. Beyitte; tabiat emellerinin goncası açıldığında ona ibret gözüyle bakan gülün mahcup olacağını

²⁷⁰ Pala, a.g.e., s. 168.

söylemektedir. Şair, bu beyitte goncanın açılmasını emellerine, arzularına kavuşmak olarak nitelendirmektedir.

Eyler güşād-ı **gonce**-i âmāl-i hulkı kim

‘İbret gözüyle baksa olur şermsār gül

K.274/20.

2.2.4.2.7. Erguvan

Kırmızı renkte bir çiçektir. Rengi dolayısıyla şarap, kan, ateş ve dudak ile birlikte anılır.²⁷¹ Eski tıbbı göre erguvanın tabiatı soğuk ve kuru olduğundan olduğundan şerbetinin sarhoşu ayılttığı, mahmurluğu giderdiği söylenmektedir. Şarabının ise ferahlık verdiği belirtilir.²⁷² Şair aşağıdaki beyitte; dünyanın geçiciliğinden bahsetmiştir. Hayatın tıpkı bir uyku gibi ölüm kalımın ise uyanış olduğundan bahsetmektedir. Hayatta iyi, güzel davranan sorumluluklarını yerine getirip bu dünyayı terkedendenlerin gönüllerinin ferahlayacağından bahsetmiştir. Şiirde erguvanın ferahlık verme özelliği göz önünde bulundurularak ferahlık verme yerine kullanılmıştır.

Bir uykudur hayāt memāt intibāhıdır

Rü’yaları görenlerine **erguvān** açar

G.24/6.

Aşağıdaki beyitte erguvan kırmızı rengi ile ele alınmıştır. Âşığın, gül (sevgili), için kanlı gözyaşları dökmesi, sevgilinin yanağının renginin kırmızı olması gibi unsurların hepsi birlikte değerlendirilmiştir.

Her lāle bir ceriḥa-yı dilden nişān virir

Güller mişāl-i dāğ-ı derūn **erguvān** açar

G.115/3.

²⁷¹ Pala, a.g.e., s. 140.

²⁷² Demirkazık, a.g.e., s. 241.

2.2.4.2.8. Lâle

Klasik Türk şiirinde kırmızı rengi ile sevgilinin yanağı ve âşığın gözyaşları lâleye benzetilir. Lâlenin ortasındaki siyahlık sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla bağrında meydana gelmiş bir yara, dağlama olur. Cıgeri kan olmak, bağıryanmak, pürhûn olmak vb. bu nedenle kullanılır. Ortasındaki karalığı ile lâle, üzerinde ben olan bir yanaktır. Sevgilinin yanağı ve âşığın gözyaşları lâleden daha kırmızıdır. Klasik Türk edebiyatı şairlerinin sözünü ettiği lâle, çoğu zaman şakayık denilen gelincik lâlesidir. Şekil yönünden kadehe benzeyen lâle; şarap, kan, la'l, kâse-i mercân, câm, şem, çerağ, kanlı kefen, al sancak vb. olabilir. Bahçenin çitlerinin kenarında bitmesi, onun miskin sıfatıyla anılmasna sebep olmuştur.²⁷³Lâle, farklı şekillerde şiirlerde sıklıkla benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şair, lâlelerin ve güllerin gönül ehline mezar taşı olduğunu söylemektedir. Gönül ehlinin bağrında meydana gelmiş olan yaranın yani aşkın mezarın üzerinde yetişmiş olan lâle ve güller ile açığa çıktığını belirtmiştir. Dolayısıyla yazılı bir mezar taşına gerek olmadan mezarın üzerindeki lâle ve güllere bakarak yatan kişinin gönül ehli olduğu anlaşılır. Şair, gönül ehlinin mezar taşı lâle ve güldür demiştir.

Lâleler güller olur ehl-i dile seng-i mezâr

Dâğımı itmege izhâr gönülden gönüle

G.107/8.

Metinde lâlenin geçtiği beyite bir başka örnek olarak aşağıdaki beyti verebiliriz. Bu beyitte şair lâleyi rengi ve şekli itibari ile ele almıştır. Renginin kırmızı olması, ortasındaki siyahlık ile âşıkların kanlı gözyaşları ile dağlanmış olan yaralarına benzetilmiştir.

²⁷³ İskender Pala, a.g.e., s. 284.

Her **lâle** bir cerîḥa-yı dilden nişân virir
Güller mişâl-i dâğ-ı derûn erguvân açar

G.115/3.

2.2.4.2.9. Kerbelâ Çiçeği

Kerbelâ çiçeği ya da ağlayan gelin olarak da anılan ters lâle, aynı zamanda hüznün sembolü olarak da kabul edilmiştir. Ters lâle; zambakgiller familyasına dâhil Fritillaria cinsinin genel adıdır. Bu isim, çiçeklerinin lâleye benzemesinden ancak onun aksine ters, aşağıya eğik olmasından dolayı verilmiştir. Bu çiçeğe, *ağlayan gelin*, *şah tuğu* (*tuğu şahı*), *kral lâlesi*, *şerefeli lâle*, *gülnahun*, *Şemdinli lâlesi* vb. gibi farklı isimler de verilmiştir. Kırmızı, sarı, turuncu veya bunların farklı tonlarında ters lâleler mevcuttur.²⁷⁴

Ters lâle, XIX. yüzyıla kadar Anadolu'ya has bir çiçek konumundayken Osmanlı'nın son dönemlerinde ülke dışına da çıkarılmaya başlanmıştır. Özellikle Doğu Anadolu'da mezarlıklarda "*hüznün çiçeği*" olarak bilinmektedir. Ters olması boynunu bükmesi ve nektarlarını dökmesi sebebiyle de "*ağlayan gelin*" olarak nitelendirilmiştir. Anadolu'da gelinlerin, baba evinden çıkarken başlarına kırmızı örtü atılır, gelinlerin boynu bükük ve gözü yaşlı ayrılmalarını en iyi temsil eden çiçek olması sebebiyle de bu çiçeğe "*ağlayan gelin*" denilmiştir.²⁷⁵

Kerbelâ çiçekleri, Hıristiyanlık inancında; Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi sebebiyle onu gören Hz. Meryem'in gözyaşlarının düştüğü yerde ters lâleler çıkmaya başladığına inanıldığı için önem arz etmektedir. İslam inancında ise Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmelerinden dolayı tutulan yası simgelemektedir.²⁷⁶

Şair bu beyitte; Kerbelâ olayına telmih yapmıştır. Kerbelâ olayı; 680 yılında Kerbelâ şehrinde meydana gelmiştir. Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'e bağlı bir birlik ile Emevi halifesi olan I. Yezid arasında yaşanmıştır. Bu olay sonucunda Hz. Hüseyin

²⁷⁴ Hüseyin Saticioğlu, "*Batken'de (Kırgızistan) ve Batman'da (Türkiye) Ters Lale Efsaneleri*", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, 2020, S. 9, s. 423.

²⁷⁵ Saticioğlu, a.g.e., s. 423.

²⁷⁶ Saticioğlu, a.g.e. s. 423-424.

şehid edilmiştir. Beyitte; aşk goncasının gönül sahrasında yavaş yavaş açıldığından bahsetmektedir. Şair, aşk goncasının gönül sahrasında yavaş yavaş açılmasını ateş saçan Kerbelâ çiçeklerinin açmasına benzetmiştir.

Kerbelâ çiçekleri bu beyitte karısı tarafından zehirlenen Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da katledilmiş olmaları ile ele alınmıştır. Hz. Hasan ve Hüseyin'in şehid edilmiş olmaları ile Kerbelâ çiçeği şekil itibari ile ters, kırmızı renkte ve ateş-feşân (ateş saçan) olarak nitelendirilmiştir. Şair, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in katledilmesi olayı karşısındaki üzüntüsünü dile getirmektedir.

Şahrâ-yı dilde gonce-i 'aşk ân-be-ân açar

Ezhâr-ı Kerbelâ gibi âteş-feşân açar

G.115/1.

2.2.4.3. Ağaçlar

Metinde geçen ağaç isimleri; *Çam ağacı*, *hurma ağacı*, *servi* ve *zakkum ağacı*dır.

2.2.4.3.1. Çam Ağacı

Çam ağacı; latince ismi Pinus olan, Çamgiller (pinaceae) soyundan kozalaklı bir ağaçtır. Çam ağaçlarının yaklaşık olarak 115 civarında çeşidi bulunmaktadır.²⁷⁷ Çam ağaçları yaprak dökmeyen dört mevsim yeşil kalan ağaçlardır. Çam ağaçları dayanıklı, uzun ömürlü, şifa verici özelliklere sahiptir. Aşağıdaki beyitte şair; vefat eden ve uzun bir süre görevini sürdürmüş olan birisini uzun boyu ile servi ağacına benzetmiştir. Bahsettiği kişinin uzun bir süre görevinde kalmış olması ve güçlü biri olması ile çam ağacının uzun ömürlü olması ve dayanıklı olması özellikleri arasında bağlantı kurulmuştur. Ayrıca Türk kültüründe ölümler için mezarlıklara ağaç dikilmesi hususuna

²⁷⁷Hakan Kutluay, "Çam Ağacının Türleri ve Özellikleri Nelerdir?", 04.06.2020 tarihinde <https://www.makaleler.com/cam-agacinin-turleri-ve-ozellikleri-nelerdir> adresinden erişilmiştir.

da değinerek, o kişinin her bir vasfı için bin çam ağacının dikilmesini istemesi o kişinin sahip olduğu servetin büyüklüğünü ifade etmek amacıyla da kullanılmıştır.

Devr ile servi boyuñ vaşfına biñ **çam** tike
Her mezarlıkda bile māl ü menāliñ görünür

G.1/19.

Metinde çam ağacı ifadesinin geçtiği diğer beyitlere örnek verecek olursak şu şekildedir:

Çamlar ki nigh-bān idi sevdāları gizler
Bir neş'e –i sevdā idi āfāk-ı deñizler

M.53/3.

Şoñra dön yaylağa **çamlardan** geçüp de iñe git
Diñleyim bir ben de ' uşşāk u ' aşīrānım naşıl

K.224/7.

2.2.4.3.2. Hurma Ağacı

Hurma ağacı; palmyegiller familyasından olan dekoratif yapraklı bir palmye türüdür. Birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan uzun boylu, salkımlı ağaçlardır. Hurma ağacı; güç fetih, zafer, barış, inanç ve bereketin sembolü olarak kabul edilmiştir. Aşağıdaki beyitte hurma ağacı; çeşitli renklere sahip olması ve şekli itibari ile ele alınmıştır. Şiirde hurma ağacı salkımlı olması sebebiyle fırçaya benzetilmiştir.

Hürmalıklar ki fırçası her şablosı birer güzār
Ba' zı şafha-yı nil-gündur ba' zı şafha zer-nigār

M.142/23.

2.2.4.3.3. Servi

Servi ağacı; mevsimlerin zorlu şartlarına rağmen yeşil kalabilen güçlü, dayanıklı ağaçlardır. Şekil itibari ile çok uzun bir gövdeye sahiptir. Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin boyunun uzun olması ile servi ağacı arasında bağlantı kurulur. Aşağıdaki beyitte şair; vefat eden ve uzun bir süre görevini sürdürmüş olan birisini uzun boyu ile servi ağacına benzetmiştir.

Devr ile **servi** boyuñ vaşfına biñ çam tike
Her mezarlıkda bile māl ü menâliñ görünür

G.1/19.

2.2.4.3.4. Zakkum Ağacı

Kur'an' a göre bir cehennem ağacı olan zakkum ağacı, acı meyveli bir ağaçtır. Kur'an'da lanetlenmiş ağaç olarak da geçmektedir.²⁷⁸ Şair, sevmediği bir kimse için çadırının yeri; en alçak, en sefil yer, zakkum ağacı da ona kazıklar, direkler olsun demiştir. Burada zakkum ağacını cehennem ağacı olması sebebiyle ele almıştır. Şair, bu kişinin yerinin cehennem olmasını istemektedir.

Otağın olsa sezāvārıdır ki esfelde
Budağını kıla **zakkūm ağacı** da evtād

K.290/12.

2.2.4.4. Hayvanlar

“Canlılık, dirilik” gibi anlamları olan hayvan sözcüğü, dilimize Arapçadan girmiştir. Organik maddelerle beslenen, hareket etme yetisine sahip olan ve içgüdüleriyle hareket eden akıl melekesine sahip olmayan canlıların genel adıdır. Hayvanlar klasik

²⁷⁸ Mustafa Öz, “Zakkum”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 44, s. 108.

Türk şiirine güzellikleri, sesleri, büyüklük veya küçüklükleri, hızları, inatçılıkları, zehirleri vb. gibi özellikleri ile konu olmuşlardır.²⁷⁹

Şiirlerde kimi zaman da benzetme unsuru olarak ele alınmıştır. Metinde geçen hayvan isimleri şunlardır; *mürg*, *andelib* (*bülbül*), *tûtî* (*papağan*), *kumru*, *şahin*, *pervâne* (*kelebek*), *mûr*, *sivrisinek* (*meğes*) ve *arslandır*. İsmi geçen hayvanlar iki gruba ayrılarak incelenmiştir; 1. *Kuşlar*. 2. *Dört ayaklılar, Böcekler ve Kelebekler*.

2.2.4.4.1. Kuşlar

Kuşlar, klasik Türk edebiyatında şiirlere en çok konu olan hayvanlar arasında yer almaktadır. Kuşlar herhangi bir cinsi belirtilmeden doğrudan ele alındığında; âşığın gönlü, canı, aşk, ecel, kılıç, âşığın veya şairin kendisi için benzetilen olmaktadır. Herhangi bir türü ifade etmeden ele alındığında şiirlerde murg şeklinde geçmektedir. Şiirlerde en çok kullanım şekli de murg-i dil (gönül kuşu)dir. Bu açıdan ele alındığında can ile birlikte sevgilinin semtine doğru uçar. Şahbaz gözlü sevgili tarafından avlanır, onun saçının tuzağına düşer. Bu münasebetle tuzak, dâne, darı, arpa vb. ile birlikte de zikredilir.²⁸⁰ Metinde genel olarak herhangi bir türü ifade etmeden “*mürg*” şeklinde geçen beyitlere örnek olarak aşağıdaki beyitleri verebiliriz.

Şair; baharın gelişiyle birlikte gülün açarak ortaya çıktığını renginin ve kokusunun güzelliğiyle kuşları avladığından bahsetmektedir. Şair bu beyti Sultan Abdülhamid için yazmıştır. Sultanın gücü ve heybeti karşısında kullarının ona hayranlığını bu şekilde dile getirmiştir. Sultanı güle, ona tabi olanları ise mürgâna; kuşlara benzetmiştir.

Geldi bahâr oldı yine âşikâr gül

Mürgânı renk ü bûy ile şikâr gül

K.274/1.

²⁷⁹ Demirkazık, a.g.e., s. 264.

²⁸⁰ Kurnaz, a.g.e., s. 513.

Şair; seferden gelen sultan için, onun gelişi ile birlikte tabiat kuşunun bile neşe ve ahenkle, ötüp uçarak ona teşekkür ettiğinden bahsetmektedir. Şair, kuşu burada güzel ötüşü ve ahenkle uçuşması bakımından ele almıştır. Onun neşeyle ötmesi ve ahenkle uçuşmasının sebebinin ise sultanın seferden dönmesine bağlayarak hüsn-i ta'lil yapmıştır.

Mürğ-i tab' im dahı cūşa geldi

‘ Arz-ı şükranla hürūşa geldi

M.277/16.

Şair, beyitte ilkbaharın gelmesi ile birlikte gülün kabasını çıkardığını; yani tomurcukken açıldığını ve bağa gelen kuşlara yanağını; açılan o yapraklarını arz ettiğini söylemektedir. Gül burada sevgiliyi, mürgân ise âşıkları simgelemektedir. Klasik Türk şiirinde baharın gelmesiyle birlikte içki meclisleri düzenlenir. Şair; Sevgilinin gül bahçesine gelmesiyle birlikte âşıklarının onu görmelerine izin vermiş olduğundan bahsetmiştir.

Tecdid idüp kabāsını her nev-bahār gül

Mürgāna bāgda ider ‘ arz-ı ‘ izār gül

G.284/1.

2.2.4.4.1.1. Bülbül (Andelib, Hezar)

Klasik Türk edebiyatında kuş türleri içerisinde şiirlere en çok konu edileni bülbül olmuştur. Şiirlerde bülbül ve gül arasındaki münasebete sıklıkla yer verilir. Bülbül; âşığı, gül; ise sevgiliyi sembolize eder. Bülbül şakıyısıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsalidir. Bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen de gönlü olur.²⁸¹ Bülbül güle âşık kabul edilir. Bülbül güle konuştuğunda dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin âşığa yaptığı eziyetler de âşığın bağırmı deler. Gül naz, bülbül ise niyâz için yaratılmıştır.

²⁸¹ Pala, a.g.e., s. 77.

Her kuşun bir mahalli vardır. Karga leşe, baykuş viraneye, bülbül ise gülzâra tayin edilmiştir. Bağ, bahçede çiçekler arasında dolaşmakla beraber, daha çok gül dalı ve yaprakları arasında görülür. Bülbülün ötüşü; feryt, figân, şîven, âh u zâr, nevâ, nâle, savt, nağme-i nây- hazîn, sohbet, okumak, sıklık (ıslık), gulgule vb. şekillerde ifade edilir.²⁸² Bülbülle ilgili olarak şiirlerde çeşitli şekillerde benzetme unsuru olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Şair aşağıdaki beyti Reşîd ‘Âkif Paşa için kaleme almıştır. Beyitte; çiçeklerin sultanından dönüp gelmek için o da çok isteklidir demiştir. Burada gül ile bülbül münasebetine yer verilmiştir. Çiçeklerin sultanı gül olarak kabul edilir. Gül; sevgili, sultan, bülbül ise âşık, kuldur. Andelîb (bülbül), gülün yanına gidip gitmeme konusunda kararsızdır. Şair andelîbin gülün yanına varıp varmama hayalini geceleri canlandırmak istediğinden bahsetmektedir.

Mağdem-i sultân-ı ezhâra o da müştâkdır

Eyler ihyâ-yı leyâli ‘**andelîb**-i bî-ğarâr

K.5/8.

Şair; kâinatın sevgi ateşiyle tek renk olduğundan bahsetmektedir. Öyle bir zaman gelir ki bülbül de ayaklanarak ağzını açar denilmiştir. Bu beyitte bülbül ağlayıp inleyen şakıyıyla ele alınmıştır. Şiir genel itibari ile ele alındığında bir önceki beyitte Kerbelâ olayına hatırlatma yapıldığından genel bir değerlendirme yapılacak olursa Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in şehit edilmeleri karşısında, burada bülbül onları sevenleri simgelemektedir. Bu olay karşısında ayaklanarak susmayacaklarından bahsedilmiştir.

Yek-renk olur ħarîk-i muğabbetle kâ’inât

Bir dem gelir ki **bülbül** muğarriğ dehân açar

G.115/2.

Şair; bülbülü burada “can, ruh” olarak ele almıştır. İnsan etrafına şöyle bir baktığında Allah’ın hikmetlerini göremiyorsa, hâlâ inkâr ediyor ve farklı yollara yöneliyorsa o sadece bir vücuttan ibarettir. Hakikati göremeyen bir kalp, ruh o vücuda hapsolmuştur.

²⁸² Kurnaz, a.g.e., s. 514.

Tıpkı kafese hapsolmuş bir bülbül gibidir. Allah'a iman etmeyen bir gönül harabe gibi yıkık döküktür. Ölüdür.

Ꞑulaĝa ınlamıyorsa [Ve tilke'l-eyyām]

Teninde **bülbüli** yokdur Ꞑafes ĥarābesidir

M.220/15.

Şair; bülbül ötüşüyle ele almıştır. Gül bahçesinde sevgiliyi gördüğü zamanları hatırlayarak ayrılık acısıyla ağlayıp inlediğinden ne acı nağmeler icad ediyorsun demiştir.

Gülşende neden ĥārınla feryād idiyorsun

Bülbül ne yazık nağmeler icād idiyorsun

Vuşlatla geçen demleri mi yād idiyorsun

Bülbül ne yazık nağmeler icād idiyorsun

R.123.

2.2.4.4.1.2.Tûtî (Papağan)

Papağan, dudu kuşu. Papağana konuşmayı öğretmek amacıyla ayna kullanılır. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlar. Aynada kendi aksini gören kuş, bu sesi kendisi gibi bir kuşun sesi sanarak taklitle başlar ve bu şekilde konuşmayı öğrenir. Tûtî şeker ile beslenir. Bu sebeple tatlı dillidir. Şiirlerde konuşması, şeker yemesi, rengi vb. özellikleri ile ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte şair; mücevher gibi kıymetli sözlerden oluşan altın serpen bir gazel yaz demektedir. Bu gazelin açıklamasının ise tatlı dille yazılmasını istemiştir. Şiirde tûtî; tatlı dilli oluşu ile ele alınmıştır.

Yaz bir ĝazel-i güher-feşān yaz

Ey **tûtî**-i şekkerin beyān yaz

M.65/12.

2.2.4.1.3. Kumru

Kumru; güvercinden daha küçük ve sevimli bir kuştur. Yuva yerlerini dişiler seçer, tane ve tohumlarla beslenirler. Eşlerine sadakatleri ile bilinirler. İnanişâ göre eşlerden biri ölünce geride kalan kumru hayatı boyunca bir başka kumru ile eşleşmez. Hayatı feryat ile geçer. Eşlerine olduğu gibi yavrularına karşı da çok merhametlidirler. Kumru sevgilinin sembolüdür.²⁸³ Şair kumruları; sevginin sembolü ve aşkın saadeti olarak nitelendirmektedir.

Çifte **kumruları** hümâ-yı ‘aşkıñ
 Gökden inmişdir belâ-yı ‘aşkıñ
 Diñler yıldızları semâ-yı ‘aşkıñ
 Yeter gönül yeter hicrân elleri

Mu.56/3.

2.2.4.1.4. Şahin

Şahin; bâz, şâhbâz gibi farklı isimlerle anılır. Yırtıcı bir kuştur. Av avlamadaki mahareti dolayısıyla evcilleştirilip, terbiye edilir. Ava giderken kolda taşınır. Sevgilinin kendisi, zülfü, kaşu, gözü; âşğın kendisi, gönlü, âhı, yarası; aşk, şair (sühan şahbazı), tab’ vb. unsurlar ona benzetilir.²⁸⁴ Beyitte; kumru sevginin sembolü olarak kullanılmıştır. Güzellik bağında bulunan sevgili yanağındaki benleri (daneleri) ile şahinleri; âşıkları tuzağına çekmektedir.

²⁸³ Esra Öner, “Gevheri Divanı’nda Kuşlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, S. 1/5, s. 567; 06.06.2020 tarihinde https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/oner_esra.pdf adresinden erişilmiştir.

²⁸⁴ Kurnaz, a.g.e., s. 517.

Konmuş iki kumrî hüsñ bāğına
Şahinleri şikâr ider bāğına
 Daneleri serilmiş yanāğına
 Yeter gönül yeter hicrân elleri

Mu.56/2.

2.2.4.4.2. Dört Ayaklılar, Böcekler ve Kelebekler

2.2.4.4.2.1. Arslan

Arslan; dağda veya ormanlıkta bulunur. Pençesi kuvvetli yırtıcı bir hayvandır. Bu sebeple de övülen, âşık, Ferhat, göz, gamze, gökyüzü, güneş vb. gibi unsurlarla benzetilen olarak ele alınır.²⁸⁵

Şair; bu dokuz felekte her şeyin zıddı ile birlikte olduğundan bahsetmiştir. Güçlü-güçsüz, iyi-kötü, güzel-çirkin, hayır-şer vb. gibi her şey zıddı ile birlikte. İnsan ne kadar önlemine alsa da kimi zaman kader karşısında aciz kalır. Hayatta güçlü, kuvvetli yenilmez olan arslanın; insanların; küçük, zayıf ve çaresiz görünen sivrisineklere; insanlara av olabileceğini söylemiştir. Her şey her an yer değiştirebilir.

Ezdād iledir bu nüh felek
 Taqdîre zebûndur beşeriñ tedbîri
 Bir **arslan** olur sivrisinek naḥcîri
 Bir saç teli bir padişahıñ zencîri

R.211.

²⁸⁵ Kurnaz, a.g.e., s. 522.

2.2.4.4.2.2. Sivrisinek (Meges)

Siyah rengi, kanatları, uçuşu, vızıltısı, şeker ve bal gibi tatlı nesnelere düşkünlüğü gibi özelliklerinden bahsedilir. Küçüklüğü sebebiyle nispet ve mukayese için kullanılır. Rengi ve şekli dolayısıyla sevgilinin beni ve benefşenin benzetileni olur.²⁸⁶

Şair, burada Nemrut ile sivrisinek arasındaki münasebete telmih yapmıştır. İlahlık iddiasında bulunan, Allah'a meydan okuyan, Hz. İbrahim'i ateşe attıran, Nemrut, Hz. İbrahim'e meydan okuyarak inandığın Rabb'in ordu göndersin diyerek savaşmak ister. Bunun üzerine Allah sivrisinek ordusunu üzerine yollar. Nemrut ve etrafındaki herkes kaçışmaya başlar. Nemrut sarayına giderek kapıları kapatır. Sivrisineklerden biri Nemrut'un burnundan girerek beynine kadar ilerler. Sivrisinekten dolayı şiddetli ağrılar duyan Nemrut başına vurulmasını ister. Kafasına tokmakla vurdurması sonucunda acı çekerek ölür. Şair; dönemin siyasi liderini eleştirerek, onunla başa çıkacak birinin henüz ortaya çıkmadığından bahsetmiştir.

Yok bizde ħamiyyetli siyāsī, o fedā'ī

Nemrūdı helāk eyleyen ey **sivrisinek**cik

Kı.150/1.

Şair aşağıdaki beyitte; Efes Harabeleri'nden bahsetmektedir. Eskiden görkemli bir yer olan, tiyatroların yapıldığı, eğlencelerin düzenlediği bu yerlerin artık karınca ve sineklerin gezdiği harabeler olduğunu söylemektedir.

Şu saħne anfi tiyatro gören seyircilere

Gülen ħoğukları mūr u **meges** ħarabesidir

M.220/11.

2.2.4.4.2.2. Mûr

Karınca; küçüklüğü, siyah rengi bakımından sevgilinin hattı ve beni için benzetilen olarak düşünülür. Zayıflığı ve âcizliği ile âşık da onun gibi tasavvur edilir. Hz. Süleyman ile konuşması münasebeti ile zikredilir. Hz. Süleyman'ın mührü üzerindeki

²⁸⁶ Kurnaz, a.g.e., s. 527.

yazılar ile benzerlik kurulur. Karınca çalışkandır, yuvasını toprak altına yapar. Bir dâne bulsa gayret edip oraya ulaşır bu sebeple karınca ile birlikte dâne ve harman unsuru da zikredilir.²⁸⁷

Aşağıdaki beyitte karınca; sabrı, çalışkanlığı ile ele alınmıştır. Şair; bir iş yaparken o işin her cihetini iyice düşünüp yeryüzünde doğrulukla samimiyetle çalışarak, tıpkı bir karınca gibi bu konuda hep böyle davranmak için gayret sarf ettiğinden bahsetmektedir.

Bunda da **mūrāne** gayret eyledim

Şıdķıla ‘ arz-ı reviiyyet eyledim

M.179/19.

Şair; burada “mūr-ı haste”; âşk derdine, hastalığına yakalanmış olan âşıktan bahsetmektedir. Sevgiliye seslenerek güzelliğın yansıması olan Süleyman’ının ondan yüz çevirmemesini istemektedir.

Mazhar-ı hūsni kabūl eyle Süleymān’ım bunı

Mūr-ı haste hātırın tiriñe itdi ictisār

K.5/23.

Şair aşağıdaki beyitte; Efes Harabeleri’nden bahsetmektedir. Eskiden görkemli bir yer olan, tiyatroların yapıldığı, eğlencelerin düzenlediği bu yerlerin artık karınca ve sineklerin gezdiği harabeler olduğunu söylemektedir.

Şu saħne anfi tiyatro gören seyircilere

Gülen koğukları **mūr** u meges ħarabesidir

M.220/11.

2.2.4.4.2.3. Pervâne (Kelebek)

Daima mum ile birlikte ele alınır. Pervâne; gerçekten bir aşk hüviyetinde görülür. Geceleri mum etrafında dönmesi, ateşe düşüp yanması ve renginin kararması gibi

²⁸⁷ Kurnaz, a.g.e., s. 527-528.

değişik hayaller içinde anlatılır.²⁸⁸ Beyitte pervâne; âşığı simgelemektedir. Pervâne; mum etrafında dönerken düşüp yanar. Şair; mumun ateşinden; sevgiliye olan aşkıdan dolayı acı çektiği gönülün yandığını, pervânenin kanatlarının yandığını belirtmiştir.

Yükselirim semâlara dalarım
 Seni senden bir lahızacığ çalarım
Pervâneñim külhânî ħani kıanadlarım
 Yeter gönül yeter hicrân elleri

Mu.56/5.

2.2.4.5. Akarsular

2.2.4.5.1. Göksu

İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında, Anadoluhisarı yakınında Boğaz'a dökülen akarsudur. Göksu ve Küçüksu derelerinin arasında kalan alan Osmanlı döneminde mesire ve eğlence mekânı olarak kullanılmıştır. Derelerinin kendisinde ise sandal sefaları yapılmıştır.²⁸⁹ Şair, Göksu deresinin eskiden neş'e ile akıp etrafını aydınlattığından şimdi ise hüznü ve acı uyandıran bir şekilde coşup aktığından bahsetmektedir.

Göksu ey cüy-bâr-ı şevk-efrüz
 Bu ne cüş-ı ħazîn-i vicdânsuz

M.143/1.

2.2.4.6. Rüzgârlar

Rüzgâr, “yel” anlamıyla klasik edebiyatta oldukça geniş bir kullanım bulmuştur. Âşığın ahı ile sıkı bir münasebeti vardır. Sevgilinin saçlarındaki koku rüzgârda her zaman

²⁸⁸ Kurnaz, a.g.e., s. 527.

²⁸⁹ Demirkazık, a.g.e., s. 147.

mevcuttur. Özellikle sabah ve seher vakitlerinde daha belirgindir. Âşık ömrünün ve emeklerinin boşa gittiğini “yele vermek” deyimi ile anlatır.²⁹⁰

Rüzgâr; zülûf, koku, çiçek ve toz toprak ile birlikte söz konusu edilir. “Bâd-ı serd”; soğuk rüzgârdır. Onun bazen soğuk esmesi “ara yerde sovuklık etmek” şeklinde ifade edilir. Rüzgâr; esmesi, titremesi, eserken inlemesi sebebiyle âşığın ve âhının benzetileni olarak hayal edilir. Rüzgâr; habâbın ve dalganın meydana gelmesinde, neyin ses çıkarmasında rol oynar.²⁹¹

2.2.4.6.1. Bâd-ı Sabâ

Sabâ rüzgârı; kuzey-doğudan hafif hafif esen bir rüzgârdır. En çok sevgilinin izi veya ayağının tozunu, zülfü kokusunu getirmesi, yani haberci oluşu ile zikredilir.²⁹² O, daima sevgilinin saçlarından bir iz ve koku taşır. Gülşen, bâğ, bostan vb. yerleri dolaşarak oraların gelişmesine de yardımcı olur. Goncayı açıp gül yapar. Serviyi donatır, nergisin gözünü açıp lâleye kırmızılık verir. Âşığa sevgiliden haber getiren postacıdır. Sevgilinin saçındaki misk, anber, sümbül ve reyhan kokularına sahiptir.²⁹³

“Bâd-ı sabâ (sabah rüzgârı)”nın haber getirme özelliği olduğu gibi diriltici bir özelliği de vardır. Sabâ rüzgârının esmesiyle birlikte çiçekler can bulup açılır. Aşağıdaki beyitte; sabâ rüzgârının esmesiyle etrafa yayılan güzel kokuların ve kâinatın yeniden canlanması burada Hz. İsa'nın isimlerinden olan “Mesîhâ” ile zikredilmiştir. Baharın gelişiyi birlikte sabâ rüzgârının esmesiyle kâinatın canlanması durumu, Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltme mucizesine telmih yapılarak anlatılmıştır.

Kâ'inâtda rûh-bağış oldı Mesîhâ-yı bahâr

Oldı **bâd-ı şubh** ile feyz-i nefağât âşikâr

K.5/1.

²⁹⁰ Pala, a.g.e., s. 381.

²⁹¹ Kurnaz, a.g.e., s. 510.

²⁹² Kurnaz, a.g.e., s. 510.

²⁹³ Pala, a.g.e., s. 383.

Aşağıdaki beyitte; sabâ rüzgârının sevgiliden haber getirme özelliği üzerinde durulmuştur. Şair; ayrılık yüzünden gönül yarasının iyileşmediğini belirtmiştir. Sabâ rüzgârıyla sevgilinin bulunduğu yerden bir haber beklemektedir.

Onulmaz zaḥm-ı dil hicrân elinden

Şabâ yok mı haber cānân ilinden

Neler çekmekdedir bu cān elinden

Bütün çekdiklerim cānân elinden

N.51.

Aşağıdaki beyitte; sabâ rüzgârının esmesiyle birlikte bahar gelmiştir. Sabâ rüzgârı kuzeydoğudan esen hafif ve latif bir rüzgârdır. Bu yönünden dolayı şair sabâ rüzgârının esmesini salına salına naz ve eda ile yürüyüşünle diyerek kişileştirmiştir. Sabâ rüzgârının salına salına naz ve eda ile yürüyerek gelmesi ile Erenköy'e baharın geldiğini belirtmektedir. Şiirin tamamını ele aldığımızda ise sabâ rüzgârının haber getirme özelliği üzerinde de durulduğunu görülmektedir.

Bahâr mevsimi geldi **şabâ** Erenköyü'ne

Bahâra ḥaş-ı ḥırâmınla uğrayınca yine

M.119/1.

2.2.4.6.2. Poyraz

Poyraz; kuzeydoğudan esen bir rüzgârdır. Soğuk bölgelerden esmesi sebebiyle soğuk rüzgâr türleri arasında yer alır. Metinde bu rüzgârın geçtiği beyite örnek olarak aşağıdaki beyti verebiliriz:

Yelḳovanısın ḳara yeller saña te'sîr itmez

Hevâ **poyraz**ları mı semt-i şimâlin görünür

G.1/6.

2.2.4.6.3. Karayel

Kuzeybatı yönünden esen rüzgârdır. Karayel de poyraz gibi soğuk bölgelerden esmesi sebebiyle soğuk rüzgârlar arasında yer alır. Yaz aylarında yağmur, kış aylarında ise sert soğuklarla birlikte kar getirici etkisi bulunmaktadır. Metinden örnek verecek olursak şu şekildedir:

Yelqovanısın **karayeller** saña te'sir itmez

Hevâ poyrazları mı semt-i şimâlin görünür

G.1/6.

2.2.4.7. Doğal Afetler

Afetler, önemli sayıda insanın savunmasız oldukları büyük olaylara maruz kaldığında ortaya çıkan can ve mal kaybına neden olan olaylardır. Doğal afetler; sel, kasırga, hortum, volkan patlaması, deprem, tsunami ve diğer jeolojik olgular gibi doğal olguların bir sonucu olan olumsuz olaylar olarak bilinmektedir.²⁹⁴

2.2.4.7.1. Deprem

Deprem, yer kabuğunun derin katmanlarında ani bir enerji salınımını yarattığı sismik dalgaların bir sonucudur. Depremler, yeryüzünde titreşim, sarsma ve jeolojik yer kaymaları olarak kendilerini gösterir.²⁹⁵ Deprem, büyüklüğü ve şiddetine göre can ve mal kaybına neden olmakla birlikte sosyal hayatı ve ekonomik durumu da olumsuz yönde etkilemektedir.

Aşağıdaki şiirde şair, Anadolu coğrafyasında yaşanmış en büyük depremler arasında yer alan Erzincan depreminden bahsetmektedir. 27 Aralık 1939'da meydana gelen depremin şiddeti yaklaşık olarak 7.9'dur. Türkiye'nin en ciddi deprem felaketlerinden

²⁹⁴ Hüseyin Gökçekuş & Ceren Barlas vd., “Doğal ve İnsan Kaynaklı Afetler, Sonuçları ve Afet Yönetimi”, **Yakın Doğu Üniversitesi**, 2018, s. 3; 27.05.2020 tarihinde <http://www.iusarc.org/wp-content/uploads/2018/06/Do%C4%9Fal-ve-%C4%B0nsan-Kaynaklı%C4%B1-Felaketler-Sonu%C3%A7ları%C4%B1-ve-Afet-Y%C3%B6netimi.pdf> adresinden erişilmiştir.

²⁹⁵ Gökçek & Barlas, a.g.m, s. 5; 27.05.2020 tarihinde <http://www.iusarc.org/wp-content/uploads/2018/06/Do%C4%9Fal-ve-%C4%B0nsan-Kaynaklı%C4%B1-Felaketler-Sonu%C3%A7ları%C4%B1-ve-Afet-Y%C3%B6netimi.pdf> adresinden erişilmiştir.

birisi olarak tarihe geçen depremde toplam 32.962 kişi hayatını kaybetmiştir. Depremin ölümcül etkisini arttıran faktörlerden biri de mevsimin kış olması ve -35 derece hissedilen soğuk hava olmuştur.²⁹⁶

Şair şiirine “Sadme-i Kübrâ (En büyük sarsıntı)- Erzincan lisanından” şeklinde başlık vermiştir. Depremle birlikte şehrin bir harabeye döndüğünü belirtmiştir. Depremin kış mevsiminde meydana gelmesi sebebiyle kara kışı kefene benzetmiştir. Can ve mal kaybının fazla olduğuna da dikkat çekmiştir. Şair bu şiirde, Mümin 40/16 ve Rûm 30/50 surelerine yer vererek yaşanan bu olaydan ibret almak gerektiğini belirtmektedir. Mümin suresi ile asıl mülkün Allah’a ait olduğunu, Rûm suresi ile de Allah’ın harabe olan ölü toprağı tekrar dirilttiğini, böylece harabe olan şehre yeniden bahar geldiğini söylemektedir.

Külçeyim pek Һarâb u zâr oldum

Şormayın bir Һarâbe- zâr oldum

G.82/1.

2.2.4.8. Kozmik Unsurlar

“Kozmik” kelimesi Fransızca olup, sözlük manasıyla; “evren, kâinat ve onun düzeniyle ilgili” demektir. Kozmik unsurlar ise gökler, yıldızlar, burçlar ve gezegenler vb. gibi astronomi ile ilgili unsurları ihtiva etmektedir.²⁹⁷ Klasik Türk edebiyatında şairler, güneş, ay, yıldızlar vb. gibi kozmik unsurları bazen direkt olarak bazen de benzetme unsuru olarak şiirlerinde ele almışlardır.

2.2.4.8.1. Felek

Felek; gökyüzü, semâ; tâlih, baht, kader; her gezegene mahsus gök tabakasıdır. Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar, içiçe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı

²⁹⁶ İlhan Haçın, “1939 Erzincan Büyük Depremi”, Sivas, 2014, S. 88; 27.05.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/675865> adresinden erişilmiştir.

²⁹⁷ Demirkazık, a.g.e, s. 287.

çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay, Utarid, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri, Zühâl gezegenleri bulunur. Sekizinci felek ise sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncu felek cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük felek olan felek-i atlasır.²⁹⁸

Atlas feleği dönerken diğerlerini de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Kendi istikameti dışında dönmeye zorlanan sekiz felek, insanların tâlihleri, refâh ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. Bu yüzden de felekler üzerine şikâyet edilir. Klasik Türk edebiyatında şairler tarafından daha çok yükseklik, yücelik, genişlik, sonsuzluk, parlaklık vb. gibi özellikleriyle anılmıştır.²⁹⁹

Aşağıdaki beyitte; “dest-i kahhar felek”; “*feleğin kahredici eli*” ifadesine yer verilmiştir. Âşıklar feleğin kahredici elinde bir oyuncak gibidir. Feleğin, tersine dönmesiyle birlikte bir şeyin meydana gelmesini sağlayan tüm unsurlar da feleğin elinde mahvolur. Felek bu beyitte, tersine dönüp insanların bahtının, mutluluğunun vb.nin de tersine dönmesine sebep olması özelliğiyle ele alınmıştır.

Dest-i ahhâr-ı **felek**de bir oyuncak cümlesi

Cümlesin bir anda mahv eyler ‘ anâşır cümlesi

M.142/41.

Bu beyitte ise feleğin şekli ele alınarak, felek sırtının yuvarlak olması sebebiyle yaya benzetilmiştir. Şair; feleğin yayının attığı zamane okunun harap olan gönlünü delip yırttığını söylemiştir. Feleğin ters dönmesi ile bahtının, talihinin de ters dönerek isteklerinin yerine gelmediği için acı çektiğinden bahsetmektedir.

Deldi dil-i vîrânımı ak eyledi vallah

avs-i **felegiñ** atdığı peykân-ı zamâne

K.176/2.

²⁹⁸ Pala, a.g.e., s. 149.

²⁹⁹ Pala, a.g.e., s. 150.

Bu beyitte; felek tersine dönmesi ile ele alınmıştır. Şair; “âlâm-ı felek” ifadesine yer vererek; feleğin tersine dönmesiyle birlikte talihinin, bahtının da tersine dönerek ona her an çok fazla acı, keder ve üzüntüler getirdiğini, zamanın iyiliğinden eser kalmayarak bu durumun ona maddî ve manevî gerilemeler yaşattığından bahsetmektedir.

Olmağdadır âlâm-ı **felek** dem-be-dem efv̄n

Giddikçe tedenn̄idedir ihs̄ân-ı zamâne

K.176/3.

2.2.4.8.2. Yıldızlar

Yıldızlar, klasik Türk edebiyatında parlaklık, renk, şekil, çokluk, büyüklük ve küçüklük gibi özellikleriyle şiiirlerde çeşitli hayallere konu olmuşlardır. Yıldızların, ele alınan en önemli özellikleri insan bahtına olan etkisidir. Buna göre insan doğumunda hangi yıldızın tesiri nde kalırsa o yıldızın durumuna göre bahtı açık veya kapalı olur. Yıldızların bazıları uğurlu bazıları ise uğursuz sayılmışlardır. Şairler, başına gelenler ile yıldız arasında ilgi kurarlar.³⁰⁰ Şair aşağıdaki beyitte; yıldız kaymasını göz önüne getirmektedir. Sema yıldızlarının sevgilinin güzelliğini seyretmek için yere indiğini; kaydığını söyleyerek hüsn-i ta’lil sanatı yapmıştır.

Seni seyr eylemek içün gūyā

Yere inmiş idi **nücūm**-ı semā

M.143/10.

Şair aşağıdaki beyitte; arzu ve isteğinin çokluğunu necme (yıldızlara) benzetmiştir.

Temāsaā eyledim bu k̄ubbeniñ naqş u nigārın ben

Benim **necm**-i üm̄idim mihr ü mähından da parlağdır

K1.58/1.

³⁰⁰ Demirkazık, a.g.e., s. 292.

2.2.4.8.3. Gezegenler

Kamer (Ay), Utarit (Merkür), Zühre (Venüs), Şems (Güneş), Mirrîh (Mars), Müşterî (Jüpiter) ve Zuhâl (Satürn) seba-i seyyâre olarak da adlandırılan bu yedi gezegen; klasik Türk şiirinde çeşitli hayallere ve benzetmelere konu olmuştur. Bu gezegenler içerisinde klasik Türk edebiyatında şiirlere en çok konu olan gezegenler ise güneş ve aydır. Büyüklükleri, parlaklıkları vb. özellikleri ile ele alınmışlardır.

Güneş; transkripsiyonu yapılan metinde yer alan şiirlerde genel itibari ile yine “*güneş*” ve “*mihr*” kelimeleri ile ele alınmıştır. **Ay** ise metinde yer alan şiirlerde daha çok “*kamer*” ve “*mah*” kelimeleri ile ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte şair; mihr (güneş) ve mahı (ay) büyüklükleri ile ele almıştır. İçindeki arzu ve isteğin çokluğunu anlatmak amacıyla “*necm-i ümid*” ifadesine yer vermiştir. İçindeki arzu ve isteğin çokluğunu yıldızlara benzeterek bu isteğin, arzusunun çokluğunun ve büyüklüğünün mihr (güneş) ve mâhdan (Ay) bile daha büyük olduğunu söylemektedir.

Temâşâ eyledim bu kubbenniñ naşş u nigârın ben

Benim necm-i ümîdim **mihr** ü **mâh**ından da parlaktır

K1.58/1.

Şair bu beyitte; mâhı (ay) benzetilen olarak kullanmıştır. Sevgiliyi; güzelliği ve tenin parlaklığından dolayı mâha benzetmiştir. Şair; bîçare olarak nitelendirdiği kendisini, ondan yüz çeviren sevgilisine, yüz çevirdiğinde onu göremediğinden nûrundan parlaklığından uzak kalarak karanlıkta kaldığını acı çektiğini belirtmektedir.

Dil bilmeyerek ‘aşkıña düşdi eyvâh

Üftâdeñi zulmetde bırakma ey **mâh**

Müstağrak-ı nûr olmadayım bakdıkça

Nûrum seni nûrdan mı yaratdı Allah

N.59.

Şair; sevgilinin yüzünün çok güzel ve parlak olması sebebiyle mihre (güneşe) benzetmiştir. Mihr, bu beyitte benzetilen olarak kullanılmıştır.

Cemāliñ **mihre** beñzer mi o volķān
 Seniñ māhiyetiñse cān u cānān
 Şaçılsun saçlarıñdan nūkhēt-i cān
 Uyu ey mūnis-i ķalb-i ħazīnim
 Ħayātımsın benim teni güzīnim

Muh.63/4.

Şair; bu beyti Balıkesir mutasarrıfı Ömer Ali Bey'e yazmıştır. Onu övmek amacıyla güzelliğinin nuruna eş yok, sen varsın onun için güneş yok diyerek hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır. Bu beyitte güneş, gezegen olarak ele alınmıştır.

Envār-ı leṭāfetiñde eş yok
 Sen varsıñ anıñ için **güneş** yok

M.84/10.

Bu beyitte şair; Göksu akarsuyundan bahsedilmektedir. Eskiden çok güzel ıslıl ıslıl olup, coşkulu bir şekilde akan bu akarsuyun, eski halinin güzel olması sebebiyle maha benzeten şair, bu akarsuyun eski halinden geriye eser kalmadığından söz etmektedir.

Nerede söyle **māh**-ı tābāniñ
 Söndü mi şu' le-i şeb-i tāniñ

M.143/13.

Şair beyitte; bahsettiği kişinin yaradılışının, tabiatının güzelliğini ve zekâsının parlaklığını güneşe benzetmiştir.

Rūşeni-i zekā vü fıtratda
 Varsa ancak **güneş** cemāliñdir

M.148/9.

Şair bu beyitte; bulunduğu yerin kuytu bir yer olduğunu bu yüzden de güneş ışığından mahrum kaldığını söylemiştir. Burada güneş hem gerçek anlamında hem de benzetilen olarak kullanılmıştır. Şair; sevgiliyi de güzelliği sebebi ile güneşe benzeterek ondan uzakta olduğu anlarda bile gönlünde ona olan sevgisinin hiç bitmediğini sabah akşam onu düşündükçe huzur bulduğunu belirtmiştir. Nasıl ki güneş doğduğunda etraf aydınlanıp karanlık yok oluyorsa, sevgili de âşık için güneş gibi olduğundan onun içine ferahlık vermektedir.

Olduğum mevki' **güneş** görmezdi kuytu bir mekân

Sen toğardıñ yâr-ı cânım şubhu şâma bakmadan

M.142/9.

Şair bu beyitte; “hilâfetin parlak ayı” ifadesine yer vererek dönemin sultanını gücü, kudreti ve güzelliği ile aya benzetmiştir. Ay benzetilen olarak ele alınmıştır.

Böyle ider elķâbıñı ârâyiş-i devrân

Sükkân-ı felek ey **mah**-ı garrâ-yı hilâfet

K.201/4.

2.2.4.9. Değerli Taşlar

Dünya milletleri arasında kültürel olarak önemli bir yere sahip olan taşlarla ilgili olarak; *tapınma, sihir, büyü, tılsım, bereket, uğur, şifa, ilaç, çocuk doğurmak* vb. gibi çeşitli inanç ve âdetler olduğu bilinmektedir.³⁰¹ Klasik Türk edebiyatında şekli, rengi, büyüklük veya küçüklüğü vb. özellikleri ile ele alınmıştır. Kimi zaman da bu özellikler çerçevesinde benzetme unsuru olarak ele alınmıştır.

2.2.4.9.1. Elmâs

Aslı Yunanca azâmis olan elmas; sert çelik anlamına gelmektedir. Dilimizde genellikle kıymetli taş anlamında kullanılan elmâs, klasik Türk şiirinde sert çelik, keskin kılıç

³⁰¹ Semih Yeşilbağ, “*Muhibbî Dîvânı'nda Değerli Taşlar*”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2019, S. 22., s. 690.

anlamlarında da kullanılmıştır. Aslı kömürdür. Renksiz, saydam, sarı, kül rengi, kırmızı ve yeşil olmak üzere çeşitleri bulunmaktadır. Klasik Türk edebiyatında elmas; âşîğın gözyaşları, kadeh, sevgilinin gamzesi, kılıç ve hançerle ilgili benzetmelerde kullanılmıştır.³⁰² Hafız Yusuf Bey'in emekli olduktan sonra İstanbul Kapalı Çarşı'da bir naturacılık (cam elmasçılığı) dükkânı açtığını daha önceden de belirtmiştik.³⁰³ Ahmet Kahraman Bey ile yapmış olduğumuz röportajda belirttiğine göre; Hafız Yusuf Bey cam kesmek için elması tazeleyen bir aleti yapacak kadar yeteneklidir. Ahmet Bey, Hafız Yusuf Bey'in kimi zaman kendisini ziyarete gelenlere yapmış olduğu bu cam elmaslardan hediye ettiğini söylemektedir.

Şair aşağıdaki beyitte; bir kısım yakutun elmas parçasına dönüşerek tabiatın bereketi, bolluğu ile güllere çiğ saçtığından bahsetmektedir. Şair burada doğa unsuru olan “şebnemi” çiğ tanelerini güllerin üzerinde parlaması sebebiyle elmas ve yakut gibi değerli taşlara benzetmiştir. Beytin genelinde elmas ve yakut parlaklığı ile ele alınmıştır.

Rîze-i **elmâsa** döndi şafha-yı yâkûtda

Eyleyüp feyz-i tabî'ât güllere şebnem nişâr

K.5/13.

2.2.4.9.2.Yâkût

Kırmızı, sarı ve gök renkli olur. Ateşe dayanıklıdır. Bütün taşlardan ağırdır. Elektiriği bir iki saat muhafaza ettiğine, boğaza asıldığında tâuna (veba) vesveseye karşı faydalı olduğuna, emildiğinde harareti kestiğine ve kışın suya atıldığında suyun donmasına engel olduğuna inanılır.³⁰⁴ Yâkutun en makbul olan rengi kırmızı olanıdır. Sevgilinin kırmızı dudağı için bir benzetme ögesi olarak şiirlerde sıklıkla bu benzetme unsuruna yer verilir.

³⁰²Yeşilbağ, a.g.e., s. 698-699.

³⁰³ Bilgi, a.g.e., s.188.

³⁰⁴ Yeşilbağ, a.g.e. , s. 706.

Aşağıdaki beyitte şair “mah-cebin”; ay alınlı tabiri ile sevgiliden bahsetmektedir. Klasik Türk edebiyatında sevgilinin saçları genel itibariyle karışık, dağınık ve perişan haldedir. Şair, muhabbet bahçesinde sevgilinin o dağınık ve perişan saçlarının açıldığından bahsetmektedir. Güzelliği ile âşıklarını perişan eden sevgilinin, yüzünün parlaklığını elmas ve yakut gibi değerli taşlara benzetmiştir. Sevgilinin yüzündeki teri çiğ tanelerine benzeterek elmas ve yakut gibi parladığını belirtmiştir.

Bağ kākülüne mäh-cebiniñ de perişān
 Gülzār-ı muḥabetde yine sünbül açılmış
 Elmās mıdır safḥa-yı yākutda yoḫsa
 Ruḥsār-ı ‘araḫrız ki şebnem mi şaçılmış

R.128.

Aşağıdaki beyitte şair; yüz bin askerın zarar gördüğü bir olaydan bahsederek onlara zarar verenlerin yerinin cehennem olduğunu ancak buranın onlara uygun olduğunu belirtmiştir. Şair, “ateş-i kahr”; üzüntü ateşinden bahsederek ateşi kırmızı rengi ile yakuta benzetmiştir. Beyitte genel olarak yakudu kırmızı rengi ile ele almıştır.

Yatağıñ olsa be-cādur cehenneminiñ ḫabağı
 Ki yākuduñ ateş-i ḫahr gele şad hezār ecnād

K1.290/11.

2.2.5. Hastalıklar

Klasik edebiyatta, din, tasavvuf, aşk vb. gibi konuların yanında hastalık ve sağlıkla ilgili unsurlara da yer verilmiştir. Şairler, yaşadıkları dönemin gelenek ve göreneklerini, o dönemdeki giyim-kuşam, yiyecek-içecek vb. gibi konulara şiirlerinde yer verirken hastalıklar hakkında da kimi zaman bilgi vermiş kimi zaman da hastalık isimlerini de kullanarak bunları birer benzetme unsuru olarak şiirlerine yansıtmışlardır. Bazen de bu konu hakkındaki tecrübelerini aktarmışlardır. Hafız Yusuf Cemil Ararat da şiirlerinde hastalık konusunu işlemiştir. Metinde hastalık isimlerinden biri olan *tâun* (*veba*)ya yer vermiştir (K1.161/1). Bunun dışında şiirlerinde hastalığı genel olarak da ele almıştır.

Hafız Yusuf Bey, aşağıdaki şiiri yakın dostu olan Mehmet Âkif Ersoy'un damadı 'Ömer Rıza için yazmıştır. Şiirin başlangıcında hastane ziyaretimde diye not düşmüştür. Şiirde; size gelmiş olan hastalığın sıhhati için şifa niyazımız, çünkü siz içimizdeki insanların en hayırlısıdır. İlahımız sana şifa versin çünkü tabib O'dur. Mü'min kavmimizin kalplerine şifa versin demektir. Şair, şiire hastalığı hem gerçek anlamda ele almış hem de dinden uzaklaşmayı bir hastalık olarak değerlendirmiş ve onlar için de dua istemiştir.

Şifâ'uke sıhhatü'l-marağ li-ğadem
 Li enneke künte hayrü'n-nâsı fînâ
 Şifâke âlihunâ vehüve't-Tabîbu
 Liyeşfi şuduru kavmi mü'mininâ

K1.134.

Hafız Yusuf Bey, yaşamının son zamanlarında gözlerinden rahatsızlanmıştır. Gözlerinde katarakt ortaya çıkmıştır. Bir gözü kataraktan ameliyat edilmiştir. Şair çok okuyup yazdığı için sürekli yazılarla meşgul olduğundan dolayı artık yazılara tahammül edemez hale gelmiştir. Arapça mektubunda (Ne.79) bu durumdan bahsetmektedir. Yazılara tahammül edemeyecek duruma geldiğinden dolayı gözlerini koruması için doktorunun ona tavsiyede bulunduğunu belirtmiştir. Dileğinin yanına gelecek olan kişinin belirlenen vakitte oraya gelmesidir. Şair, burada da hastalığı genel olarak ele alıp, gerçek anlamında kullanmıştır.

2.2.5.1. Hastalık İsimleri

2.2.5.1.1. Tâun (Veba)

Sözlükte “yaralamak, ayıplamak, kusurlu görmek” anlamlarındaki ta'n kökünden türeyen tâun bazı dilcilere göre bulaşıp yayılan her hastalığın adıdır.³⁰⁵Tâun, bulaşıcı ve öldürücü bir hastalıktır. Veba mikrobu taşıyan farelerin pireleri tarafından insana

³⁰⁵ Nükhet Varlık, “Tâun”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, C. 40, s. 175.

bulaşır. Bunun nedeni ise pisliktir. Pis ve güneş girmeyen yerler veba için en uygun ortamlardır.³⁰⁶

Hastalık, mikrop kapıldıktan 2-8 gün içerisinde kendini gösterir. Hastada aniden başlayan baş ve sırt ağrıları, ateş, titreme, kusma, nefes darlığı, halsizlik, deri lekeleri, burun kanaması, kan tükürme, kasık ağrıları ve devamlı dalgınlık görülür. Eskiden insanların korkulu rüyası olan ve birçok insanın ölümüne sebebiyet veren veba; günümüzde geliştirilen ilaçlarla kontrol altına alınmış bir hastalıktır.³⁰⁷Aşağıdaki beyitte şair; tâunu gerçek anlamında kullanmıştır. Birinin ölümüne tarih düşmüştür. Bu kişi önde gelen övülmüş kişilerdendir. Şair, vebanın Bağdâd'a yayılarak burayı perişan ettiğini belirtmiştir.

Bâgdâd'ı ħarâb eyledi **tâ'un**

Ķurbânından faħr-ı fuħûli

K1.161/1.

2.2.6. Sosyal Hayat

Her toplumun kendine ait bir kültürü vardır. Toplumda meydana gelen sosyal, siyasal ve ekonomik alanda yaşanan değişim ve gelişmeler insanları etkilemiştir. Yaşanılan toplumun âdet, gelenek, görenek vb. unsurları kültürün oluşmasında önem arz etmiştir. Kültür toplumların hayat tarzını ortaya koymaktadır.

Toplumların kültürlerine bağlı olarak da giyim-kuşam, kullanılan araç-gereçler, yemekler vb. unsurlarda da farklılıklar oluşmuştur. Şairler, yaşadıkları toplumun zihnî yapısından etkilenmektedirler. Yaşadıkları coğrafya, inançlar, âdet, gelenek ve görenekler, meydana gelen sosyal, siyasal, ekonomik alandaki yenilik ve değişimlerden etkilenen şairler bunları şiirlerine de yansıtmışlardır.

³⁰⁶ Demirkazık, a.g.e., s. 211.

³⁰⁷ Demirkazık, a.g.e., s. 211.

2.2.6.1. Mûsikî

Mûsikî (mûzik) kelimesinin kaynağı hakkında farklı görüşler arasında en yaygın olanı Latince musicaya dayandığını ileri süren görüştür. Eski Yunanca'daki mousikeden (mousa) geldiği kabul edilen musicanın kökü ise mûz (muse) kelimesidir. Terim birçok milletin dilinde Latince'sine benzer kelimelerle karşılanmış, Arapçada mûsikâ, Türkçe ve Farsça'da mûsikî olarak seslendirilmiştir. Mûsikî'nin tarih boyunca birçok tanımı yapılmıştır.³⁰⁸

Mûsikî; çıkardığımız seslerin ölçülü bir zamanda bir usulün düzenine uyarak hareker edip belirli bir yerde karar kılıp durması ve işitme gücümüze zevk vermesi demektir.³⁰⁹ Yaşanılan toplumda meydana gelen toplumsal ve tarihsel gelişmeler sonucunda her toplumun kendine has bir kültürü olmuştur. Müzik de insanların buldukları coğrafyalara, her birinin edindiği tecrübeler ve sergiledikleri davranışlara göre farklılık ve çeşitlilik göstermiştir.

Şair, aşağıdaki şiirde hayatın önemli bir parçası haline gelen mûsikiye ve mûsikeye ait olan terimlere yer vermiştir. Şiirde geçen mûsikiye ait terimler; *nağme*, *pes* ve *Acem makamı*dır. Nağme; güzel, uyumlu ses, ezgi, melodi gibi anlamlara gelmektedir. Pes ses; bu ses göğüs sesi olarak da geçmektedir. Yavaş sesle söylenen, kulağa kalın titreşimlerle ulaşan seslere pes ses denir. Acem makamı; Türk mûsikisinde bir perde ve birleşik makamın adıdır.³¹⁰ Şair, şiiri yazdığı kişi için sesleri çırpınıp hırpalamadan çıkardığını, sesinin üslûbunun güzelliğinden bahsetmiştir. Zor bir makam olan acem makamına çıksa bile yavaş sesle söylediği şarkılardaki üslûbunun güzelliğinin ayrı olduğunu belirtmiştir.

³⁰⁸ Nuri Özcan & Yalçın Çetinkaya, "Mûsikî", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 31, s. 261.

³⁰⁹ Özcan & Çetinkaya, a.g.e.,s. 261.

³¹⁰ Cinuçen Tanrıkorur, "Acem", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988, C. 1, s. 321.

Çırpınıp hırpalamaz **nağmeleri**
Mûsikî hüsni edâsı sesiniñ

‘**Acemiñ** de dikine çıkısa bile
Başkadır hüsni edâsı **pesiniñ**

Kı.121.

Şair bu beyitte; mûsikîye ait bir unsur olan nağmeye yer vermiştir. Gül ile bülbül münasebetine değinerek; bülbülün, gül bahçesinde sevgiliyi gördüğü zamanları hatırlayarak ayrılık acısıyla ağlayıp inlediğinden behsederek ne acı nağmeler icad ediyorsun demiştir.

Gülşende neden hârîñla feryâd idiyorsun
Bülbül ne yazık **nağmeler** icâd idiyorsun
Vuşlatla geçen demleri mi yâd idiyorsun
Bülbül ne yazık nağmeler icâd idiyorsun

R.123.

2.2.6.1.1. Mûsikî Aletleri

2.2.6.1.1.1. Ney

Farsçada kâmiş anlamına gelen “nây” kelimesi, Türkçeye de bu anlamıyla geçerek zamanla “ney” kelimesine dönüşmüştür. Ney üfleyen kişiye; “nâyî” veya “neyzen” denilmiştir.³¹¹ Ney; kâmiştan yapılmış, bir arşın (yaklaşık 60 cm) uzunluğunda, özellikle Mevlevîler arasında çok itibar gören bir sazdır.³¹² Tasavvufta “ney” birtakım merhalelerden geçmiş olgunlaşmış olan insanın yani “insan-ı kâmil”in sembolüdür. Ney; aşk derdini anlatmaktadır.

³¹¹ Muhammet Sevinç, “Klasik Türk Mûsikîsi’nin Temel Sazlarından Neyde Basit Göçürme (Şed) Teknikleri”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Aralık 2017, C. 6, s. 614.

³¹² Demirkazık, a.g.e., s. 222.

Mevlânâ; berzâh âleminde Allah'ın insanlara ; “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” diye sorduğunda, insanların; “*Evet*” diye cevap vermelerine rağmen daha sonra bunu unutmasını ve farkında olmadan asıl yurduna ve yaratıcısı ile buluşmaya özlem duymasını, sazlıktaki neyin koparılıp içinin boşaltılmasına, böylece diğer neylerden ve asıl yurdu olan sazlıktan ayrı düşmesine benzetmiştir.³¹³ Hafız Yusuf Bey, aşağıdaki beyitte; şair Neyzen Tevfik'in ölümünü ifade ederken ney susmuş, Neyzen susmuş diyerek tarih düşürmüştür.

Neyzen Tevfik Kolaylı'nın; çocukluk ve gençlik yıllarından itibaren neye merakı vardır. Çocukluk yıllarında kendisi düdükler yapıp çalarak çocukları etrafında toplamıştır. Zamanla ney üflemede usta hale gelmesi sebebiyle kendisine “Neyzen” lakabı takılmıştır. Şair; Neyzen Tevfik'in bu yönünü ele alarak ölümünü belirtirken ney ve neyzen ile bağlantı kurmuştur. Gönül ateşinin âşıkları yaktığını, Neyzen Tevfik'in ölümü ile birlikte çok sevdiği neyin de o neyi üfleyen Neyzen'in de artık sustuğunu belirtmiştir.

Sûz-ı dil 'uşşâkı itdi sûz-nâk

Çaldı **ney** hâmuş, Neyzen şuşdı âh

K1.132/1.

2.2.7. Mekânlar (Yerler)

Metinde geçen ülke ve şehir isimleri; *Türkiye, İspanya, Rusya, İsrail, Filistin, İstanbul, İzmir, Ankara, Kudüs, Sıfahan, Ken'an İli, Bağdad* vb. şeklindedir. Dîvânda adı geçen semt ve yerler; *Bâyezid Merkez Kıraathanesi, Sarıyer, Beşiktaş, Kanlıca, Erenköy, Göksu, Çengelköy, Kadıköy İskelesi, Harem İskelesi, Bağ-ı İrem,* vb.dir.

³¹³ Sevinç, a.g.e., s. 616.

2.2.7.1. Ülkeler

2.2.7.1.1. Türkiye, İspanya, Rusya, İsrail

Her ülke siyasi mecrada farklı bir politika izlemektedir. İzlemiş oldukları politikalar bazen yapıcı bazen ise yıkıcı olmuştur. Siyasi mecrada alınan kararlar birçok ülkeyi olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Şair, aşağıdaki şiirde Türkiye, İspanya, Rusya, İsrail ülkelerinden bahsederek bu ülkelerin yaşanılan olaylar karşısında nasıl bir tavır sergiledikleri üzerinde durmuştur. Şiirde bahsedilen gizli bir kuvveti, yıkıcı bir politika izleyen ülkeler karşısında can almakla görevli olan Azrail'e benzetmiştir.

Tārūmār itdi nizām-ı ‘ālemi hālā nihān

Türkiye, İspanya, Rusya, sâḥa-yı bî-kîl olur

Öyle müdhişdir ki mebnâsı bu gizli kuvvetiñ

Hangi **İsrâ’il** baş[ın] kaldırsa ‘Azrâ’ il olur

Kı.40.

2.2.7.1.2. Filistin

Filistin; 15 Kasım 1988’de Cezayir’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Çin, Rusya, Hindistan ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu yüzden fazla ülke tarafından tanınmaktadır. Filistin, Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğu’nun Arap coğrafyasındaki topraklarının paylaşımı mücadelesiyle gündeme gelen İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar savaştan güçler arasında stratejik hesaplara konu olup 1948’de İngiltere’yi Ortadoğu’dan çıkartmayı hedefleyen ABD ve Sovyetler Birliği’nin desteklediği İsrail devletinin kurulmasıyla günümüze kadar devam eden bir dizi trajik gelişme ile karşımıza çıkmaktadır.³¹⁴

³¹⁴ N. Neşe Kemiksiz, “Filistin Sorunu”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 2016, C. 11, S. 1; 29.05.2020 tarihinde http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu21makale/nese_kemiksiz.pdf adresinden erişilmiştir.

Aşağıdaki şiirde şair; Yahudilerin Filistin’de yapmış olduğu zulme dikkat çekmektedir. Devletin ileri gelenlerinden birilerinin Filistin’de kurulan masonlara ait kurula saptığını bu yönde onları destekleyerek zulme ortak olduklarını ve masonların etkisi altında kaldıklarını belirtmiştir.

Biz yapmadık zulmı anlar yaptılar

Yahūdīler bizi bizden şapdılar

Filistin’de kuruluna şapdılar

‘Uḳalāmız maşonlara şapdılar

Başımız geçdi maşon külâhına

T.203/8.

2.2.7.2. Şehirler

2.2.7.2.1. İstanbul

Osmanlı Devleti’nin asırlar boyunca başşehri olmuştur. Dersaadet, İslâmbol, Konstantin, Konstantiniyye, Kostantini, Sıtanbul vb. gibi isimlerle zikredilmiştir. Ticaret ve ilim merkezi, cennet misali güzelliğiyle, suyunun letafeti ve güzellerinin benzerliğiyle şiirlerde ele alınmıştır.³¹⁵ Aşağıdaki beyitte şair; İzmir’in ve İstanbul’un tüccarları tarafından tanınan itibar edilen Ahmed Bey’den bahsetmiştir.

İzmir’iñ, **İstanbul**’uñ tüccârı hep

İ‘tibâr eyler idi bu hâzrete

K1.18.

2.2.7.2.2. İzmir

Türkiye’nin en kalabalık üçüncü şehri olan İzmir, tarihi, doğal ve kültürel güzelliklerinin yanı sıra liman kenti olması özelliğiyle de önemli bir ticaret merkezi

³¹⁵ Yeniterzi, a.g.e. , s. 317.

olarak şiiirlere konu olmuştur. Aşağıdaki şiirde İzmir, ticaret merkezlerinden biri olarak ele alınmıştır.

İzmir'in, İstanbul'un tüccarı hep
İ' tibâr eyler idi bu hâzrete

K1.18.

Aşağıdaki beyitte şair; İzmir'e yapmış olduğu gezide İzmir'in önemli tarihî eserlerinden olan Efes Harabeleri'nden bahsetmektedir.

Geçen de İzmir'e gittim didim biraz gezeyim
Şu gam hücumını pâ-mâl-ı seyr idüp ezeyim

M.220/1.

2.2.7.2.3. Ankara

Ankara; Türkiye'nin başkentidir. En kalabalık şehirler arasında ikinci sırada yer almaktadır. Şehrin ekonomik etkinliği büyük oranda ticaret ve sanayiye dayalıdır. Şiiirlerde iklimi, coğrafi konumu, güzellikleri vb. şeklinde ele alınmıştır. Şair aşağıdaki beyitte; Ankara'yı konumu itibari ile ele almıştır. Sürekli gezen yakın bir arkadaşının dinlenmek için kendisinin de o anda bulunduğu yer olan Ankara'ya geldiğinden bahsetmektedir.

Sefîne-i teni çekmek için biraz qaraya
Bizim diyârımıza geldi ya' nî Anqara'ya

M.119/3.

2.2.7.2.4. Kudüs

Kudüs, edebiyatımızda oldukça önemli kentlerden biri olarak kabul edilmiştir. Kudüs, çoğu zaman Mescid-i Aksâ ile şiirlerde ele alınmıştır. Klasik Türk şiirinin başlıca kaynakları arasında Kur'an-ı Kerim de yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'in İsrâ suresinin birinci ayetinde; “Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim

diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlarından münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir" buyrulmaktadır. Bu ayetten anlaşıldığı üzere Kudüs, Allah'ın çevresini mübarek kıldığı ve Hz. Muhammed'in İsrâ mucizesini gerçekleştirdiği yerdir.³¹⁶

Kudüs'ün İslam inancındaki önemi ise ilk kıblegâhın buraya dönük olmasıdır. Kudüs'ün Hz. Ömer tarafından fethedilmesi, Bilal-i Habeşî'nin burada ezan okuması, Miraç hadisesinin burada gerçekleşmesi gibi sebeplerden dolayı Kudüs Müslümanlar için son derece önemli bir yer olmuştur. Üç ilahi din tarafından kutsal sayılan Kudüs tarih boyunca birçok devlet tarafından fethedilmeye çalışılmıştır. Yahudilerin inancına göre cennetin burada kurulacak olması ve Süleyman Mabedi'nin burada olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Bunların dışında Yahudiler hac ibadetlerini ve Allah'a yakarışlarını burada yaparlar.³¹⁷ Bugün İsrail, bu toprakların başkenti olduğunu iddia etmektedir.

Aşağıdaki bentte şair; talihsiz sultanım diyerek Sultan Abdülhamid'e seslenmektedir. Sultan Abdülhamid'in devletin başından gittikten sonra devlette bir çöküş ve dağılma olduğunu söylemiştir. Yahudilerin, Kudüs topraklarında bayram yaptıklarından bahsederek bu yüzden bizi affetme cezamız büyük bir beladır demiştir. Müslümanlar tarafından büyük önem arz eden Kudüs'te Yahudiler tarafından bayram yapılmasından dolayı artık Allah'a sığınacak, Allah'tan bir şey isteyecek yüzümüz kalmadı diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.

Ey tâli‘ siz sulţânım Adü'l-ĥamîd
 İnķırâz oldu senden şoñra pedîd
 Yahûdîler **Ķudüs**'de yapıdılar ‘îd
 Bizi ‘ afv eyleme cezâmız şedîd
 Yüzümüz ħalmadı Ĥaħħ penâhına

T.203/9.

³¹⁶ Metin Altınova, “Klasik Türk Şairlerinin Dilinden Kudüs ve Mescid-i Aksâ”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2018, C. 2, S. 2, s. 139.

³¹⁷ Altınova, a.g.e. , s. 139-140.

2.2.7.2.5. Sıfâhân (İsfahân)

İsfahân, İsfahân, İspehân, Safâhan ve Sipâhân gibi farklı isimlerle anılan Sıfâhân; Safevîlerin başkentidir. Şiirlerde farklı özellikleri ile ele alınmaktadır. En güzel ve kaliteli sürme Sıfâhân'dan çıkartılır. Şehir İran'ın ordugâhı olarak tanınmıştır. Bu yüzden İspehân ve Sipâhân olarak anılır. Sıfâhân; çok süslü ve mamur olduğu için şehir güzelliğini temsil eder. Bu sebeple “İsfahân nısf-ı cihân” olarak şiirlerde anılır.³¹⁸

Geçmişte Sıfâhân'da yapılmış büyük saraylar ve güzel bahçelerin bulunduğu yere “Çâr-bâğ” denilmiştir. Şehrin Afganlılar tarafından işgali sırasında buralar tahrip edilmiştir.³¹⁹ Aşağıdaki beyitte şair; makamı ve rütbesi yüksek olan gönül ehline buldukları topraklar Sıfâhân mahallesidir demiştir. Şair bu beyitte Sıfâhân şehrini güzelliği ile ele almıştır.

Ne mîr-i zî-şeref hâk-i mekîn-i râh-ı ‘irfânı
Mu‘ allâ rütbe erbâb-ı dile kuhl-ı **Şıfâhân**dır
K.213/5.

2.2.7.2.6. Ken'an İli

Hız. Yakup'un memleketi olan Ken'an, Filistin'de Sayda, Sur dolayları ile Suriye'nin bir bölümünü içine alır. Nuh peygamberin oğullarından veya torunlarından olan “Ken'an” adına izafeten bu ismi almıştır. Edebiyatta “pîr-i Ken'ân” ile Hız. Yakup, “mâh-ı Ken'ân” veya “şâh-ı Kenân” ile de Hız. Yusuf kastedilmiştir.³²⁰ Aşağıdaki beyitte şair, “mâh-ı Ken'ân” diyerek Hız. Yusuf'u kastetmektedir. Hız. Yusuf, göz alıcı güzelliği ile tanınmaktadır. Ona güzelliklerden sadece bir kısmı verilmiştir. Güzelliğin tamamı ise Hız. Muhammed'e verilmiştir.

³¹⁸ Yeniterzi, a.g.e. , s. 317.

³¹⁹ Yeniterzi, a.g.e., s. 317.

³²⁰ Yeniterzi, a.g.e., s. 319.

Olunsa devlet-i hüsnüñle nisbet **māhı Kenān'ın**
Veliyy-i 'ahd-ı şānī-i selātin-i melāhatdır

Mü.187.

2.2.7.2.7. Bağdād (Darü's-selâm)

Irak'ın en büyük şehri ve başkentidir. Klasik şiirde pek çok özelliğiyle ele alınmıştır. Şehrin diğer isimleri; Dârü's-selâm, Medînetü's-selâm ve Behişt-âbâd'dır.³²¹ Bunun dışında Bağdat için "Cennet-âbâd" da denilmektedir. Abdullah Aydın'ın "Şair Tezkirelerine Göre Osmanlı'nın Unvanlı Şehirleri" adlı çalışmasında; şair tezkirelerinde bazı Osmanlı şehirlerine değişik unvanlar verildiği belirtilmiştir. Osmanlı şehirlerinden birisi de Bağdat'tır. Çalışmada Bağdat için de değişik unvanların kullanıldığı belirtilmektedir. Çalışmada Bağdat'a verilen "*Behişt-âbâd*" ve "*Cennet-âbâd*" unvanlarının verilme sebebi şu şekilde açıklanmaktadır; "...asıl imlası Bağdād olduğu için bu kelimeyle seci oluşturarak çoğu zaman "*behişt-âbâd*" veya şehrin cennete benzetilmesi sebebiyle "*cennet-âbâd*" şeklinde unvanlar kullanılmıştır.³²²

Önemli bir kültür ve İslam şehirlerinden biri olan Bağdād, Müslüman ulusunun yaşayıp öldüğü ve önemli kişilerin gömülü olduğu kutsal bir yer olarak kabul edilmiştir. Aşağıdaki şiirde şair; Bâğdad'ta tâun (veba) salgının meydana geldiğini ve şehirdekileri perişan ettiğinden bahsetmektedir.

Bâğdād'ı harâb eyledi tâ' un

Ḳurbânından fahr-ı fuḫûli

K1.161/1.

Aşağıdaki beyitte şair; âşıklar için uzak bir yer olmadığını söylemiştir. Âşık nereye giderse gitsin sevgili onunladır. Bâğdad âşık gibi olmayan gayrılarına uzaktır. Gönlün Bâğdad'da kalması sebebiyle âşık için her adım attığında Bâğdad ortaya çıkmaktadır. Âşık sevgiliye kavuşmak için her türlü zorluğa katlanır, hiçbir şey ona zor gelmez.

³²¹ Yeniterzi, a.g.e., s. 306.

³²² Abdullah Aydın, "Şair Tezkirelerine Göre Osmanlı'nın Unvanlı Şehirleri", **Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi**, Güz 2017, S.7, s. 38.

Düşünsün ğayrılar ben ‘ aşıkım bence ırak olmaz
Ki ‘ azm itdiñ de her hatvemde bir **Bağdad** olur peyda

G.235/2.

2.2.7.3. Semtler, İlçeler ve Diğer Yerler

2.2.7.3.1. Bâyezid Merkez Kırathanesi

Osmanlı zamanında kırathaneler, çeşitli meselelerin görüşüldüğü tartışıldığı problemlere çözümler bulunduğu yerlerdir. Kahvehane ve kırathaneler Osmanlı toplumunun hayatını büyük ölçüde dönüştürmüştür. İçinde bulunduğu unsurlar ile Türk halk kültürünün gelişmesine özellikle âşıklık geleneğinin büyük halk kitleleri ile buluşmasına katkı sağlamıştır. Kırathaneler, kahvehanelerde aylak ve başıboş takımın bulunduğu gereksiz bir yer imajını değiştirmek amacıyla oluşturulmuş bir kültürdür. Buralarda okuma yazma bilen bir kişi kitap kıraat (okuma) etmesi ile diğer müşterilerin onu dinlemesi sonucunda eğitici ve öğretici yönü ile önemli kültür merkezleri olarak görülmüştür.³²³

Bâyezid Merkez Kırathanesi de önemli kültür merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu kırathane, Osmanlı'nın son, Türkiye'nin ise ilk yıllarında şair, yazar ve akademisyenlerin buluşma noktası olarak ünlenmiştir. Aşağıdaki beyti Hafız Yusuf Bey; Sivas'ta tanışmış olduğu şair Galib Bey için yazmıştır. Hafız Yusuf Bey, intihar eden şair Galib Bey'in, vefat haberini ona bir mektupla ileten Sâmî' Bey'e cevap vererek, Galib Bey'in ölümü üzerine bu tarihi düşürmüştür. Şair Galib Bey ile sık sık bu kırathanede görüşen sohbet eden Hafız Yusuf Bey şairin ölümüne tarih düşürürken özellikle Bâyezid Merkez Kırathanesi'ni zikretmiştir. Bu beyitte Bâyezid Merkez Kırathanesi bir kültür merkezi olarak ele alınmıştır.

³²³ Doğukan Bozkurt, *Kahve ve Kahvehanenin Tarihi*, Akademik Tarih Aylık Blog Dergisi, Yüksek Lisans Tez, İstanbul, 2019, s. 4-7; 30.05.2020 tarihinde <https://www.akademiktarihtr.com/wp-content/uploads/2019/02/Osman%c4%b1da-Kahve-ve-Kahvehanenin-Tarihi.pdf> adresinden erişilmiştir.

Ġalib'in oldu beş on gün lānesi
Bāyezid Merkez Kırā'at-hānesi

6 Mayıs 322

Rebi' ü'l-evvel 324

M.27.

2.2.7.3.2. Sarıyer

İstanbul'un bir ilçesi olan Sarıyer ismi sırasıyla; *Simas*, *Skletrinas*, *Mezarburnu*, *Altıyer*, *Sarıyar* ve son olarak *Sarıyer* olmuştur. Sarıyer'in ilk ismi olarak kabul edilen *Simas*; *Kutsal Ana*, *Kutlu Su* vb. olarak da geçmektedir. Sarıyer ismi ile ilgili çeşitli rivayetler yer almaktadır: İlk rivayete göre ilçede yıllarca altın ve bakır madeni çıkarıldığı için sarı renkte yarlar oluşmuştur. Bu yüzden ilçenin ismi önce "Sarıyar" daha sonra ise "Sarıyer" olmuştur. Diğer bir rivayete göre burada "Sarıbaba" isimli yatan birinden dolayı ilçe bu ismi almıştır.³²⁴

Tarihi ve doğal güzellikleri açısından zengin bir yer olan Sarıyer; geçmişten günümüze kadar orman varlığı ve su kaynakları bakımından da önem taşımıştır. Şiirlerde de genellikle tarihi ve doğal güzelliklerine yer verilmiştir. Şair, Sarıyer'i yakın dostu Süleyman Süleymangil'in mesleğini icra ettiği yer olması sebebiyle şiirinde ele almıştır.

Şarıyer nerde Beşiktaş nerede

Helva şatmışdın o yollarda yayan

K1.83/3.

³²⁴<https://sariyergazetesi.com/2014/kultur-sanat/sariyerin-ismi-ve-tarihi-hakkinda-merak-edilenler-31054> adresinden 30.05.2020 tarihinde erişilmiştir.

2.2.7.3.3. Beşiktaş

Beşiktaş, İstanbul'un Avrupa kıtasında yer alan ilçelerinden biridir. Doğusunda İstanbul Boğazı, kuzeyinde Sarıyer ilçesi, batısında Şişli ilçesi, güneyinde Beyoğlu ilçesi ile çevrelenmiştir.³²⁵ Beşiktaş, Osmanlı zamanında padişahların dinlenme ve eğlence yeri olarak da bilinmektedir. Şiirlerde sahili, doğal güzellikleri vb. gibi özellikleri ile ele alınmıştır.

Şair aşağıdaki beyti; Vaniköy ve Kuzguncuk'taki mısır yağı fabrikalarının sahibi ve aynı zamanda da yakın dostu olan Süleyman Süleymangil için yazmıştır. O zamanlarda maddi durumu iyi olmayan Süleyman Süleymangil'in bu semtte helva satarak geçimini sağladığını belirtmiştir. Şair, o zamanki koşullarda Sarıyer ve Beşiktaş'ın birbirine uzak olduğuna da dikkat çekmiştir.

Şarıyer nerde **Beşiktaş** nerede

Helva şatmışdın o yollarda yayan

K1.83/3.

2.2.7.3.4. Kanlıca

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında aynı adla anılan koyun gerisinde ve kuzeyinde yer alan Kanlıca semti, kuzeyinde Çubuklu, güneyinde Anadoluhisarı ve doğusunda Kavacık mahalleleri ile komşudur. Osmanlı kaynaklarına göre 15. yüzyılda semte ulaşımın kağrı arabalarıyla sağlanması sebebiyle adı Kağrıca olan semt, zamanla Kanlıca'ya dönüşmüştür.³²⁶ Anadolu yakasının en yeşil semtlerinden biri olan Kanlıca, havası, doğal güzellikleri, körfezi vb. özellikleri ile şiirlere konu olmuştur.

³²⁵ Murat Çağlayan, Beşiktaş'ın 19. Yüzyıldaki Kentsel Dönüşümüne Bir Bakış, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2020, S.5/1, s.34; 30.05.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1208762> adresinden erişilmiştir.

³²⁶ Didem Dizdaroğlu, *Boğaziçi İskele Meydanları-Anadolu Kavağı ve Rumeli Kavağı Meydanlarının Rekreatif Potansiyellerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mayıs 2005, s.85; 30.05.2020 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/47232286-Bogazici-iskele-meydanlarianadolukavagi-ve-rumelikavagi-meydanlarinin-rekreatif-potansiyellerinin-degerlendirilmesi.html> adresinden erişilmiştir.

Aşağıdaki şiirde şair; Kanlıca'nın körfezini ele almıştır. Şair, şiirde Kanlıca'nın körfezinin ve dağı derdini anlattığı kişiler olarak ele almıştır. Körfez ve dağa derdini anlatan şairin derdiyle dertlenip inlediklerini söyleyerek teşhis sanatı yapmıştır.

Bir āhda biñ nāle-i cān-gāhımı diñler
 Ey **Ƙanlıca**'nın bağı yanıķ körfezi iñler
 Gel paylaşalım derd-i dil-i zārı seniñle
 Ey bağı yanıķ ğamlı tağ āhım ile iñler

R.118.

2.2.7.3.5. Erenköy

İstanbul, Kadıköy ilçesindeki mahallenin adıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Erenköy; zengin kesimin, köklü ailelerin oturduğu sayfiye yeri kimliğini korumuştur. Şair aşağıdaki beyitte; mekânı ve mevsimi aynı çatı altında ele almıştır. Sabâ rüzgârı estiği vakit bahar gelmiştir. Çiçekler açılır ve kokuları her yere dağılır. Sabâ rüzgârının diriltici bir özelliği olduğu gibi sevgiliden haber getirme özelliği de bulunmaktadır. Şair, sabâ rüzgârının kendine has salına salına ve eda ile yürüyerek geldiğini söyleyerek teşhis sanatı yapmıştır. Onun gelişi ile birlikte Erenköy'e bahar gelmiştir.

Bahār mevsimi geldi şabā **Erenköyü**'ne
 Bahāra hāş-ı hırāmıñla uğrayınca yine

M.119/1.

2.2.7.3.6. Çengelköy

İstanbul, Üsküdar ilçesi sınırları içerisinde yer alır. Eskiden bu bölgede daha çok meyve ve sebze yetiştirilmiştir. Ayrıca bu bölge geçmişte zenginlerin oturduğu en lüks ve pahalı semtlerden biri olarak bilinmektedir. Şair, bu şiirini Çengelköy sahilhanesinde yazmıştır. Çengelköy'de bir güzele âşık olduğunu söylemektedir. Klasik edebiyatta sevgilinin saçı zülfü siyah renktir, uzun ve dalga dalgadır. Sevgilinin

her bir saç telinde âşıkların gönülleri takılıdır. Şair daha önce belaya bağlı olmayan, esir olmayan gönlünün Çengelköy’de bir güzelin saçında takılı kaldığını belirtmiştir.

Ȧtakıldı dün gice **Çengelköyü**’nde bir zülfe
Belâ-yı kayda giriftâr olmayan gönlüm

Mü.183.

2.2.7.3.7. Kadıköy İskelesi

Hafız Yusuf Bey, İstanbul’un Kadıköy ilçesinde bulunan bu iskelede o dönemde insanların buraya gelerek balık tuttuğundan bahsetmektedir. Hafız Yusuf Bey, denizi ve balık tutmayı çok seven birisidir. Aşağıdaki şiirde balık tutan kişilerden bahsetmektedir. Bu kişilerin balık tutarak mutlu olduğundan belirtmiştir. Kadıköy İskelesi’nin güzelleştiğini denizin yüzünün balık tutacak olanlar için hazır olduğunu belirten şair, bazı dostlara Harem İskelesi’nin uzak kaldığını söylemiştir.

Rûy-ı deryâda şafâ zevkîni âmâde iden
Hep deñiz bankasıdır tutdğı iş rast gelesi
Bir güzelleşdi ki şimdi **Kağıköy İskelesi**
Şapa kaldı nice yârâna Harem İskelesi

N.170.

2.2.7.3.8. Harem İskelesi

Şair Hafız Yusuf Bey, İstanbul Üsküdar’da yer alan Harem İskelesi’ni, Kadıköy İskelesi’nde olduğu gibi yaşadığı dönemde insanların gelip balık tuttuğu yer olarak şiirinde yer vermiştir.

Rūy-ı deryāda şafā zevkını āmāde iden
 Hep deñiz bankasıdır tıtdığı iş rast gelesi
 Bir güzelleşdi ki şimdi Kağıköy İskelesi
 Şapa kaldı nice yārāna **Harem İskelesi**

N.170

2.2.7.3.9. Bâğ-ı İrem

Şeddad isimli padişahın cenneti taklit ederek yaptırdığı efsanevî sahte, yapay cennet bahçesidir. Kur'an'da sözü edilen bir kabilenin veya yerleşim merkezinin adıdır. Klasik Türk şiirinde İrem kelimesi daha ziyade (Bâğ-ı İrem) şekliyle mutluluk verici, mâmur ve gösterişli binaları, evleri vb. yerleri ifade eden bir mazmun olarak kullanılmıştır. Bağları ve rengârenk ağaçları ile İrem bahçeleri baharı temsil eder; ayrıca sevgilinin bulunduğu evi, gezindiği bahçeyi vb. mahalleri tanımlamada kullanılır. Tasavvufta ise insanın gönlü, Tanrı'nın tecelligâhı, Tanrı ile buluşulan yer anlamında kullanılır.³²⁷ Şair şiirde; bâğ-ı İrem'i tasavvufî açıdan ele almıştır. Tanrının tecelligâhı olarak nitelendirmiştir.

Ġarīķ-i hüzn ider şām u seher nālem bütün dehri
 Baña **bâğ-ı İrem** sensin a hūrī ka' r-ı mizāndır

K.213/18.

2.2.8. Yol

2.2.8.1. Demiryolu

2.2.8.1.1. Bağdat Hattı

Osmanlı İmparatorluğu'nda Konya'dan Bağdat'a ulaşmak üzere 1903 yılında yapımına başlanan 1600 km uzunluğundaki demiryolu hattıdır. Zamanın en büyük

³²⁷ Ömer Faruk Harman, "İrem", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, C. 22, s. 443.

altyapı projelerinden biridir. Demiryolunun Almanya tarafından inşa edilmesi İngiltere ve Rusya'yı oldukça rahatsız etmiştir. Bağdat demiryolu imtiyazı Almanlara verilince İngiltere, Basra Körfezi'ne kadar uzanacak demiryolu hattının Almanya'ya Yakındoğu'da üstünlük kazandırmasından ve Hindistan yolunu tehdit etmesinden endişe duymaya başlamıştır. Bu durum İngiltere'nin Bağdat demiryolu hattına itiraz etmesine sebep olmuştur.³²⁸

Rusya ise bu demiryolu hattının Osmanlı Devleti'nin savunma gücünü artıracığı, iktisadi kalkınmasını hızlandıracağı düşüncesi ile karşı çıkmıştır. Fransa'da Alman nüfuzunun Yakındoğu'ya yerleşmesini kendi çıkarları açısından zararlı görmüştür. Böylece Bağdat demiryolu, Osmanlı-Alman ilişkileri boyutunu aşarak uluslararası diplomatik bir sorun haline gelmiştir.

Şair aşağıdaki şiirde Bağdat Hattı'nın yapımı ile İngilizler ve Ruslar'ın bu konudaki rahatsızlıklarına dikkat çekmektedir. Hem demiryolu yapımının Almanlara verilmiş olması hem de güzergâhın İngiltere ve Rusya'nın çıkarlarına ters düşmesi sebebiyle Rusya'nın güzergâhı değiştirmesi ile o zamanda gerçeklerin iç yüzünün anlaşılamadığını belirtmiştir.

Avutdı Ruslar otuz üç sene
Vâkıfdı İngiliz Alman kaşırına
Bağdād hattı ile örüp tentene
Müvecced oldı reḳābete fitne

Zekālar varmadı iktināhına

T.203/4.

³²⁸ İsmail Yıldırım, "Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2002, C.12, S. 1, s. 315.

2.2.9. Tarihî Eserler

Tarihî eserler; geçmiş uygarlıkların yaşantısı, inanışları, kültürleri vb. hakkında bilgi veren kalıntı ve eserlere verilen genel addır. Aşağıdaki şiirde şair, Efes Harabeleri'nden bahsetmektedir. Efes; Menderes Nehri'ne yakın olması sebebiyle tarıma gayet uygun topraklarının bulunması, doğuya açılan büyük ticaret yollarının ağzında yerleşmiş olması hem ilk çağ hem de sonraki dönemlerde önemli bir dini merkez olması özelliğiyle önemli bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. 2015 yılında dünya kültür mirasına alınan Efes kenti, İzmir'in Selçuk kasabası sınırları içerisinde yer almaktadır. Köklü bir geçmişe sahip olan Efes, kültürel mirası içinde barındırarak birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır.³²⁹

Şair aşağıdaki şiirde, İzmir gezisinde Efes Harabeleri'ni de ziyaret ettiğinden bahsetmektedir. Efes Harabeleri'nin güzelliğinden bahseden şair, bu harabelere bakarak insanların ibret almasını istemiştir. Zamanında burada bir hayatın olduğunu, şimdi ise buaranın darmadağın yığınlar hâline geldiğinden bahsetmiştir. Bu yığınlara bakan insanlara ise; bir gün sen de batacaksın izin kalacak diyerek dünyanın geçiciliği üzerinde durmuştur.

Geçen de İzmir'e gitdim didim biraz gezeyim

Şu ğam hücūmını pā-māl-ı seyr idüp ezeyim

M.220/1.

³²⁹ Sıdika Tamtürk & Bayram Bayraktar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Efes Harabeleri'nin İngiltere'ye Götürülmesi Üzerine Bazı Düşünceler, *İzmir Democracy University Social Sciences Journal*, İzmir, 2019, s. 52-53; 29.05.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/751713> adresinden erişilmiştir.

2.2.10. Kişiler

2.2.10.1. Padişahlar

Metinde geçen padişah isimleri şu şekildedir; *Sultan II. Abdülhamid, Osman, Orhan, I.Murat, Yıldırım Bayezit, Çelebi, II. Murat, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, IV. Murat* vb. dir.

2.2.10.1.1. Sultan Abdülhamid

Şair aşağıdaki beyitte Osmanlı'nın otuz dördüncü padişahı olan II. Abdülhamid'ten bahsetmektedir. Hafız Yusuf Bey, II. Abdülhamid için; Cömertliğin ve eli açıklığın kaynağı olarak nitelendirmektedir. Padişahın, şefkatli ve merhametli olması sebebiyle dünyanın kendisine minnettar olduğunu belirtmiştir.

Menba^ç -ı cūd ü sehā Hazret-i **Sulṭān Ḥamīd**

Ki ider ^ç āṭufeti ^ç ālemi ğarḳ-ı şükṛān

G.202/7.

Aşağıdaki bent, “*Şehirler/ Kudüs*” başlığı altında değerlendirilen şiirin aynısıdır. Bu bentte şair; talihsiz sultanım diyerek Sultan Abdülhamid'e seslenmektedir. Sultan Abdülhamid'in devletin başından gittikten sonra devlette bir çöküş ve dağılma olduğunu söylemiştir. Yahudilerin, Kudüs topraklarında bayram yaptıklarından bahsederek bu yüzden bizi affetme cezamız büyük bir beladır demiştir. Müslümanlar tarafından büyük önem arz eden Kudüs'te Yahudiler tarafından bayram yapılmasından dolayı artık Allah'a sığınacak, Allah'tan bir şey isteyecek yüzümüz kalmadı diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.

Ey şalı‘ siz sultānım **Abdü’l-ħamīd**
 İnķırāz oldu senden Őnra pedīd
 Yahūdiler Ķudūs’de yaptılar ‘īd
 Bizi ‘ afv eyleme cezāmız Őedīd

Yüzümüz Ķalmadı Ķaķķ penāhına

T.203/9.

2.2.10.1.2. Diğer Osmanlı Padişahları

Hafız Bey aşağıdaki bentte; Osmanlı’nın kurucusu ve ilk padişahı olan *Osman Bey*, Osmanlı İmparatorluğu’nun ikinci padişahı *Orhan Bey*, “Hüdāvendigār” ve “Gazi Hünkār” unvanları ile anılan Osmanlı’nın üçüncü padişahı olan *I. Murad*, I. Bayezid olarak da bilinen Osmanlı’nın dördüncü padişahı *Yıldırım Bayezid*, Osmanlı Devleti’nin ikinci kurucusu olarak bilinen *Çelebi Mehmed (I. Mehmed)*, Fatih Sultan Mehmed’in babası olan Osmanlı’nın altıncı padişahı *II. Murad*, İstanbul’u fethederek bin yıllık Bizans İmparatorluğu’na son veren “Ebû’l-Feth”, “Çađ Ačan Hükümdar”, “Kayser-i Rûm” gibi unvanlarla anılan *Fatih Sultan Mehmed*, Osmanlı’nın dokuzuncu padişahı olan *Yavuz Sultan Selim*, klasik Türk edebiyatında “Sebkati” mahlasını kullanan Osmanlı’nın yirmi dördüncü padişahı *I.Mahmud*, Osmanlı’nın otuzuncu padişahı olan *II. Mahmud* ve Osmanlı’nın otuz dördüncü padişahı II. Abdülhamid’e yer vermiştir.

Hafız Yusuf Bey, bir dönem Sultan II. Abdülhamid’e muhalif olmuş daha sonra ise bu düşüncesinden pişmanlık duymuştur. şair, II. Abdülhamid’e haksızlık ettiğini II. Abdülhamid’ten sonra başa gelen bazı siyasilerin yüzlerini Batı’ya dönüp Batı’ya boyun eğdiklerini bentte geöen Osmanlı padişahlarının ise II. Abdülhamid’in yolundan gittiklerinden bahsederek II. Abdülhamid’i övmüştür.

‘Osmān, Orhān, Koşova Sulţānı Murād
 Yıldırımla, Çelebi, Şāni Murād
 Fātih, Yavuz, Bağdād arslanı Murād
 İki Maĥmūd ve şoñ Ĥamīd-i kıl yād
 Budur uyan şaydıklarım rāhına

T.203/2.

2.2.10.2. Efsānevî Şahsiyetler

2.2.10.2.1. Ferīdūn

İran’ın milli destan kahramanı olan Ferīdūn, Cemşid soyundan gelen Atbîn’in oğludur. Efsaneye göre zalimliğiyle tanınan Dahhāk’ın öldürerek İran tahtına geçmiştir.³³⁰ İhtiyarladığında ise ülkeyi üç oğlu arasında pay etmiştir. İran’ın meşhur padişahı Ferīdūn’un lakabı Ferruh’tur. Ferīdūn kelimesi bir hintli mabût veya melek olarak bilinen Teriton’dan bozmadır. Bu melek yeryüzüne musallat olan Dahhāk adlı ejderhayı öldürmüştür. Klasik Türk edebiyatında Ferīdūn; adaletin, uzun ömrün, gücün ve daimi saltanatın sembolü olarak kabul edilir.³³¹

Aşağıdaki beyitte şair; sevgiliye kalbindeki hüznün devamlılığının hatrında olup olmadığı sormaktadır. Zamanın hadiseleri bin olsa da zorluklarla mücadele eden ve sonunda mutluluğa kavuşan Feridūn gibi talihte eşi benzeri bulunmayan bir kişi bile olsa yine de gönlünün kıyamete kadar ona esir olduğundan bahsetmektedir.

³³⁰ Tahsin Yazıcı, “*Ferīdūn*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1995, C. 12, s. 396.

³³¹ Pala, a.g.e., s. 153.

Yādında mıdır bekā-yı alb-i mazūn
  Aıñdan ayırmaz beni biñ reyb-i menūn
 Olsam da Ferīdūn-ı ferīd-i ibāl
 Gōñlüm saña are dek esīr ü meftūn

R. 32.

2.2.10.2.2. Cem

Klasik Trk edebiyatında adı sıklıkla anılan efsanevī İran hkmdarlarından biri olan Cem; İran’daki ilk slalelerden biri olan Pīdādiyān’ın drdnc ve en byk hkmdarıdır.³³² Cem, İran mitolojisine gre yedi yz veya bin yıl yaamıtır. Nuh Peygamber zamanında yaadığı sylenmektedir. Halkını ālim ve zahitler, askerler, iftiler ve sanatkārlar olarak drt gruba ayırmıtır. Gne yılını Cem, kabul etmitir.³³³

Ayrıca efsaneye gre; Cem dnyayı dolaırken Azerbaycan’a geldiğinde burayı ok beğenerek gndouunda yksek bir yere mcevherlerle ssl bir taht koydurmu. Gnein douuna yakın bir zamanda kendisi mcevherlerle ssl kaftanını giyerek bu tahtta oturmutur. Gne dounca taht, ta ve kaftan parlamaya balamıtır. Bunu gren halk o gne “*nevrz (yeni gn)*”, Cem’e ise “*Cemid (Iık ahı)*” demilerdir.³³⁴ Klasik Trk edebiyatında Cem genellikle; kadehiyle ve arabın mucidi olmasıyla ele alınmıtır. Bunların dıında; iirlerde ayna ile ele alındığında İskender, dev, ku, peri ve yzk kelimeleriyle birlikte kullanıldığında ise Hz. Sleyman kastedilmitir.³³⁵

Cām-ı cem; zerinde yedi hikmeti bildiren yazıların bulunduu bir kadehtir. arabın ibret verici halleri bu tamlama ile anlatılır.³³⁶ air aağıdaki beyti; Neyzen Tefvik iin kaleme almıtır. İkiye dknlg ile bilenen Neyzen Tefvik’in arabın mucidi Cem ile ele alınarak onun kadehe baktığında gzne Cemler grndgn fakat zamanın gsteriine, debdebesine aldanmadığını sylemektedir. Yaamının son zamanlarına

³³² Albayrak, “*Cem*”, **İslam Ansiklopedisi**, Trkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, C. 7., s. 279.

³³³ Pala, a.g.e., s. 86.

³³⁴ Pala, a.g.e., s. 86-87.

³³⁵ Albayrak, a.g.e., s. 279.

³³⁶ Pala, a.g.e., s. 83.

doğru Neyzen Tevfik'in tasavvufa yönelerek BektaŐi tekkesine mensup olduğu bilinmektedir. Şiirde cmdan Cemler tabiriyle Şarap içip değişik ruh hallerine giren insanlar kastedilmiŐ, Neyzen Tevfik'in bu tarz heves ve arzulara aldanmayarak, her türlü kötülükten arınıp zamanın gsteriŐlerinden uzak olduğu belirtilmiştir.

Cmdan Cemler grndi eŐmine

İtmedi lyiŐ-i dehre nigh

K1.132/3.

2.2.10.2.3. Nemrd

Nemrd; Yahudi metinlerinde "*Nimrod*" isminin İbranice (isyan etmek) kökünden türediği ve "*isyan edeceğiz*" anlamına geldiği bilinmektedir.³³⁷ Babil ülkesinin kurucusu sayılan Nemrt, Babil Kulesi'ni yaptırarak kral olup Hz. İbrahim'i ateşe attırmasıyla ünlüdür. İnansızlığı ile bilinen Nemrt Hz. İbrahim'i ateşe attırdıktan sonra da Allah'a inanmamıştır. Hz. İbrahim'in Allah'a bağlılığı, Nemrt'a karşı gelmesi, başkasından yardım istememesi, ateşe atılmaya razı olması klasik Türk Şiirinde sevgilinin bütün zalimliğine rağmen ondan vazgeçmeyen aşığın sevgisinin derecesini gösteren bir ölçüt olarak ele alınarak birbiriyle iliŐkilendirilmiŐtir.³³⁸

AŞağıdaki beyitte Nemrt ve sivrisinek hikyesine telmih yapılmıştır. Rivayete göre Nemrt'un burnundan giren bir sivrisinek başında Şiddetli ağrılara sebep olmuştur. Nemrt, başındaki Şiddetli ağrılara dayanamadığından tokmakla başına vurdurmuŐ ve sonunda geçmeyen baş ağrılarıyla acı çekerek ölmüştür.³³⁹ Şair bu beyitte Köprülü döneminden bahsetmektedir. O dönemde gayretli, kendinden başkası için de bir Şeyler yapan, gayesi uğruna her Őeyini feda eden birinin olmadığını belirtmek için zalim bir kral olan Nemrt ve onun gücünden, ihtiŐamından korkmayan sivrisineği ele alarak Köprülü'nn karŐısına çıkabilecek bir fedainin çıkmasını arzu etmektedir.

³³⁷ Cengiz Batuk, "*Nemrd*", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 32, s. 554.

³³⁸ İskender Pala, "*Türk edebiyatı*", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 32, s. 555.

³³⁹ Batuk, a.g.e., s. 554.

Yok bizde hamıyyetli sıyāsı, o fedā'ı

Nemrūdı helāk eyleyen ey sıvrısinekcik

Kı.150/1.

2.2.10.2.4. Diğer Efsânevi Şahsiyetler

Şair aşağıdaki beyitlerde Moğol komutan, Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu *Cengiz Han*, Cengiz Han'ın torunu olan, İlhanlıların kurucusu ve Batı Asya'nın çoğunu ele geçiren Moğol hükümdarı *Hulâgû Han*, Timur İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk hükümdarı olan yürürken sağ ayağının aksaması sebebiyle kendisine Timurlenk'te denilen *Timur*, ailesini yakan, zalımlığı, akıl dışı hareketleri, çılgınlıklarıyla bilinen, 37-68 yılları arasında yaşamış bir Roma İmparatoru olan *Kanlı Neron* ya da *Deli Neron*³⁴⁰, Emevî halifesi, edebiyat ve şiir zevkine sahip, döneminin bazı şairleri ile sıkı ilişkileri olan, daha çok hilafeti döneminde yaşanan Kerbela Olayı ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinde sorumlu tutulan *Yezîd*³⁴¹ ve Mısır'da ilahlık iddiasında bulunup, Hakk dini ona tebliğ eden Hz. Musa'ya inanmayıp, Hz. Musa ile çeşitli mücadelelerde bulunan Mısır *Firavun*'undan bahsedilmiştir.

Şair aşağıdaki şiirde; şiirin tamamı ele alındığında uçağın icadını ele almış ve bunu savaş aleti olarak kullanan insanları eleştirmiştir. Gelişen teknoloji ile birlikte bu tür icadların kötü niyetli insanların eline geçtiğinde medeniyet ve kültürel varlıkları tehdit edeceği hususuna dikkat çekmiştir. İçinde bulunan bu durumdan rahatsızlığını ise; “*Cengiz'i, Hülagu'su, Timur'u uyansın. Kanlı Neron'un mezarı ışıklara boyansın*” diyerek yaşanan dönemdeki olumsuzluklara dikkat çekmiştir.

Cengiz, Hülâgû'sı, Timurlenk'i uyansın

Kanlı Neron'ın mağberi envâra boyansın

M.219/3.

Şair yaşadığı dönemdeki bazı olumsuz olayları ve bu olaylara sebebiyet veren acımasız insanları göz önünde bulundurarak bu kişileri, daha çok olumsuzluklara sebebiyet veren tarihte genellikle kötü fiileri ile ele alınan Firavun, Timurlenk, Hulâgû ve Yezîd

³⁴⁰ Serkan Boğaç Yılmaz, “*Gelmiş Geçmiş En Acımasız Liderler*”, 22.08.2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gelmiş-geçmiş-en-acımasız-liderler-molatik-4962/?Sayfa=2> adresinden erişilmiştir.

³⁴¹ Ünal Kılıç, “*Yezîd I*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 43, s. 513-514.

ile karşılaştırmış ve yapmış oldukları kötülöklere rağmen onlara rahmetler okutulması karşısındaki şaşkınlığını “ne cömertlik, bağış ne ilimdir” diyerek dile getirmiştir.

Fir‘avn’a, Timurlenk’e, Hulāgū’ya, Yezīd’e

Rahmetler okutduñ ne kerāmet ne fūnūndur

Kı.185/1.

2.2.10.3. Şairler ve Yazarlar

Metinde yer alan şiiirlerde adı geçen şairler; *Nef‘i*, *Nedim*, *Mehmet Ākif Ersoy*, *Eşref Edip (Fergan)*, *Neyzen Tevfik*’tir.

2.2.10.3.1. Nef‘î

XVII. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Nef‘î, klasik Türk edebiyatında hiciv ve kasideleri ile ünlüdür. Nef‘î; sanatına güvenen, bildiğini açıkça söylemekten çekinmeyen bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca sözü güzel söylemede ustalaşmış, söylemek istediğini mazmunlar arkasına saklamak yerine açıkça ifade etmiştir. Şiiirlerinde âhenk, mûsiki, mânâ ve mazmuna önem vermiştir. Sebk-i Hindî şairlerinden sayılmamakla birlikte bu akımın dil ve üslûp anlayışına sahiptir. Nef‘î şiiirleri ile klasik Türk şiiirde kendine has bir eda oluşturmaya başaran önemli bir şairdir.³⁴²

Şair aşğıdaki beyitte; dönemin veziri için senin gibi saygıdeğer, şan ve şeref sahibi bir vezire, seçilmişse, Nef‘î gibi mübarek, uğurlu, mesut bir şair yaraşır diyerek XVII. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Nef‘î’yi ve veziri övmüştür. Şair, vezire; “sana Nef‘î gibi söz söylemede ustalaşmış, önemli büyük şairler yaraşır” demiştir.

³⁴² Metin Akkuş, “*Nef‘î*”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 32, s. 523.

Zātîñ gibi bir āşaf-ı zî-şān güzîne

Nef̄î gibi bir şā' ir-i ferhunde sezâdır

K.12/25.

2.2.10.3.2. Nedîm

Asıl adı Ahmed'tir. Lâle devrinin önemli şairlerinden birisi olan Nedim, küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim görmüştür. Klasik ilimlerin yanında Arapça ve Farsçayı da öğrenmiştir. III. Ahmed zamanında devlet erkânının yakın çevresine girmiş, devlet adamlarına sunmuş olduğu kasideler ile onların dostluklarını kazanmıştır. Özellikle de Damad İbrahim Paşa'nın dostluğunu kazanarak tercüme heyetlerinde görev almıştır. Nedîm, mahallileşme akımının XVIII. yüzyıldaki en büyük temsilcisi olmuştur.³⁴³

Ortaya koyduğu edebî ürünlerde ifade ve üslûpta halk edebiyatına yakınlaşması, gerçek hayattan alınan unsurları kullanması, deyimlere yer vermesi ondaki yerlilik arzusunun ortaya koymaktadır. Konuşma dilinin sadeliği ve akıcılığı, mümkün olduğu kadar Farsçadan uzak durması şiire milli bir ses getirmesiyle dikkat çekmiştir.³⁴⁴ Aşağıdaki beyitte şair; “*Ey arûz! Ey tabiatı sağlam olmayan ölçü uydurma. Şair Nedîm'in tabiatına yaklaşma (ona) sınır gelmez*” diyerek Nedîm'in şiire milli bir ses getirmesi, halk edebiyatına yakınlaşması, kendini sınırlandırmayarak bazı kalıpların dışına çıkması hususuna değinmiştir.

Ey ' arûz! uydurma ey endâze-yi tab' -ı şaķîm

' Ārîz olma kıayda gelmez şā' irin tab' -ı **Nedîm**

M.142/28.

³⁴³ Lokman Taşkesenlioğlu, *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler*, 2016, s. 305; 29.07.2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/312829609_Sair_Nedimresearchgate.net/publication/312829609_Sair_Nedim adresinden erişilmiştir.

³⁴⁴ Taşkesenoğlu, a.g.e., s. 305; 29.07.2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/312829609_Sair_Nedim adresinden erişilmiştir.

2.2.10.3.3. Mehmet Âkif Ersoy³⁴⁵

1873'te İstanbul'da doğan şairin babası, İpekli Mehmet Tahir Efendi, annesi ise Emine Şerife Hanım'dır. Mehmet Âkif Ersoy, ilköğrenimine Emîr Buhârî mahalle mektebinde başlamıştır. Burada iki yıl okuduktan sonra ise 1879'da Fatih Muvakkithânesi'nin yanındaki ibtidâî mektebine yazılmıştır. Fatih Merkez Rüştîyesi'nden mezun olan şair, 1885 yılında Mülkiye Mektebi'nin idâdi kısmına yazılmıştır. Edebiyat hocalığını Muallim Naci'nin yaptığı bu okulun üç yıllık ilk dönemini tamamlayan şair, 1888'de babasının vefat etmesi sebebiyle daha kısa yoldan meslek sahibi olmak amacıyla 1889'da yeni açılmış olan Mülkiye Baytar Mektebi'ne girmiştir. 1893'te okulunu birincilikle bitirmiştir. Mezun olduktan sonra Ziraat Nezareti, Umur-i Baytariye Müdür Yardımcılığı yapmıştır. Görevi gereği Arnavutluk, Anadolu ve Arabistan'da Necid gibi çeşitli yerlerde bulunmuştur.

Yakın dostu Eşref Edip Fergan ile “*Sırat-ı Müstakim*”, “*Sebilürreşad*” dergilerini çıkarmıştır. Mehmet Âkif, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi bilmektedir. Darülfünun Edebiyat-ı Umumiye Müderrisliği yapan şair, 1920-1923 yılları arasında Burdur Milletvekilliği, 1926'da Mısır'da Edebiyat Fakültesi'nde Türkçe Profesörlüğü gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Mısır'da siroza yakalanan şair, İstanbul'da tedavi görmüş fakat hastalığı atlatamayarak 27 Aralık 1936'da vefat etmiştir.

Kur'an ve sünnet, Türk- İslam yaşamının hüküm sürdüğü Fatih ve çevresinde yaşaması ve bilimsel eğitim kurumları Mehmet Âkif Ersoy'un kişiliğinin oluşmasındaki önemli etkenler arasında sayılmaktadır. İstiklal Marşımızın şairi olan Mehmet Âkif şairliğinin yanı sıra, önemli bir düşünür, öğretmen, vaiz, hafız, Kur'an mütercimi ve milletvekilidir. “*vatan şairi*”, “*milli şair*” ve “*İslam şairi*” olarak anılan Âkif'in, *Çanakkale Destanı* ve *Bülbül* en önemli eserlerindedir. Doğu ve Batı mûsikisine ilgi duyan, ney üfleyen, yüzme, gülle atma ve uzun yürüyüş gibi sporlara ilgi duyan, zeki, hoşsohbet ve nüktedan olan şair, İstiklal Marşı dışındaki şiirlerini “*Safahat*” adlı tek

³⁴⁵ Bu bölümdeki bilgilere, M. Ertuğrul Düzdağ & M. Orhan Okay, “*Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936)*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2003, C. 28, s. 432-439 ve Mustafa Karabulut, “*Mehmet Âkif Ersoy Hayatı, Şahsiyeti ve İstiklâl Marşı*”, s. 1-2; 16.08.2020 tarihinde http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mustafa_karabulut_istiklal_marsi_mehmet_akif_ersoy_02.pdf adresinden erişilmiştir.

eserinde toplamıştır. Bunun dışında kaleme aldığı makaleler, vaazlar ve tercümelere de bulunmaktadır.

Hafız Yusuf Bey'in, etkilendiği ve örnek aldığı insanlardan birisi de yakın dostu Mehmet Âkif Ersoy'dur. Yaşamı boyunca sık görüştüğü insanlar arasında yer alan Mehmet Âkif'in ölümüne çok üzülen şair, aşağıdaki beyti kaleme almıştır. Hafız Yusuf Bey, bu beyitte Mehmet Âkif'in hafız ve Kur'an mütercimi yönünü ele alarak; *"Tarihin özü geleceklere perde açar. Ana kitabın (Kur'an'ın) vasıflarının tercümanı gitti ah!"* diyerek vefatına 1355/1936 tarihini düşürmüştür.

Cevher-i târîhi ahlâfa ider keşf-i niķâb

Âh gitdi tercümân-ı efşâf-ı ümmü'l-kitâb 1355

M.142/1.

Bunun dışında şair, Mehmet Âkif'in vefatından bir sene sonra Kınalıada'da bulunduğu zamanlarda Mehmet Âkif'in ölümü üzerine aşağıdaki beyti kaleme almıştır. Şair bu beyitte; *"Ey vakitsiz ayrılığınla bizim yüreğimizi kan ağlatan, değerini gelecek (olanlar) anlar Fâtihadır son sözün"* diyerek çok sevdiği yakın dostunun vefatına tarih düşürmüştür.

Ey vakitsiz iftirâkıyla bizi dil-hûn iden

Çadriñi âtiler añlar fâtihañdır hâtımeñ

M.142./45.

2.2.10.3.4. Eşref Edip (Fergan)

Eşref Edip Fergan; 1882'de Serez'de³⁴⁶ dünyaya gelmiştir. Babası Türkistan muhacirlerinden İslâm Ağa, annesi ise Nefise Hanım'dır. İdadi Mektebi'ni Serez'de tamamlayan Eşref Edip, aynı zamanda medresede özel olarak dinî ilimler ve Arapça tahsil ederek "hafız" unvanını almıştır. Bir yıl Serez'de Mahkeme-i Şer'iyeye kâtib

³⁴⁶ Osmanlı İmparatorluğu zamanında Selanik'e bağlı bir sancak merkezidir.

olarak çalışmıştır. 1902-1903’de İstanbul’a gelen Eşref Edip, burada girmiş olduğu sınavla Mekteb-i Hukuk’u kazanmıştır. 1907-1908’de ise buradan mezun olmuştur.³⁴⁷

Mezun olduktan sonra bir yandan doktora sınavlarına girmiş bir yandan ise devrin meşhur âlimlerinden Manastırlı İsmail Hakkı Efendi’nin Ayasofya kürsüsündeki ders notlarını kitap haline getirip bastırmıştır. Bununla birlikte henüz öğrencilik yıllarındayken yazarlık ve yayıncılık faaliyetlerine başlayan Eşref Edip, doktora eğitimini de tamamlayarak “*hukuk doktoru*” payesini almıştır.³⁴⁸

Eşref Edip (Fergan), II. Abdülhamid ‘in saltanatının son yıllarında ortaya çıkan yenilikçi fikir hareketlerine karşı İslâm birliği ideolojisini yaymak amacıyla dergi yayıncılığına başlamıştır. Dergisinde daha çok Türkçü ve İslâmcı kesimin görüşlerine geniş ölçüde yer veren Eşref Edip, Mehmet Âkif’in Anadolu’da yaptığı vaazlarını yayınladığı gibi birçok yazısını bu dergide yayınlamıştır. Ayrıca Mütareke ve İstiklâl Savaşı yıllarında ülkenin kurtuluşu için Mehmet Âkif ile birlikte Millî Mücadele’ye katılmıştır. Şeyh Said isyanı üzerine çıkan Takrîr-i Sükûn Kanunu ile gazete ve dergilerin kapatılması kararından dolayı Sebîlürreşâd’ta kapatılmıştır.³⁴⁹ Sebîlürreşâd dışında yazılarını yayınladığı dergi ve gazeler ise şu şekildedir; *Tevhid-i Efkâr, İttihat, Babialide Sabah, Millet, Diyanet, Büyük Doğu, Yeni İstiklal, Bugün, Yeni Asya*.³⁵⁰

Eşref Edip yayın faaliyetlerine “*Âsâr-ı İlmiyye Kütüphanesi*” adı altında eserler yayımlayarak devam etmiştir. Bu kütüphanede birçok âlimin eserlerini yayımlamıştır. Ayrıca fikir ve düşüncelerine önem verdiği, Mehmet Âkif Ersoy başta olmak üzere Tâhir Olgun, Mûsâ Kâzım, Babanzâde Ahmet’in eserleri neşrettiği kitaplar arasında yer almıştır.³⁵¹ 10 Aralık 1971 yılında vefat eden gazeteci ve yazar Eşref Edip (Fergan), İstanbul Edirnekapı Sakızağacı Mezarlığı’na defnedilmiştir.³⁵²

Şair Hafız Yusuf Cemil Ararat, aşağıdaki şiirini yakın dostu Mehmet Âkif Ersoy için kaleme almıştır. Şair, İslâmcılık anlayışının temsilcisi olarak görülen Mehmet Âkif’in

³⁴⁷ Esmâ Polat, “Eşref Edip Fergan’ın Hayatı Eserleri ve Edebî Kişiliği”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s. 18.

³⁴⁸ Polat, a.g.e., s. 18.

³⁴⁹ Albayrak, a.g.e., s. 473-474.

³⁵⁰ Polat, a.g.e., s. 23.

³⁵¹ Albayrak, a.g.e., s. 473-474.

³⁵² Polat, a.g.e., s. 24.

Hakk'a düşkün olduğunu belirtmektedir. Mehmet Âkif, “*Şiir Nasıl Olmalı*” adlı yazısında şairlerin toplum hayatındaki yeri ve öneminden bahsederken; “...*din, ahlak ve Allah korkusu namına kalbinde hiçbir şey taşımayan şairler, hangi toplumda çok miktarda varsa Allah o topluluğun belasını vermiş demektir. Çünkü bir milletin ruhu edebiyatında görülür*” demiştir.³⁵³

Mehmet Âkif'in bu yazısı Hafız Yusuf Bey'in Mehmet Âkif hakkındaki bu görüşünü desteklemektedir. Hafız Bey, aşağıdaki şiirinde yaşadığı dönemde “hakikat güneşi” olarak nitelendirdiği Mehmet Âkif'in eserlerine kolay ulaşamadığından bahsetmiştir. Hafız Yusuf Bey, şiirde; II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet döneminin tanınmış dergilerinden biri olan Sebülürreşâd'ı yayımlayan gazeteci ve yazar, Mehmet Âkif'in de yakın arkadaşlarından biri olan Eşref Edip'ten (Fergan) bahsedilmektedir.³⁵⁴ Şair, “*kütüphane-i Eşref*” tabiri ile “*Âsâr-ı İlmiyye Kütüphanesi*”ni nitelendirmektedir. Mehmet Âkif'in eserlerinin bulunduğu bu kütüphane'nin artık eskisi gibi olmadığını belirtmiştir.

Hağğa düşkündi hağıkat güneşiydi ‘ Âkif

Ele geçeydi kitâbı acımazdım parama

Sâyesindeydi **kütüphâne-i Eşref** ammâ

‘ Âkif'in gölgesi şimdi orada yok arama

K1.41.

2.2.10.3.5. Şair Neyzen Tevfik

1879'da Bodrum'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed Tevfik'tir. Soyadı Kanunu'ndan sonra “Kolaylı” soyadını almıştır. Babası Bodrum Rüştüye Mektebi kurucu öğretmeni Hâfız Hasan Fehmi Efendi, annesi Bolulu, Hatipoğulları sülâlesinden Emine Hanım'dır. Babasının görevi sebebiyle Urla'ya taşınmışlardır. Burada ömür boyu

³⁵³ Tacettin Şimşek, “*Mehmet Âkif'in Poetikası*”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2015, S. 105-120, s. 117.

³⁵⁴ Sadık Albayrak, “*Eşref Edip Fergan*”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1995, C. 11, s. 473-474.

kurtulamayacağı sara nöbetleri şeklinde gelen bir hastalığa yakalanmıştır. Urla'da bulunduğu zamanlarda amatör bir neyzenden nota ve usul bilgileri öğrenerek ney çalışmalarını kendi kendine ilerletmiştir. Yine kendi çabasıyla Farsça öğrenmiştir. Bunların dışında İzmir Mevlevihanesi girerek daha sonra İstanbul'da Galata ve Kasımpaşa Mevlevîhanelerine devam etmiştir.³⁵⁵

1902'de Bektaşî tarikatına girerek Bektaşî dervişi olmuştur. Mehmet Âkif Ersoy ile tanışmış ve şiir konusunda kendisinden etkilenmiştir. Yaşam tarzı olarak toplum kurallarına uymayan bir yaşam tarzını benimsemiştir. Neyzenliğinin dışında yergi ve taşlamaları ile de bilinmektedir.³⁵⁶ Aşağıdaki beyitte şair; Neyzen Tevfik'in neyzenliğini ele alarak ölümünü ifade ederken ney ve neyzen ile bağlantı kurmuştur. Gönül ateşinin âşıkları yaktığını, Neyzen Tevfik'in ölümü ile birlikte çok sevdiği neyin de o neyi üfleyen Neyzen'in de artık sustuğunu belirtmiştir.

Sûz-ı dil 'uşşâkı itdi sûz-nâk

Çaldı ney hâmüş, **Neyzen** şuşdı âh

K1.132/1.

Genel yapısı itibari ile toplum kurallarına uymayan davranışlarda bulunan Neyzen Tevfik, kimi zaman İslâmiyet'i eleştirmiş kimi zaman ise derin bir Allah inancına sahip olmuştur. Ona ait olan; "...*Yokluğumla âşikârım, Ehl-i beyt'e âidim/Secdemin şeklindeki ism-i Muhammed şâhidim*"³⁵⁷ mısraları onun dinî inancı hakkında bize bilgi vermektedir. Şair, Hafız Yusuf Bey, Neyzen Tevfik'in bu yönünü ele alarak Neyzen Tevfik'in; "*Gönül ferahlığının sesiyle buyur Allah!*" diye seslenmesini "*Bu mücevher tarih son zamanı oldu*" diyerek şairin vefatına 1372/1953 tarihini düşürmüştür.

³⁵⁵ Hüseyin Aksoy, "*Neyzen Tevfik*", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2007, C. 33, s.72.

³⁵⁶ Aksoy, a.g.e., s. 72-73.

³⁵⁷ Aksoy, a.g.e., s.72-73.

Şoñ demi oldu bu târîh-i güher
Nağme-i şādî-i lebbeyk-Allah

21 Kânûn-i Şânî 1953-1372
Kı.132/4.

2.2.10.4. Mutasavvıflar

Metinde yer alan şiirlerde adı zikredilen mutasavvıflar şu şekildedir; *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî* ve *Diyamandı (Yaman Dede)*.

2.2.10.4.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Mevleviyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf olan şair, 30 Eylül 1207’de Horasan’ın Belh şehrinde doğmuştur.³⁵⁸ Anadolu’nun ünlü evliyâlarından sayılan ve hoşgörü felsefesi ile bilinen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Konya’da yaşamıştır. Efendimiz anlamındaki “*Mevlânâ*” unvanı onu yüceltmek amacıyla söylenmiştir. “*Hudavendigâr*” (sultan) unvanı ise babası tarafından kendisine verilmiştir. Bunların dışında; *Rûmî*, *Mevlânâ-i Rûm*, *Mevlânâ-i Rûmî*, *Molla Hünkâr* ve *Molla-yı Rûm* gibi unvanlarla da zikredilmiştir.³⁵⁹

Babası Bahâeddin Veled ise Belh’e yerleşmiş bir ulemâ ailesine mensuptur. Belh şehrinde hocalık yapmış ve “*Sultanü’l-Ulema*” (Bilginler Sultanı) lakabıyla tanınmıştır. Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî ile olan manevî dostluğu ile de tanınmaktadır. Babası vefat ettikten bir yıl sonra, 1232 yılında Konya’ya gelen Seyyid Burhaneddin’in manevî terbiyesine girerek dokuz yıl ona hizmet etmiştir.³⁶⁰

Mevlânâ’daki dinî tasavvufî düşüncenin kaynağı Kur’an ve sünnet’tir. “*Canım benimde oldukça Kur’an’ın kölesiyim ben. Seçilmiş Muhammed’in yolunun toprağiyim...*” beyti ile bu görüşünü dile getirmiştir. Mevlânâ’ya göre görünüşte ayrılık olsa da varlıkta birlik (vahdet-i vücûd) esastır. Ona göre gerçek tevhid kulun kendi varlığından soyulması ile gerçekleşir. Hoşgörüsü ve düşünceleri ile geniş

³⁵⁸ Reşat Öngören, “*Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2004, s. 441.

³⁵⁹ Öngören, a.g.e., s. 441.

³⁶⁰ Öngören, a.g.e., s. 441-442.

kitleleri etkileyen şair, 17 Aralık 1273'te vefat etmiştir. Eserleri; *Mesnevi*, *Divân-ı Kebir*, *Fîhi mâ fih*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektûbât*'tır.³⁶¹

Hafız Yusuf Bey, ilmi olmayan cahil şeyhlere karşıdır. Ona göre temel esas Kur'an ve sünnettir. Tarikat erbabında yaşanan ayrılma noktaları her tarikatın itikat, amel vb. gibi hususlardaki kararsızlıklarının İslam'da ayrılıklara yol açtığını belirtmektedir.³⁶² Kur'an yolundan ve Hz. Peygamberin sünnetinden sapanların delalete düşeceği görüşünde olan şair, aşağıdaki şiirinde cahil şeyhlere bağlananların gaflette olduğunu, bu kişilerin içinde buldukları gafletten uyanmalarını söylemektedir. Şair, Hakk yolundan, Kur'an ve sünnetten sapan kişiler için "*Leyse min ümmeti*" yani "*ümmetim değildir*" denildiğini belirtmiştir. Hafız Bey, şiirinde kendisi gibi aynı görüşte olan "*Canım benimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim ben. Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım...*" diyen Mevlânâ'yı bu yönüyle ele almıştır.

Ey uyan pîrini şayıklayarak

Nerde Mevlâ nerede **Mevlânâ**

Neye şapdîñ Muḥammedîlikden

(Leyse min ümmeti) dimişdi saña

Kı.68.

2.2.10.4.2. Diyamandi (Yaman Dede)

1887'de Kayseri'nin Talas ilçesinde dünyaya gelen Yaman Dede'nin asıl adı Diyamandi'dir. Mevlevî şairi olan Yaman Dede, "*Yanan Dede*", "*Yanar Dede*", "*Yamandi Molla*" ve "*Molla Bey*" gibi çeşitli lakaplarıyla bilinmektedir. Babası iplik tüccarı Yuvan Efendi, annesi ise Afurani Hanım'dır. Rum Ortodoks camiasında yer alan Yaman Dede'nin, Niğde Bor Kütüphanesi'nde bulunduğu bazı belgelerden Türk olduğunu anladığı söylenmektedir.³⁶³

³⁶¹ Öngören, a.g.e., s. 441-448.

³⁶² İz, a.g.e., s. 277.

³⁶³ Haşim Şahin, "*Yaman Dede*", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 43, s. 311-312.

Küçük yaşta ailesi ile birlikte Kastamonu'ya yerleşen Diyamandi, öğrenim hayatına buradaki Rum Ortodoks Mektebi'nde başlamış ve Kastamonu İdadisi'nde devam etmiştir. Mesnevi derslerine katıldığı Ahmet Remzi (Akyürek) Dede, gayretinden dolayı kendisine “*Yaman*” ismini vermiştir. İdadi'den sonra Nasrullah Medresesi'ne devam etmiştir. 1909'da ise İstanbul Dârülfünunu Hukuk Mektebi'ne girmiştir. 1913 yılında mezun olunca zabıt kâtipliği yapmış, 1932'de ise avukatlık yapmak için bu görevinden istifa etmiştir.³⁶⁴

Yaman Dede, mektuplarında gençlik yıllarından itibaren İslâmiyet'i benimsediğini fakat bazı ailevî problemlerden dolayı bu durumu ailesine açıklamaktan çekindiğini belirtmiştir. Tam kırk yıl boyunca ailesiyle kiliseye gittiğinde dua etmeden çıktığını, bazen sahur ve iftar yapmadan oruç tuttuğunu belirtmiştir. 1942 yılında ise İslâmiyet'i kabul ettiğini resmen bildirmiştir. İslâmiyet'i kabul ettikten sonra gayrimüslim eşi ve kızından ayrılmak zorunda kalmıştır. Daha sonra ise ilkokul öğretmeni olan Hatice Hanım ile evlenmiştir. Bu süreçte de hem avukatlık hem de öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra ise tamamen öğretmenliğe yönelerek çeşitli okullarda Türkçe, edebiyat, Arapça ve Farsça derslerine girmiştir. 3 Mayıs 1962'de vefat etmiştir.³⁶⁵

Hayatında şiirin özel bir yeri olan Yaman Dede'nin en meşhur şiiri ise “*Dahîlek yâ Resûlellah*” tır. Yaman Dede İslâmiyet'e duyduğu derin sevgi ile birlikte Mevlânâ'ya da derin bir muhabbet beslemiştir. Mesnevi'nin ilk on sekiz beytini şerh eden Yaman Dede'nin şiirleri, notları, öğrenci ve dostlarına yazdığı mektupların bir kısmı Mustafa Özdamar tarafından yayımlanmıştır.³⁶⁶

Hafız Yusuf Bey'in yaşadığı dönemde sık görüştüğü insanlar içerisinde asıl adı Abdülkâdir olan Yaman Dede de yer almaktadır. Üç devir tarihini yaşamış ve üç lisanın edebiyat inceliklerini görmüş olan Hafız Yusuf Bey; merhumun vefat tarihini Yeni İstiklâl gazetesi yetmiş beşinci sayısında 23 Mayıs 1962'de neşretmiştir. Aşağıda yer alan bu şiirde şair; Yaman Dede'yi “*ilâhi nurun, ışığın pervânesi*” olarak nitelendirmiştir.

³⁶⁴ Şahin, a.g.e., s. 311-312.

³⁶⁵ Şahin, a.g.e., s. 311-312.

³⁶⁶ Şahin, a.g.e., s. 311-312.

Klasik Türk edebiyatında şem‘ (mum) veya şu‘ le (mum, ışık, nur) sevgiliyi, pervâne ise âşığı simgeler. Pervâne (kelebek), mum ışığı etrafında dönerek her seferinde ona daha çok yaklaşıp kendini aleve atarak yok eder.³⁶⁷ Şair, “*ilâhi şu‘ lenin pervânesi*” olarak nitelendirdiği Yaman Dede’nin içindeki ilâhi aşkla yanıp tutuştuğundan bahsetmektedir. Gençlik yıllarından itibaren İslâmiyet’i benimseyen fakat bazı sebeplerden dolayı bu durumu ailesinden gizlemek zorunda kalan Yaman Dede’nin içindeki Allah sevgisiyle yandığını dile getirmektedir. Şair, şiirde Allah’ın birliğinin nuru ile Yaman Dede’nin sonradan hidayete erdiğini belirtmiştir.

“*Diyâmândi*”; elmas demektir. Yaman Dede’ye, Arapçaya olan vukufu dolayısıyla Diamandi (Yamandi) denilmiştir. Elmas, klasik Türk edebiyatında değerli oluşu ve nadir bulunuşu ile de ele alınmaktadır. Yaman Dede, inancını Hıristiyan olan ailesinden kırk yıl gizlemiş ve ibadetlerini gizli bir şekilde yerine getirmek zorunda kalmıştır. Ayrıca din değiştirmesinden rahatsız olan patrikhâne idaresi onun eşi ve kızından ayrılmasına sebep olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen inancından vazgeçmeyen Yaman Dede için; “*Sen bir elmâs-pâre-i îmân idin*”; “*imânın elmas parçasıydın*” diyerek onun ne kadar değerli bir insan olduğunu dile getirmiştir.

Şair, Mesnevî sayesinde Allah’ın birliğini idrâk ederek kalbini Allah’tan başka şeylere bağlılıktan kurtararak ona tabi olan Yaman Dede’ye ruhunun cennetler olsun şهادet yeri demiştir. Hafız Yusuf Bey, şiirinin sonunda ise “*Ehl-i dil târîhine böyle didi/ Ric‘ at itdi kânına elmâs idi*”; yani “*Gönül ehli tarihine böyle dedi/ Geri döndü kanına elmas idi*” beytiyle onun inancını değiştirerek aslına geri döndüğünden bahsetmiş ve 1381/1961(2) vefat tarihini düşürmüştür.

---

³⁶⁷ Sadık Armutlu, “*Şem‘ u Pervâne*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, C. 38, s. 495.

Ehl-i dil tārīhiñe böyle didi

Ric' at itdi kânna elmās idi

673 425 126 132 25

15 Mayıs 1961(2)-1381

K1.20/6.

2.2.10.5. Döneminin Diğer Kişileri

2.2.10.5.1. Süleyman Süleymangil

Hafız Yusuf Bey'in yakın dostu olan Süleyman Süleymangil; Vaniköy Mısırozü Fabrikası sahiplerindendir. Babası, Hacı Haydar Süleymangil, annesi ise Samia Süleymangil'dir. Süleyman Süleymangil'in Betül adında bir kızı vardır. Süleyman Süleymangil, 2002 yılında vefat etmiştir.

Süleyman Bey, belediye baskısı ile evi satılan Hafız Yusuf Bey'in zor zamanlarında hep yanında olmuştur. Kendisine ait büyük bir bahçede bulunan odayı Hafız Yusuf Bey'e tahsis ederek ona yardımcı olmuştur. Hafız Yusuf Bey, metinde yer alan aşağıdaki şiiri Süleyman Süleymangil için kaleme almıştır. Şaire göre Süleyman Bey, güçlü bir imana sahip olan, insanların hayırlısı, hayır sahibi, güzel amellere sahip olan iyi bir insandır. Zor zamanlar geçiren Süleyman Süleymangil'in önceleri yayan bir şekilde Beşiktaş ve Sarıyer'de helva satarak geçimini sağladığını daha sonra ise fabrikatör olduğunu belirtmiştir. Süleyman Süleymangil'in fakir fukaraya hep yardım ettiğini belirten şair, ölümüne tarih düşürerek uyuduğu yerin cennet bahçesi olmasını dilemiştir.

Bir qavī mü'min idiñ hayrū'n-nās

Sırrı olmasaydı³⁶⁸ zātında 'ayān

K1.83/1.

³⁶⁸ olmasaydı: olmasa idi.

Şair, zor zamanlarında hep yanında olan çok sevdiği yakın dostu Süleyman Süleymangil için aşağıdaki beyitte; “*Allah onu affetsin, rahmet müjdesiyle güçlü (bir) delil olsun*” diyerek vefatına 1381/ 1962 tarihini düşmüştür.

(Ğafer'allāhu lehü) tariḥiñ

Müjde-i rahmetle olsun bürhân

13 Mayıs 1962/ 9 Zil-ḥicce1381

K1. 83/7.

2.2.10.5.2. Kasım Gülek

13 Aralık 1905'de Adana'da dünyaya gelmiştir. Annesi Tayyibe Hanım, babası ise Adana'nın ilk Türk eczacı ve kimyageri olan Mustafa Rıfat Bey'dir.³⁶⁹ Küçük yaştan itibaren memleket meselelerinin tartışıldığı bir ortamda büyümüş olan Kasım Gülek, ilkokula Adana Turan Mektebi'nde başlamıştır. Daha sonra Galatasaray Lisesi ve Robert Koleji'nde eğitimine devam ederek Robert Koleji'nden mezun olmuştur. 1928 yılında Paris'te d'études politiques de Paris'i bitirmiştir. İktisat dalında doktorasını ise Columbia Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Bunların dışında Londra ve Cambridge Üniversitelerinde İktisat ve Maliye bölümlerinde öğrenim görmüştür. Hukuk eğitimini Almanya'da Berlin ve Hamburg Üniversitelerinde tamamlamıştır.³⁷⁰

Kasım Gülek, Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla siyasete girmiştir. Bilecik'ten milletvekili seçilerek TBMM'ye giren Kasım Gülek, Bilecik milletvekilliğinden sonra ise 1946'da Adana'dan milletvekili seçilmiştir. TBMM Ticaret Komisyonu Başkanlığı, Bayındırlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, BM Kore Komisyonu Başkanlığı, CHP Genel Sekreterliği, NATO Parlamenter Asamblesi Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosu üyeliği vb. gibi birçok görevde yer almıştır. Kasım Gülek bacağına kırılması üzerine hastaneye yatırılmış, rahatsızlığının uzun sürmesi üzerine

³⁶⁹Meral Balcı, *Bir Siyasetçi Portresi: Kasım Gülek Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1905-1996)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 19; 14.12.2019 tarihinde <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/tez/T0052666.pdf> adresinden erişilmiştir.

³⁷⁰Balcı, a.g.e., s. 20-23; 14.12.2019 tarihinde <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/tez/T0052666.pdf> adresinden erişilmiştir.

tedavi için götürüldüğü Washington'da bulunan Walter Reed Tıp Merkezi'nde, 19 Ocak 1996'da hayatını kaybetmiştir.³⁷¹

Hafız Yusuf Bey, aşağıdaki beyit ve bentlerde, yaşadığı dönemde siyasette söz sahibi olan Kasım Gülek'i bazı yönleri ve yaptıkları sebebiyle eleştirmiştir. Şair aşağıdaki şiirde; iki dönem milletvekilliği yapan ve bir dönem TBMM Ticaret Komisyonu Başkanlığı yapmış olan bunların dışında da birçok görevde yer alan Kasım Gülek'ten bahsetmiştir. Şairin bu şiirini bütünüyle ele aldığımızda iki yüzlü birinin görünüşüne güven olmadığını söyleyerek, Kasım Gülek'in insanları birbirine düşürdüğünü, ortalığı karıştırdığını, insanları aldattığını belirtmiştir.

Hîç homurdanma ey **Gülek** artık

Güven olmaz münâfıkîñ tipine

Şaman altı yürütdiğîñ şu yeter

Araya girme girerek dibine

Kı.151.

Hafız Yusuf Bey, aşağıdaki bentte Kasım Gülek'in siyasette izlemiş olduğu politikayı eleştirmektedir. Bentte; Kasım Gülek'in varlığıyla millete bela bayramı olduğunu, kendisini dünyanın en güzeli olarak nitelendiren Kasım Gülek'in bu iddiasının asılsız olduğundan bahsetmektedir. Daha önceden mutlu ve huzurlu olan şair artık üzüntüye kapıldığını söyleyerek Kasım Gülek'e olan öfkesini “*Tez vakitte Allah seni yok etsin*” diyerek dile getirmiştir.

³⁷¹ Balcı, a.g.e., s. 30-32; 14.12.2019 tarihinde <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/tez/T0052666.pdf> adresinden erişilmiştir.

Ey vücūduñ millete ‘ıyd-ı belā **Ḳāsım Gülek**
 Kendi zu‘munca cihānıñ aḥseni **Ḳāsım Gülek**
 Devletimden, ğamıma düşdüm diye **Ḳāsım Gülek**
 T̄iz vaḳitde ḳaldıra Allah seni **Ḳāsım Gülek**

N.152.

Aşağıdaki şiirde şair; Kasım Gülek’in özü sözü bir olmayan biri olduğundan bahsederek, Tek Parti Dönemi’nde, 1932’de ezanın Türkçe okutulması konusuna değinmiştir. Şair, bu şiirde ezanın Türkçe okutulmasından duymuş olduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Kasım Gülek’i de ezanı Türkçe okutanlar ile birlikte değerlendirerek bu konudaki tepkisini dile getirmiştir.

Ḳāsım Gülek bıraḳ iki yüzli dolābları
 Jestiñ olur mı şandin ezān-ı Muḫammedi
 Yıllarca Ḥaḳḳ şadāsını siz boĝdıñız idi
 Türki ezānıñızdı fiĝān-ı Muḫammedī

N.153.

Aşağıdaki şiirde şair; Kasım Gülek’in de içinde bulunduğu iktidar partisini ele alarak vergileri düşürerek birtakım yalancı vaadlerle halkı kandırdıklarını belirtmiştir. Şair, Türkiye’de 11 Kasım 1942’de 4305 sayılı kanunla konulan olağanüstü servet vergisi olan Varlık Vergisi’nden de bahsetmektedir. Varlık Vergisi, II. Dünya savaşının devam ettiği yıllardaki olağanüstü koşullarda bir defaya mahsus olmak üzere konulan bir servet vergisidir. Varlık Vergisi’nin çıkarılış amacı; enflasyonla mücadele için tedavülden para çekmek, savaş yıllarında çok para kazanmış olanlardan vergi almak ve devlet gelirlerini arttırmaktır.³⁷²

Varlık Vergisi uygulaması tüm ülkeyi kapsamasına rağmen, asıl uygulama İstanbul’da yapılmıştır. Bunun temel sebebi ise vergi uygulamasındaki gizli hedefin azınlıklar olması ve mükelleflerin temel ticaret merkezi olan İstanbul’da toplanmış olmalarıdır. Uygulama bir buçuk yıl sürmüş ve daha sonraki yıllarda azınlıkların önemli bir kısmı

³⁷² Kerem Karabulut, “11 Teşrin-i Sani 1942 Tarihli Varlık Vergisi’ne Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2005, S. 27, s. 325-326.

göç etmek zorunda kalmıştır.³⁷³ Şair, Varlık Vergisi hakkındaki bu kanunun yürürlüğe koyulduğu dönemi tarihin “*felâket devri*” olarak nitelendirerek “*Varlık Vergisi*”ni yürürlüğe koyanlarla aynı siyasi görüşe sahip olan Kasım Gülek’i de eleştirmiştir.

Bir gelirse iktidâra hep düşermiş virgiler
 Va‘d-i kâzibdir bu yaldızlı nuţuklar sergisi
 Ey **Gülek** artık utanmazsañ cevâb vir millete
 Hangi târihiñ fecâ‘ at devri varlık virgisi

Kı.154.

2.2.10.5.3. Giritli Ahmed Muhtar Efendi

Tasavvufî mahiyetteki telif ve tercüme eserleriyle tanınan son devir Osmanlı edibi ve devlet adamıdır. Giridî Ahmed Muhtar Efendi veya sadece Muhtar Efendi olarak da bilinir. Girit muhasebecisi Mustafa Kutbî Efendi’nin oğlu olan Muhtar Efendi, Girit’in Hanya şehrinde doğmuştur. Öğrenimini tamamladıktan sonra Girit ve Yanya’da küçük memuriyetlerde bulunan Ahmed Muhtar Efendi, daha sonra bu görevlerinden istifa ederek İstanbul’a gelmiştir.³⁷⁴

Erkân-ı Harbiyye başkâtipliği, surre eminliği, Mektûbî-i Seraskerî Odası mümeyyizliği ve Makâm-ı Seraskerî Dairesi reisliği gibi üst kademe yöneticilik görevlerinde bulunmuştur. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Harem-i Nebevî meşihatına tayin edilerek Hicaz’a gitmiştir. İki yıl burada görev yaptıktan sonra hastalanarak İstanbul’a dönmüştür. 13 Eylül 1910’da vefat eden Giritli Ahmed Muhtar Efendi’nin kabri, Merkezefendi Mezarlığı’nda yer almaktadır.³⁷⁵

Muhtar Efendi, büyük ölçüde Muhyiddin İbnü’l-Arabî tesiri altında kalmıştır. Aynı zamanda şair olan Ahmed Muhtar Efendi, önemli olaylar ve âbideler için tarih düşürmekte çok yeteneklidir. II. Abdülhamid döneminde yapılan resmî binalarla ilgili tarihlerin çoğu ona aittir. Bunlardan en güzeli ise Sultanahmet’te bulunan Alman

³⁷³ Karabulut, a.g.m., s. 329.

³⁷⁴ Hüsameddin Erdem, “*Ahmed Muhtar Efendi, Giritli*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, İstanbul, C. 2., s. 105-106.

³⁷⁵ Erdem, a.g.e., s. 105-106.

Çeşmesi'ne düşürdüğü tarihtir. Ahmed Muhtar Efendi'nin eserleri; *Hikmet-i Tefekkür*, *Mecâl-i Fikret*, *İstimdâd*, *İntibâh-ı Kalb*, *Adâbü'l-mürîd* vb.dir.³⁷⁶

Hafız Yusuf Cemil Ararat'a ait metinde, Ahmed Muhtar Efendi'nin iki eserinin isimlerine yer verilmiştir. Bu eserler ise *Hikmet-i Tefekkür* ve *İntibâh-ı Kalb*'dir. Hikmet-i Tefekkür; Ahlâkî olgunluğun, dünya ve âhîret saadetinin ancak sağlam bir tefekkür gücüne sahip olmakla elde edilebileceğini konu edinmiştir. İntibâh-ı Kalb; eser 108 beyitten oluşmaktadır. Eserde nefsin heves ve ihtiraslardan arındırılarak geldiği yüce âleme dönüş fikri işlenmiştir.³⁷⁷ Aşağıdaki beyitte şair, Muhtar Efendi'nin zamanının talihli olarak nitelendirilen seçkin kimselerinden olduğunu belirtmiştir.

Muhtâr-ı cihân Hazret-i **Muhtâr** Bey **Efendi**

Yektâ-yı felek hâşıl-ı devrân-ı zamâne

K.176/11.

Hafız Bey, aşağıdaki beyitte Muhtar Efendi için; düşüncesindeki güzelliğin, güçlü ve akıcı ifadenin sebebinin kalbindeki göz açıklığı ve inceliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Şair, “*kalbindeki intibâh*” ifadesi ile aslında Muhtar Efendi'nin eseri olan “*İntibâh-ı Kalb*”ten bahsetmektedir. Eserde nefsin heves ve ihtiraslardan arındırılarak geldiği yüce âleme dönüş fikrinin işlendiğini belirtmiştik. Eserde işlenen konu ile bağlantı kurularak Muhtar Efendi'nin kişiliği ile ilgili olarak kalbindeki göz açıklığının sebebinin nefsin heves ve arzularından arındırılmış olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Şair, “*kalbindeki intibâh*” ifadesi ile hem Muhtar Efendi'nin kalbindeki göz açıklığından hem de eseri olan İntibâh-ı Kalb'ten bahsetmiştir.

Fikrindeki cevdet ü cezâlet

Kalbindeki (**intibâh**) u rikâat

M.65/25.

³⁷⁶ Erdem, a.g.e., s. 105-106.

³⁷⁷ Erdem, a.g.e., s. 105-106.

Hafız Yusuf Bey, aşağıdaki beyitte; Muhtar Efendi'nin “*Hikmet-i Tefekkür*” eserine yer vermiştir. Hikmet-i Tefekkür; Ahlâkî olgunluğun, dünya ve âhiret saadetinin ancak sağlam bir tefekkür gücüne sahip olmakla elde edilebileceğini konu edinmektedir.³⁷⁸ Şair, ibret alarak ve faydalanacak şekilde düşünmenin yaratılıştaki asıl maksat ve faydayı anlamının süsü olarak olarak nitelendirmiştir. Sade; inci kabuğu, inciyi yapan hayvan gibi anlamlara gelmektedir. Deniz kaplumbağasına benzeyen bir çeşit istiridyedir. Nisan ayında deniz yüzüne çıkarak ağzını açar ve yağmur tanesini yutar. İşte bu yağmur tanesi ise inciye dönüşür. Sadefler çeşitli araç ve gereçleri süslemek için kullanılmaktadır.³⁷⁹ Belagat; sözün düzgün, kusursuz ve yerinde söylenmesidir. Şair; ahlâka ve hakikate faydalı şekilde düşünmeyi, düzgün ve hakikatli güzel söz söyleme ile ilişkilendirerek böyle bir düşüncenin sade gibi kıymetli olduğunu belirtmiştir.

Pirâye-i (**hikmet-i tefekkür**)

Ya'ni şadef-i belâgatadır

M.65/26.

2.2.10.5.4. Eşref Sencer Kuşçubaşı

Osmanlı Devleti'nin ilk istihbarat kurumu olan Teşkilât-ı Mahsûsa'nın kurucusu ve ilk başkanı olan Eşref Sencer, 1873'te İstanbul'da doğmuştur. Babası Mustafa Nûri Bey, Sultan Abdülaziz'in kuşçubaşısıdır. Dedesi de Osmanlı sarayında kuşçubaşı olan Eşref Sencer, bunu öncelikle unvan daha sonra ise soyadı olarak almıştır. Öğrenimini askeri okulda yapmıştır. Babasının Sultan Abdülhamid'e karşı olan Yeni Osmanlılar ile birlikte iş birliği yapması sebebiyle babasıyla birlikte Hicaz'a sürülmüşlerdir. Etrafına topladığı birkaç subayla birlikte isyan ederek, üzerlerine gönderilen kuvvetleri

³⁷⁸ Erdem, a.g.e., s. 105-106.

³⁷⁹ Pala, a.g.e., s. 385.

yenmişlerdir. 1898’de kendisi gibi sürgünde olan veteriner Miralay Râsim Bey’in telkiniyle Teşkilât-ı Mahsûsa’yı kurmuştur.³⁸⁰

Eşref Sencer, Kıbrıs, Avrupa ve Makedonya’ya giderek faaliyetlerine Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Ayrıca Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katılarak Edirne’nin geri alınması ve Batı Trakya’da müstakil bir Türk cumhuriyetinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Cumhuriyet’in ilanı üzerine kardeşi Hacı Selim Sâmi Bey ile “Yüzellilikler” arasında yurt dışına çıkarılmıştır. Gurbette bulunduğu zamanlarda kendisi gibi gurbette olan Mehmet Âkif Ersoy ile sürekli mektuplaşmıştır. Türkiye’ye döndükten sonra 1964’te Söke’de vefat etmiştir. Yaşadığı olayları ve yaptığı hizmetleri “Tarihe Benden Haberler” adı altında kaleme almıştır.³⁸¹

Şair aşağıdaki şiirine “*Cidd ü Hezel*” yani “*Ciddiyet ve Alay*” başlığını düşmüştür. Hezel; bir şiiri ya da bir şiirin bir bölümünü şakalı, alaylı bir anlatıma çevirmek demektir.³⁸² Şair, aşağıdaki şiirinde Eşref Sencer’den bahsetmektedir. Onun iktidarın yüzüne leke sürdüğünden, birtakım saldırgan tavırlarının yersiz ve boş olduğundan bahsetmiştir. Hafız Yusuf Bey, Eşref Sencer’i alaylı bir dille eleştirerek ölümüne tarih düşürmüştür.

Rûhuna bir Fâtiha çek **Eşrefîñ**

Ey ğazelim uğradıñ ilhâmina

26 Haziran 1956

G.48/6.

2.2.10.5.5. Ömer Ali Bey

1839’da Adana’da doğmuştur. Ramazanoğulları ailesinden Osmanlı İmparatorluğu ordusunda yetişmiş, Çanakkale Boğazı komutanı olan beylerbeyi Arif Paşa Bey’in torunudur. Babası Ahmet Paşa’dır. Trablusgarp-Bingazi, Dersim, Diyarbakır, Aydın,

³⁸⁰ Necmettin Şahiner, “*Kuşçubaşı, Eşref Sencer*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2002, C. 26, s. 471-472.

³⁸¹ Şahiner, a.g.e., s. 471-472.

³⁸² “*Hezel*”, <https://sozluk.gov.tr/>, 28.08.2020.

Hicaz vilayetleri mektupçuluğunda görev almıştır. Bunun dışında Cidde kaymakamlığı, Balıkesir mutasarrıflığı, Tekirdağ mutasarrıflığı ve Kastamonu vilayeti valiliği gibi çeşitli görevlerde yer almıştır.³⁸³

1897’de meydana gelen Balıkesir Depremi’nde tamamen yıkılan Balıkesir’in inşası ve tamirâtı çalışmalarında üstün bir başarı göstermiştir. 25 Şubat 1920’de İstanbul’da vefat eden Ömer Ali Bey, 900 lira olan tüm gelirini Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay Derneği)’ne bağışlamıştır.³⁸⁴

Aşağıdaki beyitte şair; çeşitli görevlerde bulunmuş ve üstün başarılar göstermiş olan Ömer Ali Bey’i övmüştür. Ömer Ali Bey’in çok güzel olduğunu güzelliğinin nuruna hiçbir şeyin eş olmadığını, güneşin parlaklığının bile onun güzelliğinin nuru karşısında sönük kaldığını belirtmiştir. “*Sen varsıñ anıñ için güneş yok*” diyerek güneşin olmamasını Ömer Ali Bey’in güzelliğine varlığına bağlayarak hüsn-i talil sanatı yapmıştır.

Envâr-ı leâfetiñde eş yok

Sen varsıñ anıñ için güneş yok

M.84/10.

Hafız Yusuf Bey, aşağıdaki beyitte ise Ömer Ali Bey için yüksek zümrede övülmeye layık, fazilet veren, söz ustası, yüksek ahlâklı, büyük bir zât olduğundan bahsetmektedir.

Faḥr-âver-i zümre-i e‘ âlî

Üstâd-ı süḥan Cenâb-ı ‘ âlî

M.84/18.

³⁸³<http://balikesirtarihkultur.blogspot.com/2015/05/mutasarrf-omer-ali-beyin-balkesirde.html> adresinden 21.07.2020 tarihinde erişilmiştir.

³⁸⁴<http://balikesirtarihkultur.blogspot.com/2015/05/mutasarrf-omer-ali-beyin-balkesirde.html> adresinden 21.07.2020 tarihinde erişilmiştir.

2.2.10.5.6. Bay Ahmed

Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın ölümüne tarih düşürdüğü Bay Ahmed hakkında yeterli bir bilgi bulunamamıştır. Şair, Bay Ahmed'in ölüm tarihini düşerken; “*yolculuk tarihi hicrîdir tamam rahmet diyarına gitti Bay Ahmed*” diyerek, 1378 tarihini vermektedir.

Rıhleti târihi hicrîdir tamâm

Gitdi **Bay Ahmed** diyâr-ı rahmete

K1.18/3.

2.2.10.5.7. Uğur Bey

Uğur Bey'in hayatı hakkında yeterli bir bilgi bulunamamıştır. Şiirin başına Hafız Yusuf Bey tarafından “*Kâim-i Makâm Ahmed Beğ'in Torunu Uğur Vilâdet Tarihi*” şeklinde not düşürülmüştür. Şair aşağıdaki şiirde dünyaya gelen Uğur'un ailesine; onun yiğit, kötülüklerden uzaklaşan, temiz biri olmasını sağlamalarını dileyerek, “*Müjde târihi mücevher 'Arabî / Bir Uğur geldi dünyaya şimdi*” diyerek doğumuna 1375 tarihini düşürmüştür.

Ebeveyni nerîm eyle ' affan

Ṭogdı nûr-ṭopı yavru imdi

Müjde târihi mücevher ' Arabî

Bir **Uğur** geldi cihâna şimdi

1375

K1.126/2.

2.2.10.5.8. Ömer Rıza Doğrul

Aslen Burdurlu olan Ömer Rıza Doğrul, Kahire'de dünyaya gelmiştir. Öğrenimini Ezher Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra Mısır'da gazeteciliğe başlamıştır. “*Es-*

siyase”, “*Tasvir-i Efkâr*” ve “*Sebîlürreşâd*” vb. gibi gazete ve dergilerde makaleleri yer almıştır. Mehmet Âkif Ersoy ile tanıştığında Kahire’de eş-Şa’b gazetesinde yazı yazmaktadır. 1915’te İstanbul’a dönen Ömer Rıza Bey, Mehmet Âkif’in kızı Cemile Hanım ile evlenmiştir. Milli Mücadele yıllarında *Vakit* gazetesinde yayımladığı Türkiye-Mısır ilişkileri hakkındaki bazı yazılarından dolayı 1925’te İstiklal Mahkemesi’nce tutuklanmış fakat bir süre sonra serbest bırakılmıştır.³⁸⁵

İnanç, din özgürlüğünün sağlamlasında ve ilkokullara din dersinin konulmasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. 1950 seçimlerinde Konya milletvekili seçilmiştir. Bunun dışında Büyük Millet Meclisi Dış İşleri Encümeni ve Türk Pakistan Kültür Cemiyeti başkanı olarak görev yapmıştır. Uzun süren bir hastalık sürecinden sonra 1952’de İstanbul’da vefat etmiştir. Müellif, gazeteci ve mütercim olan Ömer Rıza Doğrul’un telif ve tercüme birçok eseri bulunmaktadır.³⁸⁶ Hafız Yusuf Bey, yakın dostu Mehmet Âkif Ersoy’un damadı Ömer Rıza Doğrul’un ölümünden duyduğu üzüntüyü; “*Kederinden yas tutma zamanı geldi, eyvah Ömer Rıza ’ya yâ hû*” diyerek dile getirmiş ve vefatına 1371 tarihini düşürmüştür.

Tārīh-i tamām mātemiñde

Eyvāh ‘**Ömer Rızā**’ya yâ hû

16 Mart 1952/1371 Cumādu’l- Āhire

K1.175/9.

2.2.10.5.9. Mahmud Şevket

II. Meşrutiyet devri sadrazamı olan Mahmud Şevket Paşa, Bağdat’ta doğmuştur. Bu sebepten dolayı Arap lakabıyla da anılmaktadır. Abdülmecit dönemi mutasarrıflarından Kethüdâzâde Süleyman Bey’in oğlu olan Mahmud Şevket’in annesinin soyu ise IV. Murad’a dayanmaktadır. Mahmud Şevket, Bağdat’taki rüştiyede bir yıl okuduktan sonra 1870’de askeri olarak devam etmek için İstanbul’a gelmiştir. Öğrenimine Atlamataşı Askerî Rüştiyesi, Kuleli Askerî İdâdîsi ve Mekteb-i

³⁸⁵ Mustafa İsmet Uzun, “*DOĞRUL, Ömer Rıza*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1994, C. 9, s. 489-492.

³⁸⁶ Uzun, a.g.e., s. 489-492.

Harbiye’de devam etmiştir. 1878’de Mekteb-i Harbiye’den mezun olup erkân-ı harbiyye sınıfına geçmiştir. 1880’de yüzbaşı rütbesi alarak burayı bitirmiş ve Erkân-ı Harbiyye Dairesi’nde telif ve tercüme bürosunda göreve başlamıştır. Bildiği diller Arapça, Almanca ve Fransızca’dır.³⁸⁷

Mekteb-i Harbiyye’de öğretmenlik yapan Mahmud Şevket; Vidinli Tevfik Bey riyasetinde silah satın alma komisyonlarında çalışmıştır. Bunun dışında kolağası, kaymakam, valilik vb. gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Mahmud Şevket, II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinden sonrasında kurulan İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde harbiye nazırı olmuştur. İttihat ve Terakki’nin baskısı ile görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır.³⁸⁸

Devlet içerisinde yaşanan bazı sorunlardan dolayı ve asıl gücün İttihat ve Terakki’de olması sebebiyle istediği reformları gerçekleştirememiştir. Mahmud Şevket Paşa, sert mizaçlı, asabi, cesareti az fakat temkinli bir yapıya sahiptir. Hareket Ordusu’nun başında yer alarak İstanbul’a girmesi sebebiyle “*Napolyon*”, “*Mithad Paşa*” ve “*II. Fatih*” gibi unvanlarla anılmasına sebep olmuştur. Genel anlamda diktatörce faaliyetlerde bulunan Mahmud Şevket Paşa, 1913’te makam aracındayken uğramış olduğu silahlı saldırı sonucunda vefat etmiştir.³⁸⁹

Hafız Yusuf Bey aşağıdaki beyitte; Mahmud Şevket’in diktatörce faaliyetlerde bulunması sebebiyle ölüm tarihini vermeden önce Paşa hakkında “*noktalar kan damlatır*” ifadesine yer vermiştir. Şair; Mahmud Şevket Paşa’nın, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile aralarında yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı cemiyet tarafından düzenlenen bir suikast sonucunda ölümünü; “*Mahmud Şevket’in katliyle birlikte Allah’ın adaleti aşikâr oldu*” diyerek dile getirmiş ve vefatına 1329 tarihini düşürmüştür.

³⁸⁷ Zekeriya Türkmen, “*Mahmud Şevket Paşa (1856-1913)*”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2003, C. 27, s. 384.

³⁸⁸ Türkmen, a.g.e., s. 384-386.

³⁸⁹ Türkmen, a.g.e., s. 384-386.

Noğtalar an damlatır t rihine r midir

B riz oldu   adl-ı Haqq katliyle **Mahm d Şevket**’in

29 Mayıs 1329

K1.206/2.

2.2.10.5.10. Karlı Mehmed AĞa

Karlı Mehmed AĞa, Hafız Yusuf Cemil Ararat’ın babasıdır. Konak aŐıbaŐlarından biri olduğu bilinmektedir. Bunun dışında hayatı hakkında yeterli bir bilgi bulunamamıştır. Şair, babasının ölümüne; “*Ey Allahım! Babam rahmet meclisinde huzur bulsun*” diyerek vefatına 323/1321 tarihini düşürmüştür.

Bezm-i rağmetde Őaf  bulsun  l h  **pederim**

15 Temmuz 1321

25 Cem ziye’l- hir 323

Me.217.

2.2.11. Sevgili,  Őık ve Rakip (AĞyar)  liŐkisi

Klasik Türk edebiyatı çok çeşitli ve zengin bir konu yelpazesine sahip olup kaynağını  slam kültürü,  ran mitolojisi, tasavvuf, felsefe, ilim, halk inanışları, gelenek ve göreneklerden, güncel olaylardan almaktadır. Klasik Türk Şiirinin usta Şairleri yaşadığı dönemin sosyal, siyasal, kültürel vb. bütün değerlerinin etkilerini zengin bir Şekilde Şiirlerine yansıtılmıŐlardır. Klasik Türk edebiyatında en çok işlenen konulardan biri de “*aşk*”tır. Şairler tarafından aşk konusu Şiirlerde iŐleneceĐi zaman klasik Türk Şiiri geleneğinin getirmiş olduğu formatın dışına çıkamazlar. Mazmunlarla belirli kalıplar içerisinde bu konu iŐlenir. Klasik Türk edebiyatında aşk ele alındığında öncelikle  Őık, sevgili ve rakip ilişkisi değerlendirmeye alınır.

Klasik Türk edebiyatında Şiirlere konu olan aşk, diğer Türk edebiyatlarından biraz daha farklıdır, platonik yani tek taraflı bir sevgidir. Sevgili, daima ideal bir güzel olup

sevilmeye layık görülür. Duygusuz, acımasız ve gaddar olan sevgili âşığına yüz vermeyen ondan sevgisini ve iltifatını esirgeyen bir tiptir.³⁹⁰ Teşbih ve mecazlarla yüceltilmiş olan sevgili genel itibarıyla; güzel yüzlü, selvi boylu, beyaz tenli, ağzı mim gibi, siyah saçlı, kaşları yay, kirpikleri ok gibi olan, bakışları ile âşıklarını yaralayan, öldüren, dudağıyla can veren bir tiptir.³⁹¹

Âşık ise; sevgilinin mahallesinden ayrılmak istemeyen, sevgiliye kulluk noktasında yakın olmaya çalışan, aşk derdini çeken ve sevgilinin her türlü cevr ü cefâsına katlanan bir tip olarak karşımıza çıkar.³⁹² Rakip (Ağyar); âşık ile sevgili arasına giren ve âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan her şeydir. Klasik Türk şiirinde âşık ve mâşuk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir.³⁹³

Rakip kimi zaman insan olarak kimi zaman ise canlı veya cansız her şey; su, felek, gölge, sevgilinin gömleği, âşığın nefsi, âşığın kendi kirpikleri, göz bebeği, suyu, ateşi vb. şeklinde karşımıza çıkar. Rakip; âşıklar için tehlikelidir. Halk arasında âşık ve mâşuğun arasına girmesi sebebiyle kötü olarak nitelendirilir. Rakip; dedikoducu, cimri, edepsiz, eziyet edici, fesat, fasık vb. olarak nitelendirilir.³⁹⁴ Hafız Yusuf Cemil Ararat Dîvânı'nda yer alan aşağıdaki şiirlerde genel itibarıyla âşık-sevgili-rakip (ağyar) ilişkisi ele alınarak beşeri aşka yer verilmiştir.

Şair aşağıdaki beyitte; “*Ey melek!*” diyerek sevgiliye seslenmektedir. Sevgilinin gözlerinin mavi ve güzel olmasına dikkat çeken şair, “*Ressâm-ı ezel*”, yani Allah'tan bahsederek, sevgiliyi böyle güzel yaratan Allah'ın kendi sanatına nazar değmemesi için sevgilinin tıpkı nazar boncuğuna benzeyen gözlerini mavi yarattığından bahsetmektedir. Sevgiliye olan hasretinden dolayı da gönlüne seslenerek ayrılık acısını bastırmasını dilemiştir.

³⁹⁰ Ahmet Mermer & Sebahat Deniz vd., **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, 13. Baskı, Ankara, 2016, s. 23.

³⁹¹ Hüseyin Gönel, “*Divan Şiirinde Sevgiliye Dair*”, **Turkish Studies**, Volume:5/3, Summer 2010, s. 215.

³⁹² Mermer & Deniz ve diğerleri, a.g.e., s. 215.

³⁹³ Abdullah Aydın, **Divan Şiirinde Rakip Portresi**, Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2018, s. 2-3.

³⁹⁴ Aydın, a.g.e., s. 12-16.

O māvī nazarlıkları ey melek
 Şan' atına nazar deger diyerek
 Ressām-ı ezel takmış olsa gerek
 Yeter gönül yeter hicrân elleri

Mu.56/4.

Aşağıdaki beyitte şair; kendisine yüz vermeyen sevgiliye olan âşkının, sevgilinin tüm cefasına rağmen bitmediğini, dünyanın bile gönlündeki sevgiye engel olamayacağını, yaşamış olduğu tüm olumsuzluklara rağmen sevgiliye olan aşkı sayesinde ruhunun hayat bulduğunu belirtmiştir. Ayrıca gönlüne seslenerek ayrılık acısını bastırmasını dilemiştir.

Ben gönlümü senden aldım da heyhât
 Seni gönlümden alamaz kâ'inât
 Çırpınan rûhuma 'aşkıñdır hayât
 Yeter gönül yeter hicrân elleri

Mu.56/6.

Güzelliği ile baş döndüren sevgili; âşığın daima eziyet edip onu görmezden gelirken, âşığın rakiplerine yüz vererek, onun daha çok acı çekmesine sebep olmaktadır. Sevgilinin, âşığın gözü önünde ağyara (rakibe) iltifat etmesi, ona yüz vermesi; yakınlık ve ilgi göstermesi âşığın kalbinin incinmesine sebep olmaktadır. Şair, kendisine cefa edip, ağyara yüz veren sevgilinin, bu davranışı ile sevgiliyle dolu olan kalbinin çok kırıldığını belirtmektedir.

Yüz virüp ağyāra faḫaḫ eylediñ
 Āyine-i ḳalbimi pūr-inkisār

G.57/4.

Şair aşağıdaki beyitte; Ey mah! diyerek sevgiliyi güzelliği, yüzünün parlaklığı sebebiyle aya benzetmiştir. Sevgili, yerine “mah” ve “nurum (ışığım)” tabirleriyle benzetilenleri söyleyerek açık istiare yapmıştır. Şair şiirde genel itibariyle sevgilinin

güzelliğini ele almaktadır. Üftâde; düşmüş, düşkün; biçâre, âşık vb. anlamlara gelmektedir.³⁹⁵ Klasik Türk edebiyatında âşık, sevgilinin karşısında düşkün ve biçâredir. Ondandır merhamet ve iltifatını esirgememesini ister. Şair beyitte; gönlünün bilmeden, farkında olmadan bu aşka düştüğünü söylemektedir. Aya benzettiği sevgilisine; kendisinden yüz çevirip, iltifatını esirgeyerek onu karanlıkta bırakmamasını istemektedir.

Dil bilmeyerek ‘aşkına düşdi eyvâh
 Üftâdeñi zulmetde bırakma ey mâh
 Müstağrağ-ı nûr olmadayım bağıdıkça
 Nûrum seni nûrdan mı yarattı Allah

N.61.

Hafız Yusuf Bey aşağıdaki bentte; sevgilinin gülüşüyle ruhunu harekete geçirdiğini, neşe, arzu ve keyifle ağzına kadar dolu olan alçak gönlüne aşk ve muhabbet verdiğini, bu aşk ve muhabbetten dolayı kendinden geçtiğini belirtmiştir. Cana yakın, hüznü kalbim uyu diyen şair, seçkin bir tene sahip olan sevgiliye hayatımsın diyerek ona olan sevgisini dile getirmektedir.

Gülersin rûhumı tehzîz idersin
 Neşât u şevk ile leb-rîz idersin
 Dil-i hassası vecd-engîz idersin
 Uyu ey mûnis-i kalb-i hazînim
 Hayâtımsın benim teni güzînim

Muh.63/5.

Aşağıdaki beyitte şair; sevgilinin mahallesinden uzaklaşmak zorunda kaldığını, buradan gitmesiyle birlikte kendisini özgür zanneden ağyarın bulunduğu durumu aldanmak, hileye düşmek olarak nitelendirmiştir. Âşık nereye giderse gitsin sevgiliyi de beraberinde götürmekte ve ondan vazgeçmemektedir. Âşığın sevgiliden

³⁹⁵ Devellioğlu, a.g.e., s. 1126.

uzaklaşmasıyla âşkından vazgeçeceği düşüncesine kapılabilecek olan ağyarın aldandığı belirtilmiştir.

Cānān iline veda‘ dır bu

Ağyār-ı hür inḥida‘ dır bu

G.177/1.

Kâfir; hakkı tanımayan bilmeyen, küfreden küfredici, iyilik bilmeyen, nankör gibi anlamlara gelmektedir.³⁹⁶ Klasik Türk edebiyatında sevgili; kimi zaman öldürücü bakışları, kimi zaman simsiyah saçları sebebiyle kâfir olarak nitelendirilmiştir. Bunun dışında âşığın zulmetmesi, yüz vermemesi vb. gibi sebeplerden dolayı da kâfir olarak nitelendirilmiştir. Aşağıdaki beyitte şair; sevgiliyi kâfir olarak nitelendirerek güzelliği ve bakışlarıyla kendisini büyülediğini, gönlünü geniş bir huzura kavuşturduğundan bahsetmektedir. Onun büyüleyici bakışları karşısında mâmur ve şen olduğunu belirtmektedir.

Öyle kâfirsın ki teşḥîr eylediñ

Bir niğehle vüs‘at-âbād dili

Mü.188.

³⁹⁶ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 24. Baskı, *Aydın Kitabevi Yayınları*, Ankara, 2007, s. 480.

III. BÖLÜM

3. HAFIZ YUSUF CEMİL ARARAT'IN ŞİİRLERİ

3.1. El Yazma Eserin Nüsha Özellikleri

Türk Tarih Kurumu Yazma Eserler Demirbaş No: Y635.

Baş:

Her kelāmında seniñ şanki me‘ aliñ görünür

Hâciyatmazlara kıddiñle mişâliñ görünür

Son:

Pîr ü nerme ma‘ nî dahı uğrasa bıkır fikr uçar

Hûld-ı endişemdeki hâşiyet-i düşünâm naşıl

Hafız Yusuf Cemil Ararat'a ait Y635 demirbaş numaralı el yazma eserin başka bir nüshası bulunmamaktadır. Müsvedde hâlindeki el yazma eser, müellif hattıdır. El yazma eserde kullanılan yazı stili rik'adır. Transkripsiyonu yapılmış olan metnin ilk sayfasında “*Adanalı Hayret, Trabzonlu Hüseyin Hüsnî ve Hafız Yusuf Cemil Ararat'ın Manzum ve Mensur Asarı*” yazmaktadır. Bir kütüphaneye vakf edilecektir şeklinde not düşürülmüştür. Ayrıca el yazma eserin demirbaş numarası da verilmiştir. Bir sonraki varakta ise Hafız Yusuf Cemil Ararat ve annesinin fotoğrafı yer almaktadır.

El yazma eser toplam 86 varaktan oluşmaktadır. El yazma eserde Hafız Yusuf Cemil Ararat haricinde sevdiği ve etkilendiği birkaç şairin de şiirleri yer almaktadır. Yazma eserde şiirleri bulunan şairler; Trabzonlu Hüseyin Hüsnî Efendi, Adanalı Hayret Efendi, dönemin önemli devlet adamlarından birisi olan Reşid Âkif Paşa, Kelîm, Sa‘ dî, Mütenebbî, ‘Ubeyd, Rahmer, Bî-dil, Hamdî, Mevlânâ, Ziya Paşa, Firdevsî ve Sadî Şirâzî’dir.

Reşid Âkif Paşa'ya ait olan şiirler; [4b] nüshasında yer alan 8. şiir (gazel) ve [5b] nüshasında yer alan 10. şiirdir (gazel). Bunun dışında Mevlânâ'ya ait olan şiir ise [18b] nüshasındaki 66. şiirdir (murabba). 66. şiire “*Mevlânâ'nın Gazeli*” şeklinde bir başlık verilmiştir. Fakat bu şiirin nazım şekli gazel değil, murabbadır. Transkripsiyonlu metinde de bu durum dipnotta belirtilmiştir.

Şair Kelfîm'e ait olan şiir; nüsha [23b]'deki nazım şekli müfred olan 100. şiirdir. [23b]'de yer alan 102. şiir (müfred) ise şair Sa'dî'ye aittir. Bunların haricinde [23b]'deki 104. şiir (müfred) Mütenebbî'ye, [27a]'daki 139. şiir (matla) Rahmer'e, [32b]'deki 158. şiir (müfred) Bî-dil'e, [42b]'deki 209. şiir (müfred) Sa'dî'ye, [43b]'deki 214. şiir (kıt'a) Muhyiddin 'Arabî'ye, [44a]'daki 218. şiir (müfred) Hamdî'ye aittir. Nüsha [42a]'da yer alan 204. şiir (mesnevi) şair Ziya Paşa'ya aittir. Ayrıca [25b]'deki 127.şiir (kıt'a) 'Ubeyd'den ve [42b]'deki 208.şiir (müfred) Sa'dî'den tercümedir. El yazma eserde yer alan nüsha [25b]'deki 130. şiir bir kız çocuğunun vefatı üzerine kaleme alınmıştır. Hafız Yusuf Bey, hayatı boyunca hiç evlenmemiştir. Bu şiirin kime ait olduğu bilinmemektedir.

Transkripsiyonu yapılan metinde Adanalı Hayret Efendi'ye ait olan şiir ve nesirler; [45b]'deki 221. şiir (manzûme), 222. ve 223. nesir, [46a]'daki 224. şiir (kaside), [49b]'deki 225. şiir (mesnevi), [50a]-[50b]'deki 226. şiir (gazel), [50b]-[51b]'deki 227. şiir (mesnevi), [51b]-[52a]'daki 228. şiir (kıt'a), 230. şiir (kıt'a), 231. şiir (kıt'a), 232. şiir (müfred), [50b]'deki 235. şiir (gazel), 236.şiir (matla), [53a]'daki 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248 ve 249. şiirdir (rubâ'i).

[53a]'da yer alan şiirleri Adanalı Hayret Efendi medreseliler ile tekyeliler arasında yaşanan bir husumet üzerine kaleme almıştır. Şair Şeyh Galib, “*Hüsn ü Aşk*” adlı eserindeki “*Olmaz hele suhte-vât-ı şâir; itmern o gürihi bahse da'ir*” beytiyle medreselilerin şair olamayacağını iddia etmiştir. Bunun üzerine Adanalı Hayret Efendi de medreseden yetişmiş bir şair olarak 13 rubâ'idin teşkil bir reddiye yazmıştır. Dîvânda Adanalı Hayret Efendi'ye ait toplam 24 şiir ve 2 nesir yer almaktadır.

Trabzonlu Hüseyin Hüsnî Efendi'ye ait şiirler; [55b]'deki 251. şiir (rubâ'i), 252. şiir (gazel), 253. şiir (gazel), [57b]'deki 256. şiir (gazel), 257. şiir (kıt'a), [58a]'daki 258. şiir (mesnevi), 259. şiir (matla), [58b]'deki 260. şiir (gazel), 261. şiir (kıt'a), [59a]'daki 262. şiir (kıt'a), [59b]'deki 263. şiir (mesnevi), [60a]-[60b]'deki 264. şiir (mesnevi), [61a]-[61b]'deki 265. şiir (kıt'a), [61b]-[62a]'daki 266. şiir (mesnevi), [62a]-[62b]'deki 267. şiir (mesnevi), [63a]'daki 268. şiir (gazel), 269. şiir (gazel), [63b]'deki 270. şiir (müfred), 271. şiir (mesari), [64a]'daki 272. şiir (gazel), [64b]'deki 273. şiir (gazel), [65a]-[65b]'deki 274. şiir (kaside), 275. şiir (gazel), [66a]'daki 276. şiir (mesnevi), [67a]'daki 278. şiir (gazel), 279. şiir (mesari), 280. şiir (mesari), [68a]-[68b]'deki 283. şiir (mesnevi), [69a]'daki 284. şiir (gazel), [69b]'deki 285. şiir (gazel), [70a]'daki 286. şiir (kaside), [71a]-[72a]'daki 287. şiir (mesnevi), [72b]'deki 290. şiirdir (kaside).

Trabzonlu Hüseyin Hüsnî Efendi'ye ait toplam şiir sayısı 33'dür. Bunlardan 272. şiir Ziver Ahmed Sadık Paşa'nın Hamsi Gazeli'ne naziredir. 273. ve 285. şiir ise Marpuçzâde Trabzonlu Hilmi Efendi'nin gazellerine naziredir. 287. şiir Baş-kâtip Süreyya Paşa'ya Maarif Nazırı Münif Paşa'yı şikâyet yollu hicviyedir. Bunların dışında [72b]'deki 288. şiir (matla) Firdevsî'ye ve 289. şiir (müfred) ise Sadî Şirâzî'ye aittir.

El yazma eser [72b] nüshası ile sona ermektedir. [72b] nüshasından sonraki şiirler ise daha önceden farklı nüshalarda yer almış, tekrar eden şiirlerdir. Tekrar eden şiirler [72b]-[86a] nüshaları arasında yer almaktadır. Bu nüshalardaki şiirler Firdevsî, Sadî Şirâzî, Hüsnî ve Hayret Efendi'ye ait şiirlerdir. [72b]-[86a] nüshaları arasında yer alıp tekrar etmeyen 3 şiir vardır. Bunlar [78a] nüshasında yer alan 291. şiir (kıt'a), 292. şiir (matla) ve 293. şiirdir (kıt'a). Bu şiirler Hafız Yusuf Cemil Ararat'a aittir.[73a] nüshasında yer alan şiirler [72b] nüshasında yer alan şiirlerin aynısıdır.

Hafız Yusuf Cemil Ararat, transkripsiyonlu metinde sevdiği ve etkilendiği şairlerin şiirlerini kendi el yazısıyla kaleme almıştır. [73a]'dan itibaren yer alan şiirler, muhtemelen şair tarafından bir yerden toplanmış ve bulunduğu yerden kesilerek buraya yapıştırılmıştır. Ayrıca tekrar eden şiirlerin daha önceden hangi nüshalarda yer aldığı ise transkripsiyonlu metinde belirtilmiştir. Metinde Hafız Yusuf Cemil Ararat'a

ait toplam 217 şiir ve 2 nesir yer almaktadır. [19b]'de yer alan 79 numaralı nesir kime yazıldığı belli olmayan Arapça bir mektuptur. Bu mektupta; çok okuyup, yazılara çok bakan şairin gözlerinden rahatsızlandığı, yazılara tahammül edemez hale geldiğinden dolayı gözlerini koruması için doktorunun tavsiyesinden bahsetmiştir. Yanına gelecek olan kişinin belirlenen vakitlerde yanına gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca metinde Hafız Yusuf Bey tarafından Diyamandi Yaman Dede'nin vefatı üzerine kaleme alınan, [9a] nüshasında yer alan 20. şiir, [34a] nüshasında yer alan 171. şiirin aynısıdır.

El yazma eserdeki boş sayfalar şu şekildedir; [45a], [49a], [53b], [54a], [54b], [55a], [57a], [70b], [73b], [74a], [78b] ve [79a]'dır.[45a]'dan sonra ise boş bir sayfa yer almaktadır. Şair muhtemelen bir şiir yazmak isteyip vazgeçmiştir. Nüsha numaralandırılması yapılırken bu boş sayfa numaralandırılmaya dâhil edilmemiştir. Şair el yazma eserde bazı sayfalara numara vermiştir. Nüsha numaralandırılması yapılırken bu boş sayfa numaralandırılmaya dâhil edildiğinde sıra bozulacağından değerlendirilmeye alınmamıştır.

Şair, şiirlerini yazarken kimi zaman şiiri yazdığı günü, ayı, yılı, saati kimi zaman da şiirlerini yazdığı mekânı not düşmüştür. Şiirlerini yazdığı mekânlar şu şekildedir; *Kalamış, Kuzguncuk, Kınalıada, Büyükada, Etyemez, Makriköy, Göksu, Beykoz, Mirgun, Erenköy, Çubuklu, Sivas, Karesi, Çengelköy'deki Sahilhane, Mansurun Meyhanesi, Pançu Meyhanesi, Sirkeci Garı, Mahkeme Salonu* vb.dir.

3.2. Transkripsiyonlu Metnin Hazırlanmasında İzlenen Yol

Metin, daha önceden de belirttiğimiz gibi Hafız Yusuf Bey'in sevdiği ve etkilendiği şairlerin şiirlerine yer vermesi ve bazı şiirlerin hemen ardından tercümelerine yer vermesi gibi sebeplerden dolayı nazım şekilleri bakımından mürettep bir hâle getirilememiştir. Yapılacak olan herhangi bir değişiklik karışıklığa sebep olacağından aynı şekilde bırakılmıştır.

Metinde okunamayan kelimeler (.....) şeklinde gösterilmiştir. [22b] nüshasındaki 90. şiirde yer alan ve şair tarafından yazılmış olan başlıkta bir kelime okunamamıştır.

Bunun dışında [66a] nüshasında yer alan 276. şiirdeki 7. beytin ikinci mısrasında bir kelime okunamamıştır. Şiirlere tarafımızdan ilave edilen kısımlar [ ] içerisinde gösterilmiştir. Şiirlerde yer alan vezne uymayan kelimeler vezne uygun hale getirilerek dipnotta verilmiştir. (olmasaydı: olmasa idi gibi).

Metinde yer alan özel isimler günümüz imla kurallarına uygun olarak büyük harfle başlamış ve ekler ayrılmıştır. Hafız Yusuf Bey, metinde özel isimlere gelen ekleri ayırmamıştır. Noktalama işaretleri bakımından şaire mütabık kalınmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Türkçesi'nin özellikleri dikkate alınarak şiirlerin transkripsiyonu yapılmıştır. Şiirlerin başında, buldukları sayfa numaraları [ ] içerisinde verilmiştir. Ayrıca şiirler tarafımızdan numaralandırılmış ve hemen ardından vezinleri belirtilmiştir. Bunların dışında nazım şekilleri sayfa numaralarında olduğu gibi yine [ ] içerisinde verilmiştir. Dipnotta ise şiirlerde geçen ayet ve hadislerin mealleri verilmiştir.

3.3. Transkripsiyon Sistemi

Tablo 3. 1. Transkripsiyon Sistemi

ا	a, e	ع	ş
آ	ā, a	ع	ş
ب	b	ذ	z, d
پ	p	ط	t
ت	t	ظ	z
ث	s	ع	,
ج	c	غ	g
چ	ç	ف	f
ح	h	ق	k
خ	ħ	ك	g, k, ñ
د	d	ل	l
ذ	z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	ی	y, i, ī
		ء	,

3. 4. Metin

[1b]

1 [Gazel]

(Kimin hakkında yazıldığı anlaşılammamıştır.)

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Her kelāmında seniñ şanki me' āliñ görünür
Hāciyatmazlara qaddiñle mişāliñ görünür
- 2 Bu gülistānda bütün reng-i melāliñ görünür
Nerde olsa bu eliñ görse hayāliñ görünür
- 3 Āyine hāline koy şafha-yı maṭbū' atı
Hep o mir 'āt-ı pey-ā-peyde cemāliñ görünür
- 4 O ne efsūn-ı edādır ki eger halṭ itseñ
Bātlı haqla yine sihr-i helāliñ görünür
- 5 Cebr ile qubbe olur tarz-ı beyānātıñla
Şoñı yoq nağme-i va' diñde mevāliñ görünür
- 6 Yelqovanısın qarayeller saña te 'şir itmez
Hevā poyrazları mı semt-i şimāliñ görünür
- 7 Böyle uysallığa qarşı saña kimler diyecek
Yoqlasañ defter-i a' māli vebāliñ görünür

- 8 Kirli gömlekleriniñ iç yüzini teşhîre
Kirişin olsa yine boğçada şālîñ görünür
- 9 Āhîret ıardaşı olsa saña bir dîn ulusu
‘ Ammucañ olsa gerek olmasa hâlîñ görünür
- 10 Öyle sağlam ki ‘ aqîdeñ bize kim dahl itse
Kuvvet-i dîn ile îmânla celâlîñ görünür
- 11 İmamîñ arıasıdır cum‘ a namâzında yeriñ
Gücün evreng-i beyânında maqâlîñ görünür
- 12 Şîhhat ü ‘ âfiyetiñ nabzını bir yoqlarsañ
Bünyesinde eşer-i dâ‘-i ‘ uzâlîñ görünür
- 13 Arasın levş-i riyâdan bunu kim dirse yalan
‘ Aks iden âyinede hüsn-i fi‘ âlîñ görünür
- 14 Vardır altmış beşi dirlerse de yoq olmalısın
Bir de cânbâzlara şorsan ayla sâlîñ görünür
- 15 Bir cömerdsin ki açıqdır fuıarâya bâbîñ
Yanaşılmaz aña gird-âb-ı nevâlîñ görünür
- 16 Öyle bir nesl-i aşâletle celî kim hasebîñ
Han u haıan-ı selef belki de âlîñ görünür

17 Alıñı renk olaraq şandı kalem ĩkâz it
Va^c de-i ĥulf itme dubāra-yı ³⁹⁷ālĩñ görünür

18 Bu kadar ta^c ne-i ilhāma tayansañ da bile
Kubh-ı ibhāma kızan çeħre-i alıñ görünür

[2a]

19 Devr ile servi boyuñ vaşfına biñ çam tike
Her mezarlıkda bile māl ü menālĩñ görünür

20 Foya bitti boya bitti a kalem kendiñe gel
Daha süslerseñ eger reng-i çaķālĩñ görünür

Eylül 1904

2 [Gazel]

Mefā^c ilün fe^c ilātün mefā^c ilün fe^c ilün

1 İçin için gönül ağlar figāna ĥacet yok
İçin için gönül ağlar beyāna ĥacet yok

2 Lisān-ı ġamzeñe dil āşinā-yı rāz olalı
Lisān-ı ĥāl ile de tercemāna ĥacet yok

3 Bu ĥün-i dil baña cām-ı kader naşĩbesidir
Elimde bāde-i pür-imtināna ĥacet yok

---

³⁹⁷ dubāra-yı: dubārası da

- 4 A nūr-ı dīde saña hāk-i pāy-i qahr olalı
 ‘Ulūvv-i şöhrete iqbāl ü şāna hācet yoq
- 5 O Yūsuf’um ki yeter çāk-i pirehen şāhid
 Delīl-i ‘işmet-i vicdān u cāna hācet yoq

10 Ağustos1339

3 [Kıt’a]

(Reşīd ‘Ākif Paşa'nıñ vefātında oğlı Kāmran Bey'e yazılmış tefrītñamedir.)

(1)Huzūr-ı Necībānelerine

(2)Kardeşim

(3)Hiṭābımñ sā’iḳ-i ilhāmını söylersem kabül idersin, merhūm bir gün beni(4)taltıfle Kāmran'dan farkın yoqdur buyurmuşlardı. Sivas'da bütün bir Ramazān(5)şeref-yāb-ı kemāl ü penāhī olmuş idim. Sāmi‘ ve ‘Oşmān Beyler bilirler(6)mekārim-i necībānesi soñ nefesime kadar hātıra-ārādır. Şimdi ise ağlayorum. Hem(7)söyleyen hem söyleten taşarrufāt-ı rūhiyyesi şu anda kalemime ilhām-ı hayāt itdi:

[2b]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

- 1 Kurretul'-ı ayn-ı a‘yān idi sultān müstemend
 Ehl-i dil ehl-i vefā ehl-i velā, ehl-i seḫā

- 2 Rūhı tevḥīd ile tāriḥini ilḥām eyler
 ‘Ākif-i sidre-niṣṣīn oldı reṣīdü'l-vüzerā

1338/4Nisan 1336

Ḥarbiye Nezāreti mu‘āmelāt-ı zātiyye ma‘rūzāt kaleminde tilmīz Yūsuf Cemīl

4 [Tahmis]

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Reṣīd ‘Ākif Paşa'nın ğazeliniñ tahmīṣi

- 1 Neṣ‘esi eşvākı ḥüzn ü şūr olur
 Kim bu miḥnet-gāhda mesrūr olur
 Olsa da zevķince mi maḳdūr olur
 Şeṣt-cihet farz it ki hep ma‘mūr olur
 Yek-dü rūze ‘ömre kim ma‘rūr olur
- 2 Baḥt ile olsañ da dūṣ-ā-dūṣ-ı dehr
 Sāġar-ı evbār ider medhūṣ-ı dehr
 Mümtezicken ğamla ‘ayṣ u nūṣ-ı dehr
 Böyle ḳalmaz bezm-i nūṣ-a-nūṣ-i dehr
 Bāde-ḥ‘ārān ‘āķıbet maḥmūr olur

[3a]

3 Fıtraten vad[î]-i ‘aşka sâlikim
 Kı̇a’ınâtım kı̇a’ınâtı târikim
 Yek-vücûdum görmez oldum yâr kim

Vaķf-1 cân it kûy-1 cânânında kim
 Dûr olan gözden gönûlden dûr olur

4 Nazra-1 perdâz nücûm-1 mâh iseñ
 Lâ-uķıbbü’l-âfilîn âgâh iseñ
 Zât-1 pâkizen hidâyet-ķ̇âh iseñ

Mazķar-1 sırr-1 ķalîl’ullâh iseñ
 Nâr-1 dehşet-nâķ-1 a’ dâ nûr olur

5 Nûr-1 îmânım ķadar feyzim mezîd
 Feyz-i irşâdımla ümmet müstefîd
 Nîk-ķ̇âh-1 ‘âlemim sâyem medîd

Ėalka ķizmet eyleyenler ey Reşîd
 Ėaķķa mâ’il ben gibi düstûr olur

[3b]

5 [Kaside]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Reşid ' Akif Paşa Efendime Nişân Tebrîgi

- 1 Kâ'inâtda rûh-bahş oldu Mesîhâ-yı bahâr
Oldı bād-ı şubh ile feyz-i nefaḥât âşikâr
- 2 Ebr-i nîsân ağlar nice ibtisâm eyler çemen
Giry-e-i ' aşk eyler ancak ḥüsn-i yâri âbdâr
- 3 Jâlelerle eylemiş terşî' -i ferş-i bostân
' Aşıkı şehdâne-i ḥasretle iden giry-e-bâr
- 4 Baḡ ne rengiñ levḥe teşkîl eylemiş şun' -1 ezel
Yâsemin şebbü'yı olmuş âb-rû-yı lâle-zâr
- 5 Eylemez mi ferş-i sebzîñ üzre vaz' -1 uḡḥuvân
Yerde tanzîr-i nücûm-1 ḡubbe-i mînâ-nigâr
- 6 Sünbül-i şūrîde virmiş bâḡ-zâra intizâm
Mevce pîrâdır nigâhımda ḡayâl-i zülf-i yâr
- 7 Saḡn-1 pür-nûr-1 çemen teşrifine âmâdedir
Nergis itmez mi güle vaḡf-1 nigâh-1 intizâr

- 8 Mağdem-i sultān-ı ezhāra o da müştākdır
Eyler ihyā-yı leyālī ‘ andelīb-i bī-ķarār
- 9 Āh ider iñler ħazīnāne lisān-ı şevķi dir:
Gül açıl ey revnaķ-ı gülzār-ı sultān-ı bahār!
- 10 İtmeden ‘ ömrüm gibi şu devre-i behcet güzār
Taħt-gāhıñdır buyur ķıl gülşeni pīrāye-dār
- 11 Mündemic her nālesinde āteşin bir ħüzn-i dil
Mübtemic her nağmesiyle gerçe gūş-ı rūzgār
- 12 Devre-i ħasret ķemālin buldı artık müjdeler
Ġonce-i ümīd açıldı ey ħaṭīb-i nağme-kār
- 13 Rīze-i elmāsa döndi şafḥa-yı yāķūtda
Eyleyüp feyz-i ṭabī‘ āt güllere şebnem nişār
- 14 Sūz-ı hicrān ile dil ħassās-ı berr er olmasın
Eyleme bī-ķāreyi bir de o yüzden ħam-gūsār
- 15 Dil dil olmuşdur gönül bilseñ neler çekdim neler
Āh kim yok āhdan ħayrı beyānımda medār
- 16 Şimdi bir fevka't-taşavvūr neş'e-baḥş itdi baña
Şevķ-i istibşār-ı talṭīf-i vezīr-i şehriyār
- 17 Ey Reşīdü'l-‘ aşr-ı efḥam fāzıl-ı şāḥib-ķalem
‘ Ārif-i ferḥunde-dem dād-āver-i ‘ ālī-tebār

- 18 Maşrıķ ilhāmdır ķalb-i ħamiyyet-perverin
Nūr-ı tevfiķ-i ezel ‘ aşık aña pervāne-vār
- [4a]
- 19 Ma‘ delet ref’et fehāmet imtiyāz-ı fazl u şān
Ķalmıř ecdād-ı güziniñden saña hep ber-güzār
- 20 Meşreb-i ‘ irfāniña dil-teşnedir mā’ü’l-ħayāt
Neşve-yāba sāğar-ı feyziñdir ehl-i ibtişār
- 21 Muħteremsiñ Ka‘ beñ ‘ ālīdir büyüksün pek büyük
Ķaķķ seni kılmış muvaffaķ ey celīlü’l-iştiħār
- 22 Vaşfiñiñ pāyānı yoķ söz olsa da siħrū’l-beyān
Ķābil-i taķrīr ü tekrār olmaz emvāc-ı biħār
- 23 Mazħar-ı ħüsn-i ķabūl eyle Süleymān’ım bunı
Mūr-ı ħaste ħātırıñ tiriñe itdi ictisār
- 24 Böyle yüz biñ nev-bahār itdikce dehri neş’e-dār
Pāy-dār itmiş seni devletde Rabb’im pāyidār
- 25 İşte cevherlerle tezyin eyledim tāriħini
Ķalb-i nevvāriñda fer buldı muraşşa‘ iftiħār

Rebī‘ ü’l-evvel 1324 – Göķşu, Beyķoz, Mirgün Tenezzühi İlħāmātından

2 Nisan 1322

6 [Gazel]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Reşîd ' Ākif Paşa'nın Ğazeline Nazîre

- 1 Dem-i Һasretle Şu 'ün-ı ' aşkı tenmîķ eyledim
Feyz-i irşadıyla taĥķikâtı tedķik eyledim
- 2 Herkesin vardır kemâlince belâ-yı tãli' i
Ben bu baĥş-i ĥükmüni her dürlü taĥķik eyledim
- 3 Rabt-ı ümmîd eyledim zülf-i perişân-kârına
Bu sebeble Őuriş-i efkârı tensîķ eyledim
- 4 Her kırâ 'atde yüzünden feyz-i başka gerçi ben
Ĥıfzile ümmü'l-kitâb-ı ' aşkı tevşîķ eyledim
- 5 Bir Reşîdü'l-' aşra istirşâda itdim intisâb
İltifâtıyla dil-i maĥzûnı teşvîķ eyledim

Rûmî sene 1322

Bu nazîreme bâ' iş olanı Ğâyib 'ullah kim aşıda:
Vechine baķdım ĥurûf-ı ' âliyâtı seyr idüp
Ben de zevķimce kıtâb 'ullah'ı tedķik eyledim
Ya' nî ĥâfızamdadır.

[4b]

7 [Gazel]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

- 1 “Bir ʔarīḳ-i ezeli var gönülden gönüle”
Çünkü bir ḥubb-ı celi var gönülden gönüle
- 2 Maḥlab-ı şāh u gedā muhtelif olmuşsa ne ğam
Herkesin bir emeli var gönülden gönüle
- 3 Rind-i bi-ḳayda naşib olmadı bi‘ at şeyḥim
Bunda sāḳiniñ eli var gönülden gönüle
- 4 Dil-i şeydāyı hem-āheng-i hezār itdi bahār
Bir gül-i bi-bedeli var gönülden gönüle
- 5 Ḥāmesi itse de inşā yine tazmīn eyler
Ḥāfız’ıñ bir ğazeli var gönülden gönüle

Nisan 322

Şadr-ı maḥla‘ Sivas ḫapu müdürü üstād-ı süḥan Ğālip Bey’in ‘aynı redifdeki ğazelindedir. Bu redifde Reşid ‘Ākif Paşa’nıñ daḫı bir ğazeli var idi. Ğayib itdim yazık!

8 [Gazel]

Mef'ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

- 1 Şems-i ' ayân, necm-i ' ayân başka başkadır
Şevk-i cinân, zevk-i cenân başka başkadır
- 2 Vâzih bütün mü 'eşşiri hep nür-ı fenn ile
Evvel zamân şimdi zamân başka başkadır
- 3 Vardır birinde çâre vü yok digere devâ
Cerh-i sinân, zaḥm-ı zebân başka başkadır
- 4 İzhâr-ı ' aşk bir elem, izmârı biñ belâ
Derd-i beyân, güft-i lisân başka başkadır
- 5 Hüzni ḥazâna karşı bahâr ihtizâz ider
Çâr-ı ebruvân, sâde ruḥân başka başkadır
- 6 İnsanda hep tesâvî ḥilkât-ı ' ayân iken
Hâl-i âgehân bî-ḥâberân başka başkadır
- 7 Nuṭkuñda feyz-i lâmi' azâdır Reşid kim
Ders-âverân-ı nev-hevesân başka başkadır

Reşid ' Ākif Paşa

[5a]

9 [Gazel]

Mef'ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

Hâfîz Yûsufun Nazîresi

- 1 Nûr-ı ' ayân, tâbiş-i ân başka başkadır
Bağş-i cinân, maqşad-ı cân başka başkadır
- 2 Düş hâk-i pâ-y-ı yâre dilerseñ ' ulüvv-i şân
' Arş-ı aşîyân, ferş-i nişan başka başkadır
- 3 Bir levha-yı tezâd nümündür şu kâ'inât
Miḥnet-keşân, ḥande-künân başka başkadır
- 4 Bir ḳubbede temevvüc ider gerçi cümlesi
Feryâd-ı cân, nevâ-yı kemân başka başkadır
- 5 Seyyân degil şu ' aşr ile edvâr-ı sâbıḳa
Reftâr-ı kârbân ṭâyerân başka başkadır
- 6 Yek cevher olmaz olsa da yek-câya sîneler
Yâḳût-ı kân, mesned-i Ḥan başka başkadır
- 7 İzhâr-ı ḥâcet eyleme her dūn- himmete
Nân-ı Ḥanân-ı ḥ'ân-ı mehân başka başkadır

- 8 Hâfız Reşîd-i ‘aşra nazîr ve nazîre yok
Bikr-i beyân, besmele-ḥ’ân başka başkadır

323 Nisan

[5b]

10 [Gazel]

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

- 1 Fûruḡ-ı mihr ü mehi hep serâba beñzedirim
Bütün güzâriş ‘ahd-i şebâba beñzedirim
- 2 Vefâyı görmedim ‘âlemde ben diye şahışıñ
Ḥaṭâ da olsa zihâ-yı şevâba beñzedirim
- 3 Cihân cihân ḥarekât-ı ‘acîb-i cânânı
Ḥayât-ı zâhire-i pür- şitâba beñzedirim
- 4 Şu lâ-beḳâyi-i iḳbâli şöyle süzdükçe
Kibâra ‘arz olınan intisâba beñzedirim
- 5 Göñül o şüh-ı cefâ-cûdan ol kadar ürkmiş
Ḥiṭâb-ı nâzikini hep ‘itâba beñzedirim
- 6 Per-i bostân-ı ḥayâli mişâl-i kâhkeşân
Semâ-yı ḥaḳdadır âfitâba beñzedirim

- 7 Nücūm-ı zāhireyi ben bi-ḥaḳḳ-ı āyet-i nūr
Nazīr-i vahy-i Ḥudā'dır ḥiṭāba beñzedirim
- 8 Baḳıñdı 'aks-i ḳazāyā-yı 'ālem-i fiḳre
Şihāb-ı şāḳıbtı ğam-ġin seḥāba beñzedirim
- 9 Vücūd-ı yek-digeri maḥve sa'yden ümmetiñ
Refāh-ı ḥālını ben ıztırāba beñzedirim
- 10 Zamān u ehl-i zamāna tabaşbuş itmeyeni
Ḥudā bilir şeh-i 'ālī cenāba beñzedirim
- 11 Baḳınca maḥşer-i hel-min mezīd-i 'aşra Reşīd
Hayāt-ı milleti yevmü'l-ḥesāba beñzedirim

Reşīd 'Ākif

[6a]

11 [Gazel]

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

Nazīrem

- 1 Şu 'ün-ı kevni nuḳūş-ı ber-ābā beñzedirim
Dem-i ḥayāti şafā-yı şarāba beñzedirim
- 2 Zamāne ehline 'atf-ı vefā iden varsa
Bu boş taşavvurı 'aynen ḥabāba beñzedirim

- 3 Bize o mäh-veşîñ çîñ-i ebruvānı neden
Niyāz-ı vuşlata kaç'ı cevāba beñzedirim
- 4 O mäh-çal' atı gördükçe titreyor rûhum
Gönül bu hāleti ben incizāba beñzedirim
- 5 Dökünce zülf-i siyeh-kārını cebin üzre
Sehāb-ı tîredeki āfītāba beñzedirim
- 6 Görünce tābiş-i ruhsār-ı mährüyānı
Vücüh-ı vaħdete dā'ir kitāba beñzedirim
- 7 Temellükātını ebnā-yı dehr-i pür-şürîñ
Tabaşbuşat u rüsüm-ı kilāba beñzedirim
- 8 Miħenātı olur seyvi'āt-ı ef' āli
Kebā'ir-i küberāyı sevāba beñzedirim
- 9 Ola beķāsına nisbet devām-ı iķbāli
Dem-i seherdeki nüşin-i h'āba beñzedirim
- 10 Virir mi fā'ide pür-iħtişām-ı kāşāne
Cühül-ı muķbili hāne harāba beñzedirim
- 11 Zebān-ı diger ile cüst-cüy-ı sūd ideniñ
Huzūr-ı kalbini varsa 'azāba beñzedirim

- 12 Helâl-i râyet-i ‘ümme ki inşikâk itmiş
Şu devri âh dem-i iktirâba beñzedirim
- 13 Reşîd-i mülhemü’l-‘irfâna çâkerim hâfıza
Ki her hitâbımı faşlü’l-hitâba beñzedirim

27 Nisan 323

[6b]

12 [Kaside]

Mef’ülü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ülün

- 1 Bir dil ki hayâliñle şafâ-cû-yı beğâdır
Âzâde-i âsîb-i mihengâh-ı fenâdır
- 2 Bir dil ki ola pertev-i ‘aşkıñla münevver
Her âhı anıñ meş’âl-i şeh-râh-ı Hudâ’dır
- 3 Her kıble birer yüzden ider feyzi tecellî
‘Aşkıñla gönül Tûr-ı tecellâ-yı şafâdır
- 4 Âmentü bi-i‘câzik yâ cevheretü’l-hüsn
Teshîr-i bi-delîlik ne kadar hoş-rübâdır
- 5 ‘Aşkıñdır o ‘ulvî güher-i lâmi‘a-zâ kim
Zühhâdı fazl-ı hizmete taḥkîk-nümâdır

- 6 Üftâde-i nâzende-i hürriyet olanlar
Rûmâl gibi bir kıyda giriftâr-ı vefâdır
- 7 Nâz it saña ey nâz-ı mücessem yaraşur nâz
Rûmâl-ı niyâz olmağa ‘uşşâk sezâdır
- 8 Gül-renk-i leb ü zülf-i perîşân-ı siyâha
Cem‘iyyet-i dil cevher-i cânımla fedâdır
- 9 Şehî-dâne-i eş‘arımı kıl ziver-i gerden
Zîrâ eşer-i feyzi Reşîdü’l-vüzerâdır
- 10 Ey feyz-i reşîdânesi hâdî-i me‘ânî
Zâtıñla vezâret şeref-ârâ-yı ‘alâdır
- 11 Ey şa‘şâ‘alî nûr-ı aşâletle münevver
Kalbiñ ise mûrûr-ı âb-ı feyz-nümâdır
- 12 ‘Âkif Paşa gerçi o vezîr-i himem-ârâ
Fâtih’de bugün muhtelif-i genc-i serâdır
- 13 Ammâ ki anıñ ceddi gibi şîr-i güzîni
Tâ haşre dek ârâyiş-i târih-i bekâdır
- 14 İclâl ü hamiyyet, hikem ü ‘adl ü siyâset
Re’fet gibi bâbında kadîm-i nüdemâdır
- 15 Rikâkatli, metânetli o vicdân-ı selîmle
Meclâ-yı‘atâ mehbîti-i ilhâm-ı Hudâdır

16 Ol mertebe nāzende ki dūşīze-i ṭab' iñ
Biñ gönli giriftār-ı isār itse sezādır

17 Kilk-i hikemiñ ey sebaḳ-āmūz edībān
Deryā-yı muḥīṭ-i dile mizāb-ı şafādır

18 Hükümñ ki olur şā' iḳa te 'şīr-i siyāset
Maḥkūmları laḫzada dū-çār-ı cezādır

[7a]

19 Ḳuṭṭa' -i ṭarīḳ-i mündehiş pençe-i 'adliñ
Her noktası āzāde-i āşār-ı şifādır

20 Yollarda bütün ed' iyye-i şevket ü şāniñ
Pīrāyede elsīne-i bāy ü gedādır

21 Bir pāyede āsūde ki sāyeñde vilāyet
Her kūşesi bir bezm-i tarāb-zā-yı şafādır

22 Hürriyet olunca dil-i ādemde muḳarrer
Firdevse daḫı ḫandeler eylerse becādır

23 Zann itme taḫalluḳdur ifādem bu ḫaḳīḳat
Allāh'a 'ayāndır ki müberrā-yı riyādır

24 İtmiş seni Feyyāz-ı ezel mazḫar-ı irşād
Tevfiḳ-i ezel 'āşīḳiñ olursa revādır

- 25 Z̄ātñ gibi bir āşaf-ı z̄i-şān güz̄ine
Nef̄ ī gibi bir şā' ir-i ferhunde sezādır
- 26 Ma' zūr gör evşāf-ı celīleñdeki ' aczim
Cismim gibi ṭab' im da giriftār-ı ' anādır
- 27 Luṭfuñla ' ubūdiyyetimi ḥüsn-i ḳabūl it
' Afv it dime bī-fā' ide vü yāve-serādır
- 28 Olmuş ṭotalım ḳudret-i ṭab' im da yerinde
Çatlarsa da ḥāmem olamaz vaşfiña ḳādır
- 29 Efzūndur ol rütbe ki faḳdān-ı biḳā' am
Evrāḳ-ı kitāb-ı ḡama pīrāye resādır
- 30 Bir şā' ire kim kūşe-i ḡam bezm-i şafādır
Ebkār-ı ḡayāli bu ḳadar cilve-nümādır
- 31 ' Aṭf-ı sebep itmez felege baḥt-ı siyāha
Ammā ki bu üslūb ḡilāf-ı kudemādır
- 32 Z̄errat ne? fermān-ber-i fermān-ı ezeldir
Anlar daḡı pā-beste-i taḳdīr ü ḳazādır
- 33 İn nükte hemīnest ü diger-hāş-ı hemīnest
Şimdi dem-i ferhunde-i ihlāş ü ri'ādır

- 34 Tā mu‘cize-i ‘aşk ile sultān-ı haķīkat
‘Uşşāk-ı perīşānına hādī-i vefadır
- 35 Ol haşre dek ārāyiş-i iclāl ü feḥāmet
Bu devlete zātūñ sebep-i şān u ‘alādır

1 Teşrin-i evvel 321 – 19 Şaban 323 – Sivas’a girdiğim gün.

[7b]

13 [Kıt’a]³⁹⁸

Fe‘ūlūn fe‘ūlūn fe‘ūlūn fe‘ūl

- 1 Dilem geşt-i mecnūn-ı irşād-ı tu
Çu Reşīd tu-rā gūş-ı cānım şenīd
- 2 Ve cesteñ şevķ-ābīñ fāhidini
Liānak entel-ḥalīmü’r-Reşīd

Yukarıki kaşīdemiñ zeylidir.

14 [Gazel]

Fe‘ilātūn mefā‘ilūn fe‘ilūn

- 1 Zevķ başķa beyān-ı feyziñde
Cānlanır söz dehān-ı feyziñde

³⁹⁸ Bu şiir kasidenin zeyl diye belirtilmiştir. Fakat vezninin ve kafyesinin farklı olması sebebiyle ayrı bir şiir olarak değerlendirilmiştir.

- 2 Değişir kudret-i bedî' a-yı kıl
Sâhirâne benân-ı feyziñde
- 3 Leme'ân-ı cevâhir-i hikemiñ
Berķ urur şâyegân-ı feyziñde
- 4 Taş çıkardır füşüş-ı ma' nâya
O güherler cinân-ı feyziñde
- 5 Rûh-ı eslâf nefhâ-yı mazhar olur
Meclis-i pür-emân-ı feyziñde
- 6 Hâne-dânlık be-Rabb-i beyt-i Halîl
Başkadır âsitân-ı feyziñde

15 [Matla]

Beşer ol mazhariyyete iremez
Başka mürşid Reşide el viremez

21 Teşrin-i evvel 321 – 9 Ramazan 323

[8a]

16 [Gazel]

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

- 1 Şu 'ün-ı aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim
Şücün-ı aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

- 2 Ulū[’]l-nihāye daḥı oldu sālīb-i sāmān
Cünūn-ı ‘aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim
- 3 Nigāh-ı cāzibe-dārīñ neler ider taqrīr
Füsūn-ı aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim
- 4 Celāliñ olmada māni‘ cemāliñ izhāra
Buṭūn-ı ‘aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim
- 5 Firāḳ-nāme-i ümmü[’]l-kitābdır sīnem
Mütūn-ı ‘aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim

3 Muḥarrem 336 -21 Teşrīn-i evvel 333

17 [Gazel]

Mef‘ülü mefā‘ilün fe‘ülün

- 1 Olsaydı ṭabīb-i yār-ı cānım
Diñler idi nevḥā-yı niḥānım
- 2 Bir gizli enīn var ki dilde
Bīgānesidir leb-i fiğānım
- 3 Yansun dil-i zāra yanmam ammā
Yok ‘aşkıña başka āşiyānım
- 4 Medfūn-ı gönülde yādigārīñ
Müstāgni-i genc-i şāyegānım

- 5 Derd-i dile bulmadım ifade
Gözyaşlarım işte tercemânım

7 Teşrin-i Şânî 33 - Muḥarrem 336

[8b]

18 [Kıt'a]

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- 1 İzmir'in İstanbul'un tüccarı hep
İ' tibâr eyler idi bu ḥazrete
- 2 Şî't-i ecdâdı şağır oğlu iken
Pek delik idi kulağı ḥikmete
- 3 Rıḥleti târîḫi ḥicrîdir tamâm
Gitdi Bay Aḥmed diyâr-ı raḥmete

1378

19 [Kıt'a]

Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 1 Şûreti seyr-i tenîñ âyinesi
Bir güneşdi boyatan mihr-i zekâ
- 2 Bir Seniḥaydı ki tek inci idi
Mümkin olmaz idi taḫdîr-i bahâ

- 3 Mâtem-i rıhletiniñ târihi
Şu du'adır Ğafer'allâhü lehâ

1382

Senîha Hanım merhûme için irticâli sânihadır.

13 Temmuz 962

Ḳâ' im-maḳâm Aḥmed Beg'in refîḳasıdır.

[9a]

20 [Kıt'a]

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâilün

(Mevlânâ bendeleriniñ meşhûr mühtedi Diyâmândi için vefât târihi.)

- 1 Ey İlähi şem'anıñ pervânesi
Nûr-ı vaḥdetle münevver mühtedi
- 2 Baḳ Diyâmândi denilmişdi saña
Ṭoḡdığından şoñra çıḳdı mesnedi
- 3 Sen bir elmâs-pâre-i imân idiñ
Parladı ḳalbiñde nûr-ı sermedi
- 4 Meşnevi'den vaḥdeti idrâk ile
Veche-i tevḫide olduñ muḳtedi

5 Ey dedem devletlü ‘ Abdü’l-ķādir’im
Rūḥuñuñ cennetler olsun meşḥedī

6 Ehl-i dil tāriḥiñe böyle didi
Ric’ at itdi kânına elmās idi
673 425 126 132 25

15 Mayıs 1961(2) – 1381

(Merḥūm ihtidā itdikden soñra ‘ Abdü’l-ķādir ismini almışdı.)

[9b]

21 [Gazel]

Fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilün

Esir-i İzṭırāb

- 1 Nevḥaya yoķdur mecāl efgān esir-i izṭırāb
‘ Aşķdır bu saḥada imkān esir-i izṭırāb
- 2 Cān naşıl inşā-yı ‘ aşķ itsün ki sen cānān iken
Gizlidir senden daḥı vicdān esir-i izṭırāb
- 3 İnleyen ben diñleyen ben sūz-ı dil mızrābını
Gerçi maḥkūm-ı ḥafā müjgān esir-i izṭırāb
- 4 Uyķu bilmez gözlerimde titreşen gözyaşlarım
‘ Arz ider bir levḥa kim ‘ ummān esir-i izṭırāb

- 5 ‘Aşka ben itdim taḥammül dīde izhār eyledi
Nūḥ-ı kâhir mevce-i ṭūfan esīr-i izṭırāb
- 6 Kim kime inşā-yı ‘aşq itsin gönül ḥayrettedir
Cân esīr-i izṭırab cānān esīr-i izṭırāb
- 7 Yūsuf’a hicrān enīs olmuş bu miḥnet-ḥānede
Ben esīr-i ‘aşkıñım zindān esīr-i izṭırāb

31 Ağustos 339 Erenköy

22 [Kıt’a]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

- 1 Bilse her ferd eger ‘āleminiñ kıymetini
Başka bir ‘ālem olurdu bu miḥen-zār-ı kıyūd
- 2 Menşe’i ḥāk ma‘ādi yine ḥāk olmuşdur
Virmiyor cāzibe ḥākīlere imkân-ı su‘ūd

23 [Gazel]

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

- 1 Vaşfiñiñ pâyānı yokdur olsa söz siḥr-i mübīn
Ḥaqq seni ‘ālī yaratmış zāten ey devlet-ḫarīn

- 2 Rütbe-i bālā ile kıldı dü-bālā şānıñı
İşte taqdīr eyleyüp āşārıñı şāh-ı güzīn
- 3 Şeş cihetden nağme-i tebrīk böyle ‘ aks ider
Fıtraten ‘ ālīsın ey bālā-tırāz ey kām̄bīn

18 Eylül 320 (‘ Ömer ‘ Ālī Beg’e mektübümüñ hitāmında yazılmışdır.)

Balıkesir mutaşarrıfı

[10a]

24 [Gazel]

Mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün

- 1 Gördük bu gülsitānda gül-i hüsni ān açar
Olmaz huzānı revnaķınıñ ān-be-ān açar
- 2 Her şubḥ u şām fecr ü şafaķ gösterüp felek
Ķan ağlayan gönüllere zaḥm-ı nihān açar
- 3 Bir ḥandedir gurūruna mestān-ı ğafletīñ
Fānī vücūda maķbereler ki dehān açar
- 4 Āzāde-i tezeyyün olur cān-fedā-yı ‘ aşķ
Her dađı sīnesinde gül-i ḥūn-feşān açar
- 5 Yokdur çelenge rağbeti maḥv-ı muḥabbetīñ
Şāhnında ķabrinīñ gül-i bāđ-ı cinān açar

- 6 Bir uykudur hayāt memāt intibāhıdır
Rü'yaları görenlerine erguvān açar
- 7 Hāfız o bār-gāha şığındım ki bābını
Miftāh-ı rahmet ile anıñ her açan açar

24 Haziran 958 -6 Zilhicce 377- Kuzguncuk

25 [Müfred]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

İn ta' in-i çün habāb ez beste-i çeşm-hāy-ı tust
Çeşm-i bigşā hīçi-yi hod rā derin deryā bibin

Bidil

26 [Kıt'a]

Tercümesi

Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Şu varlığıñda gururuñ seniñ kuyuñ gibidir
Gözüñde perde-i gaflet kıbatıyor öziñi
- 2 Vücūdı baır-i muhıñinde ey habāb-ı fenā
Ne hıçsin bu deñizde bir aç da baı göziñi

24 Ağustos 1963

[10b]

27 [Matla’]

(1) Merhûm Yûsuf’uñ Sivas’da tanışdığı şâ‘ir Ğâlib’iñ (intiĥâr itmiş idi) vefât haberini bildiren Sâmi‘ Beg’e yazdığı cevâbdır.

(2)‘Azîz muĥteremim, ğazete ile mektûbuñuz pazar ğünü geldi. Dünyâda pederimiñ vefâtından başĥa bu ĥadar âteşîñ bir yürek acısı ĥiss itmedim. Ğâlib’iñ, şânlı bir devr-i(3)‘tulû‘unda ğurûb iden o mihr-i kemâliñ, o ciĥân-ı ma‘rifetiñ ziyâ‘ idilişinden dolayı(4)dökülen ğözyaşları heder olmaz. Cenâb-ı Ĥaĥĥ nâ’il-i dîdâr buyursun merhûm muĥteremiñ.

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

“Ğâlib’iñ oldı beş on ğün lânesi

Bâyezid Merkez Ĥırâ’at-ĥânesi”

(5) demiş olduĝı mevĥi‘den her ğün gelüp ğeçdikçe artıĥ imkân-ı tekerrüri ĥalmayan(6)oradaki müşâĥabetimizi taĥaĥtur itdikce dümû‘-ı te’şîr-i feyzâne başlıyor. Yazmış (7)olduĝım manzûmeden işte birkaç parĥa...

(8)Ta‘dîl-i te’eşşürât iden bir şey varsa o da ĥaĥĥında tebcilâ’ yazdığınız (9)sütünlardaki her kelîmesi ĥamiyyet ĥılmayañıza muĥabbet-i şâfiyeñize şâhid-i (10)‘âdildir. Vefâ-kârlıĥ da budur zâten. Sizden buña intizâr olunurdu, var ol ĥamiyyet-(11)şî‘ârım var. O satırlara ĥarşı rûĥ-ı ‘alîyin pervâzı şübhesiz: “Âferin Sâmi‘ aferin (12)Sâmi‘” demişdir. Destûr-ı mufahĥam.[1]³⁹⁹Efendim ĥazretleriniñ ĥâk-pây-i (13)devletlerine ‘arz-ı ‘ubûdiyyetiyle tenvîr-i vicdân itmekde [1]⁴⁰⁰Reşîd

³⁹⁹ “Reşîd Âkif Paşa olacak” şeklinde şair tarafından not düşürülmüştür.

⁴⁰⁰ “Reşîd Âkif Paşa olacak” şeklinde şair tarafından not düşürülmüştür.

‘ Ākif Paşa olacak [11a] (14) olduğumın ‘ arzını niyāz eylerim. Faķaķ Őu vecheden řabi‘ ĩ muřabbet (15) buyurmazsınız. Ćünkü bu bābda merřūm-ı muřteremiñ pederinden ziyāde (16) mūte‘eřsir olan zāt-ı devletleridir. Anıñ iĆün tecdīd-i te‘şir itmiř oluruz. Yārān-ı (17) vefāya taķdīm-i tařıyyāt zāt-ı ‘ āli-i edībānelerine ‘ arz-ı iřtirām iderek unutmamañızı (18) niyāz iderim. Bāķi olasın hemiře bāķi.

Muřliř-i mesned-i ‘ ahdleri Yūsuf Cemīl

6 Mayıs 322

Rebi‘ ü'l-evvel 324

28 [Kıt’a]

Fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

Mezkūr Ćālib Bey Hāķķında

- 1 Bir řehīd-i dem-řurūřāndır řehīd-i ‘ ařķdır
Gizlenen āĝūř-ı kitmānında ey ĥāk-i siyāh
- 2 Ey cihān-ı ři‘ r ü ‘ irfān ü fezā’ il Ćālib’ i
Meřhedüñ mi defīni sen misin eyvāh āh
- 3 Tercümān-ı rāz-ı dildi nāřıķañ ĥāmūř iken
Ćeřm-i cevval-i siyehkārında o ķaddi nigāh
- 4 řolduñ ey řā‘ ir vaķitsiz söndüñ ey mihr-i kemāl
Döndi bir seyyār u volķana dil-i hicrān-penāh
- 5 Müdrikeñ bir āteřin řarbeñden oldı ĝarķ-ı ĥūn
Eyledi ĥūrřid-i tībānın řafaķlarda řināh

- 6 Levha-yı rikḳat-nümün-ı ihtizârîndır baña
Dâmen-i ḥünin-i âfâḳ-ı felek her şubḥ-gâh
- 7 Böyle al ḳanlarla var Ğâlib ḥuzûr-ı ʿizzete
ʿĀşıkā ḥünin-kefendir şâhid-i bî-iştibâh
- 8 İncidâbîñ ʿâşıkā neydi nicâb-ı ekreme
Rûḥuñı vaşlı ile şâd-âb eylesin luṭf-ı ilâh
- 9 Nazm-ı miʿrâcîñ gibi vardır şefâʿ at soḥbetüñ
Devlet-i ğufrâniña olmaz mı eñ şânlı güvâh
- 10 Bir zamânlar eyyüheʿş-şiddık dirken sen baña
Şimdi ben merşiye-ḥʿan oldum saña vâh ḥasret âh
- 11 Rûḥ-ı Yahyâʿdan bu târiḥ-i güher ilhâmdır
Ğâlibʿim bulduñ şehîden ʿâlem-i didâra râh

Rebiʿ üʿl-evvel 1324

[11b]

29 [Mesnevî]

Feʿûlün feʿûlün feʿûlün feʿûl

Reşîd ʿĀkif Paşa'ya Ḥüsnâ Bıdâʿate Mürâcaʿat

- 1   Ḥayālīñle itdim bu şeb güfte-gū
İdüp āsümānda seni cüst-cū
- 2   Beni eyler ol mācerā eşk-bār
Yegāne ḥayālīñ ḳalan yādi-gār
- 3   Ġarībim firāḳıñla şeb zinde-dār
Unutma beni sen de ey şīve-kār
- 4   Ġam-ı ʿ aşḳıñā göñlümi hem-dem it
O bezm-i şafāya beni maḥrem it
- 5   Değişdi nazarda bir bi-rabbi ʿl-felaḳ⁴⁰¹
Temāşā-yı elvāḥ-ı fecr ü şafaḳ
- 6   Bu elvaḥ-ı rengin pek başḳadır
Bu demler ḫabīʿ at, felek başḳadır
- 7   O zülf-i siyeh-kārınā aındırır
Bu, envār dīdārınā aındırır
- 8   O ser-rişte-i ʿ aşḳdır nicesi
Ḥazīn göñlümün nāzlı eglencesi
- 9   Ayā şubḫ-ı ʿ ıyd-ı saʿ ādet-nişān
Ḳudümünle bir başḳa ʿ ālem-i ʿ ayān

⁴⁰¹ “ De ki: O sabahın Rabbine sığınırım” Felāk Suresi 113/1.

- 10 Bu al' atla kim dehre āyīne misin?
Hem āhında Şubh-ı ezeli mi nesin?
- 11 Őabā, zūlf-i mevvāc-veŐ rūh-ı eŐer
Bugün ehrelerde Őafa cilve-ger
- 12 Bugün didelerde hāver-i Őevkdir
Bugün Őineler mehbi-i zevkdir
- 13 Saņa ey Őerefli sa' ādetli 'ıyd
Mübārek ola zāt-ı pāk-i Reşid
- 14 Mekārim dil-āŐufte-i re'feti
Mehābet hirasende-i Őavleti
- 15 Vezir-i mūkerrem vezāret-i tırāz
AŐālet-nümā vü necābet firāz
- 16 Hıdiv-i müfaħħam celilü'Ő-Şiyem
Kerem-kār-ı sāmī-i Őāhīb-ķalem
- 17 Seniñdir seniñdir cihān-ı beyān
Bu pehnāda yokdur saņa hem-'inān
- 18 İder ümmet āŐārīña iķtifā
Reşidü'l-Hudāsm reşidü'l-Huda

[12a]

- 19 H̄um-ı ʿ arşa ey evc-ḡir-i sūḥan
Tenezzül-gehiñdir serir-i sūḥan
- 20 Beyānım zi-emīne dūrestdūr
İlāhī ʿ aleyhim bi-zātū’ş-şudur⁴⁰²
- 21 Cihān şākir-i niğmetiñdir seniñ
Beyān-i ʿ āciz-i midḥatiñdir seniñ
- 22 Ne ʿ ālī-cenābāne dād eylediñ
Beni dār-ı ğurbetde şād eylediñ
- 23 Ne mümküñdi olmaḫ ḫalāş-ı ḫumār
O peymāneden olmasam neşvedār
- 24 Saña re’feti ḫālīḫ-i lem-yezel
Dehā gibi itmiş ṭırāz-ı ezel
- 25 Ḳuluñ ḫaşre dek çāker-i minnetim
Ḳabūl it berāt-ı ʿ ubūdiyyetim
- 26 Cihān dā’im olduḫça ol pāyidār
Celā’il ṭırāzāna ey kām-kār

---

⁴⁰² “Şüphesiz ki Allah, göklerin ve yerin sırrını bilendir. Muhakkak O, sinelerin özünü bilir” Fâtır Suresi 35/38.

- 27 Şadâretle ol dehre revnağ-ı nümün
Bu yer mesned-i yefrehü'l-mü'minün⁴⁰³

1 Şevval 323 - 20 Teşrîn-i Şânî 321 - Gice Sâ' at: 10 -Sivas Konağda.

30 [Kıt'a]

Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 1 Makine kuvvetini taşnide
Bâr gerek kuvveti destür-ı esâs
- 2 Lâkin insânda fazîlet yirine
Ağçedir şimdiki mîzân-ı kıyâs

31 [Kıt'a]

Fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

- 1 Ey kerîm ü raḥîm olan Rabbim
Dergehiñde penâhımı bulayım
- 2 İtme muḥtâciña beni muḥtâc
Kulum ancağ seniñ kuluñ olayım

Ağustos 326 Çubuqlı

⁴⁰³ “Birkaç yıl içinde önünde de sonunda da hüküm Allah'ındır. O gün m'üminler sevineceklerdir” Rûm Suresi 30/4.

[12b]

32 [Rubā'î]

Mef'ülü mefā'îlün mefā'îlün fā'

Yadıñda mıdır bekā-yı alb-i mazūn
 'Aıñdan ayırmaz beni biñ reyb-i menūn
 Olsam da Feridūn-ı ferid-i ibāl
 Gōnlüm saña are dek esir ü meftūn

10 Temmuz 326

33 [Kıt'a]

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Tır-i müjganıñla biñ zam aç dil-i ad-pāreye
 Bir daıa are-cū-yı luf-ı dermān eyleme
- 2 Pek azın bir albe dūdūñ ey erār-ı 'a-ı yār
 Ya naıl ister iseñ bir atre isān eyleme

11 Temmuz 326 ubulı

34 [Kıt'a]

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- 1 Ba ü luf eyledigin eftāli
 'Ālem-i ābımı ıldı pür-tāb

- 2 Şabra sāmān mı kalır ʿāşıkda
Meyden ol mezesi kıldı ħarāb

12 Ağustos 326 Çubuqlı

35 [Nazm]

Feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

Ĥizmetiñde ne ħadar oldu isem de sāhī
Baħma noħşānıma ey ʿālem-i ħüsnün māhı
ʿÖzrümi eyle ħabül itme telaħħı vāhī
Bizi de böyle ħabül itdir erenler şāhı

10 Temmuz 326 Çubuqlı

36 [Kıt'a]

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

- 1 Bir niħāh-ı nāz ile pā-beste-i dām eylediñ
Ġamze-i ħünine şayd-ı nāle-zār itdiñ beni
- 2 İñlerim zaħmım nihānīdir oñulmaz yarası
Ġaçma ey şayyād mecrūħü'l-fuʿād itdiñ beni

16 Ağustos 326 Sirkeci Ġarı

37 [Kıt'a]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Bir şehiñ oldı emir-i ğamze-i nāz-āveri
Dil ki kendi 'āleminde kendiniñ şultānıdır
- 2 Olmasun yā Rabb pezirā-yı tedavi-i zaḥm-ı dil
Kim bu zaḥmıñ izdiyādı mevşil-i dermānıdır

30 Ağustos 326

[13a]

38 [Nazm]

Mef' ulü fā' ilātün mefā' ilün fā' ilün

Bir cilve-i ğaribesidir bu naşibimiñ
Vuşlatda iftirākına yandım ḥabibimiñ
İmkān-ı inṭifāsı bulunmaz lehibimiñ
.....

39 [Kıt'a]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Yılda bir gün görmege gelmiş idim
Tā ebed tebcil ider ḳalbim seni

- 2 Hayf maḥrūm-ı telākī eylediñ
Hiç gün göstermeyen ṭālī⁶ beni

40 [Kıt'a]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Tārūmār itdi niḫām-ı ʿālemi hālā nihān
Türkiye, İspanya, Rusya sāḫa-yı⁴⁰⁴ bī-kīl olur
- 2 Öyle müdhişdir ki mebnāsı bu gizli kuvvetiñ
Hangi İsrā' il baş[in] ḫaldırsa ʿAzrā' il olur

Ḥaziran 1340

41 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Ḥaḫḫa düşküdi ḫaḫīḫat güneşiydi ʿĀkif
Ele geçeydi kitābı acımazdım parama
- 2 Sāyesindeydi kütüphāne-i Eşref ammā
ʿĀkif'iñ gölgesi şimdi orada yok arama

31 Kānūn-ı Şānī 939

---

⁴⁰⁴ sāḫa-yı: sāḫa

42 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Seçime va'z-ı 'umūmī varmış
Kaşd-ı taḥrīf idene diş bilerim
- 2 Şiḥḥat-ı zabṭa plāk lāzımdır
Toğrıca nuṭkı tıtulsun dilerim

4 Nisan 950

43 [Kıt'a]

Mef' ulū mefā' ilün fe' ulün

- 1 Bir dā'iredir şu boş taşavvuf
Sersemlerdir dönen içinde
- 2 Qur'ân u sünen buña çeker yūf
Cāhil şeyiḥiñ ne var içinde

44 [Nazm]

Mef'ülü mefā' ilün fe'ülün

Ḳur'an'a didi 'Ömer (Kefānā)

Bu günler için imiş bu ma'nā

(Lā tettebi' ū's-subule)⁴⁰⁵ ṭururken

Ey tefriḳalar nedir bu ğavġā

15 Mart 952

[13b]

45 [Rubā'ī]

Mef'ülü mefā' ilü mefā' ilü fe'ül

Yā Rabbi naşıl şükrümi ifā ideyim

Ya hangi lisānla bunu imā ideyim

Şükr eyleyecek lisān da senden yā Rabb

'Aczim yıkıyor biraḳ da şekvā ideyim

15 Kānūn-i Şānī -941 Maḥkeme Şalonunda

⁴⁰⁵ “İşte bu, benim dosdoğru yolum; hep onu takip edin, başka yolları takip etmeyin ki, sizi O'nun yolundan ayırıp parçalasınlar. Duydunuz ya, işte size O, korunup takvalı olasınız diye bunu emir buyurdu”. En'am 6/153.

46 [Rubā'î]

Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūl

Bāğı beşeriyetiñ bu mevsimde yüzüm
Hep merkez-i taqlitleri oldı omuzum
Yüzlerce koyun vedi' adır bir köpege
Bir insana emniyyet idilmez a kızum

27 Mayıs 947

47 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Bu seçimlerde suķūt itdi re'is-i cumhūr
Kaldı yollarda sınır toprağı taķdime bedel
- 2 Şunı efkār-ı 'umūmiye temenni itdik:
Bari toprağına kavuşaydı seçimden evvel

16 Mayıs 950

48 [Gazel]

Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün

Cidd ü Hezel

- 1 Sürme leke çehre-i eyyāmıña
İster iseñ ābide encāmına

- 2   Bağ ne direkler yıķıyor řavletĩn
Al şopunu çok anaĩn .....⁴⁰⁶
- 3   Yoğ edebiyāta edepse gũni
Bũyle edepsiz degil ilzāma
- 4   Dest-i lařĩfinde o gũl-řehreniĩ
Beĩzedirim bādeyi gũl cāmına
- 5   Geçmeden al mevsim-i řeftāliyi
Dikkat ile olgununa şamına
- 6   Rũhuna bir Fātiħa şek Eşref iĩ
Ey ğazelim uđradĩn ilhāmına

26 Ėaziran 1956

21 Zilķa' de 1375

[14a]

49 [Kıt'a]

Fā'ilātũn fā'ilātũn fā'ilātũn fā'ilũn

- 1   Sensin Allah'ım bu reng-ā-renk-i Ėũsnũn Ėāliķi
Var mı senden başka eşsiz ey Vāħid-i Zũlcelāl

⁴⁰⁶ Bu mısrada bir kelime eksiktir.

- 2 ‘ Aşkı da hicrânı da ihsân iden sensin baña
Var mı senden başka eşsiz ey Kerîm-i Zülcemâl

1324 Eylül - 13 Eylül 927 – Büyükağa

50 [Muhammes]

Mef'ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

Geçdi ğamiñla āh o revnaqlı çağlarım
Hâlâ vefâ-yı ‘ ahdiñe ümîd bağlarım
Sînemde nâr-ı ‘ aşkı tabağıla dağlarım
Gözyaşlarım revân iderim gizli çağlarım
Ben mâcerâmı kendim añâr kendim ağlarım

10 Haziran 341

51 [Nazm]

Mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

Onulmaz zaḥm-ı dil hicrân elinden
Şabâ yok mı ḥaber cānân ilinden
Neler çekmekdedir bu cān elinden
Bütün çekdiklerim cānân elinden

52 [Kıt'a]

Mef'ülü mefâ' ilün fe' ülün

- 1 Bir āh bu ḥâle bâ' iş oldu
Bir nağme melâle bâ' iş oldu

- 2 Ümîd-i cemâl iken gönülde
Bir cilve celâle bâ' iş oldu

53 [Mesnevi]

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün

- 1 Ey mûnis-i dil çâre idiñ dildeki derde
Hâkim sen idin rûhuma bu neşveli yerde
- 2 Şimdi araya girdi firâkın gibi perde
Sehr nerde o sâhilleriñ ol neşvesi nerde?
- 3 Çamlar ki nigh-bân idi sevdâları gizler
Bir neş'e-i sevdâ idi âfâk-ı deñizler
- 4 Bir şâm-ı garîbâne ki gördükdi felekde
Artık yaradır hâtırası gamlı yürekde

Eylül 340

[14b]

54 [Mesnevi]

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

Şâlih Sâ'im'e

- 1 Hümâyun-nâmeñi aldım efendim
Cevâbı, gelmedir dergâha kendim

- 2 Düşer tayy-ı mekân yazmağdan eslem
Bu günlerde eger kalkıp gelirim
- 3 Baña, gülmek cevâb yazmağdan âhdan
Şarîr-i hâme şanki bāng-ı şîveñ
- 4 Dimem ki hâlimi ben de begendim
Göñül küsmüş cihâna müstemendim
- 5 Leb-i cânândan olsaydı bu çîle
Lisânımdan çıkar mıydı edille
- 6 O gül-fâmımdan olsaydı naşîbim
Olurdu kalb-i bîmâra tabîbim
- 7 Baña hûn-ı ciger şundı felek hep
Bu meşreble kebâb oldum baña leb
- 8 Göñül bāzârı cânândan da hâlî
Hey îmansız göñül terk it şu hâlî
- 9 Temel atmış aña gam âh o kâfir
Çurulmuş istemez başka misâfir
- 10 Muķîm-i şaĥn-ı dildir her ne dirsem
Bahâr oldu birazcık gez a sersem

- 11 Birikmiş bunca ğam varken sen ey ğam
Naşıl oldı geçid buldıñ da müdgam
- 12 Ne ‘ âlemden ne heytlerden ħabîrim
Kırılmışdır ne inlerden zamîrim
- 13 Bunuñ ircâ‘ mıñ imkânı yoğdur
Nigâhımda şu‘ â-yı mihrin oğdur
- 14 Cihânı añladım ki ğâye boşdur
Bilüp de bilmemek eţvârı hoşdur
- 15 Ne yazsam âşinâ yoğ yâr-ı cân yoğ
Anıñçün ħâmede şevk-i tûvân yoğ
- 16 Ne ‘ âlemlerdeyim artık kıyâs it
Şebâb-ı rûhuña ħamd ü şenâ it

Eylül 1938 –Kınalıta

[15a]

55 [Gazel]

Mef‘ülü mefâ‘ilün fe‘ülün

- 1 Olsun felegin o bağ u rāğı
Gönlüm[de] sulţanımın konağı

- 2 Feryādımı diñleyor şanırdım
Redditdi şu taş yürekli tağı
- 3 Ey gülşen-i ħande her nigāhı
Gül yaprağı rūḥ-ı dil dudağı
- 4 Gök kıandiliyim ki bir nigāhıñ
Maḥmūr-ı ezel o māvi çağı
- 5 Taşviri yüzüstü kıaldı kākül
Ḥüsnüñ güneşi mi bir duvağı
- 6 Her anda gözümde dir ḥayāli
Māni^ç mi misāfirler ırağı
- 7 Āzāde iken esiri oldum
Īmānımıñ oldu zülfi bağı
- 8 Yandım yanalı gönül yanıkdır
Fānūs tenimdir ^ç aşk ocağı
- 9 Ben gizli mücevherim definem
Īmān gibi kıalbimiñ bucağı
- 10 Sīnemdeki nev-bahār şolmaz
Vīrān idemez ḥāzan bu bağı
- 11 Ey ten kıafesi ḥarāb-ı ^ç aşk ol
Terk itmeye bülbülüm otağı

12 Nārīnla avuşdı nūra gōnlūm
Sōndūrme Őu yadıđıñ erāđı

13 Ārām idemez enīs-i dīdār
Cennetde urusa da urağı

20 Ağustos 1941

[15b]

56 [Murabba]

11'li hece ölçüsü

1 Hıyālīmi Şaran Şırma teller[i]
Rübābımı meleklerle dīñletir
albimde hııran āhı iñletir
Yeter gōñül yeter hicrān elleri

2 onmuş iki umrī hūsn bāđına
Şahinleri Őikār ider bāđına
Daneleri serilmiş yanağına
Yeter gōñül yeter hicrān elleri

3 ifte umruları hūmā-yı aşkıñ
Gökden inmişdir belā-yı aşkıñ
Diñler yıldızları semā-yı aşkıñ
Yeter gōñül yeter hicrān elleri

- 4 O māvī nazārılıqları ey melek
Şan' atına nazār deger diyerek
Ressām-ı ezel taķmıř olsa gerek
Yeter gönül yeter hicrān elleri
- 5 Yükselirim semālara dalarım
Seni senden bir laķzacık çalarım
Pervāneñim külĥanī ĥani ķanadlarım
Yeter gönül yeter hicrān elleri
- 6 Ben gönlümi senden aldım da heyhāt
Seni gönlümden alamaz kā'ināt
Çırpınan rūĥuma 'aşķıñdır ĥayāt
Yeter gönül yeter hicrān elleri
- 7 Tūlū' lardan me'ālīñi şorarım
Ġurūblardan melālīñi şorarım
Mehtāblardan ĥayālīñi şorarım
Yeter gönül yeter hicran illeri

3 Ağustos 1941

[16a]

57 [Gazel]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Çeşmiñe olmuş idi gönlüm şikār
Ġamze-i fermāñın idi iĥtiyār

- 2 Bâ' iş-i ārām iden qahrñ baña
Cevrñ olurdı dile maḥz-ı mār
- 3 Kāfir olur raḥmet-i Ḥaḫḫ'dan qaçan
'Aşıqñ itmez felege i' tibār
- 4 Yüz virüp aḡyāra faḫaḫ eylediñ
Āyine-i qalbimi pür-inkisār
- 5 Geçdi o demlerle geçen rūzgār
Qaldı ḥazīn ḥāḫıralar yādigār

10 Teşrīn-i Sānī 326 Maṣūruñ Meyḫānesi

58 [Kıt'a]

Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 1 Temāşā eyledim bu qubbeniñ naqş u nigārın ben
Benim necm-i ümidim mihr ü mähından da parlaqdır
- 2 Beyān-ı mu' cize Mūsa'ya el virmiş yed-i beyzā
Yüce Allah inandım ben cebiniñ mähdan şağdır

1 Eylül 1343 – Büyükaḫa

59 [Nazm]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Eyledikce ḥüsnüni tedkîḳ ey Yūsuf hicāb
 Sīnede eyler tecellī tā ki āyātü'l-kitāb
 Eyleyen ḳudret yed-i beyzā-yı berḳā berḳ-i nūr
 Sā' id-i sīminiñi ḳılmıṣ baña ṭavḳ-ı riḳāb

Temmuz 1343 Büyüḳaṭa

60 [Kıt' a]

(1)Üstādımız merḥūm Ḥāce Ḥāliṣ Efendi İmām Ebu Yūsuf' uñ Kitābü'l(2)Ḥarac'ımı bize yazdırmıṣ ve buña muḳābil ya' nī ücret-i taḥrīr olarak kitābı(3)bize oḳutmaḳ istemiṣdi. Ḥāfız Yūsuf o zamān bu ḳıṭ' ayı söylemiṣdir. Raḥmet 'ullahı ' aleyh

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Gerçi āyīnidir ḥarīriniñ
Tārüpūd-ı nikāti şıḳ doḳumaḳ
- 2 Anı luṭf it bize emān-ı üstād
Ḥarcımız mı bizim ḥarāc oḳumaḳ

10 Mart 1319 Maḳriköy

[16b]

61 [Nazm]

Mefā' ilün mefā' ilün fa'

Dil bilmeyerek aşkına düşdi eyvâh
 Üftâdeñi zulmetde bırakma ey mâh
 Müstağrak-ı nûr olmadayım bakdıqça
 Nûrum seni nûrdan mı yaratdı Allah

Hziran 319

62 [Gazel]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Kalmadı cem' iyyet-i dil ıztırâb-ı sîneden
 Diñlesen bir nağme ağırsın rübâb-ı sîneden
- 2 Kâlbi ehl-i dilde parlarken hamîyyet cevheri
 Kurtuluş yokdur muhîtinde ' azâb-ı sîneden
- 3 Ğam degil a' dāya hūznüm māye-i şevk olsa da
 Ğam bu kim sâhir-i ihyâü'l-kitâb-ı sîneden
- 4 Ma' kes-i te'sîri ancak küh-sâr olmağdadır
 Āh yandım āh dilden sūz u tâb-ı sîneden
- 5 Aç açulsun hâver-i ümmîd ü istikbâlimiz
 Nûr-ı dîdem hikmetü'l- işrâk bâbı sîneden

- 6 Sen şeker-mest-i şafâ oldukça âb u tâb ile
Berķ urur nūr-1 tecellī māhtāb-1 sīneden
- 7 Cezbe efkendir dile her gördüğim āfet Cemīl
Dād-1 Hāķķ'dır şekva itmem incizāb-1 sīneden

23 Temmuz – 1322

63 [Muhammes]

Mefā'īlün mefā'īlün fe'ūlün

- 1 Uyandı gözleriñde hāb-1 ' işve
Uyu ey nāzlı āb u tâb-1 ' işve
Göñül etsün leţāfet-yāb-1 ' işve
Uyu ey mūnis-i ķalb-i hāzīnim
Ėayātımsın benim teni güzīnim
- 2 Olur meftūn-1 eţvārīñ melekler
Nigāhıñdan seniñ bir nazra bekler
Açılmış mı yumuķ ķollar bilekler
Uyu ey mūnis-i ķalb-i hāzīnim
Ėayātımsın benim teni güzīnim
- 3 Seher nevrūziye-yi bī- mişālīñ
Ėamer āyīne-i mihr-i cemālīñ
Ėulāşa hep güzellikler me'ālīñ
Uyu ey mūnis-i ķalb-i hāzīnim
Ėayātımsın benim teni güzīnim

[17a]

- 4 Cemāliñ miḥre beñzer mi o volḳān
 Seniñ māhiyetiñse cān u cānān
 Şaçılsun saçlarıñdan nūkhēt-i cān
 Uyu ey mūnis-i ḳalb-i ḥazīnim
 Ḥayātımsın benim teni güzīnim
- 5 Gülersin rūḥumı tehzīz idersin
 Neşāṭ u şevḳ ile leb-rīz idersin
 Dil-i ḥassası vecd-engīz idersin
 Uyu ey mūnis-i ḳalb-i ḥazīnim
 Ḥayātımsın benim teni güzīnim

21 Ağustos 326- Çubuḳlı

64 [Gazel]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 İtmede mirāt-ı ruḥsārıñda ḥālīñ şūreti
 'Āşık-ı āvāreyi pejmürde ḥālīñ şūreti
- 2 Nev-nihālim sensiñ ol naḥl-i melāḥat kim saña
 Mün' adim mirāt-ı imkānda mişālin şūreti
- 3 El-meded ey Yūsuf-ı Mışr-ı şabāḥat el-meded
 Gitmiyor Ya' ḳüb-ı dilden infi' āliñ şūreti

- 4 Mest-i sahbā-yı vişāl olsam dil-i divāneye
Tā şabāh-ı haşre dek gelmez melāliñ şūreti
- 5 Ben de hem-derdim seniñle “Nevres’im”, “Hāfız” gibi
Donma mirāt-ı hātırda melāliñ şūreti

27 Kānūn-i Şānī 316

[17b]

65 [Mesnevi]

Mef’ūlü mefā’ ilün fe’ūlün

‘Iydiyye

(Bāb-ı ser-^ç askerî mektūbcısı Muhtār Efendiye taqdim edilmiştir.)

- 1 Ey hātīme-i leyāl-i hicrān
Ey Fātiha-yı şabāh-ı ihsān
- 2 Ey şubh-ı sa’īd-i bī-mūdāni
Āyā bu ne feyz-i cāvidāni⁴⁰⁷
- 3 Besbelli bu şubh-ı ‘ıyda beñzer
Bir bāğ-ı İrem bezendi her yer

⁴⁰⁷ Bu kelimenin üstüne “şād-mānı” şeklinde not düşülmüştür.

- 4 Pür-girye olan ḥazīn gönüller
Leb-riz-i şafā neşāṭ-perver
- 5 Lākin a gönül a nükte-dānım
Ey muḥarrem şādıķū'l-beyānım
- 6 Niçün ṭuruyor öyle maḥzūn
Bā' iş ne bu ḥāle olma mağbūn
- 7 Şām-ı ğurebā degil bu devrān
Bir devr-i sa' id-i behcet-efşān
- 8 Tıflān-ı yetīm ü bīkes-āsā
Ḥasret ile olma nevḥa-efzā
- 9 Çoķdan beri gerçi nātüvānsın
Mehcūr-ı şafā-yı bezm-i cānsın
- 10 ' İydiyye bu ḥüzni ile yazılmaz
Kānunda [da] nev-bahār olmaz
- 11 Gerçi bilirim bu 'özri ma' kıl
Olsun şu temenni bāri mağbūl
- 12 Yaz bir ğazel-i güher-feşān yaz
Ey ṭūṭī-i şekkerin beyān yaz
- 13 Āteş-gede-i beyāniñ olsun
Sūz-ı dile tercümāniñ olsun

- 14 Ey ğonce-i naħl-i nāz-perver
Meftūn-ı bahārınñ oldu diller
- 15 Nālindeki de nigāh-ı luṭf
Zīrā buña rūzgār dirler
- 16 Şağ ol evel ey nihāl-i ‘ işve
Perverde-i eşk-i dīde-i ter
- 17 Yā Rabb bu bahār behcet-i ābār
Her dem ola nev-bahār pür-fer

[18a]

- 18 Yā Rabb bu ne ħüsn-i mu‘ ciz-āşār
Yūsufıara ‘ arz-ı cilve eyler
- 19 Bu şi‘ r-i laṭīf-i ħoş-terim
Maḥşūl-ı dil-i elem-güzīnim
- 20 Olmaz mı hedīye çākerāne
Muḥtār-ı Kerīm-i Kāmranē
- 21 Kimdir o Kerīm-i Kāmran kim
Bir eş‘ ar-ı eblağü’l-beyān kim
- 22 Olmağda bütün süħan-şināsān
Vaşfında bu yolda ħāme cünbān

- 23 Hürşid-i şabâh feyz ü ' irfân
Mehtâb-ı leyâl-i luţf u ihsân
- 24 Ser-nâme-i nüshâ-yı ma'ânî
Muhtâr-ı efâzıl u e'âlî
- 25 Fikrindeki cevdet ü cezâlet
Kalbindeki (İntibâh) u rikâat
- 26 Pîrâye-i (Hikmet-i Tefekkür)
Ya'ni şadef-i belâgatadır
- 27 Şâyestedir olsa ol sühandan
'Oşmanlılara cenâb-ı (Hassân)
- 28 Ey nükte-ver-i daķıķa-perver
Ey vâriş-i sırr-ı şeyh-i ekber
- 29 Hâfız kuluñuz bi-hakķ-ı Kur'an
Oldı size bir 'abîd-i ihsân
- 30 İbrâz-ı hulûşı itmek ister
Taķdîm ederek bunu o çâker
- 31 Söz dinlemiş olsa elde hâme
Cür'et mi ider idi kelâma
- 32 Peķ haddini bilmemezlik itmez
Nâ-refte olan t̄ariķe gitmez

- 33 Vādī--i sūḥanda eyler ammā
 ʿIydiyye-i nev-zemīn-i inṣā
- 34 ʿAfv eyle eyā kerīm-i devrān
 İtdiyse de ḥāme sehv ü tuḡyān
- 35 Luṭf it ki eyā daḳīḳ-perver
 Üç saʿ atde yazıldı defter
- 36 Taṭvīl-i maḳāle var mı ḥācet
 Maʿ zūr degil midir bu ḥālet
- 37 Edʿiyye-i pākiñ olsa şāyān
 Şimden gerü zīb-i nuṭḳ u vicdān
- 38 Envār-ı celīle-i dem-i ʿıyd
 İtdikçe cihāniyānı tesʿid
- 39 Ol şıḥḥat ü ʿāfiyetle her dem
 Ārāyiş-i mesned-i muʿazzam

3 Şevval 320 / 20 Kānūn-i Evvel 318

[18b]

66 [Murabba]

Müstefʿilün müstefʿilün

Mevlânâ'nın Ğazeli⁴⁰⁸

- 1 Bîdâr-ı şü bîdâr-ı şü
Vezzân cihân bî-zâr-ı şü
Der-kâr-ı Hâkķ der-kâr-ı şü
Ey dil-i demî bîdâr şü
- 2 Bâ-dil bigû der her seher
Ey ez-ķiyâmet bî-haber
Ber hiz ü der' âlem nigâr
Ey dil demî bîdâr-ı şü
- 3 Ey hufte-i refte revân
Ey mürde-i nâdâna cân
Berçin ki refte kârvân
Ey dil demî bîdâr-ı şü
- 4 Mûy-ı siyeh gerden sefid
Câsûs-ı merk âmed pedîd
Geşt-i⁴⁰⁹ zî-dünya nâ-ümîd
Ey dil demî bîdâr-ı şü
- 5 Ey şâh-ı Şemseddîn liķâ
Ez-Hâkķ reside in 'atâ
.....
.....⁴¹⁰

⁴⁰⁸ Bu şiir gazel değil, murabbadır.

⁴⁰⁹ geşt-i: geşti

⁴¹⁰ Bu şiirde son bent noksandır.

67 [Murabba]

*Müstef' ilün müstef' ilün***Tercümesi**⁴¹¹

- 1 Yâ-hû uyan yâ-hû uyan
Bu dehr-i fânîden uşan
Allah yolunda bir hayvân
Bir lahzacık ey kalb uyan
- 2 Söyleş gönülle her seher
Ey kalkışından bi-haber
Kalk da cihâna kıl nazar
Bir lahzacık ey kalb uyan
- 3 Ey uykuya dalmış kuşan
Ey canlı leşden bir nişân
Toplan ki göçdi kârvân
Bir lahzacık ey kalb uyan
- 4 Şaçlar siyâhken oldı aķ
Muħbir bilürdi mûya çāk
Dünyâdan olduñ baş kabaķ
Bir lahzacık ey kalb uyan

---

⁴¹¹ Bu şiir, 18b nüshasında yer alan Mevlânâ'nın gazelinin tercümesidir

- 5 Ey Şemseddīn şeklinde şāh
 Mevlādan irmişdir bu cāh
 Me'mūldür 'afv-ı İlāh
 Bir laḫzacık ey ḫalb uyan

23 Kānūn-i Evvel 920

[19a]

68 [Kıt'a]

Fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilūn

- 1 Ey uyan pīrini şayıḫlayarak
 Nerde Mevlā nerede Mevlānā
- 2 Neye şapdıñ Muḫammedīlik'den
 (Leyse min ümmeti) dimişdi saña

21 Ağustos 955

69 [Müfred]

Fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilūn

Leyse min ümmeti aşḫābu'l-bed'i
 Ṭarf-ı 'aleyh beş yüzden şoñra türemişdir

70 [Rubā'î]

Mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ül

Bir kabza-yı kudrettedir insânî eli
 'Azrâ' il olur darbede Musâ'nî eli
 Elden ele var 'arşa kadar üstünlük
 Döktürdi devâ-yı derde 'ayânî eli

11 Ağustos 955

71 [Nazm]

Mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

Şandalye gavgasında yine gâ'ib eyledik
 Sandıkdı celb-i ef'ide-i 'âlem eyledik
 Cumhûriyetde yıl dönümü kutlanır iken
 "Yıl 'ıyd-ı ekber eyledi biz mâtem eyledik"

28 Teşrin-i Evvel 957

72 [Müfred]

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

O ganiyim ki bu bazar-ı fenâda felege
 Metelik virmek için bende bozukluk yokdur

73 [Müfred]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ey gümüş hayrânîm ki istihâleñdir seniñ
 Kîsede sîret-nümâ âyîñede şüret-nümâ

74 [Müfred]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Şüz-1 dil firkatledir sinā-nişān

Nār-ı aşka vuşlat itfā' iyyedir

[19b]

75 [Nazm]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Beşeriyet saña hayrān ne uzak 'ālemdir

Şiveñ eyvāh ki bir rāsi 'me-i ādemdir

Gönlümi itmiş iken hançer-i ta' niñ mecrūh

Varsa qalbiñ yine bu manzaradan haremdir

13 Eylül 1326

76 [Nazm]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

Çeşm-i mestiñle hasbiḥāl iderim

Saña her laḫza ibtīhāl iderim

Olalı zülfüñüñ esiri gönül

Şubḫı peyveste-i leyāl iderim

25 Eylül 1326

77 [Kıt'a]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Kayd-ı dehr ü hayātı hıçe şayan
Rinde āb-ı hayāt mey-i cāndır
- 2 Hāzret-i ' aşka hāk-i pāyim ben
Tende cān armağan-ı cānāndır

16 Kānūn-i Evvel 1326

78 [Kıt'a]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Cüst-cū sāhasında hayrānım
Bu zılāl-i Hūdā mesīr seniñ
- 2 Şeyḫ ü rinde beni esīr itme
İbre sensiñ Hūda mesīr-i seniñ

Şubat 331

79 [Nesir]

(Kime yazıldığı ma' lūm olmayan ' Arapça bir mektüb)

- (1) İlä hāḍretü'l-fazīlet ba' de-i femāyenba' i inne hāzīhi risāletī lide' iyeteyni:
(2) Selām u kelām amma 's-selāmü fe-ma' rūfun ve emmel-keḷām. Hūve neşru
me(3)avşānī bihi aṭṭabīb enlā eteḫāmel bi'l-ḫuṭuṭ şavnen lil' ayn. İllā

aḳallü ḳalīl(4)feliyaha ḳaṣartü yevme'l-el-cümühati lil-tiṣtigāli femā alel
 el-mu'teziri ğayrū'l- (5)ifṣām vele sebīle 'alā men elime feṣāhen. Fel
 mercū ḳudūmekum kemā eṣartu(6)mavḳüten ṣabāhen ev navāhen ev
 mesen, ve's-selāmu 'alā men ittebe'a el-keḷām. (7)Ṣadiḳuke annaṣi'.

Mayıs 962

[20a]

80 [Kıt'a]

Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

- 1 Bir ṣāhiḳadır fikr-i bülendiñ ki semāvāt
 Dāmān-ı ṣevāhiḳda ki sedir aña nisbet
- 2 Efkārı da zerrāt gibi eylese tenvīr
 Beñzerdi güneş fikriñe ey mihr-i melāḫat
- 3 Şems[ü] arz ḳıyāmetden ider ise te'cīl
 Fikriñle ider zülme ḳıyāmet beşeriyet

Erenköy Meyhānesi / 7 Haziran 331

81 [Gazel]

Mef'ülü mefā'ilün fe'ülün

- 1 Ey yār seniñ ḫarābıñ oldum
 Yaḳdıñ beni āfitābıñ oldum

- 2 Var māye-i tıynetimde cezbeñ
Raḥm it ki seniñ türābıñ oldum
- 3 Çeşmānıña göz göre vuruldum
Ey berķ-i hedef şitābıñ oldum
- 4 Bir Ḥāfız-ı āyetü'l-cemālim
Ey aşķ seniñ kitābıñ oldum

Ḥaziran 331

[20b]

82 [Gazel]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

(Şadme-i Kübrā – Erzincan Lisānından)

- 1 Külçeyim pek ḥarāb u zār oldum
Şormayıñ bir ḥarābe- zār oldum
- 2 Bir zamānlar diyār-ı yār oldum
Şimdi bambaşķa bir diyār oldum
- 3 Cāna ondan gelen bu çarpıntı
‘Acabā pek mi ihtiyār oldum
- 4 Gözetin istihāledir ḥālimi
Ne taḥavüllere medār oldum

- 5 Ansızın hep ezildi yavrularım
Dīv gibi āh lāşe-h̄ār oldum
- 6 Hep kefendir şu bembeyāz kara kış
Çarlar altında hep mezār oldum
- 7 Bağlarım kaldı dağlar altında
Bu ne şarşıntı h̄āk-sār oldum
- 8 Yuvalardı şu tam taķır ovalar
Çuşlarım uçdı dāğ-dār oldum
- 9 Ne ocaķ kaldı bir tüter ne bucaķ
Küli şavruldu tārūmār oldum
- 10 Kaynayup fişķıran şıcaķ şuları
Çağlayan şanma eşk-bār oldum
- 11 Şanki bir volķanıñ kıyāmetler
Püsküren nārına civār oldum
- 12 Şadme-i kibriyā bu zelzeleniñ
Hedm-i қаһhārına dūçār oldum
- 13 Bir qarār-gāh iken bu ‘ālemde
Yed-i kudretle bī-қarār oldum

- 14 Yed-i kudret zebūnidur ʿālem
Pençe-i қаһrına şikār oldum
- 15 (Limenü'l-mülķ)⁴¹²i añlatır ʿālem
ʿİbret al şaḥn-ı iʿtibār oldum
- 16 Qoşuñ imdād-ı nāleme diyeyim
Yeñiden şallanup da var oldum
- 17 Bāğ-ı luṭfunda “keyfe yuḥyi’l-arḍa”⁴¹³
Raḥmet ile yine bahār oldum

13 Kānūn-i Şānī 1940

[21a]

83 [Kıt’a]

Feʿilātün feʿilātün feʿilün

- 1 Bir qavī müʾmin idiñ ḥayrūʾn-nās
Sırrı olmasaydı⁴¹⁴ zātında ʿayān
- 2 İsmiñe mazḥar idiñ Ḥayreʾd-dīn
Ḥasenātıñ ola yār-ı Ğufrān

⁴¹² “Öyle bir gün ki, onlar meydana fırlarlar, kendileriyle ilgili hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz. “Bu gün mülk kime aittir?” diye sorulur; “Bir olan, her şeyin O’nun kahrına mahkûm olduğu Allah’a aittir” denir”. Mü’min Suresi 40/16.

⁴¹³ “Şimdi bak Allah’ın rahmetinin eserlerine! Yeryüzünü, ölümünden sonra nasıl diriltiyor? İşte şüphe yok ki, ölüleri böyle diriltir ve ayrıca O, her şeye kadirdir.” Rûm Suresi 30/50.

⁴¹⁴ olmasaydı: olmasa idi.

- 3 Şarıyer nerde Beşiktaş nerede
Helva şatmışdın o yollarda yayan
- 4 Şoñra bir fabrikatör yıllarca
Fuķarāya baba olmuş insān
- 5 Şimdi yorgunluğı diñlendirerek
H̄āb-gāhıñ ola gülzār-ı cinān
- 6 Raħmet ile seni Haķķ yargulasun
Rūħun olsun o cihānda şādān
- 7 (Ġafer'allāhu lehü) tariħiñ
Müjde-i raħmetle olsun bürhān

13 Mayıs 1962 / 9 Zil-ħicce 1381

Vaniköy ve Kuzguncuķ'daki Mışır Yağı Fabriķaları'nın Şāħibi⁴¹⁵

84 [Mesnevi]

Mef'ülü mefā'ilün fe'ülün

Balıkesir Mutaşarrıfı 'Ömer 'Āli Bey'e

Ķadr Gicesi

- 1 Ey aķdes-i aķdesü'l-leyālī
Taşviriñiñ olmaz iħtimālī

---

⁴¹⁵ Süleyman Süleymangil.

- 2 Takdīre şıġar mı adr ü şānıñ
Memdūh-ı gūzīninin Hūdā'nıñ
- 3 İtdi bu gice zemīne ur'an
Çıkmaz mı semāya bang-ı şükran
- 4 ıldın o adriñe dehri pür-nür
Her gūşe kesildi 'ālem-i Tūr
- 5 Olmada ulūb beste-i meftūh
İtmekte zemīne azretü'r-rūh
- 6 Bir neş'esi var ki āk-dānıñ
Pīrāyesi ravza-i cinānıñ
- 7 Gül-bāng-ı nevā-yı Allah Allah
Her zerreye oldu zīb-i efvāh
- 8 Allah nedir bu şev-i dīnī
Raşān idiyor muvahidini
- 9 Allah nedir bu şādmānı
Her zerre kesilmiş āsmānı
- 10 Envār-ı leāfetiñde eş yok
Sen varsın anıñ için güneş yok

[21b]

- 11 Rengīn-i sevād-ı feyz-bārīn
Envārı mı şubḥ-ı nev-bahārīn
- 12 Taşvīre baķındı ve ne tuġyān
Gündüzle gice olur mı seyyān
- 13 Aķla ķarayı seĉen her ādem
Biñ ḥamelesi görür mükerrerem
- 14 Olsun saña ey şeb-i sa‘ ādet
‘ Ālemde fedā şabāḥ-ı vuşlat
- 15 İtdikçe celā’iliñ tevālī
Müjdād ola ‘ ömr-i zāt-ı ‘ ālī
- 16 Kimdir o edīb-i nüktedān kim
Bir şā‘ ir-i nāzenīn beyān kim
- 17 Evşāf-ı güzīn-i bā-kemālī
Ārāyiş-i defter-i ma‘ ānī
- 18 Faḥr-āver-i zümre-i e‘ ālī
Üstād-ı süḥan Cenāb-ı ‘ ālī
- 19 Ey mīr-i kerem me‘ āb-ı re’fet
Sāyeñdedir āfitāb-ı re’fet
- 20 Medyūn-ı meķārimiñdir ‘ ālem
Meftūn-ı ḥaşā’iliñdir ādem

- 21   Āvāre vaṭān ḥazīn-i vicdān
İtmekde iken enīn ü efgān
- 22   Luṭfuñla ḳuluñ da oldı şādān
Bekler imiş ey kerīm-i zīşān
- 23   Olmaz yine midḥatiñ muḳarrer
Söz siḥr-i beyān olsa müncer
- 24   Evşāfiña kim bulur nihāyet
Tek duyuyor āh şā‘ iriyyet
- 25   Luṭfuñ dile bahş idince neş‘e
Söz diñlemez oldı elde ḥāme
- 26   ‘Afv eyle ḳuşūruñ ey hem-sāz
‘Afv it ki bıçaḳlar aḡzın açmaz
- 27   Olduḳça muḥīti ḥüsn-i ğurbet
Bī-çārede ḳalır mı ṭalāḳat
- 28   İndikçe zemīne nūr-ı Ğufrān
Çıkdıḳça semāya bang-ı şükrān
- 29   İtsün seni zāt-ı pāk-i a‘ zam
Ārāyiş-i mend-i mu‘ azzam

27 Ramazan – 321- Karesi 319 Teşrin-i Şânî

85 [Kıt'a]

Mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün

- 1 Zāt[1] beni eylemişdi meclüb
Şıytıñdaki añ şöret-i te'âlî
- 2 Oldum keremünle şimdi maḥcüb
Ey server-i zümre-i e'âlî
- 3 Vaşfiñda ne rütbe itsem ıtra
'Ālisiñ o rütbeden de 'âlî

30 Şa' bân 321 /Teşrin-i Şânî /Karesi 329

[22a]

86 [Kıt'a]

Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün

- 1 Bir seyl-i şitâbındadır 'ömr-i beşeriyet
Bu merhalede qarşılar aḥlâfını eslâf
- 2 Zâ'ir şu yatan cinsiñe kıl Fâtîḥa ithâf
Yarın da saña bahş idecekdir anı aḥlâf

87 [Kıt'a]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 ‘Ömr-i fānī nehr-i cārīdir aḡar dönmez geri
‘Āḡıbet bu müntehādır her faḡır ü sāmīḡa
- 2 Bir lisān-ı ḡālīdir faḡırlerin bu sāmīḡa
Ey baḡan gözler baḡa Allah iḡün bir Fātiḡa

ḡaziran 339

88 [Mesnevi]

10 Nisan 320 tārīḡinde dördüncü şınıfa terfi‘ ile muḡasebāt-ı taḡrīrāt ḡalemine naḡl
itdigim zamān müdür-i muḡterem ‘Ali Rıza Beg’e hediye-i vedā‘ımda kendisine
taḡdīm eylediğim iḡlaşnāmedir:

Fe‘ūlūn fe‘ūlūn fe‘ūlūn fe‘ūl

- 1 Veliyyü’l-‘avāḡıf ‘ināyātıḡa
‘Ināyāt ‘uluvvīyet āyātıḡa
- 2 Lisān olsa zerrāt-ı cism-i nizar
Yine ‘arz-ı şüḡrāna yok iḡtidār
- 3 Çerāḡ-ı ‘ubūdiyyetim ḡabre dek
ḡaḡā eylerim belki de ḡaşre dek
- 4 Maşūndur maşūn inḡifā-yı muḡāl
Bulur mı o ḡūrşīd-i rüşen-zevāl
- 5 Seniḡ perveriş-yāb-ı iḡsānıḡım
Kemīne ḡuluḡ ‘abd-i fermānıḡım

- 6 Temellük degildir ‘ubūdiyyetim
Hakikat-perestim budur s̄iretim
- 7 O ca‘ lī huşūşatı itmem kabul
Bu şeh-rāhdan eylemem hiç ‘udül
- 8 Budur Hāfız işte akşaru’l-umūr
İlāhī ‘alīm-i bi-zātü’ş-şudūr⁴¹⁶
- 9 Tebāh itse de cism-i zārım zamān
Şu ikrār olur rūhuma tercümān
- 10 Seniñ perverişāb-ı ihsānıñım
Kemīne kuluñ ‘abd-i fermānıñım

[22b]

89 [Kıt’a]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

- 1 Yanıyor berķ-i nigāhıñla süveydā-yı derūn
Yok mı bir nīm-i nigh gözlerimiñ yaşı için
- 2 Gözlerim gözleriñe vaķf-ı temāşā olsun
Beni ağlatma gözüm gözleriñiñ yaşı için

⁴¹⁶ “Şüphesiz ki Allah, göklerin ve yerin sırrını bilendir. Muhakkak O, sinelerin özünü bilir” Fâtır Suresi 35/38.

H azir an 332

90 [Kit'a]

F a' il t n f a' il t n f a' il t n f a' ilün

.....⁴¹⁷ Ő kr na fotograf  ahrına

- 1 Hüsn     aŐkız farkımız yok olsa da resmin olur
Yok sa na ifh ma h cet s ret   m hiyyetim
- 2 Beynimizde  ayr-ı resm dir muh bbet v k '  
Al bulunsun nezdi e bir de per Őan Ő retim

9 Zil- icce 335- 27 Eylül 917 -333

91 [Murabba]

Mef'  l  mef ' ilün fe'  l n

- 1 Dir g zleri ni  lis n-ı h li
“ ok bakma muh rrik 'l-c n num”
Ger bi  s ziŐi n ya ar der num
Ey hüsn-i m cessemi  me' li

⁴¹⁷ Bu kelime okunamamıştır.

- 2 Resmînde nedir bu canlı te'şîr
 Baĸ baĸ Şu nigāha Allah Allah
 Her nazraya ĸarŐı dilde biñ āh
 Dil-dūzsın ey sihām-ı taĸdîr

24 Zil-hicce 325 – 11 Teşrîn-i Evvel 333

92 [Kıt'a]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Nāḫımda ' arz-ı tebrikāta yoĸdur iĸtidār
 Ey nigāh-ı luḫfuña medyün-ı Őükrān olduĸım
- 2 Ķalbe lāzım bir lisān virmek bunu ĸuŐūr iĸün
 ' Acz mi pūŐide-i luḫf ile ĸurbān olduĸım

17 Eylül 917- 6 Zil-hicce 335- 4 Eylül 333

93 [Kıt'a]

Mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fe' ūlün

- 1 Sā' āt-ı telaĸĸiyi felek itse de taĸyîd
 Āfāk-ı nigāhımda uĸar nūr-ı ĸayālîñ
- 2 Rūḫumda ĸarāmîñ ebediyyü's-sereyāndır
 Rū' yāda gülümser baña gül-ĸonca cemālîñ

15 Eylül 915 – 2 Eylül 333

[23a]

94 [Kıt'a]

Mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

- 1 Teḳayyüdler mülâḳâtı esirger
Uçar pîş-i nigâhımda ḥayâliñ
- 2 Göñül rü'yâlara medyûn-ı şükrân
Tecellî idiyor anda cemâliñ

15 Eylül 333 – 917

95 [Tuyuğ]

*Fā' ilâtün fā' ilâtün fā' ilün*Dil ki 'aşkıña şafâ bulmaḳ temennisindedir⁴¹⁸

Hecre şabr itmek te'ennisindedir

Yâre yâr olmaḳ degil tedbîr ile

Ṭâli'-i 'aşkıñ tecellisindedir

15 Eylül 333 – 917 – Bunuñ birinci mışrâ'ında vezin fazladır.

---

⁴¹⁸ Bu mısradâ vezin fazladır. Şair tarafından da özellikle belirtilmiştir. Birinci mısranın aruz kalıbı “*fā' ilâtün fā' ilâtün fā' ilün*”dür.

96 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Yandı berķ-i nigeħ-i nāza süveydā-yı derün
Yok mı bir nīm-i nigeħ gözlerimiñ yaşı için
- 2 Seyr-i çeşmāniñ ile dīde münevver olmuş
Beni ağlatma gözüm gözlerimiñ yaşı için

1 Temmuz - 331 Erenköy Pançu Meyhānesi'nde

97 [Murabba]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 İtse de t̄ali' beni hem ' ālem-i ħūr u melek
Rūħ sermest-i ħayālīñdir ayılmaz ħaşre dek
İncizāb-ı ħalbimi ħābil mi taķrīr eylemek
Rūħ sermest-i ħayālīñdir ayılmaz ħaşre dek
- 2 Berķ ururdu gerden-i şāfiñda envār-ı ezel
Gelmeden devr-i ufukuñ söndüñ ey mihr-i emel
Atsa da cism-i nizārı ħa' r-ı nisyāna ecel
Rūħ sermest-i ⁴¹⁹ħayālīñdir ayılmaz ħaşre dek

5 Temmuz 320

⁴¹⁹ El yazmasında bu mısra, "rūħ-ı sermest ....." şeklinde yazılmış, tamamlanmamıştır. Diğer beyitlerin ikinci mısrası bu mısradaki aynen tekrar etmektedir.

98*⁴²⁰ [Müfred]

Mā maḍā fāte ve'l-müemmelü ğaybün

Veleke es-sā'ātu elleti ente fihā

99⁴²¹ [Matla]

Tercümesi

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Geçdi māzi çekme istikbāle ğam

Gün bugün sā'at bu sā'at dem bu dem

5 Teşrîn-i Şânî 95

[23b]

100 [Müfred]

Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

Henüz endek şu'urî dārem ey sāḳi zemen beñzer

Be-çeşm-i mest-i ḥod taşñifiken encām-ı ḥāli ra

Kelīm

⁴²⁰ Bu şiirin vezni bulunamamıştır.

⁴²¹ Bu şiir, 98 numaralı şiirin tercümesidir.

101 [Müfred]

Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

Biraz 'aqlım başımda hālime terk it beni sāķi

Bu hālī cāmı çeşm-i mestiñe şun da onı aldat

6 Teşrin-i Şānī 952

102 [Müfred]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

Ey ki hergiz ferāmuşet nekonem

Hıçet ez bende yād mī āyed

Sa' di.

103 [Matla]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Ey hayāli hātırımdan çıkmayan bir an daħi

Añdığın var mı 'aceb bir lahızacıķ olsun beni

104*⁴²² [Müfred]

Be-rahte yā meraða'l-cüfūni bī-mümrađın

Merıða et-tabībü lehü va' ide'l-' uvvedi

Mütenebbi

⁴²² Bu şiirin vezni bulunamamıştır.

105 [Müfred]

Mef'ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün
 Dil-ḥaste nigāhınıñ al[a] gözler ağrısı
 Oldı ṭabībi yoqlayanı mübtelâ-yı derd

1941

106 [Gazel]

Fâ' ilätün fâ' ilätün fâ' ilätün fâ' ilün

- 1 Şubḥ-dem bād-ı nefehnâ kim leṭâfet-ḥîz olur
Nefḥa-yı ṭurreñ cihân-ı kudse dest-âvîz olur
- 2 Nūr-ı dîdem luṭf u ḳahrıñ cilve-gerdir ğamzeden
Bir nigāhıñ maḥşer-i 'uşşâka ḥâl-engîz olur
- 3 Rûḥısın fikr-i raḥîḳ-i la' l-ı nâbıñla seniñ
Câm-ı rengin ḥayâl- i şî' ir-i dil lebrîz olur
- 4 Bî-vuḳûf ol neşve-yi idrâk bu peymânenen
Cevher-i mâ-yı 'aḳla 'aḳla cünün-âmîz olur

[24a]

107 [Gazel]

Fe' ilätün fe' ilätün fe' ilätün fe' ilün

- 1 Bir gönül 'âlemdir var gönülden gönüle
Naḳl ider varı ḥaber-dâr gönülden gönüle

- 2   K̄albe ilhāmını ‘aşk ezeli vahiyy ideli
Açılır ‘uqde-yi esrār gönülden gönüle
- 3   Naql ider birbirine sūz-i dili ‘aşıklar
Buldılar çāre-i i‘ mār gönülden gönüle
- 4   Ruḥ-ı k̄āşānesiniñ penceresi gözleridir
Görinür şūret-i enzār gönülden gönüle
- 5   Bir nigeḥ biñ güneḥi afv u şefā‘ at kesilir
Süzilür siḥr-i füsūn-kār gönülden gönüle
- 6   Geçse gül-būseye bir va‘ d-i vefā gönülden
Cūş ider ḥālet-i gül-zār gönülden gönüle
- 7   Āhımı bağı yanıḳ dağlara ifşā itdim
Kıldılar derdimi tekrār gönülden gönüle
- 8   Lāleler güller olur ehl-i dile seng-i mezār
Dāğını itmege izḥār gönülden gönüle
- 9   Şimdi sırr-ı sūḥanı fāş idecek yok Ḥāfız
Gördüm eyyāmı dil-āzār gönülden gönüle

22 Eylül 1956

108 [Gazel]

Fe'ilatün mefā'ilün fe'ilün

- 1 'Aşkıña ihtiyāç var dilde
Ruḥ ile izdivāc var dilde
- 2 Seni gördükçe ey perī te'şīr
Neye bir ihtilāc var dilde
- 3 Kār-ger olmadı tesellīler
Ateşin bir mizāc var dilde
- 4 Nār u nūruñla olmada sūzān
Ne ğarib imtizāc var dilde
- 5 Ebedīdir bu 'aşq-ı şīrīn-kār
Ezelī bir sirāc var dilde

3 Mayıs 336

109 [Matla]

Mef'ülü mefā'ilün fe'ülün

Takdīr-i yalan kazāda inşā
Tedbīr aralıkda bir mu'ammā

110 [Matla]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Hepsiniñ özlediği mā'idesi

Beşeriñ kâ'idesi: fâ'idesi

[24b]

111 [Müfred]

Mefâ' ilün fe' ilātün mefâ' ilün fe' ilün

Güneş toğurtmasa da sözde üstüne şūfī

Girince koynuna meh-pāresi toğuz toğurur

112 [Matla]

Mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

Hālā küçül küçül de emeller peşinde қоş

Tırmandığın seniñ iniş artık degil yoқuş

1940

113 [Müfred]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Nigeh-i bāde-perestiñ leb-i gül-cāmıñ ile

Biz bu mey-ḥānede nūş eylemeden mest oluruz

114*⁴²³ [Matla]

Ḳad Ra' eynāke enneke el-Ḳaḥḥār

Ve leḳad kāne aṣlike el-Faḥḥār

115 [Gazel]

Mef' ulü fā' ilätü mefā' ilü fā' ilün

Fārūḳ Nāfiz' in Gazeline Nazīredir

- 1 Şaḥrā-yı dilde ḡonce-i ' aşḳ ān-be-ān açar
Ezhār-ı Kerbelā gibi āteş-feşān açar
- 2 Yek-renk olur ḥariḳ-i muḥabbetle kā' ināt
Bir dem gelir ki bülbül muḥarriḳ dehān açar
- 3 Her lāle bir ceriḥa-yı dilden nişān virir
Güller mişāl-i dāḡ-ı derün erguvān açar
- 4 Bir ḥavz-ı āteşinde varaḳdan sefineler
Ḥünin bir ufḳa meş' aleden bād-bān açar
- 5 Beñzer cihānda faşl-ı emel bāḡ-ı cennete
Fārūḳ anın da bābını miftāḥ-ı cān açar

---

⁴²³ Bu şiirin vezni bulunamamıştır.

- 6 Fārūḳ-ı nüktedāna sūḥanda nazīre güç
Üstād-ı Nā'ilī'ye daḥı imtiḥān açar

116 [Nazm]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Pāyidār olsun dilerdim luṭfuñı ey meh-cebīn
Kaldı 'aşkıñdan ḥazīn ḳalbimde bir gizli enīn
Eylemem iḫsā emīn ol olsa da Rūḥü'l-emīn
Ḵaldı 'aşkıñdan ḥazīn ḳalbimde bir gizli enīn

117 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Melegim mu'terifim cürmümi 'afv itme beni
Çekerim 'aşkı günāhımdır efendim ezeli
- 2 Sen göçünce neme lāzım baña vuşlat emeli
Çekerim 'aşkı günāhımdır efendim ezeli

118 [Rubâî]

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün

Bir âhda biñ nâle-i cãn-gâhımı diñler
 Ey Kañlıca'nıñ bağrı yanık körfezi iñler
 Gel paylaşalım derd-i dil-i zârı seniñle
 Ey bağrı yanık ğamlı tağ âhım ile iñler

3 Mart 341

[25a]

119 [Mesnevi]

Mefâ'îlün fe'îlâtün mefâ'îlün fe'îlün

- 1 Bahâr mevsimi geldi şabâ Erenköyü'ne
 Bahâra hâş-ı hırâmıñla uğrayınca yine
- 2 Benim Muhyi'd-dînime dirsin: Oldı Ya'ķûb'uñ
 Taħassürüñle o Yûsuf ki ķalb-i meclûbuñ
- 3 Sefîne-i teni çekmek içün biraz ķaraya
 Bizim diyârımıza geldi ya'ñî Anķara'ya
- 4 O şimdi câddeleriñ ķaldırım mühendisi de
 Gezer ķurur gelecekdir yakında kendisi de

28 Nisan 1950

120 [Kıt'a]

Mef'ülü fā' ilātün mef'ülü fā' ilātün

- 1 Şol mertebe yıķıķdır virān-sarāy-ı dil ki
İşğāl-i ' askeriden ķalmıř ķonaĝa beñzer
- 2 Aķ saçlarım belirdi ma' nāsı rüşenādır
Şanma ' arūs-ı ' ömre telli dudaĝa beñzer

Zekī Müren'e

121 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Çırpınıp hırpalamaz nağmeleri
Mūsikī hüsni edāsı sesiniñ
- 2 ' Acemiñ de dikine çıķsa bile
Başkadır hüsni edāsı pesiniñ

Ėaziran 956

122 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Ne ķadar mevķi' -i müstaķkem uçurdu havaya
Pasifik'de köpüren dalĝa: Japon cümleleri

- 2 Bu gidişle zaferi hal idecekdir şanırm
İngilizler yeni dünyanıñ uçan al' aları

Mayıs 941

123 [Rubâ'î]

Mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ülün

Gülşende neden hārınla feryād idiyorsun
Bülbül ne yazık nağmeler icād idiyorsun
Vuşlatla geçen demleri mi yād idiyorsun
Bülbül ne yazık nağmeler icād idiyorsun

124 [Kıt'a]

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- 1 'Aşq , rühuñ ezeli şerbetidir
Cân u cânānla coşar bu iksir
- 2 'Aşq rü'yası hayāt uykusunuñ
Böyle kılmış uyanıklar ta'bir
- 3 Dilerim ki bu nişānla doğsun
Maqla'ı şā'ire bir mihr-i münir

- 4 Armağandır bu mücevher târiḥ
‘ Aşḳ-ı sūzān-ı mübārek te’şīr

1369

[25b]

125 [Kıt’a]

Mef’ülü mefā’îlü mefā’îlü fe’ülün

- 1 İsa vitamin aşrımını mı eyledi rivāyet
Ḳānūn-ı ḥalīl itmiş iken sūnneti sūnnet
- 2 Dir ‘ amucası milad ile târiḥ mücevher
Bay Gürbüz için ḳutlularuz farz idi sūnnet

28 Haziran 1941

126 [Kıt’a]

Fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün

(Ḳā’im-i Maḳām Aḥmed Beg’in Ṭorunı Uğur Vilādet Tāriḥi)

- 1 Ebeveyni nerīm eyle ‘ affan
Ṭogdı bir nūr-ṭopı yavru imdi
- 2 Müjde târiḥi mücevher ‘ Arabī
Bir Uğur geldi cihāna şimdi

1375

127 [Kıt'a]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Zevcesinden şikāyet eyleyene
Ölse⁴²⁴ ħaliñ n' olur diyince hemān
- 2 Koca şefkatlidir amān şuşuñuz
Ölürüm ben de neş' eden o zamān

[‘Ubeyd’den Tercüme]

128 [Rübai]

Mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fe' ulün

Bağ kākülüne mäh-cebiniñ de perişān
Gülzār-ı muḥabetde yine sünbül açılmış
Elmās mıdır safḥa-yı yāḳutda yoksa
Ruḥsār-ı ' araqırız ki şebnem mi şaçılmış

27 Receb 321

129 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 “Ba' zı nā-pākiñ adı ṭāhir olur” destūrı
Ṭāhir'iñ oldı geçen gün dehānından sādır

⁴²⁴ Şair, bu kelimenin yanına okunuşunu Latin alfabesiyle “ölse” diye belirtmiştir.

- 2 Zürefâdan birisi güldi hemân şöyle didi
İnteķullâhi Te‘âlâ bi-lisâne’ṭ-ṭâhir

13 Eylül 318

130 [Kıt’a]

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

- 1 Çâğladıkça sînesinde Bursa’nıñ Nilüferi
Hâk-i pâk-i kıabriñi gözyaşlarımla beslerim
- 2 Tām bir târiḥ-i mâtemde şu feryâdım kızım
Çeşm-i dil nilüfer oldı şoldı bir Nilüfer’im

1318

[26a]

131 [Kıt’a]

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

- 1 Cân eviñden urdı bir oqla ecel Kâzım seni
Cennete da‘vetli rûḥa âşiyân olmuş zemin
- 2 Mülhemim “ve’l-kâzımîñü’l- feyzü’l-‘âfin”den
İşte târiḥ-i vefâtıñ şâdi’ü’l-kâzımîñ

1373

132 [Kıt'a]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Neyzen Şâ'ir Tevfîk Hakkında

- 1 Sûz-ı dil 'uşşâkı itdi sûz-nâk
 Qaldı ney hāmûş, Neyzen şuşdı âh
- 2 Mazhar-ı tevfiķ idi ismi gibi
 Mûsikîde şî' r ile olmuşdı⁴²⁵ şâh
- 3 Cāmdan Cemler görüdü çeşmine
 İtmedi âlâyiş-i dehre nigâh
- 4 Şoñ demi oldu bu târiķ-i güher
 Nağme-i şādî-i lebbeyk-Allah

21 Kānūn-i Şānî 1953–1372

133 [Kıt'a]

Mefā' ilün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Çü-fermüd İzid “ be-ķalbi selim”
 Dilet bed-hū-hest eger-bān nist
- 2 Zî-endişe-i yevm-i lâ-yenfa'
 Garābān-ı ümîd tū cān nist

---

⁴²⁵ olmuşdı: olmuş idi

134*⁴²⁶ [Kıt'a]

‘Ömer Rızâ’ya (‘Ākif’in Damadı)

(Hastaḥānede ‘ıyādetimde)

- 1 Şifâ ’uke sıḥḥatü’l-marād li-ḳadem
Li enneke künte ḥayrū’n-nāsı fīnā
- 2 Şifāke ālihunā vehüve’t- Ṭabību
Liyeşfi şuduru ḳavmi mü’mininā

20 Mart 952

135 [Kıt'a]

Fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilün

- 1 Bence yok artık cihāmiñ zevki ey ḥāk-i fenā
Zīb-i ‘ āgūşuñ ten-i nāzik-teri Şabriye’ miñ
- 2 On sekiz yaşında bālin-i şehādet oldı āh
Beş gün evvelki velādet bisteri Şabriye’ miñ
- 3 Olmasun mı müjde-i lā-taknaṭūya tercümān
Her giyāh-ı meşhed- i ğam-perveri Şabriye’ miñ

---

⁴²⁶ Bu şiirin vezni bulunamamıştır.

- 4 Şeş cihetden ‘ aks ider târiḫî gūş-ı cānıma
Sīne-i lâhūtda olsun yeri Şabriyye’ miñ

1318

[26b]

136 [Matla’]

Mefā‘ ilün fe‘ ilātün mefā‘ ilün fe‘ ilün

Bu mâcerâ-yı ğamı gel seninle paylaşalım

Taḥammül itmedi dīdem berâber ağlaşalım

Erenköy- Eylül 339

137 [Murabba]

Fe‘ ulün fe‘ ulün fe‘ ulün fe‘ ul

- 1 Naşılsın nasıl söyle lütfen baña
Sezer sende rûḫum derin iştikā
Gezer gözleriñde ḫazīn bir bekā
Naşılsın nasıl söyle lütfen bana
- 2 Berâberce ağlaşma ḫâbil ise
Bize dehr-i dūndan bu ḫâşıl ise
Yaḫar âhımız her ne ḫâ’ il ise
Naşılsın nasıl söyle lütfen bana

- 3 Seniñ rāyiḥāñdır benim gülşenim
 Seniñle cehennemde olsam şebnem
 Dimem kendime sensiz olsam benim
 Naşılısın nasıl söyle lütfen bana
- 4 Niçün rūḥ ağarsın şaçıñ simsiyāh
 Siyehde degildir o, nūr-ı nigāh
 Bahārıñda olma ḥazāna tebāh
 Naşılısın nasıl söyle lütfen bana
- 5 Sen ey ğonce bu gül-şene şāhsın
 O yüksek me'ālīñle bir māhsın
 Yanan sīneden yükselen āhsın
 Naşılısın nasıl söyle lütfen bana
- 6 Ğamıñla gönül çıkdı derd ortağı
 Gönül ağla geldi bükānıñ çağı
 Kavurmağdadır qalbi hicran dāğı
 Naşılısın nasıl söyle lütfen bana
- 7 Sen itdiñ esiriñ bu cān u teni
 Sen ol sende tek nārıña yaq beni
 Fedā eylerim ben seniñçün seni
 Naşılısın nasıl söyle lütfen bana

- 8 Dimem gün gelir şoñra rûḥum saña
 Gelir belki rûḥumdan ancaḳ nidā
 Beni üzme artık nedir mā-cerā
 Naşılısın nasıl söyle lütfen baña

3 Eylül 339

[27a]

138 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Kedisine :

- 1 Şaḳladım baḡrıma başdım seni ben tam bir yaz
 Bütün âmālimi ḥülyālarımı şırmaladıñ
- 2 'Aşḳıñıñ pençesine düşdi nihāyet ḳalbim
 Yaralı bir ḳuş iken ḥırpaladıñ tırmaladıñ

Eylül 339

139 [Matla]

Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

Ne ḥ'āhem sāye eftid ber-zemīn ez-naḥl-ı bālāyeş
 Ki pindārem ziyā üftāde-yi üftāde bir pāyeş

Rahmer

140 [Matla’]

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Ḳadd-i yārīñ istemem düşsün zemīne sāyesi
Çün şandır göñlüm kapanmış pāyine üftādesi

141 [Tuyuğ]

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

“Ḳann idersem” ba‘ zı serde doğrudur
İşte mün‘am; ‘aks-i fetvādan seni
“Uymaz ehl-i dil erenler fikrime
Ḳann idersem ehl-i taḳvādan seni”

3 Mayıs 961

[27b]

142 [Mesnevi]

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Yād-ı Raḫmet

Şā‘ir Mehmed ‘Ākif’iñ vefatı için

- 1 Cevher-i tāriḫi aḫlāfa ider keşf-i niḳāb
Āh gitdi tercümān-ı efşah-ı ümmü’l-kitāb 1355

- 2 Kim bu? Bağ diđđatli bağ řā‘ir Meğemmed ‘ Ākif’in
 ˘Turmasun artığ araşdırsun ĥayāl-i ˘Tā‘if’in
- 3 Baş mücellā, bir yanartağdır dimāđı kāmilen
 Āteře çarşı ne şıvvetdir tağammül eylesin
- 4 Gözler ol şıvvetde nāfiz kim şu‘unuñ nārına
 Bir bağış kāfī gelir dāmuñ iĥün esrārına
- 5 Ĥāli lā-řaydāne ve şan‘atda⁴²⁷ ammā lem-ĥavī
 Bir nazarda münclīdir maddenīñ tā cān evi
- 6 Fevt-i ān itmez ĥalıřmađdır yegāne pişesi
 “Leysel lil-insāne illā mā-se‘ā”⁴²⁸endiřesi
- 7 Nerde yüksek bir fażīlet var anīñ meftūnıdır
 Öyle bir dāhī-i ‘irfān ki zekā mecnūnıdır
- 8 Yirmi beşden řoñra altı ayda ĥāfiz bir zekā
 En ufağ peymānına şadığ-perver bir vefā
- 9 Olduğum mevki‘ güneş görmezdi şuytu bir mekān
 Sen tođardıñ yār-ı cānım řubĥu řāma bağmadan
- 10 Rađmete beñzer tenezzüldi nüzülūñ lāneme
 İmrenirdi beyt-i ma‘mūr felek-i kāřāneme

⁴²⁷ san‘atda: san‘atı da.

⁴²⁸ “Şüphesiz, insanın ĥalıřmasından başkası kendinin değildir” Necm Suresi53/39.

- 11 Boy vasaṭdan fazla ṭolḡun pür-tenāsüb yāl ü bāl
Lāübālīlikden āzāde riyāsız ḡāl ü fāl
- 12 Sīne bir gencīne- i leb-rīz-i esrār-ı Ḥudā
Bir giren yoḡ nūr-i īmān-ı Ḥudā'dan mā' adā
- 13 Çırpır bu neş'e-i īmān ile İslām için
Her sözi bir mev' ize irşād için a' lām için
- 14 İñleyen bir sille-i tāriḡidir beynindeki
Diñleyen yoḡ umdıḡı ḡavf ü recā beynindeki
- 15 Āhenin bir bünye bāzūlar çelik kollar çelik
Ser-te-ser bir şıḡhat-i mecmu' a yoḡ hiçbir gedik
- 16 Ḥüsn-i ḡilkat ḡüsn-i ḡalka eylemiş de imtizāc
Nürdan seyyārelerden ḡalk olunmuş bir mizāc
- 17 İşte maddiyet bu şüretle mekīn ü üstüvār
Ḥissi ammā ince bir tül rūḡdan bir penbe-zār
- [28a]**
- 18 Āh ider iñler ṭuyurmaz iştikā bilmez nedir
Gizli bir volḡan ki ' aynen hiç bükā bilmez nedir
- 19 Yanmadan ḡālī degil yanmaz yakılmaz kimseye
Eşki ammā müntehīdir dīdeden tā sīneye

- 20 ‘ Ārızıdır ħande, bayramda yetimiñ gülmesi
Bād-ı hierāndan yanıktır ‘ andelībiñ nağmesi
- 21 Cān eviñdeydi yāriñ izhārı güç izmārı güç
Söylemem cānā darılma derdiñiñ ikrārı güç
- 22 Ĥāmesinden nūr ağan āhın ki bir nīl-i revān
Her beyānında melālet zemzemi bir çağlayan
- 23 Ĥürmalıklar fırçası her tablosı birer güzār
Ba‘ zı şafha nil-gündür ba‘ zı şafha zer-nigār
- 24 Sevdigi cānān vaṭandır ħākiniñ üftādesi
İşte Balkan Ĥarbi taṣvīrātı ‘ Āşım-zādesi
- 25 Karşı bir kuvvetdeki elfāzı müstaḥkem çelik
Rezze Dāvūdı toḡunmuştur ören kuvvet çevik
- 26 Tuysa (ħallāķü’l-me‘ ānī) (Derviş Aḡmed) keyfini
Sendedir ma‘ nā kemālīdir kırardı seyfeti
- 27 Öyle aķmış ki ‘ arüz āhengine şelāledir
Rūḡ mı seyyāle-yi berķiyye mi bilmem nedir
- 28 Ey ‘ arüz! uydurma ey endāze-yi ṭab‘ -ı saķīm
‘ Ārız olma kayda gelmez şā‘ iriñ ṭab‘⁴²⁹-ı Nedīm

---

⁴²⁹ ṭab-ı: ṭabı

- 29 Ben demin dolgun dimişdim pür-tenāsüb yāl ü bāl
Şimdi şolgun: Kōl, bacak kalmış kalanım⁴³⁰bī-mecāl
- 30 Hāli yok düşmüş ferāş-ı ihtizāra, inlemez
Bir metānet ki ecelden zorlu derdin diñlemez
- 31 Vāpesīn olmuş nefes, sönmüş emeller, gözleri
Sönmemiş baksañ yanarsın nūrdan tāb u feri
- 32 “Şāh idim şahbāz oldum işte” eyyāmı hani
Ölmeden silmez hayālimden hayāliñ levhānı
- 33 Pehlivan ol, baytar ol, dört beş lisān bil şā^c ir ol
Zü-fünūn ol, yā müderris hāfız ol var çāre yol
- 34 Bunlar olmaz vaşf-ı fāriķ ‘Ākif’iñ eglencesi
Tercümān-ı vaḥiy-i Hāķķ’siñ vaşf-ı kāmil bencesi
- 35 Çāre-[yi]taḥşīle yok bu maḥhariyyetdir saña
İşte edvār-ı selef varsa yazılmış e-ş-şalā
- 36 Ġāyet-i ‘irfān gerekdir ince bir ĩmān gerek
Herkes[i] miḥver iderdi böyle müsteşnā dilek
- 37 Bir berāt-ı zī-bekādır yazdırılmışdır saña
Huld-ı rahmetle kitābiñ kazdırılmışdır saña

---

⁴³⁰ kalanım: kalanım bir

[28b]

- 38 Eyleyen Dāvūd'ı mümtāz-ı innemā eylemiş
Hāme-i cevvaline ' arş-ı ma' ānī-yi iniş
- 39 Yād-ı rahmet ' ömr-i şānīdir beķā-pīr-ānesi
Dehr-i fāniniñ ne vardır mā' ada-pīrāyesi
- 40 Zıll-ı zā'ildir fotoğraf ābidāt ihrāma baķ
Bir ķarañlıķda muħayyel ķehre-yi evhāma baķ
- 41 Dest-i ķahhār-ı felekde bir oyuncaķ cümlesi
Cümlesin bir anda maħv eyler ' anāşır cümlesi
- 42 Rūħ bir bülbüdür ki hāħūtī ķafesde lānesi
Ķaydı yok bir ķoñturatsızdır cihān vīrānesi
- 43 Ķaşr u med-i ' ömre baķma nefħa-senc olmaķda iş
Bir şadā ķalsun ki senden ķalmasun vāhī gūliş
- 44 Öyle çınladıñ ki sen āfāķ-ı İslāmiyyet'i
Tā-be-maħşer[iñ] cengiñ[iñ] bāķī şadā-yı şöhreti
- 45 Ey vaķitsiz iftirāķıyla bizi dil-ħūn iden
Ķadriñi ātīler añlar fātiħañdır ħātīmeñ

3 Mayıs Ayı 1937 – Ķınalıta / Ķafız Yūsuf Cemīl

Şāh idim işte şahbāz oldum mışra'ı ' Āķif'iñ şaķal bıraķdıķı zamān bi-z-zāt kendisiniñ söylediķi tāriħdir.

[29a]

143 [Mesnevi]

Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün

Mektübci Giridli Muhtar Beg’e. Gökşu’da muķīm idi.

- 1 Gökşu ey cūy-bār-ı şevķ-efrüz
Bu ne cūş-ı ĥazīn-i vicdānsuz
- 2 Ne için öyle durġun aķmaķdasın
Ĥüzñü ile ehl-i derdi yaķmaķdasın
- 3 Cennet-ābād gördiġim Şu zemīn
Niçün olsun ťanīn-gāh-ı enin
- 4 ĶalmamıŐ sende eski ĥālet ü Őevķ
Naķşā bir āb imiş demek ol zevķ
- 5 Bir zamānlar a cūy-bār saña
Bir iķim Şu dimekdī pek aķrā
- 6 Ķameriñ cevher-i Şu‘ ā‘ ātı
Ġarķ-ı nūr eyleyince zerrāti
- 7 Sineñ ol demde Şanki Sinā’dı
O ne parlaķ ne ĥoŐ temāŐadı

- 8 Görinirdi evşâf-ı sîneñde
Yere inmiş semâ-yı zîbende
- 9 Nürdan gül-sitân idiñ o zamân
Anda yıldız çiçekleri tâbân
- 10 Seni seyr eylemek için gūyâ
Yere inmiş idi nücûm-ı semâ
- 11 Rûşen şimdi pek ğarîb-âne
Dâĝ-ı ħazan olmada ğarîbâne
- 12 Bu sukûnet olur mı hîç derede
Nerede eski neş'eler nerede
- 13 Nerede söyle mâh-ı tâbânıñ
Söndü mi şu'le-i şeb-i tânıñ
- 14 Bu mesîr-i laţîf neş'e-i güşâd
Âĥ şimdi niçün zâlâm âbâd
- 15 Ne için bî-ħarârsın öyle
Baña da söylemez misin söyle
- 16 Añladım mâcerâ ħazandan imiş
Anı işrâb ider bu ğamlı reviş
- 17 Tırma eşkim gibi hemân çağla
Şu bahârıñ ħazânına ağla

18 Saña olsun refīk-i hūzn-i alem
O da bir cūy-bār-ı feyz-i alem

19 Olamaz mı o cūy-bār-ı edeb
Bu cihetle seniñle hem-meşreb

[29b]

20 Tār-ı sâz-ı figāniñ olsun mı
Tercümân-ı hâzâniñ olsun mı

144 [Gazel]

Fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

1 aplayup gül-sitâni tār-ı hâzân
Oldı alem hârâbe-zâr-ı hâzân

2 Gölüne toz mı konuverdi şabâ
Ne için oldı târumâr-ı hâzân

3 Ğonce-i pejmürde bülbüli hāmüş
Bu ne ey zûlm-i dil-figâr-ı hâzân

4 Şebnem-i eşkim olmasın mı revân
Gül-i ümîd-i hâk-sâr-ı hâzân

5 Daha yirminci devr-i feyzimde
Neden oldum tebâh-kâr-ı hâzân

6 Açıl ey ğonce-i emel olma
Nev-bahārīnda dāğ-dār-ı ħazān

7 Āh şolmuş ʔarāvetiñ gözime
Görinür kâ'ināt dār-ı ħazān

145 [Mesnevi]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

1 Seniñ ey ħāme ey güzīde edā
Var şarīriñde bir ħazīn nevā

2 Açmıyor ağızını bıçaqlar vāh
Bu ne sūziş ne nāle-i cān-gāh

3 Varsa derdiñ a cūy-ı deryā-yı dil
Yoğ mıdır luṭf-ı dāver-i 'ādil

4 'Arz-ı ħāliñ idüp de āmāde
'Arz kııl ħāk-i pāy-i muḥtāra

5 Dād-ı pīrādır ehl-i hikmetdir
Luṭfi nisyān-güdāz-ı minnetdir

6 Nāmı ser-nāme-i fezā'ildir
Luṭfi müstağni-i delā'ildir

- 7   Āşafā şāf-kalb ü şāf-dilā
       Ey şeref-bağş-ı rütbe-yi ‘ulyā
- 8   Hem şeref-bağş-ı bezm-i devrānısın
       Pertev-ārā-yı mihr-i ‘irfānısın
- 9   Sen futūhātı eyledikçe beyān
       Luţf ile ey edīb-i ‘āli-şān
- 10   Gözi göñli efāzılñ açılır
       Bezme gencine-i nihān şaçılır
- 11   O zamān işte rūh-ı Muhyi’d-dīn
       Dir ki ahsentü ey edīb-i güzīn
- [30a]**
- 12   Fātiḥ-i hıṭṭa-yı belāğatsın
       Ḥasen ü ‘ālem-ı feşāḥatsıñ
- 13   Oldıgıñ fātiḥ-i cihān-ı beyān
       Bağ futūhātıñ eylemekde ‘ayān
- 14   Şeb-çerağıñ füşüş-ı ma‘ nādır
       Taş çıkartsañ beyāna aḥrādır
- 15   Sözlerim sem‘ adan müberrādır
       Olamaz benden öyle şey şādır

- 16 Meslegim mezhebim haḳıḳatdır
Meşrebim de müdām-ı şafvetdir
- 17 alemim haḳḳ-şinās-ı ma‘ nādır
Midḫatiñde ne dirse aḫrādır
- 18 Yed-i beyzā-yı pür-fünūnumda
T̄arz-ı ḫās ‘ aceb nümūnumda
- 19 Kesilir bir ‘ aşā-yı ma‘ nā-yı zīb
Yaşasun ḫazret-i edīb-i Lebīb
- 20 Aña ḫavr-ı riyā-yı münāfīdir
Cūy-bārim laḫif ü şāfīdir
- 21 Feyz ü medhiñle ter-zebān oldu
Aña bir mertebe şenā çoḳ mı
- 22 Neşvesi ehl-i zevḳi ḳandırıyor
Bu ne? Siḫr-i beyānı añdırıyor
- 23 Vādī-i ḫayret oldu şimdi zemīn
ameri māh-tābı siḫr-i mübīn
- 24 Deresi cūy-bār-ı şādīdir
Gülşen-i ravza-i ma‘ ānīdir
- 25 Eyler anda rumūz-ı sünbül-i yār
Neş’e-i būy-ı şafā bahār bahār

- 26 Ey müst-mendigāna re'fetli
Ey serīr-i sūḥanda devletli
- 27 Olsa baḥt-ı siyeh murād baña
İdilir mi mekārimiñ ihşā
- 28 Ola gül-zār-ı ṭālī' iñde hemān
Gül-i āmāl-i devletde ḥandān
- 29 Luṭf-ı Ḥaḫḫ revnaḫ-ı bahār olsun
Mültecilerde şad-hezār olsun

12 Şa' bān 321 - 20 Teşrīn-i Evvel 319

[30b]

146 [Gazel]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

Bāb-ı ser-ʿ askeriyye ḥarbiye maşārifat nāzırı Sa' de'd-dīn Paşa ḥaḫḫında

- 1 Beste-i zūlf-i yārdır göñlüm
Cezbeden bī-ḫarardır göñlüm
- 2 Ḳul olur ḥāk-i pāy-i dil-dāra
Baḫ ne ʿālī-şi' ārdır göñlüm
- 3 Ser-i ḫudret-i ʿayān her yüzden
ʿĀrif-i gerd-gārdır göñlüm

- 4 T̄ıra ḥasr-ı tecelliyāt olmaz
Maşrıķ-ı nūr-ı yārdan gönlüm
- 5 Len-terānī peyām-ı vuşlatdır
Andan ümīd-vārdır gönlüm
- 6 Yeri var şıǵmasa semāvāta
‘Aşķ ile ḥāk-sārdır gönlüm
- 7 Nāz ider ‘arş-ı i‘tilāya daḥı
Ferş-i pāy-ı nigārdır gönlüm
- 8 Dām-ı ‘aşķıñ esiri olmuşdur
Bir nigāha şikārdır gönlüm
- 9 Anı kulluķdan eyleme āzad
Bende-i cān-nişārdır gönlüm
- 10 T̄oludur cevher-i muḥabbet ile
Saña bir yādigārdır gönlüm
- 11 Zaḥm-ı ‘aşķ iltiyām ider mi ķabūl
Düşmen-i çāre-kārdır gönlüm
- 12 Yok rehā sāǵar-ı ķadehden āh
Ser-gerān-ı ḥumārdır gönlüm

147 [Mesnevi]

Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün

- 1 ‘ Aşk bir dilde eylese cilve
Yokdur imkân o neşveden şaḥve
- 2 Bir süveydāyı eylese tenvīr
Pek sönükdür yanında mihr-i münīr
- 3 Olsa bir dilde genc-i ‘ aşkı defīn
Berķ urur anda nūr-ı şāf-ı yaķīn
- 4 Dil ki āyīne-i me‘ ālidir
Cilve-gāh-ı şenāyı ‘ ālidir
- 5 İder o şāf-ı dāver-i zīşān
Aña baḥş-ı şafā-yı cāvidān
- 6 Sensiñ ol dāver-i kerem ḥaşlet
Ey müşīr-i celīl-i zī-himmet
- [31a]**
- 7 Erlere şān viren ḥamiyyetdir
‘ Askere şān viren ḥamiyyetdir
- 8 Ne ḥamiyyetli şānlı ‘ askersiñ
Meslegiñde Ḥudā bilir ersiñ

- 9 Gördi şandıķ-ı nıżām sāyeñde
Şādumāndır enām sāyeñde
- 10 Eylediñ bir nıżām kim te'sīs
Mū-şikāfāmı eyliyor taķdīs
- 11 'Ārif-i faşl-ı ve innemā mısın
Bir kerem-kār-ı kām-baħşā mısın
- 12 O yetimān ki vaķf-ı efgāndır
Şimdi hep nağme-sāz-ı şükṛāndır
- 13 Şīr-ḥāre kucakda 'ā'ileler
Giryeye-i şevķ ile du'ā eyler
- 14 Virdi rikķat dile o ḥāletler
Cūşa gelmez mi ṭab'-ı rikķat eşer
- 15 O nidālar ki āsmānīdir
Ma'kes-i 'arş-ı lā-mekānīdir
- 16 Bu duā' dır olan o 'arşa ķarīn
Devletiñ bulsun izdiyādı emīn

148 [Mesnevi]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Saña teşbīr-i baħr u kân idemem
Raṭb u yâbisle fevt-i ân idemem
- 2 Bu ma' ânî ne maẓhariyetdir
Bu ne ' aliyyü'l-mûvaffakiyetdir
- 3 Peyk-i tevfiķ-i rehber-i ' azmiñ
Nūr-ı taḥķiķ-i meş' al-i cezmiñ
- 4 Hâşdır bu menâķir-i ' ulyâ
Saña ey Āşaf-ı niẓâm-ārâ
- 5 Kûbbe-i şaytı iñletir bu ṭanîñ
Ekmelü'l-' arifîñ Sa' de' d-dîñ
- 6 Sen mükemmelleriñ mükemmelisin
Sen mübeccelleriñ mübeccelisin
- 7 Hâķķ bilir cāmî' ü'l-cevâmi' sin
Rûḥsın ebda' ül'l-bedâyi' sin
- 8 Eşeriñ şâhid-i kemâliñdir
Maḥz-ı ' irfân seniñ me' âliñdir

[31b]

- 9 Rūṣenī-i zekā vü fiṭratda
Varsa ancaḡ güneṣ hemāliñdir
- 10 Cāmi‘ü’l-seyf ve’l-ḡalem sensin
Şānlı bürhānı hāl ü ḡaliñdir
- 11 Dest-i ḡahhār-ı şavlet-efzañda
Seyf bir āyet-i celāliñdir
- 12 Yed-i beyzā-yı iḡtidārıñda
Hāme sihr-āver-i maḡāliñdir
- 13 Dād-ı Hāḡḡ’dır saña bu ḡaşletler
Aşfiyā ‘āşıḡ-ı ḡişāliñdir
- 14 Borçlıdır iḡtirāma vicdānlar
Saña ey dāver-i meḡḡārım eşer
- 15 ‘Āṭıfet-dīde ḡākerim bende
Kerem ü re’fetiñle şermende
- 16 ḡıldı vicdānımı o ḡüsn-meshūr
Şi‘ rimi itdim işte ‘arz-ı ḡuzūr
- 17 Belki mūr-āna yādigārım olur
Sen Süleymān’a bergüzārım olur
- 18 Baḡma noḡşānıma mürüvvet ḡıl
Hāṭır-āzürdeyim ‘ināyet ḡıl

- 19 Beyt-i ehl-i teşā' ire döndi
Lānemiñ öyle zīveri söndi
- 20 Āh kim cilve-i ġarīb-i ader
Yūsuf'a beyt-i hūzni mesken ider
- 21 Şā' iriñ beyti dil-nişin oldı
Bikr-i ma' nā gibi metin oldı
- 22 Çeşm-i 'irfāna nūr-baħş eyler
Bākirāt-ı beyāndaki zīver
- 23 Yine şāyeñdedir bu luţf-ı beyān
Baña anı da vir celil-efşān
- 24 Ola müzdād-ı şān u ibāliñ
Sönmesün āftāb-ı iclāliñ
- 25 Şu du'āyı eyā Kerim-i Şekūr
Müstecāb it bi-ħaın āyet-i nūr

Çāker-i 'avāţif-ı mazharları: Yūsuf

6 Ağustos 322

[32a]

149 [Kit'a]

Mef' ūlü mefā' ilü mefā' ilü fe' ūlün

Vīrān Kōpri

- 1 Deryālar aḡar gözleriñi ṭoldıramazdı
Ey köpri nice ḡāfile geḡmişdi beliñden
- 2 Bilsēñ ḡurumaḡ neydi şu üstünde ḡabarcıḡ
Bir gör seli coşdı seni yıḡdı temeliñden

150 [Kıt'a]

Mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fe' ulün

- 1 Yoḡ bizde ḡamiyyetli siyāsī, o fedā' ī
Nemrūd' ı helāk eyleyen ey sivrisinekcik
- 2 Gir Köprili' niñ burnuna beyninde vızılđa
Ġāzīleriñ ervāḡına bir şānlı ' alemdin

29 Ağustos 1962

151 [Kıt'a]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Hīḡ ḡomurđanma ey Gülek artık
Güven olmaz münāfıḡıñ tipine
- 2 Şaman altı yürüđiḡiñ şu yeter
Araya girme girerek dibine

152 [Nazm]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Ey vücūduñ millete ʿıyd-ı belā Kāsım Gülek
 Kendi zuʿmunca cihānıñ aḥseni Kāsım Gülek
 Devletimden, ğamıma düşdüm diye Kāsım Gülek
 Tiz vaḳitde ḳaldıra Allah seni Kāsım Gülek

153 [Nazm]

Mef' ulü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

Kāsım Gülek bıraḳ iki yüzli dolābları
 Jestiñ olur mı şandın ezān-ı Muḥammedi
 Yıllarca Ḥaḳḳ şadāsını siz boĝdıñız idi
 Türki ezānıñızdı fiĝān-ı Muḥammedi

(Ezān okunurken nuṭḳuna fāşıla virmişdi.)

154 [Kıt'a]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Bir gelirse iḳtidāra hep düşermiş virgiler
 Vaʿd-i kāzıbdır bu yaldızlı nuṭuḳlar sergisi
- 2 Ey Gülek artık utanmazsañ cevāb vir millete
 Hangi tāriḥiñ fecāʿ at devri Varlık Virgisi

155 [Tuyuğ]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Partilerin birçoğı rey avcısı
Kendine hep sağlamak ister maķām
Bismeleniñ iç yüzünü añlayan
Millele rey virmelidir ve's-selām

Temmuz 961

[32b]

156 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Bir emānet saña cumhūriyyet
Atañın rūhunu şād itmelin
- 2 Şaķın ayrılma izinden atañıñ
Gençlige nuţķunu yād itmeliñ

2 Teşrin-i Sāni 961

157 [Kıt'a]

(1)‘Aziz Beg’im dört gün evvel yazdığım ātideki manzūme merhūmemiziñ ismi(2)gibi yüksek rūhunuñ ilhāmı oldığından tāriḥ mısra’ındaki taḥfif-i şedde(3)naķışasından dolayı şimdiye kadar taķdīmine cesāret idemediğim ḥālde bu(4)ḥāṭıranıñ heder olmasını istemedim. Allah’dan rūhuna raḥmetler size de şabrlar dilerim.

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Bir melek-siretdir ey zā'ir bu mihmān-ı beķā
Hüsn-i ahlāk ü fazīletle sezā-yı iħtirām
- 2 Pāye-i nisvān müraccaħdı ricāle muṭlaķa
Böyle ħāl ü şān ile nisvān olaydı hep benām
- 3 Rıħleti tāriħin biñ üç yüz ile yetmiş yedi
Sāl-ı hicrī devre-i raħmet iden şehr-i şıyām
- 4 Çıķdı tıbb vakten ki ' āciz, zevci tāriħin didi

1388 /1377

Semt-i ' illiyyīne ķıldı ' Ulviye'm tarħ-ı maķām

500 175 154 161 217 181

9 Nisan 1958 Yūsuf Cemīl

158 [Müfred]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

İn te' ayyün çün ħabāb ez-beste çeşmihā-yı mest

Çeşm-i bikşā ħiçeyī ħod rā derīn deryā bibīn

Bī-dil

159 [Kıt'a]

Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Şu varlığında ğurūruñ köpük gibi ‘aynen
Gözünde perde-i ğaflet kabartıyor öziñi
- 2 Vücūd-ı baħr-ı muħiṭ-i fenāda bir mevħūm
Ne hīçsin bu deñizde bir aç da bağ gözüñi

27 Teşrin-i Evvel 1956

[33a]

160 [Mesnevi]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

- 1 Bağ-ı hilḳatde eşer yoğdı özümde o zamān
Bir şarāb içdi ki göñlüm meze: yād-ı cānān
- 2 Bir güneşdi bu, şunan dura hilāl parmağlar
Kāsedede bedr-i münevverdi, degil bardağlar
- 3 Mezc idince meyi sāķisi o demde gördüm
Donatan tācını peymāneniñ ‘ağd-i encüm

1 Temmuz 1956

161 [Kıt’a]

Mef‘ülü mefā‘ilü fe‘ülün

- 1 Bāğdād’ı ğarāb eyledi ṭā‘un
Ķurbānından faħr-ı fuħūli

- 2 Şor rıhletini cesr-i fenādan
Tārīhine dir geçdi Fuzūlī

963

162 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Dilde söz namludaki mermidir
Hele bir çıkdı mı haydi ileri
- 2 Hedefiñ yalçın olursa ammā
Tepecekdir yüziñe karşı geri

30 Teşrin-i Sāni 1938 Kınalıātā

163 [Kıt'a]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Niyāzi'nin Annesine

- 1 Dāğ-dār-ı fırqatiñdir yaralı qalb-i hazīn
Hātıra geldikçe her ān hasta hāliñ vālidem
- 2 Göz göz olmuşdur gönül manzūr-ı rūhumdur müdam
Be-türāb olsam dağı mūnis hayāliñ vālidem
- 3 Fātıma emşāl iken nām-ı güziniñ fiṭrat
Mefḥarü'l-nisvān idiñ yoğdı mişāliñ vālidem

- 4 Nūr-ı rahmet şeb-çerāğ olsun bisāt-ı hākiñe
Cennetü'l-firdevs ola bezm-i vişāliñ vālidem
- 5 Bu kitābiñ levh-i dilde tā ebed-menķūşdur
Oldı biñ üç yüz otuz dört irtiḥāliñ vālidem

Tanzīmi 7 Nisan 339

[33b]

164 [Gazel]

Mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fe' ulün

- 1 Ey bülbül-i cân ten ıafes[i] sien-i belâdır
Aldanma şu 'ünâta ki hep dām-ı sivâdır
- 2 Yoķdur baña bir vech-i tesellî bu cihānda
Dil-ḥaste-i hicrāna şifāvarsa bañadır
- 3 Ey rûḥ ne itdiñ vü bu çöplükde ne bulduñ
Süfliyyetine çekdiğñ ālām-ı cezâdır
- 4 Mâdem ki encām-ı şu 'ünât-ı fenâdır
Fāniyata hiç uğramamak aşl-ı şafâdır
- 5 Ey âteş-i hicrân emân sönme ' alev şaç
Âteş-gede-i dilde tüten mihr-i vefâdır

- 6 Zevkım bu yanışdır yanarım ben saña anne
Sönmez bir ateş meskenim ālā ki beķādır

1361

165 [Matla']

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

řaķallı olsa dağı herze-güneler ķuřmaz
Tabı' at ot tıķamıř ağzına yine şuşmaz

19 Eylül 957

166 [Matla']

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

Reyb der rāh-ı 'āřıķān 'ayb est
Din-i mā yü' minün bil-ġayb est

15 Nisan 942 Kınalıāta

167 [Matla']

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Lā tesel fıl-'aşkı 'anı mābedā
Kāse ķün pür-şod ez ü nā-yed řadā

Teşrin-i řāni 943 Kınalıāta

168 [Matla’]

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Bir şadefdir kalb-i ‘aşık gizler ol dür-dānesin
Evc-i istiğnāda kurmuşdur hümāsı lānesin

169 [Matla’]

Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün

Hamıyyet hastesi kalbim diyorsun
Efendisin temāruż eyliyorsun

170 [Nazm]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

Rūy-ı deryāda şafā zevkını amāde iden
Hep deñiz bankasıdır tutdđđı iş rast gelesi
Bir güzelleşdi ki şimdi Kağıköy İskelesi
Şapa kaldı nice yārāna Harem İskelesi

19 Mart 961

[34a]

171⁴³¹ [Kıt’a]

(1)Vağtiyle aşıl ismi Diyamandi oldđđı hālde Mevlevilige olan şoñsuz meyl
ü(2)muhabbetden dolayı tarīkat ihvānı arasında Yaman Dede diye añılan avuğat bir

⁴³¹ Bu şiir, [9a] nüshasında yer alan şiirin aynısıdır.

Rûm(3)vardı. Nihâyet bu zât resmen ihtidâ ile adı ‘Abdü’l-kâdir oldu. Merhûm Hâfız(4)Yûsuf ile iyi görüşirdi. Bir buçuk yıl evvel vefâtında Hâfız Yûsuf’uñ bu dostı(5)haqqında söylediği vefât târih̄ini Yeni İstiklâl gazetesi yetmiş beşinci sayısında(6)23 Mayıs 1962 neşr itmiş ve bu vesîle ile Hâfız Yûsuf haqqında şu taq̄dîr(7)kârane cümleyi yazmışdır.

Yaman Dede İçün Târîh̄

(1)Üç devir târih̄ini yaşamış ve üç lisânîñ edebiyât inceliklerini görüp okutmuş(2)olan şâ‘ir, ‘irfân çağlayanı Hâfız Yûsuf Cemîl Ararat’ıñ Yaman Dede içün(3)söylediği vefât târih̄idir:

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

- 1 Ey ilâhî şu‘leniñ pervânesi
Nûr-ı vaḥdetle münevver mürtedi
- 2 Baḫ Diyamandi dinilmişdi saña
Doğdıgıñda , soñra çıḫdı mesnedi
- 3 Sen bir elmâs-pâre-yi îmân idiñ
Parladı ḫalbiñde nûr-ı sermedi
- 4 Mesnevîden vaḫdeti idraḫ ile
Veche-i tevḫîde olduñ muḫtedî
- 5 Ey dedem devletlü ‘Abdü’l-kâdir’im
Rûḫuñuñ cennetler olsun meşhedî

- 6 Ehl-i dil tārīhine böyle didi
Ric' at itdi kânna elmâs idi

[34b]

172 [Kıt'a]

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Bâb-ı Ser-askerî Meşârif Nâzırı Sa' de'd-dîn Paşa Hakkında

- 1 Ağlasun seyf ü qalem kıan ağlasun
Gitdi eñ kıymetli bir fahrü'r-ricâl
- 2 Seyf-i iclâliyle hem te'sîr ider
Dest-i sihr kıatında kilik-i irticâl
- 3 Üç sene oldı meşârif nâzırı
Virdi âşârı umûra i' tidâl
- 4 Eyleyüp (etü'l-yetâmi' hakkahu)
Kavline kıavlen ve kıavlen imtişâl
- 5 İctihâdıyla teqâ' üd şandığı
Buldı cidden intizâm-ı bî-mişâl
- 6 Âh kim kıânûn- ı hikmet böyledir
Yezherü'l-(nokşanı) ez-tüm el-kemâl

- 7 ‘Azmi te’yîd-i me’aşîrdi faķat
Hep ĥayâl oldı ĥayâl oldı ĥayâl
- 8 Kimse zann itmez mi bu mihr-i kemâl
Ekşerin ‘âlemden itsün intiķâl
- 9 Söndi şanlı devre-i feyzinde ĥayf
Ķaldı ardında ufuklarda zılâl
- 10 Eyyühe’l-iĥlâf-ı ehdâ bülbülüñ
Fâtiĥayla rûĥuna ber ü nevâl
- 11 Düşdi bir mışra‘-ı târiĥ-i ĥazîn
Ķıldı Sa‘de’d-dîn Paşa irtihâl

1 Şubat 1323 – 1326 – Ĥâfız Yūsuf Ararat

173 [Ķıt’a]

Fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

Şâ‘ir Muĥyi’d-dîn Râ’if’iñ Vefât Târiĥi

- 1 Söndi ‘Osmânlı şî‘riniñ nûrı
Nârına yandı ‘âlem-i ‘irfân
- 2 Hep münakķaĥdı şî‘ri üstâdîñ
Şâni-i Nâ’ilî disem şâyân

- 3 Her rübā'īsi dört başı ma'mūr
Her ğazel bir gazāl-ı sihr-beyān
- 4 Cilvergerdi sözünde ser-sühan
Yādigār-ı selefdi kelle revān
- 5 Rıhlet itdi cenāb-ı Muhyi'd-dīn
Tām tāriḥidir (dem-i ğufrān)

1375 / Hâfız Yūsuf Ararat

Birinci şoñuncı beyitler kızının yanında irtiḥalidir.

1956

[35a]

174 [Kaside]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

İrān Şāhı Muẓafferī'd-dīn Şāh İstanbul'a geldiği vaḳt söylenmişdir:

- 1 Hīç dīd āyā nazīr-i ḥüsrev-i 'ālī himem
Ez zamān-ı ḥilḳat-ı 'ālem ne eflāk ü ümem
- 2 Hem-çünin şāhenşeh-i vālā güher-geheyyühā
Şod cihān ü kā'ināt ez farṭ-ı 'arş-ı muntaẓam
- 3 Hem-çünin şāhen-şeh-i 'ulū 'izār-ı ḳudreteş
Dāned ez 'ālem ser-ā-ser fitne vü āşār-ı ğam

- 4 Fikr-i mikerdem ki binvîsem berây-ı iftiḥâr
Vaşf-ı yârân-ı şeh-i İskender-i vâlâ ḥutam
- 5 Âmed ez hâtif nidâyı ki me-râ medhûş kerd
Levh-i maḥfûz-ı azal-râ binger ey mu' ciz ḳalem
- 6 Çünki dîdem der ezel ilḳâb-ı 'âlî-şân-ı o
Şod nüvişte şafḥa-ı zerrîn-i levḥ-i muḥterem
- 7 Zîb-i ârâyîş-dih-i nûr-ı şabâḥ-ı nesteren
Mihri-rahşân-ı kerem sulṭân-ı kedr ü bî-şiyem
- 8 Şeb-çerâğ-ı dūd-mân-ı bî-hemân-ı salṭanat
Şâh-ı vâlâ mekremet ḥâḳân-ı Efrîdûn-^ç alem
- 9 Şiddet efzâ-yı ḥalâvet sâye-sâz-ı merhamet
Ya' ni ḥân ^ç Abdül-ḥamîd dâver-i Ḥâtem kerem
- 10 Ân şehen-şâh-ı muḥâbir [r]â ki luṭf u dâd-ı o
Mîkuned ez ḥâṭır-ı bî-çâregân def^ç -i elem
- 11 Bâ-ḥuşûş-ı luṭf-ı cân-baḥş u ^ç azîzeş şod cihân
Ser-be-ser gül-zâr-ı ḥuld u şaḥne-i bâğ-ı İrem
- 12 Ḥabbezâ âmed berây-ı dîden-i dîdâr-ı o
Şâh-ı memdûḥ-ı şehâmet perver ü sâmi himem
- 13 Şâdi-yi İslâmiyân efzûn şuda-gân şehriyâr
Kerd bâ-şevket-i bedri'l-salṭana vaz^ç -ı ḳadem

- 14 Ya'ni hâkân-ı müneccim şehriyâr-ı mihr-dâd
Hüsrev-i yekü'l-tâ Muzaffer şâh-ı sultân-ı 'Acem
- 15 Şâh-ı Manşûrû'l-livâ dârây-ı 'âlî-menķabet
Tâc-dâr-ı tâc-dârân-ı 'izâm-ı Cem ĥadem
- 16 Germi-yi süft in dil sūzân-ı men tîr-i miĥan
Hem-çünin mi-kerdem âbâ vaşf-ı şâh-ı muĥteşem
- 17 Ĥâfız âğâz-ı du'â kün ĥâl-i tü dâniste şud
Bel du'âyî ki şeved maķbûl-ı Rabb-i zül-ĥikem
- 18 Ey Ĥudâvend[â] mu'azzam kün be-câh-ı mürselin
Devlet ü iķbâl-ı şân-râ sâlim ez keddâr-ı vehm
- 19 Tâ ki zâyed her seĥer geh âftâb-ı zer-fişân
Ṭal'at-ı işân şeved bâ zîb-i tâ yevmil-nedem

18 Eylül 1316 /1318 Menşe'-i kitâbdan Ĥâfız Yūsuf

[35b]

175 [Kıt'a]

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

Şâ'ir 'Ākif'in Dâmâdı 'Ömer Rızâ Doğrul'un Vefât Târîĥi

- 1 Öz mâlin idi 'Arapça şanki
Āşârından 'ayân olur bu

- 2 Eñ şānlısı (Tañrı buyruğı) gör
Bir tercümedir ki metni hoş-bū
- 3 Līkīn [bu] noğlarla mu‘ cizātīñ
Te ‘vīli olur mı hīç doğru
- 4 Her tercümede şadāķatiñle
Efkāra olur idiñ şalā-gū
- 5 Hāyfā ki zevāli var kemāliñ
Döndi döneli bu çarĥ-ı nīlū
- 6 Bu devr ile şerbet-i ecelden
Devrān saña şundi cām-ı memlū
- 7 Yārāna vefā idüp ķavuşduñ
Ey (‘Ākif)’ine (Na‘īm)’e ķomşu
- 8 Envār-ı bahār-ı raĥmet olsun
Gülzārīñıza şafā-yı mīnū
- 9 Tārīĥ-i tamām mātemiñde
Eyvāh ‘Ömer Rızā’ya yā hū

[36a]

176 [Kaside]

Mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ülün

Kaşide-i 'Arziye Mektübcısı Giridli Muhtâr Beg'e

- 1 El-^çârifet ey ^çârif-i zîşân-ı zamâne
El-merhame ey mîr-i sühandân-ı zamâne
- 2 Deldi dil-i vîrânımı çäk eyledi vallah
Kavs-i felegiñ atdığı peykân-ı zamâne
- 3 Olmağdadır âlâm-ı felek dem-be-dem efzün
Giddikçe tedennîdedir ihsân-ı zamâne
- 4 Geldim geleli olmadım ^çâlemde şafâ-yâb
Mesrûr-ı cihân ben ise nâlân-ı zamâne
- 5 Vîrân-şüde dil çâre-pezir olmuyor aşla
Günden güne olmağda perişân-ı zamâne
- 6 Âşâr-ı meserret mi kalır kişver-i dilde
Olduğça ğam-ı bî-ğadd ü pâyân-ı zamâne
- 7 Geldim der-i ihsânıña red eyleme luğf it
Ey kân-ı kerem-i kâti^ç ^çudvân-ı zamâne

- 8 Sensiñ o kerim bin kerim-i himem-ara
Bab-1 keremiñ melce-i a' yan-1 zamane
- 9 Eyle laqab-1 pakiñi ber vecħ ile tahrir
Aldiħça qalem destine Hasān-1 zamane
- 10 Ser-tac-1 guruh-1 ' urefa-yı hikem-ara
Fahr-i udebā, çeşm-i çerāgān-1 zamane
- 11 Muhtār-1 cihān Hazret-i Muhtār Bey Efendi
Yektā-yı felek hāşıl-1 devrān-1 zamane
- 12 Sır-āb-1 cihān ebr-i ' ināyet eşeriyle
Bī-çarelere hāşılı Loqmān-1 zamane
- 13 Şirāze-i mecmu' a-yı ihsān ü mekārīm
Baħr-i kerem ü mihr-i dıraħşān-1 zamane
- 14 Hem-bezm-i serā-perde-i aħkām-1 qazā kim
Ma' lūmı bütün nükte-i pinhān-1 zamane
- 15 Ferruħ güher-i fāzıl-1' irfān-penāhā
Ey hāk-i rehī kuhl-i şifāhān-1 zamane
- 16 Cür'et mi iderdim seni taşdı' olaydım
Azāde-i ser-daħme-i bārān-1 zamane
- 17 Şekvāyı qo āgāz-1 du' ā eyle a Hāfiz
Tā-key raqam-1 cevr-i firāvān-1 zamane

18 Tā seyr ide şāhen-şeh-i seyyāre-i felek
Tā kim ola her şām-ı ğirībān-ı zamāne

19 Hāḳḳ dā'ire-i devletini muntaẓam itsin
Bā- 'āfiyet ü şih̄at-ı devrān-ı zamāne

6 Hāzirān 317

[36b]

177 [Gazel]

Mef'ūlū mefā' ilün fe'ūlün

1 Cānān iline veda' dır bu
Ağyār-ı hūr inḥida' dır bu

2 Cāndan tene el-vedā' dır bu
Māhım şoñ iltimā' adır bu

3 Ey nūr naẓarını unutma
Fānūs-ı dile şu'ādır bu

4 Zindān-ı firāḳa düşdi Yūsuf
Zan itme ki kem metā' dır bu

5 İhvāna düşer nişār-ı işār
Taḳdīrde iḳtirā' dır bu

Ağustos 331

178 [Gazel]

Mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün

- 1 Olsaydı tabīb-i yār-ı cānım
Diñler idi nevḫa-yı nihānım
- 2 Bir gizli enīn var ki dilde
Bī-gānesidir leb-i fiğānım
- 3 Medfūn gönülde yādigārīñ
Müstağni-i genc-i şāyegānım
- 4 Yansun dil-i zār yanmam ammā
Yoḫ 'aşkıñıa başka āşiyānım
- 5 Derd-i dile bulmadım ifāde
Gözyaşlarım işte tercümānım

8 Teşrin-i Sānī 333

26 Muḫarrem 326

[37a]

179 [Mesnevi]

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Mektūbcı Giridli Muḫtār Efendi'ye

- 1 Ey veliyy-i ni‘ met-i ālī-cenāb
Ey ḥaṭīb-i ekmel-i faşlü’l-ḥiṭāb
- 2 Ey fāzıl bende-i fermān-berīñ
Vārişü’l-‘irfānı şeyḥü’l-ekberīñ
- 3 Ey fazīlet-pāye ālī-menḳabet
Mestiyiz [e]never-i ḳalbiñ merḥamet
- 4 Bī-kesem bī-çāreyim bī-ḥānümān
Bār-gāh-ı re’fetin dārü’l-imān
- 5 Ma’ kesi ancaḳ odur feryādımıñ
Çāre-sāzı yok dil-i nā-şādımıñ
- 6 ‘Arzihālim merḥamet-cüyānedir
Dīdede her ḳatre bir şeh-dānedir
- 7 Eñ ḥazīn bir tercümān-ı ḥāldir
Girye-i maşlūm ki seyyāledir
- 8 Her nefes derler belā çekmekdeyim
Yarama ḥayfā ki tuz ekmekdeyim
- 9 Biñ belādan arta ḳalmışdır gönül
Biñ cefādan arta ḳalmışdır gönül
- 10 Biñ tazallūm bir nigāhımdır benim
Ḥālime ḥālim güvāhımdır benim

- 11 Kılmıdı āzād elinden ʔālī' iñ
Olmadım dil-şād elinden ʔālī' iñ
- 12 Gülmedim bir gün şu miḥnet-ḥānede
Neş'e yok mı hıç bu peymānede
- 13 Geçdi eyyām-ı şabāpür- gā' ile
Tıfl iken oldum vāpes-i 'āi' le
- 14 Benden istimdād iderdi vālidim
Māderiñ de çāre-sāzı ben idim
- 15 Dest-gır olduñ 'ināyet eylediñ
'Ātıfet-kārāne ğayret eylediñ
- 16 Terbiyet-yāb-ı beyān itdiñ beni
Böyle vaḳf-ı imtinān itdiñ beni
- 17 Hāşılı ğars-ı yemīn-i feyziñim
Mülhem-i rüḥü'l-emīn-i feyziñim
- 18 Maḥz-ı luḫfuñdur ḳomisyon da baña
Eylerim taḳdīs-i ni' met dā'imā
[37b]
- 19 Bunda da mūrāne ğayret eyledim
Şıdḳıla 'arz-ı reviyet eyledim
- 20 Żamm-ı ma' rüzı görürseñ rāyegān
Çākeriñ olur bu yüzden şādumān

21 Kilk-i luṭfuñ olsa imzā-keş aña
Diger a' zāde iderler iktidā

22 Şād kııl bī-çāreyi ey kām-bīn
Çünkü (Vallāhi yühıbbü'l-muḥsinīn)⁴³²

Şubat 322

180[Nesir]

(1)Komisyon-ı 'ācizanemiz kitābet mu'āveneti vazīfesini ifā itmekde olan Yūsuf Efendi (2)bu vazīfeyi dil-h'āh-ı ālī dā'ire-i necāt bāhiresinden Ḥasan Rū'yet ve ifā itmekde (3)olmasına ve kendisi de haḳīḳat-i sezā-vār iḳdār ü terfiye bulunmasına mebnī vazīfe-i (4)mezkūreden dolayı mūmā-ileyhe virmekde olan yüz ğuruş ma'āşa teftiş-i 'askerī (5)komisyon-ı 'ālisi baş-ḳātibi Şemse'd-dīn Bey merḥūmuñ bāḳiyye-i ma'āşından (6)mevḳūf-ı mebāligden yüz elli ğuruş zammıyla talṭif ü tesriri tezekkür kıılınmış olmaḳla (7)şūret-i muḥarrere ḳarīn-i taşvīb ü müsā'ade-i sāmīye-i dāverāneleri buyurulduğı (8)taḳdīrde işbu şubat ibtidasıñdan i'tibāren mu'āmele-i muḳteziyeniñ ifası zımnında (9)muḥāsebāt dā'iresine tevdi'-i keyfiyyet buyurulması bābında.

3 Şubat 322

[38a]

181 [Kıt'a]

Fe'ılātün mefā'ilün fe'ilün

⁴³² “Netice olarak Allah da, kendilerine hem dünya nimetini verdi hem de ahiretin güzel sevabını. Öyle ya Allah, güzel iş yapan iyileri sever”. Âli İmrân Suresi 3/148.

Bir Ğarībe

(1)Bālādaki müzekkere müsveddesini de efendim mektûbcı Şüreyyâ Bey'e ber-mu' tād (2)her müsveddem gibi ilk olarak imzâlamış idi. Para muḥāsebātūñ olduğından āmir-i (3)î' tâ maşraf nāzırı mu' āveti Rıza Bey'iñ; “peki küçük kâtib saña virsün” buyurmuş (4)idi. Bu zât, degil komisyonuñ ḥattâ bütün dâ'ireniñ eñ ' aẓâmetli ve nāfizü'l-kelīm bir (5)rükni olup ferīḳlerden bile nāzı selām alırken baña her görüşünde “merḥabâlar küçük (6)kâtib” ḥiṭâbında bulunurdu. Manẓûmemiñ muḥâtabı Muḥtâr Bey ise mektûbî (7)dâ'iresiniñ baş-āmiri ve komisyonuñ re'isi olup ḥuşûşî yazılarını ve şi'rlerini dâ' imâ (8)baña tebyiz itdirmek gibi teveccühlerine rağmen zâm-ı ma' rûzı red itmiş ve ḥattâ (9)mektûbî kalemimiziñ müdürine efendim ' Ali Rızâ Bey'iñ bu bâbdaki rızâsını bile (10)kırdığından Muḥtâr Beg'e bu efendim kızmış idi.

(11) ' İnād-ı vâki' i bir dürlü añlayamadım. ' Acabâ bir sene evvel Reşid ' Ākif Paşa'ya(12)intisâbımdan ve o Reşidü'l-vüzerânıñ luṭf-ı mekâtibesine mazhariyetimden(13)mütevellid midir belki de birbirlerini sevmiyorlardı. Ḥaḳḳ Te' āla cümlesine raḥmetler itsün.

1 Baña tebyiz için bu tezkereyi
Viridiñizdi āḥir ṭarafa edâ

2 Bir de melfûf -ı şûreti çıkdı
Şûretinden mi başlasam ' acabâ

182 [Kıt'a]

Mef'ülü mefā'ilün fe'ülün

- 1 Virmezse şafā cināna yā Rabb
İtme beni mübtelā yāra
- 2 Zīrā olamaz ise bu hālet
Virmiş olurum hayātı bāda

1 Eylül 318

[38b]

183 [Müfred]

Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

Ȧađıldı dün gice Çengelköyü'nde bir zülfe
Belā-yı kayda giriftār olmayan gönlüm

4 Eylül 318 Çengelköyü'ndeki Sāhil-hāne.

184 [Kıt'a]

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- 1 Fāṭimīyim diye vağtiyle Mısır'da türeyüp
Fāṭimī devletini bir Yahūdī kurmuşdur

- 2 On ‘aşır şoñra tekrār iderek țārîḫi
 Ȕalb-i İslām’ı yine bir Yahūdî urmuşdur
- 3 Ȕaraşu görmeden öldüyse de İsrâ’ilî
 Rūḫuna her sinagoğ şimdi selām durmuşdur

22 Mart 957

185 [Kıt’a]

Mef’ulü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün

- 1 Fir’avn’a, Timurlenk’e, Hulâgü’ya, Yezîd’e
 Raḫmetler oğutduñ ne kerāmet ne fünündür
- 2 Ey heykelini kendi yapan gāfil-i ferdā
 Tārîḫ seniñ ‘ömr-i medîdiñden uzundur

186 [Kıt’a]

Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

- 1 Her der-āmed hem Ȕavmed yā ‘ālim-i kevn ü fesād
 Ȕā’imü’l-ezdād olan eşyāya bir bağ da ayıl
- 2 Bir țaraf ābād olurken bir țaraf ber-bād olur
 Ḥastalar Ȕurtuldı doğtor vālih oldu bunca yıl

19 Eylül 957

187 [Müfred]

Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

Olunsa devlet-i hüsnünle nisbet mähı Ken' ān' iñ

Veliyy-i ' ahd-ı şānī-i selāṭīn-i melāḥatdır

Ağustos 326 Çubuqlı

188 [Müfred]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Öyle kāfırsın ki teşhīr eylediñ

Bir niğehle vüs' at-ābād dili

3 Ağustos 326 Çubuqlı

189 [Matla']

Mef' ülü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

Bir cilve-i ğarībesidir bu naşībimiñ

Vuşlatda iftirāḳına yandım ḥabībimiñ

2 Ağustos 326 Çubuqlı

190 [Müfred]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Olmasun yā Rabb pezīrā-yı tedāvī zaḥm-ı ' aşḳ

Kim bu zaḥmıñ izdiyādı muvaşşal dermānıdır

30 Ağustos 326 Çubuqlı

[39a]

191 [Nazm]

Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

Egerçi çeşmiñe ' âdet ki bî-vefâlıkdır

Ta' ârif-i ezeli başka âşinâlıkdır

O bî-mecâl nigahıñla dil-ħarâb olalı

Sezâ-yı luḫf-ı lebiñ üstüne şifâlıkdır

Ağustos 326

192 [Müfred]

Mütefā' ilün fe' ülün mütefā' ilün fe' ülün

Ne olurdı bir nigâh-ı siteme sezâ göreydiñ

Bizi çigneyüp de geçmek yakışır mı şehsüvârim

4 Temmuz 319 Etyemez

193 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Hikmet-i maşlahatı anlamadan
Fikr-i ta' mimiñ ider zir ü zeber

- 2   Țoğrısı hâlini ıslâh eyle
Niye yañlış tutuyorsun o kadar

20 Mayıs 319 Etyemez

194 [Kıt'a]

Fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

- 1   Bize açma kerâmet-i şeyhi
Eñ büyük keşfi keşf-i ' avdetdir
- 2   Țalsa tenhâ sebû sebûde virir
Zâhiri zehr-i huşkı ' âdetdir
- 3   Bizi peymâne-keş görünce faқаt
Biniyor küplere ne hikmetdir

7 Muğarrem 318 Etyemez

195 [Gazel]

Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

Bir Şükrâne

- 1   Ey nesim-i keremiñ rûh-ı gülistân-ı kerem
Țatre-i ' âtıfetiñ hâvi-i ' ummân-ı kerem
- 2   Sensiñ ol mir-i kerem-kâr ki terkim idilür
Mebde'-i nüşha-yı elğabiña ' unvan-ı kerem

- 3 Yaraşur vaşf-ı güher-pāşın olursa böyle
Zīver-i nāṭıka-yı ḥātem-i devrān-ı kerem
- 4 Ser-firāz-ı üdebā meḥḥar-ı hizb-i şu‘ arā
Ehl-i dil ehl-i vefā baḥr-i seḥākān-ı kerem
- 5 Nūr-ı çeşm-i küremā maşrıḳ-ı envār-ı zekā
Çeşm ü cān-ı ‘urefā mihr-i dıraḥşān-ı kerem
- 6 Ya‘ni hem-nām-ı ḥüdāvend Resül-i faḥr-ı cihān
Ḥazret-i Aḥmed-i Muḥtār nıgeh-bān-ı kerem
- 7 Südde-i merḥameti melce’-ı erbāb-ı ḳalem
Dergeh-i re’fetidür ‘āleme eyvān-ı kerem
- 8 ‘Ārif-i şāf-dıla! kāmıl-i rüşen-güherā
Ey zebāndan felek muḥyī bünyān-ı kerem
- 9 Luṭf u iḥsānıñı ta‘dādına ḥācet ḳıldıñ
Dünki gün bendeñi de dāḥil-i dīvān-ı kerem
- 10 Geçmez olmuşdı Züleyḥā-yı ümīdiñ eline
Bir zamān dāmen-i luṭf-ı meh-i Ken‘ān-ı kerem
- 11 Sünbülüstān-ı emel yās ile pejmürde idi
Ufḳ-ı ṭālī‘ de görünmez idi bārān-ı kerem

12 Acıyup ḥāl-i perişānıma lüṭfen keremen
Eylediñ Ḥāfız-ı bî-çāreñe i‘lān-ı kerem

13 Seni de eyleye Ḥaḳḳ tā-be- şabāḥ-ı maḥşer
Ḥāver-i ‘aṭıfete şem‘-i firūzān-ı kerem

[39b]

196 [Kıt’a]

Mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün

(1)Kuleli i‘dādīsī Fārisī mu‘allımlığı için 8 Temmuz 323’de tertib
olunan(2)müsābaḳada varaḳ-ı imtiḥāniyeniñ bālāsına yazdığım kıṭ‘a:

1 Men hem zi-bahr-ı derd-i ma‘işet bî-yāmedem
İn bezm-i imtiḥan ne-darem velī mu‘ayyen

2 Zü’l-ḳuvvetü’l-metīn-i tuyi i‘timādımen
İmdād-ı bende res ki ve iyyāke nesta‘in⁴³³

8 Temmuz 323

197 [Rubā’î]

(1)İşbu imtiḥāniñ irtesi günü mekātib-i ‘askeriyye-i şāhāne müfettişi
‘aṭūfetli(2)İsmā’ıl Paşa Hazretlerine taḳdīm itdigim manzūme:

⁴³³ “Yârab, ancak sana kulluk ve ibadet eder; ancak senden yardım dileriz”. Fâtiḥâ Suresi 1/5.

Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

(Huzūr-ı 'aṭūfet nisvār Sāmī-i feḥīmānelerine)

Ey luṭf-ı tu ārāyiş-i ūmmīd-i kerem ra
 Nām-ı tu nümā baḥş-ı zebanza u ḳalem ra
 Men bī-kesem ü nīst-i kesī ehl-i ḳalem ra
 Luṭf-ı tu ūmīd est ki yār est derem

198 [Kıt'a]

Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

- 1 Ey faḥr-i ferīḳān-ı kirām-ı kerem-ārā
 'Ulviyyete virmekde şeref çīst-i güzīniñ
- 2 Māhiyyetiñ āşār-ı celīleñle ḥüveyda
 Mektepleri iḥyā idiyor feyz-i nevīniñ

199 [Nazm]

Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

Bī-kesligime baḳmayaraḳ ben de güvendim
 Kendim bilirim kendimi bir heykel-i cehlim
 İ' dādi-i şāhāne-i ḥarbīde mu' allim
 İtmek rāzı vā-beste-i luṭfuñdur efendim

200 [Mesnevi]

Mef'ülü mefā'îlü mefā'îlü fe'ülün

- 1 Pâyân-ı kemâlâtı olur mı mutaşavver
Bir 'askeriñ olduqça dil-i şâfı münevver
- 2 Parlar dil-i şâfında hamıyyet gibi cevher
Tevfîk-i Hudâvend ezeldir saña rehber
- 3 Şâyeste-i tekrîmsin ey merd-i ma'ânî
Tebcîl idiyor nâmını bi'l-cümle e'âlî
- 4 Taqđîr-i şehen-şâh ile kıldıqça te'âlî
Rabb'im ide ikbâliñi iclâliñi 'âlî

9 Temmuz 323

[40a]

201 [Kaside]

Mef'ülü mefā'îlü mefā'îlü fe'ülün

- 1 Ey mihr-i celî şa'şâ'a-pîrâ-yı hîlâfet
Ey dürr-i cihân kıymet-i deryâ-yı hîlâfet
- 2 Sensin o dil-âgâh ki nâmınıla hemîşe
Bulmaqda şeref rütbe 'aleyhâ-yı hîlâfet

- 3 Beñzer dem-i nīsānna eyyām-ı bahārın
‘ Ahdiñde geçen devr-i dil-ārā-yı hılāfet
- 4 Böyle ider elķābıñı ārāyış-i devrān
Sükkān-ı felek ey mah-ı ğarrā-yı hılāfet
- 5 Sultān-ı hamīdü’ş-şiyem ma‘ delet-efrüz
Feyyāz-ı kerem hāris-i ma‘ nā-yı hılāfet
- 6 Pīrāyede saltanat-ı ārāyış-i devlet
Hāmī-i şerī‘ at şeref-efzā-yı hılāfet
- 7 Hıllāķ-ı ma‘ ānī dir idi devrini görse
Mānend-i ‘ Ömer mi-kuned icrā-yı hılāfet
- 8 Bir şa‘ şa‘ a olsa n’ola ‘ ahdiñde bu ‘ ālem
İtmekde tecellī yed-i beyzā-yı hılāfet
- 9 Mūsā-yı zamīrindeki āmāl ile her dem
Berķ urmadadır Tūr-ı tecellā-yı hılāfet
- 10 Endīşe-i taķşīl-i rızā-yı zu‘ afādır
Efkār-ı pesendīdesi i‘ lā-yı hılāfet
- 11 Hūrşīd-i şüreyyā sipehā dād-ı penāhā
Ey luţf-ı Hudā āyet-i kübrā-yı hılāfet
- 12 Kābil degil āşār-ı hümāyūnuñı ihşā
Allah bilür eylediñ ihyā-yı hılāfet

- 13 Pâyânı yok evşâf-ı hümâyūnuñın aşla
Olsun kalemim ed' iyye-pîrâ-yı hîlâfet
- 14 İtsün seni durduqça cihân hazret-i Allah
Pîrâyede-i taht-ı semâsâ-yı hîlâfet
- 15 Her sâl-i cülûsuñ ide dünyâları şādān
Ey nahl-i gül-i gülşen-i ra' nâ-yı hîlâfet

19 Ağustos 317

Menşe-i Küttâbdan Hâfız Yūsuf

[40b]

202 (Gazel)

Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 1 Ey şehen-şâh-ı dil-âgâh-ı celîlü'-l Qur'ân
Ey cihân-bân-ı keremkâr-ı cemîlü'-l-ihsân
- 2 Sensin ol zîver-i evreng-i cihân-bân-ı kim
Görmedi devr ideli mişliñi çerh-i gerdân
- 3 Hüsni-tedbîr ki vâ-beste-i nizâm-ı 'âlem
Fikr-i cevvaliñe mir'at-i siyâset hayrân
- 4 İder elkâb-ı hümâyūnuñı böyle taħrîr
Kalem-i nâtıka-ı pîrâ-yı pesendide beyân

- 5 Hāle-i mäh-1 ‘ aṭā ḥāver-i ḥurşīd-i zekā
Mültecā-yı zu‘ afā pādişah-1 ‘ ālī-şān
- 6 Revnaḳ-1 mülk-i cihān zıl-1 zalīl-i Yezdān
Dāver-i devr-i zamān mefhār-i āl-i ‘ Oşmān
- 7 Menba‘ -1 cūd ü seḥā Hazret-i Sultān Ḥamīd
Ki ider ‘ aṭufeti ‘ ālemi ğarḳ-1 şükrān
- 8 Reşehāt-1 himemi muḥyi-i gül-zār-1 kerem
Südde-i re’feti bī-çārelere dār-1 emān
- 9 Dāverā pādişahā ‘ ārif-i şāfī güherā
Ey felāṭūn-1 ḥikem vāḳıf-1 her sırr-1 nihān
- 10 Feyz-i luṭfuñla cihān olmuş iken bāĝ-1 cinān
İdiyor çākerini nār-1 sefalet sūzan
- 11 ‘ Arz-ı ḥāl itmege luṭf idilir ise fermān
Kılayım ḥāl-i perīşānımı bir nebze beyān

Ağustos 319

[41a]

203 [Tardiye]

Mef’ülün mefā’ ilün fe’ülün

İstihlāl (1)

(Sulṭān Ḥamīd Ḥaḫḫında)

- 1 İslām'ın ḫalīfesine şāhına
Dehriñ eñ siyāsi pādişāhına
Nānkörlük itdiñ girdiñ günāhına
O maḥbesde ḫavuşdı Allah'ına

Biz uğradıḫ inkisār u āhına
- 2 'Oşmān, Orḫān, Ḳoşova Sulṭānı Murād
Yıldırımla, Çelebi, Şāni Murād
Fātiḫ, Yavuz, Bağdād arslanı Murād
İki Maḥmūd ve şoñ Ḥamīd'i ḫıl yād

Budur uyan şaydıḫlarım rāhına
- 3 Dünkileri borç alup milyonları
Ġarba egilmiş idi boyunları
Borç almadı gören bu oyunları
İş'āda yaklaşdıraraq bunları

Şeref virmişdi 'ulüvv-i cāhına
- 4 Avutdı Rusları otuz üç sene
Vāḫıfdı, İngiliz, Alman ḫaşırına
Bağdād ḫaṭṭı ile örüp tentene
Müvecced oldı reḫābete fitne

Zekālar varmadı iktināhına

- 5 Hasta diyetleri para çalmağa
 İçlerine hırş u fitne şalmağa
 Yangında mülki bî-şaraf kıalmağa
 ‘Aşırılık intikâmları almağa

Fırşat çatmış idi intibâhına

- 6 Olmak için devr-i şevketi celî
 Şarşılmadan ülkesiniñ temeli
 Cihân harbi çıkarmağdı emeli
 Hal‘ eylediñ bize böyle bî-bedeli

Ağlasun İslâm baht-ı siyâhına

- 7 Tâbutuña koyduñ kıoca devleti
 Gitdiñ ber-â-ber götürdüñ şevketi
 Öksüz bıraktıñ arkıada milleti
 ‘Afv it yetimler iken felâketi

Dirdi gök kıubbeniñ mihr ü mâhına

- 8 Biz yapmadık zulmı anlar yaptılar
 Yahüdîler bizi bizden kıapdılar
 Filistin’de kıuruluna şapdılar
 ‘Ukalâmız maşonlara kıapdılar

Başımız geçdi maşon külâhına

9 Ey alı‘ siz sulanıml Abdü’l-amıd
 İnkırız oldu senden oñra pedıd
 Yahüdıler udüs’de yaptılar ‘ıd
 Bizi ‘afv eyleme cezamız edıd

Yüzümüz almadı a penāhına

10 Avrupa’nıñ bir gününü beklerim
 Öreceğim orapları eklerim
 Tıtuşmadan yangına iteklerim
 Hepsine var dirken ideceklerim

Felek düşürdi cāhından cāhına

9 Ağustos 958 uzguncu

[41b]

204 [Mesnevi]

Parmak İzi ur’an Mu‘ cizesi

Bāı mu‘ cizelerine ne acet dın-i a işbātına

‘ Ālem içre mu‘ cize bāı yeter ur’an saña

Fuzulı

(1)ur’an-ı Kerım’ın beşeriyetde mu‘ cize olarak bütün sa‘ādetleri kāfil ü akām ü

(2)mezāmını yine mu‘ cize olarak her ‘aşrda uygun inkişāf ile nazdan sālīm İlāhı

bir(3)niām-ı‘āleme ānūn olduuna ādişāt ü u‘ūnātın tefsiri bürhān-ı şübūtdur.

Bunı(4)Muhammed'in uydurmuş ma'lûmâtını da Mekke - Şam yolculuğında, civârında(5)konakladıkları bir manâstırdaki râhib Baḥirâ da o giceki bir muşâhabesinden(6)idinmiştir. İsnâdıyla güneş görmek istemiyenlerin ıṣâ'a itdikleri iddi'â kuşr-ı maḥşûş (7) ve şu katılmamış bir yalandır hem de gülünçdür. Muhammed'i bir kimsede o kadar (8) feyz-yâb iden râhib anıñ cihân-şümûl şerefine neden kendisi irememiştir. Qur'an'ın (9) lafzen ma'nen men taraf'ullâh melik vâsıtasıyla velî-ni' met tavşîdimiz Efendimiz'in (10) albine vahy olunduğı müt'e addid âyâtiyle şâbitdir. Bu ḥaıatlere dâ'ir yazılacak (11) şeylerin hepsi 'aşrlarca evvel râsiḥin 'ulemâ-yı kâmilîn 'urefâca tevsi'en yazılmış (12) ve müt'hâcirine bunların naqlinden başka sermâye-yi beyân almamıştır. Zâten (13) Qur'an ḥuûkunu kendi müdafa'a ile muâ' rızlarına haykırarak şöyle meydân okur:

(14) ulumuza indirdiğimiz Qur'an'dan şübhe deyeñiz eşce bir sûresini meydâna getiriñ. Bu Qur'an'ın eşini meydâna getirmek üzere ḥalk-ı 'âlem bir araya gelse getiremez. Yardım da itse yine getiremez. Bu öyle bir da' vâdır ki 'aksi şâbit olunca şuya düşer.⁴³⁴

[42a] (15) Lâkin güneş görmek istemeyenler tâm 1375 seneden berü düşürmege(16)alışdıları ḥâlde düşmedi, düşmüyor, düşmeyecekdir. Şu ḥâlde ifadâtım ḥaşılı(17)taḥşîl ü tekrâr-ı mükerrer gibi görünüyorsa da maâlemiñ başlangıcındaki inkişâf(18)mes'elesiniñ istilzam itdiği bir muaddimedir. İşte inkişâf: Kıyâmet sûresinde şöyle buyuruluyor:

(19) "İnsân kıyâmet günü biz anıñ kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi şaniyor? Şandığı gibi değil parmak uçlarını tanzîme varıncaya adar cem'e mutediriz".⁴³⁵

⁴³⁴ Bakara 2/23.

⁴³⁵ Kıyâmet 74/3-4.

(20)Kitāb-ı Kerīm ḥārīka-yı belāgat, belāgat icābında te'yyid beyānında teraḫḫī ifade
 (21) iken cem'-i 'izām emr-i mühiminden ōñra parmaḫ ucundan baḫṣ tālī
 derecede(22)kalmış olamaz mı? Muḡassirin-i sābıka 'aşlarında keş idilememiş olan
 ve(23)milyarlarca insānıñ biribirine beñzememiř parmaḫ izi keyfiyetiniñ bugünki
 şübütıyla (24)āyet-i kerīmede bu izleriñ ḥilḫatindeki incelik ḫadar gizli ḫalan incelik
 şimdi inkiřāf (25)itmiş oluyor daha da ātiyān neleri inkiřāf idecektir. Geçenki Ḥarbiye
 cināyeti (26)fā' iliniñ otuz biñden fazla parmaḫ izi arasındaki izden meydāna
 ḫıkarılması (27)-geciken- bu saḫırlara bā' iş oldu. İki gece evvelki leyle-yi Reḡā'ib'de
 yazılması(28)muḫadder imiş. Artıḫ sözleri Ziyā Paşa'ya biraḫıyorum:

Mef'ūlü mefā' ilün fe'ūlün

- 1 İnřāf ḫıl ey mu'āriẓ-ı İslām⁴³⁶
Meydānda degil mi 'ilm-i İslām
- 2 Gösterdi öyle ders-i 'irfān
Dārü'l-ḫükemā mülk-i Yunān
- 3 Emir ki řerī'atında tābān
Aḫkām-ı ḫuḫūḫa nev'-i insān
- 4 Tā rüz-ı ḫiyām olur řalā-gū
Erbāb-ı řükūka "emr-i fe'zū"
- 5 Tā ḫařre durur o nūr-ı ebher
Körler görmez görür görenler

Yūsuf Ararat / ḫuzḡuncuḫ /7 Recep 1375 – 19 Şubat 1909

⁴³⁶ islām:insāf

Yūsuf Cemīl Ararat

[42b]

205 [Nazm]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Sūz-1 dil faşlında 'uşşāka nevā bī-gānedir
Rūḥdur ma' şūkı 'aşkıñ mā-sivā bī-gānedir
Vuşlat-1 cānān yaşar ğam-ḥāne-i hicrānda
Derd-mend-i 'aşk için ṭab u devā bī-gānedir

22 Cemāziye'l-evvel 920

206 [Kıt'a]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Halka cür'et zulmi ālet eylemişdir soñra da
Bāb-1 'ālī başkınında gizli sırrı kuvvetiñ
- 2 Noktalar kan damlatır tārīḥine rümīdir
Bāriz oldı 'adl-ı Hakk katliyle Maḥmūd Şevket'iñ

29 Mayıs 1329

207 [Mesnevi]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

(Biñ toköz yüz kırk altı)

- 1 1946 Şoñ bahārı
Açdı kızım Şafvete şu mezārı
- 2 Bir gülmemiş goncedir bu ey yolcı
Gül gülme eñ şoñ budur 'ömriñ ucı
- 3 Bahār gelir yine güler çiçekler
Benim goncam kıra topraqda bekler
- 4 Ey yolcı bir huzān bağcesidir bu
Fātihañ yağmurudur lütfen oqu!

208 [Müfred]

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

Meclis tamāma erdi 'ömür de nihāyete

Hālā başındaki gibiyiz vaşfıññ seniñ

Sa' dī'den Tercüme - 8 Mayıs 950

209 [Müfred]

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

Meclis tamām-ı geşt ü be-āhır resid-i 'ömr

Mā hem-cenān der evvel ü şāfi tu mānde im

Sa' dī

210 [Rubâ'î]

Mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ül

Ervâh-ı bedenlerde çiçeklerde koku
 Gelmişse hazan devirdi uçar kalmaz bu
 Ey mahv-ı fenâ! Gül şuyı kalmış eşeriñ
 Sen hangi çiçekseñ bunu rûhuñda okı

3 Teşrin-i Evvel 955 Kalamış Mendiregi'nde Kotrada gice sâ' at 3.

211 [Rubâ'î]

Mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlün fa'

Ezdâd iledir bu nüh felek tedviri
 Taqdire zebundur beşeriñ tedbiri
 Bir arslan olur sivrisinek nahciri
 Bir saç teli bir pâdişahıñ zenciri

1 Temmuz 954

212 [Rubâ'î]

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün

(Mütû⁴³⁷) de ki Peygamberiñ remizini derk it

Dünyâ seni terk eylemeden sen anı terk it

Bağlanma aldanma ne şâha ne de şeyhe

Sen cebel irādâtıñı Allah'ınla pür git

29 Teşrîn-i Evvel 947

[43a]

213 [Kaside]

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Alaybeyi-zâde Trabzonlı Şâ'ir Nâci Bey Hakkında

- 1 Bi-ğamd'illah cihân müstağrağ-ı elţâf-ı Rağmân'dır
Zemîn ü asmân reşk-âver-i firdevs-i rıdvdandır
- 2 Müberrâ gerd-i ğamdan şol kadar her yer ki ' âlemde
Dil-i 'uşşâk hem âzâde-i çâh-ı zenehdandır
- 3 Cihân mest-i mey-i şevk ü şetâretdir ki ser-tâ-ser
Bu zevk ü behcete hür-ı cinân elbetde hayrândır

⁴³⁷ "Mütû kable en-temütû: Ölmeden evvel ölünüz".

- 4 Benim de hâtıram âzâde-i îzâr-ı dehr olsun
Ki memdûhüm yine bir mîr-i zîşân edibânedir
- 5 Ne mîr-i zî-şeref hâk-i mekîn-i râh-ı ʿirfânı
Muʿallâ rütbe erbâb-ı dile kuhl-ı Şıfâhân'dır
- 6 Ne mîr-i muhterem ser-nâme-i mecmûʿa bînişi
Serîr-i ʿilm ü ʿirfâna himem-pîrâ Süleymân'dır
- 7 İder elķâb-ı ʿâlî-şânımı bu vechle taḥrîr
Kalem ki tâ ezelden kişver-i inşâya sultândır
- 8 Ser-efrâz-ı süḥandan elem-i ser-mâye-i danış
Edîb-i muhterem pîrâye-baḥş-i bezm-i ʿirfândır
- 9 Zemîn-i feyz ü idrâkın münevver-i bî-mişli
Zamân-ı şîʿr ü inşâya muʿallâ mihr ü tâbândır
- 10 Şüreyyâ-pâye ʿâlî-mâye Nacî Beg Efendi kim
Cihânda fazl u ʿirfânı ile maġbûṭa aķrândır
- 11 Hudâvendâ sen ol mîr-i mükerremsin ki aḥlâķıñ
Hemîşe maḫzar-ı ḫüsn-i ḫabûl şâḫ-ı devrânda
- 12 Anıñcün zâtıña tevcîh olundu rütbe-i evlâ
Teʿâlâʼallah zihî iķbâl-i ʿâlî vü firâvândır
- 13 Ne rütbe nâʼil-i ihşân-ı şâhen-şâḫ olursañ sen
O rütbe mücib-i mesrûr-i erbâb-ı sâmândır

- 14 Kerem-kār-ı himem-pīrā edīb-i āsmān-ķadrā
Vücūduñ ehl-i ‘irfāna ‘aṭā-yı Rabb-i Menān’dır
- 15 Olunca feyz-i vaşfiñla dil-i zārım me‘ālī senc
Gülistān-ı feşāhatde bu tarz üzre ğazel-ķandır
- 16 Ğadeng-i ğamze-i bīmār-ı fettānıñla al ķandır
Dil-i bī-çāreyi sākī mey-i nābıñ ile ķandır
- 17 Kerem ķıl iltifāt-ı ni‘met-i vaşfiñla ta‘mīr it
Yazıķ āşār-ı firkatle hemīşe zār u vīrāndır
- 18 Ğarīķ-i ğüzn ider şām u seher nālem bütün dehri
Bañā bāĝ-ı İrem sensin a ħūrī ķa‘r-ı mīzāndır
- 19 Fırāķıñla meded ey nev-nihālim haste-ķālīm ben
Bu ferrūķ-dem efendim vaķt-i iħsān-ı kerīmāndır
- 20 Ğudāvendā seni taşri‘e cürri‘et mi iderdim ħiç
Faķaķ ħāmem belāĝat sāhasında bir nerīmāndır
- 21 Hemān ‘afv eyle evşāfıñdaki taķşirimi zīrā
Kudūrāt-ı felekde ħāl ü evzā‘ım perīşāndır
- [43b]
- 22 Beni nālende itmekle neden maħfūz olur bilmem
Ğarībim bī-kesim raħım eylemez aşlā ne vicdāndır

- 23 Yeter taşdı' i terk eyle du'āya başla ey Hāfız
O taḥrīr-i mu'azzam nükte-senc erbāb-ı 'irfāndır
- 24 Hemīşe feyz-i Bārīyle bu şan' at-gāh-ı hestīde
Rumūz-ı kün fekān tā ki şuver-ārā-yı 'ümrāndır
- 25 Hudā iḳbāl ü 'ömrüñ itsün 'ālemde efzūn ki
Vücūd-ı kāmiliñ ehl-i dile ser-māye-i cāndır

Şevvāl 318 Teşrīn-i Şānī 316– Muḥākemāt dā'iresi müdāvimlerinden çāker-i kemīneleri Hāfız Yūsuf

Bu yukarıdaki ḳaşıde Alay-beyizāde Trabzonlu Nāci Bey hakkında söylenmiştir. Menşe-i Küttābda edebiyāt, kitābet mu'allimi idi. Neşīde adında bir şi'ir mecmū'ası vardır. Maṭbū'adır.

214*⁴³⁸ [Kıt'a]

- 1 Evrau fuadī harkan evrau
Nefsuke tu'zī ente fī aḳla' ai
- 2 Vaḫfaḫ sihāme'l-ḫazḫı ev fārīḫā
Ente bimā termī muşābun ma' i

Muhyiddin 'Arabī

⁴³⁸ Bu şiirin vezni bulunamamıştır.

215 [Kıt'a]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Sīne kim cilve-geh-i salṭanat-ı ḥüsnüñdir
Olma sūz-efken aña sen de yanarsın zīrā
- 2 İtseñ āmāciña tīr-i nigāh-ı ḥışmıñ
Nūr-ı dīdem ucı eñ soñra doḡunmaz mı saña

216 [Kıt'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Bilse her ferd eger 'āleminiñ kıymetini
Başka bir 'ālem olurdı bu miḥen-zār-ı ḡuyūd
- 2 Menşe-i ḡāk-i mu' ādı yine ḡāk olmuşdur
Virmiyor cāzibe ḡākīlere imkān-ı şu' ūd

Ḥaziran 325

217 [Mesari]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

(Babamıñ Vefāt Tārīḡi)

Bezm-i raḡmetde şafā bulsun İläḡi pederim

Cum' a günü sâ' at 4-5 raddelerinde vefât itmişdir.

25 Cemâziye'l-âhir 323

Hâfız Yūsuf Ararat

[44a]

218*⁴³⁹[Müfred]

Ve hayrū'l-bilād'ullah mākān hāliyyen

Mine'l-insi mehā sūkūn fī ğaffari'l-besābisi

Ḥamdī

219 [Mesnevi]

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

- 1 Ey on ' aşır evvel çöli cennet şayan âdem
Seyr it mezârîñdan bugünüñ hālını bir dem
- 2 Kış beynini şarmış beşeriñ öyle ki cennet
Yer altı yeriñ üstüne nisbet eyle cennet
- 3 Cengiz'i, Hulāgū'sı, Timurlenk'i uyansın
Kanlı Neron'ıñ maķberi envāra boyansın
- 4 Māzīde ma' ābid gömülürmüş yere şimdi
Tekrār idiyor devrini tārīḫ gör imdi

---

⁴³⁹ Bu şiirin vezni bulunamamıştır.

- 5 Bir mağarayı kâşāneye tercih ne zillet
Göçün yere göçün beşeriyet medeniyyet
- 6 Kim dirdi nesîmin demi kan kuşdıracaqdır
Zehr-i ‘ademi nağmeleri şuşdıracaqdır
- 7 Hey oksijenin nârı hemân nûr olacaqdıñ
Sen âlet-i kahr olmayacak nûr olacaqdıñ
- 8 Kartallarınıñ saçdığı hep berķ-i belâdır
Bir bombası bir ‘aşr teraķķiye fenâdır
- 9 Yükselmediñ alçaldıñ o tayyâreleriñle
Mel‘ûn medeniyyet yıkık artık eşeriñle
- 10 Sen bilirim indirmekle yükselme semāya
Raḥmet getir insānlara alçaķ bu ne ğāye
- 11 Alçaķlıġımı yükselişin eyliyor işbāt
Gizlenmesin artık o kanadlarda semāvāt
- 12 Geçsin bu fazîletse yeriñ altına hikmet
Tayyâreyi icād ideniñ ceddine la‘net
- 13 Virmezse bu kartalları kartallara rāḥat
Kahbe deñizaltı yere geçmezse nihāyet
- 14 Artık bu kudurmuş beşeriyet iyi olmaz
Artık bu kırık kâseye raḥmet şuyı dolmaz

- 15 Ey nâzlı kamer sen de sönersin bu gidişle
Sersem kürenin hırşısı ışık düşmânı işte
- 16 Her ‘ırğa yetişseydi yetiştirdiği yüzdi
Elbette cihân şulh u sükûnetde olurdu
- 17 Yükseldi mi tayyâre fazîlet tepesinde
Artık aramam feyz-i Te‘âlâ ötesinde
- 18 Yükselse de toprakda yeri pâyesi alçağ
Tayyâresi alçağ beşeriñ mâyesi alçağ

10 Nisan 941

[44b]

220 [Mesnevî]

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

Efes Harâbeleri

- 1 Geçen de İzmir’e gitdim didim biraz gezeyim
Şu ğam hücûmını pâ-mâl-ı seyr idüp ezeyim
- 2 Fevvâr bedâyi‘ yigirminci ‘aşrın âşârı
Güzeldi gel müzeye bir de diñle i‘şârı
- 3 Hañîb-i ‘ibret-i mâzî olup da heykeller
Şumût-ı nâtıkalarla diyordu hey güller

- 4 Zamānımızda zemīn titreyordı erlerden
Bugün kepāzeñiz olduğ çıkup da yerlerden
- 5 Yarın da sen batacağsñ da izleriñ çıkacak
Bu haşr u neşre inan devri dā'imiñ muṭlak
- 6 Yalansa heykeliñ 'ömri ikinci gölgesidir
Yarın siler omı tāriḥ ḥaḳīḳat ülkesidir
- 7 Bıraḳ heykeli tāriḥe yapsın ey ğāfil
Naşıl yaparsa odur inhidāmı nā-ḳābil
- 8 Şu tārumār yığınlar Efes Ḥarābesi'dir
Fenā-yı 'āleme şāhīd heves ḥarābesidir
- 9 Ḳadīmi cennet iken piş ü pes ḥarābesidir
Felek ne virse alır her nefes ḥarābesidir
- 10 Defīn-i ḥāke bile virmeyüp yerinde ḥuzūr
O ḳazmalar ki zer-i mültemes ḥarābesidir
- 11 Şu şaḥne anfi tiyatro gören seyircilere
Gülen ḳoğuḳları mūr u meges ḥarābesidir
- 12 Nidā bu! ḥāl degil heykeli yapan ātī
Ḥilāfete dikilenler bu ses ḥarābesidir
- 13 Bugünki heykeliñi süslemezse tāriḥiñ
Yarın çamur yığını ḥār ü ḥas ḥarābesidir

- 14 Vücūdda haykırıyor [Küllü men ‘aleyhā fān]⁴⁴⁰
Göçen Qur’anlı hep bu cers harābesidir
- 15 Kulağa çınlamıyorsa [Ve tilke’l-eyyām]⁴⁴¹
Teninde bülbüli yoğdur kafes harābesidir
- 16 Yeter eger seziyorsañ yarañdaki şızıyı
Sühanda şā’iriniñ –başşı kes-harābesidir

İzmir 19 Eylül 1949

[45a] Boştur.

[45b]

221 [Manzūme]

**Aṭanalı Şā’ir Hayret Efendi’niñ Aṭana’da çıkan Seyhān Ğazetisi’ne
gönderdiği bir manzumesi**

Şu manzūmem bizim Aṭana’ya
Ve Seyhān’a dā’ir heyecāna gelen eşvāḳ-ı ṭurfe-i
Rūhāniyemdir. Seyhān Şaḫīḥ-i Müslimde mervī olduğı üzre
Enhār-ı cināniñ dünyāya
Cereyān eyleyenlerden birisidir.
Şu’ ā-yı eşvāḳımıñ böyle Seyhān gibi bir
Cūybār-ı behiştiniñ saṭṭ-ı pūr-emvācında temevvüc olmasını
Görmek istedim. Buña mebnī eşvāḳımıñ gölgesi de (müsveddesi de)
Seyhān-ı hoş-cereyāniñ gölgesine (ğazetesine)

⁴⁴⁰ "Yeryüzünde her şey fani, yok olacaktır". Rahman 55/26.

⁴⁴¹ "Eğer siz (Uhud’da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o toplulukta (Bedir savaşında bunun) benzeri bir yara almıştı. O sevinçli ve kederli, günleri insanlar arasında ondan ona döndürüp dururuz. Allah bunu, yürekte inanları ayırt etmek ve içinizden şehitler edinmek, için yapar. Allah, zulmedenleri sevmez". Âli İmran 3 /140.

Mün' atıf olmuştur.

El-ḥāşıl eşvākımıñ hiç olmazsa

Gölgesini Seyḥān'ın gölgesinde

Görmek isterim.

Bāḳī: Cereyān-ı pür-leme' ān ü mevcān-ı pür-heyecān

Sevdālı Seyḥānıdır.

Ḥayret

222 [Nesir]

Eşvāk u ezvāk

El-keyfiyettü'ş-şuḡrā

Biñ üç yüz on beşinci bahār-ı hicrīde Seyḥān menba'ından rişāşe-bāş-ı āfāḳ-ı 'ālem-i maṭbu'āt olmuştur. Tekrār-ı neb' ān u fevrānı Seyḥān menba'ına maḥşūştur.

223 [Nesir]

Muḥaşşıla

Evrāḳ-ı maṭbu'aya naḳl olunmasun diğeri maṭba'alarda tab' idilmesün. İsteyen olursa Seyḥān maṭba'asından istesün. Ḥuḳūḳī maḥfūzdur.

[46a]

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'niñ ruḥşatıyla ṭab' olunmuşdur.

224 [Kaside]

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Mâşâ'allah Kâne

- 1 Nerde ḳaldıñ hey şabâ ol yerdeki cânım naşıl
Ḥazret-i rûḥ-ı revânım cân-ı cânânım naşıl
- 2 Yâd idüp de hîç dirler mi Ḥayret deyü
Hîç anarlar mı beni iḥvân ü yârânım naşıl
- 3 Bir bahâr u şâd u ḥandân mı yine eṭrâf-ı şehr
Añdırır mı nağme-i mürgânı elḥânım naşıl
- 4 Ṭab'-ı nālânım gibi iñler mi ol dolâblar
Fıkr-i cûşânım gibi çağlar mı Seyḥân'ım naşıl
- 5 ' Arz ider mi ol diyâr âfâḳına âhım felek
' Aks ider mi itdigim feryâd u efgânım naşıl
- 6 Al da bir şöyle şabâ âh-ı derûnum iñle git
Diñlesünler sûznâk-ı nağme-i cânım naşıl
- 7 Şoñra dön yaylağa çamlardan geçüp de iñle gel
Diñleyim bir ben de ' uşşâḳ u ' aşîrânım naşıl

8 Sen de mäh al da nigāhım cā vü bezm eylemeden baña
Bir temāşā eyleyem ol mäh-ı tábānım naşıl

[46b]

9 Dön o mähıñ da nigāhın vir benim mehtābıma
Görsün anlarda benim şek ü haz u şānım naşıl

10 Kaldırır mı da beni ħubbü'd-diyārıñ cezbese
İtdi bir tayyāre seyr eyleñ teni cānım naşıl

11 İl-i düz dırler seni ey arz eger gerçekse bu
Dön de bir seyreyleyim devriñle devrānım naşıl

12 Dön de gelsün devr ü mehcūr oldıgım yer karşıma
Bir temāşā eyleyem ol yerde sāmānım naşıl

13 Cān da görsün şöyle bir çırpınma alsun anı da
Kondıgım yerlerde görenler per-i efşānım naşıl

14 Sen de çarĥ dön ' aksine gelsün geçe demler girü
Eski sāmānım da görsün nāb-ı sāmānım naşıl

15 Hem zamānımdan cüdāyım hem mekānımdan cüdā
Bir ġarīb ender ġarībim çok tanıır şānım naşıl

16 Veh ne ĥāl-i bī-kesīdir kâ 'ilmiş gögdem bile
Varlıgım yanmış bütün bilmem firūzānım naşıl

[47a]

- 17 Bir ‘acīb cev içre emvāc içre çalқанmaқdayım
Keşti-i ten kıalsa da görseydi tūfānım naşıl
- 18 Gāh alup emvāc iderler bir hevā ol rütbe kim
Gitdi çeşmimden de kendim ğayb olur şāmım naşıl
- 19 Geh dönüp tenzīl iderler böyle bir vādīlere
Dir tenezzül bildiren bilmez nümāyānım naşıl
- 20 Hangi semte ‘azm idersem her taraf bālā bütün
Añlamam neymiş tenezzül añla seyrānım naşıl
- 21 Şeş cihetden i‘tilā itmekdeyim bir cān ile
Görse bir cān da haber virseydi hayrānım naşıl
- 22 İnbisātımdan dirim yā Rabb naşıl toplanmalı
Ses yok ki diñleşem lā-ħavle gūyānım naşıl
- 23 Böyle dirken bir de baқsam ki hemān toplanmışım
İnmişim ħattā dirim seyrān ü cevlanım naşıl
- 24 Almışım ħattā yine şekvā-yı devri söylerim
Bilmedim gitdi şu baht-ı nā-be-sānım naşıl
- 25 Cismi bir seyyār kıbr itdim belā-yı ‘aşk ile
Tevbe berdüş oldu rūħānıyetim cānım naşıl

[47b]

- 26 Söyleyiñ yaklaşmasun biraz der ü divārıma
İhtimāl bir şey düşer bilmez ki vīrānım naşıl
- 27 Varlığımda hālime bir laḥza ḥālī ḳalmadım
Ḳıble-gāhım söylesün kim oldı devrānım naşıl
- 28 Çileler çekdim çekildim kūşe-i ebrūlara
Ol kemend-i zülfe şor ‘ö[m]r-i şebistānım naşıl
- 29 İndirüp bir dāne-i ḥāle ğıda-yı ‘āfiyet
Cismi cān itdim ḳıyās it cānım naşıl⁴⁴²
- 30 Soñra çıkdım ḥüsn ilin seyyāḥ olup⁴⁴³
Ḳısmetim de eylemiş başımda Yezdān’ım naşıl
- 31 Avcum açdım gördüğim her sīm-ten devletliye
Söylen Allah ‘aşkına keşkül ü selmānım naşıl
- 32 Çāh-ı naḥşeb māh-ı naḥşeb ḳoymadım bir cilve-gāh
Eyledim bir bir ziyāret şorma şādānım naşıl
- 33 Vāşıl oldum hem tıyuñ bir öyle la‘ liñ kānına
Görmemiş seyyāḥ-ı ‘ālemler Bū-ḥişānım naşıl

---

⁴⁴² Bu mısradaki bir kelime eksiktir.

⁴⁴³ Bu mısradaki bir kelime eksiktir.

- 34 Düşdi cāh-ı his yolum ʿ ğayb itmişim
Bulmuşum bilmem naşıl kendim de hayrānım naşıl
[48a]
- 35 Bunca yıllar ʿol boşal kalmaz mı hiçbir şemmede
Duymasun varsun zükām-ālūd bu yanım naşıl
- 36 Hāl-i dilden bī-ḥaber kıalsun kıo ol lā-yüfhemān
Cān-ı lebrīzim tereşşüh itme melānım naşıl
- 37 Al nigāhımda sen ey māh düş bezm-i Seyḥān’a bir
Añlasunlar gözdeki serv-i ḥıramānım naşıl
- 38 Söyleyeñdi saḥ pür-emvāc-ı Seyḥān söyle kim
Serv-i sīmīnim naşıldır māh-ı tābānım naşıl⁴⁴⁴
- 39 Ğayb idüp kendim de kıaldım sāde bir idrāk-ı şarf
Gelmiyor bir şey ḥayāle bilmem izʿ ānım naşıl
- 40 Lāmiʿ oldı ol zemīnim el-meded toplan göñül
Devr ider mi ʿturdı mı bilmem ki devrānım naşıl
- 41 İn seḥāb ol toplanup da in ki bir seyreyleyim
Ol zemīnim n’oldı ol ʿtabʿ -ı süḥān-dānım naşıl
- 42 Es-selām ey sīre-i nev-ḥiz-i kıabristān-ı şehir
Söyleyiñ yārān eşk-i çeşm-i giryānım naşıl

⁴⁴⁴ El yazmasında bu mısraıdan önce “Añlasunlar gözdeki serv-i ḥıramānım naşıl” mısrası yazılmış ancak üstü çizilmiştir.

- 43 Söyle kabristān-ı şehir ve söyle şehristān-ı kabir
Söyle sükkānīñ naşıldır söyle h̄iṣānım naşıl
[48b]
- 44 Es-selām ey vālid ü māder birāder ‘ amm ü h̄āl
Es-selām ey ‘ amme h̄āla rūḥ u reyḥānım naşıl
- 45 Es-selām ey İbn-i āḥ Es‘ ad seniñçün bilseñ āḥ
Bilmem hem bildirmesün Allah sūzānım naşıl
- 46 Es-selām ey ‘ amme-zād u es-selām ey h̄āla-zād
Söyleyiñ bir bir zuyü’l-erḥām ü h̄iṣānım naşıl
- 47 Es-selām ey cedde-i şuvvāma şad-bār es-selām
Neyle iftār itdiñ ekrem itdi rıdvānım naşıl
- 48 Raḥm idüp ‘ acz-i sa‘ y-i āmizime ğufrān-ı Ḥaḥḥ
Yağdırır mı raḥmet-i raḥmān-ı Yezdān’ım naşıl
- 49 Ḥüs idüp ervāḥıñız şād olduğın rūḥumda ben
Raḥmet ü ğufrān size yağdıḳça şādānım naşıl
- 50 Nefs ü rūḥ u ḳalb ü serimden ‘ alāyım renk renk
İn‘ itāf eyler yaḳıñ āfāḳa elvānım naşıl
- 51 Şormayıñ dünyāya dā‘ ir ḥālīñ ammā n’oldığın
Şerḥe gelmez eylesün tavşif-i tibyānım naşıl
- 52 Dāver ü hemşire ḳaldıḳ ben de anlardan cüdā
Ḳardeşim bilmem nedir hemşiremiz ḥānım naşıl

- 53 Düşmesün ‘ âlemde bir âdem bilinmez bir yere
Bildiren yokdur bilen yokdur neyim şânım naşıl
- 54 Ferdi ta‘ rîf itmege mantık da pek kâdir degil
İtmem istiğrâb söyle olsun akrânım naşıl
- 55 Hem muhîṭ ü merkez ü hem dâ’irem kendim bütün
Sen beyân it şu‘ le cevvalê cevelânım naşıl
- 56 Zü’l-cenâhın oldum ‘ aşkımla ‘ aceb uçmağdayım
Söyleyiñ ey seyr iden mürgân-ı seyrânım naşıl
- 57 ‘ Alâ-yı ender baña hayret ‘ aceb devletliyim
Söyleyiñ ey rûhâ yaran göklerde ‘ unvânım naşıl

[49a] Boştur.

[49b]

225 [Mesnevi]

Mef’ülü mefâ’ilün fe’ülün

(1)Hayret Efendi merhûmuñ Mışırlılarıñ konağında bulunduğı senelerde(2)Mışır’dan gelen hem çalan hem oynayan (Vesîle) adındaki kıza söylemiş olduğı(3)manzûmedir:

- 1 Ey hâme niçün durursuñ öyle
Buldum saña bir vesîle söyle

- 2 Bilsen ya nasıl vesiledir o
Bir hūş-rübā-yı cemiledir o
- 3 Allah ańı ‘ işveden yaratmış
Bir hayli de nāz u ‘ işve kıatmış
- 4 Sevdā ile tıynetin yoğurmuş
Sen añlayıvir ki kim doğurmuş
- 5 Girmiş de o cisme ‘ aşk olup cān
İnsanı ider nigehe hayrān
- 6 Başdan başa da bütün temāyül
Sen gel gönül ol da it taħammül
- 7 Boy bosda baķın nasıl da zībā
Tübā mısıñ ey Vesile túbā
- 8 Ey kıāmeti nāzdan kırılma
Tek gönümi kıır da sen kırılma
- 9 Sorsañ baña kıymetin Vesile
Bir ismi de cennetin Vesile
- 10 Eş nerde saña cihānda teksin
Hemşire-i şivesin meleksin
- 11 Bezminde senin bayılmaķ olmaz
Baķ derde ki hem ayılmaķ olmaz

- 12 Raķş itme de iş mi ey sitem-kār
Sen ʿūda urunca ʿaqlım oynar
- 13 Söyle baña sen naşıl ʿömürsün
İnsānı dururken öldürürsün
- 14 Āh kāřki prene uymayaydım
Elhānıñı hıç de duymayaydım
- 15 Gördün mi Vesīle n'eyledin sen
Dünyāyı hep ʿāřık eyledin sen
- 16 Ez-cümle biri bu dil-şikeste
Bend oldı saña şikeste beste
[50a]
- 17 Göz hüsnuñe cān edāña meftün
Güşum da seniñ řadāña meftün
- 18 Gel n'eylediñ ey Vesīle gel baķ
Bir ʿāřıkı böyle itdi ʿuřřaķ
- 19 Destiñde ʿaceb ne hāřıyyet var
Sen ʿūda urunca sīne řızlar
- 20 Āh itmediler gönül çıkar dūd
Oldum saña işte ben de bir ʿūd
- 21 Sīnemde dil-i hāzīni diñle
Mızrābıñı vur inīni diñle

- 22 Gūş-ı sühanım amān Vesīle
Bālā-yı kemān kemān Vesīle
- 23 Bilmem ideyim ne yolda tekrīm
İtdim saña ben de gönli taqđım
- 24 Sen bakma baña gönül büyükdür
Nezinde felek kırık dökükdür
- 25 (Yā halo) amān terennüm eyle
Al gönlümi de cihānı peyle
- 26 Sesi bu ne lahn-ı cān-ı fezādır
Elhān mı o başka bir nevādır
- 27 Gūş itmeyeyim rebāb-ı aşkı
Hātım itmeyeyim kitāb-ı aşkı
- 28 Etdiñ beni (Kays) ile sebak-daş
Çıldırmağa kaldı şimdi bir yaş
- 29 Kes nağmeyi ey nigār amān kes
Vir gönlime şimdi başka bir ders
- 30 Kām almayacak mıyım felekden
Bir nağme de yok mı büselikden
- 31 Söz bulmada güç müdür güzelde
Yazdım saña işte bir gazelde

226 [Gazel]

Mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün

Ġazel

1 Ey mā-ḥaşal-ı kitâb-ı ' işve
Ey ma'ni-i faşl-ı bâb-ı ' işve

2 İnsan duyamaz mü'tala'ından
Ey nüshâ-yı müste'tâb-ı ' işve

3 Muhtâcını da amân unutma
Ey mâlike-i nişâb-ı ' işve

[50b]

4 Baḫ baḫ şuña da naşıl da titrer
Eyvâh bu ne ıztırâb-ı ' işve

5 Kim gördi bu yolda mest-i hûş-yâr
Baḫ çeşmi de nîm-ḥ'ab-ı ' işve

6 Ma' mûr olasıñ Vesîle ma' mûr
Oldumsa da ben ḥarâb-ı ' işve

7 Mehtâbı da mest idüp bitirdiñ
Çeksiñ nigehiñ şarâb-ı ' işve

227 [Mesnevi]

Mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün

- 1 Ey çâşni-yi nebât-ı Mışrî
Ey 'işve-ger-i benât-ı Mışrî
- 2 Aḥvâlimi şerḥ eyleye[yi]m mi
Derdim saña âh söyleye[yi]m mi
- 3 Gel bir hele baḡ gönül ne ḥaste
Emr it güzelim o çeşm-i meste
- 4 Hem sende olan delâle baḡsun
Hem bende olan şu ḥâle baḡsun
- 5 Ey nazra-yı ḥüsni cândan eşhâ
Gördüñ mi bu yolda 'ıyd-ı aḍḥâ
- 6 Baḡ noldı hele neler olur hem
Hem ben melerim gönül meler hem
- 7 Ḳurbân mı didim gelendi gel baḡ
Ḳurbân sürüsiyle cümle 'uşşâḡ
- 8 Sen de⁴⁴⁵ toḡda hemân a mâh-ı tâbân
Bayramda seniñ yolunda ḡurbân

---

⁴⁴⁵sen: sen de

- 9 GİtdİK mi didik amān ne söz bu
 ˘Tuyduñ mı gönül ne dir o dil-cū
- 10 Gūş it ki esīr-i derdi sensiñ
 Gūş[1] çekecek belāyı sensiñ
- 11 (Mestī) ne diyim ki neylediñ sen
 Eyyām-ı sürūrum oldu şīven
- 12 Fikriñle seniñ neler ˘kurarken
 Bir ˘ıyd-ı şafā-yı vaşl umarken
 [51a]
- 13 Seyr it hele gel bağıñdı n'oldı
 Bayrām idi söz de mātem oldu
- 14 Bir oldu selām ile vedā˘ iñ
 Rüyāda mı ğayri ictimā˘ iñ
- 15 Te ˘sirini añlasan ˘kulūba
 Bir bađ da şu ˘ođmadan ğurūba
- 16 Nevmīde ricā bulur mı hiç yol
 Ey bāğ-ı emel açılmadan şol
- 17 (Mestī) saña bir veşāye ˘aldı
 Bir der-i kerān-ı māye ˘aldı
- 18 Lāyıđdı o bunca yādigāra
 Olsun ˘ullanmađda gūş-vāre

- 19 Gönlümdür o kim ğamıñla hem-dem
Çıkmış bu yola yağar eser hem
- 20 Zann itme o dem de hâzırım ben
Hayret diye sâde bir çağır sen
- 21 Havf eyleyecek ne var a mâhım
Ol fırtınadır sirişk-i âhım
- 22 Koyduğ da hemân sen ‘ûduñı al
Hayret dide bir benim için çal
- 23 Ol dem ki hevâ gelir qarâra
Gönlüm açılır döner bahâra
- 24 Eş nerde? Bu gönle tek gönüldür
Seyyîd bedevî dimek gönüldür
- 25 Yetmez mi uzatdığım kelâmı
Git haydi yüri mâ‘es-selâmı
- 26 Vardık da diyâr-ı Mısr’a öyle
Sevr eylediğîñ şu hâli söyle
- 27 (Ezher)de rivâyet eyle ‘aşkıñ
Her yerde rivâyet eyle ‘aşkıñ
- 28 Lâkin orada durup da qalma
Züfüñ gibi sen de âhım alma

[51b]

- 29 Çok durma urubda neyle arı
Boylatma bize diy r-ı Mırı
- 30 G lende g l  ik r olunca
Gel durma hem n bah r olunca
- 31 emide olan um rı göster
İstanbul'a gel bah rı göster
- 32 Geh  udini geh de gönlüm inet
Hem gönlüme hem hez ra dinet
- 33 Dirse ki gözüm neyile basun
Mır'ı bu gönül naıl birasun
- 34 Sen gel de hem n bu semte bill h
Ben Mır urum seni n ey m h
- 35 Gönlüm daı seyl olur seni n
Ekim daı Nil olur seni n
- 36 Hi ohbetimiz alır mı sözde
Sen g zdesi ey Vesile gözde
- 37 Gel gel de u bi-   adili seyr it
emimde de ekl-i Nil'i seyr it

- 38 Şuş ğayrı kalem ider kifāyet
Bākī sūḥan-ı belīĝ-i Ḥayret

76 Beyit

228 [Kıt'a]

Fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

(Şâ'ir bu manzûmeyi taqđim itdiĝi zamân arqasından şu manzûmeyi yazmışdır.)

- 1 Bir ḥazîn nevḥadır bu ṭab' imdan
Eşer-i nev-bahâr-ı ḥüsnüñdür
- 2 Naşıl olmaz yazan kalem-i mızrab
Şıyt--i elḥân-ı şi'âr ḥüsnüñdür
- 3 İñledi sine ḥāme zabṭ itdi
İtmesün mi qarâr-ı ḥüsnüñdür
- 4 Ḥaydi nâz itme al benim midir o
Armaĝan-ı diyâr-ı ḥüsnüñdür
[52a]
- 5 Naĝme-i sūz-nāk-ı 'aşkıım ise
Beste- i bî-qarâr-ı ḥüsnüñdür
- 6 Eyledim istifāde çeşmiñden
Diñle kim müste'âr-ı ḥüsnüñdür

- 7 Oķu kim yādigār-ı ‘aşkımdır
Şakla kim bergüzār-ı ħüsnüñdür

229 [Matla’]

- Girye-i ‘aşķ-ı bī-ķarārıñdır
Eşer-i ħande-i bahārıñdır

230 [Kıt’a]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

(1)Velī Pāşāzāde şā‘ir ‘Alī Rūħī hakkında söylemişdir. ‘Alī Rūħī’niñ yüzünde(2)bir
Ĥalep çıbanı yeri var imiş:

- 1 Köhneleşmiş yüzüniñ yama[lı] yüzüz iken
Diyecemiş bize yüz kıt‘a baķındı sözine
- 2 Söylesün biz aña söz söylemege ħacet yok
Yamarız söyledigi kıt‘ayı kendi yüzine

Ĥayret

231 [Kıt’a]

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Kezā ‘Alī Rūħī Ĥaķķında

- 1 Şā‘ir-i āteş-zebān bilmem felānım ben deyü
Şimdi bir zırlaķ zuhūr itmiş gezer pek lāfzen

- 2 Bıkr-i mazmūndan da dem vurmuş baķıñ dīvāneye
Bıkr-i mazmūn nerde sen nerde be-hey işüñ riyā

Ḥayret

232 [Müfred]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Ḥaşre dek tenvīre ķabrim şevķ-i dīdārıñ yeter
' Aşıkım seng-i mezār-ı şevķ-i ķandīl istemez

Ḥayret

233 [Müfred]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Yanmasun kimse deyü ḥālime aķzım açamam
İçerimden yanarım kendime tenevvür gibi

234 [Müfred]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Atsa ḥasretiñe düşdigime yanmaz idim
Bir selām itse idiñ bāri ḥalīlim diyerek

[52b]

235 [Gazel]

Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 1 Gelirsen bāğa sen gel başka bir feryād olur peydā
Olur da lāl bülbül güllerinden dād olur peydā
- 2 Düşünsün ğayrılar ben ' aşıkım bence ırak olmaz
Ki ' azm itdiñ de her hatvemde bir Bağdād olur peydā
- 3 Yoluñda sevdiğim tağlar devirmek iş degil bence
Kazarsam küh-sār-ı ' aşkı biñ Ferhād olur peydā
- 4 Ne āhendir ki qalbiñ āteş-i āhımla bezm olmaz
Ben āh itdikçe ol sineñde bir fülād olur peydā
- 5 Nedir ey āşinā-yı ' ilm-i rūḥ añlat sebeb bunda
Niçün ol şūḥa ben dād itdikçe bīdād olur peydā
- 6 Revān-ı Hāfız-ı Şīrāzi'dir zannım buyursunlar
Şarīr-i ḥāmeden āvāz-i rükn-ābād olur peydā

Ḥayret

236 [Matla’]

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Şalma ol zülf-i siyâhı rûy-ı raḥşân üstüne
Müslümânsiñ küfri terciḥ itme ĩmân üstüne

Ḥayret

[53a]

237 [Rubâ’î]

(1)Öteden beri medreseliler ile tekyeliler arasında bir ḥuşümet mevcūd olduğu(2)ma‘lumdur. Şâ‘ir Şeyḥ Ğālib Ḥüsn ü ‘Aşḳ adındaki meşhūr eşeriniñ bir yerinde:

(3)Olmaz hele sūḥte-vāt şâ‘ir; itmem o gürūhı baḥşe dâ‘ir. Beyitiyle(4)medreselileriñ şâ‘ir olamayacağını iddi‘â itmişdir. Buña fenâ ḥâlde içermiş Aṭanalı (5)şâ‘ir Ḥayret Efendi medreseden yetişmiş olmaḳ ḥasebiyle bir cevâb olarak(6)rubâ‘ilerden teşekkül bu manzūmeyi yazmışdır.

(7)[İslām]

(8)Şāhibi olan ser-muḥarririmiz edib-i a‘zam, fāzıl-ı muḥterem Ḥayret Efendi(9)ḥazretleriniñ reddiyesidir:

Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilūn fa'

Geh şevke gelir vecd ü tarab söylersin

Geh rastı tutar geh de çep söylersin

Şā' irsin el-ḥāşıl ammā gāhi

Şehriliğin tutar da 'aceb söylersin

238 [Rubâ'î]

Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilūn fa'

Olmaz hele sūḥte-vāt şā' ir dirsin

İtmem o gürühi baḥşe dā'ir dirsin

Ḥiddetle gözün mi yoksa kararımış bilmem

Böyle niye sen subḥa mesâdır dirsin

239 [Rubâ'î]

Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilūn fa'

Ƙız! Ƙızma dimem fıtratda çünkim var bu

Ammā ki Ƙoy inşāfi büyük bir 'ār bu

Āyīn iken ekşer size rast āyīni

BaƘ eyledigin laḥne dede Ƙaçar bu

240 [Rubâ'î]

Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilūn fa'

Cübbeyse eger sen daḥı gel beriki şeyḥ

Gör kisve ider mi zāta te'sīr ey şeyḥ

BaƘ ney Ƙuru bir Ƙamış, fiğānı cān-süz

Hīç ney mi de gūş eylemediñ sen hey şeyḥ

241 [Rubâ'î]

Mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ul
 Eflâk-ı cihân-ı ' ilme kevkeb süh̄te
 Ders-ğâne-i ' âlemde muğâtab süh̄te
 Fahreyledigiñ şî' r ise ger anda dahı
 Pîş-âmed-i kân-ı şu' arâ hep süh̄te

242 [Rubâ'î]

Mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilün fa'
 Diñle şayalım Molla Câmî-i süh̄te
 Ol şâhib-i ħamse şeyğ Nizâmî süh̄te
 İrân ile Turan'ı ser-â-eleseñ
 Ehl-i süh̄anıñ çıkar tamâmı süh̄te

243 [Rubâ'î]

Mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilün fa'
 İn Hind'e bağ ki Feyzî-i Hindî süh̄te
 Ĥârezm'e çık kemâl-i ĥucendi süh̄te
 Ĥallâğ-ı me' âni⁴⁴⁶[1]de sözüñ red eyler
 İtsün ya naşıl ħabül, kendi süh̄te

---

⁴⁴⁶ Ĥallâğ-ı me' âni: Kemalettin Isfahani'nin lakabıdır.

244 (Rubâ'î)

Mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilün fa'

Gel Rûm'a bütün pişvayân sūhte
Yaḥyā gibi üstād-ı sūḥandan sūhte
Şābit gibi hep nādire-gūyān sūhte
Bākī gibi şā' irlere şulṭān sūhte

245 [Rubâ'î]

Mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilün fa'

Sūhte ne demek? Yār ü naşiriñ sūhte
Düş bir yere baḳ dest-giriñ sūhte
Tedrīs ile meşgūl idi tā şemse degin⁴⁴⁷
Devletli! Seniñ ḥazret-i piriñ sūhte

246 [Rubâ'î]

Mef' ulü mefâ' ilün mefâ' ilü fe' ul

Bunlar hep işte ocağıdır sūhteleriñ
İnşā daḥı bāḡ u rāḡıdır sūhteleriñ
Bunlardır şā' ir, varsa başka tek tük
Anlar da bütün çırağıdır sūhteleriñ

⁴⁴⁷ Bu mısranın vezni, “*Mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ul*“dür.

247 [Rubâ'î]

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûl

Olmazsa hele sūḥte-vât şâ'ir diyelim
 İtme o gürūhî baḥṣe dâ'ir diyelim
 Ey! Bunları biz şaymayalım da şâ'ir!
 Müştâḳ ile Esrâr'a mı şâ'ir diyelim?

248 [Rubâ'î]

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûl

Şâ'ir ki degil sūḥte, şâ'ir degil o
 Kuş ḳapsa da aḡzı ile tâ'ir degil o
 Tab' ile 'ilm, ḳuvvet ile fen gibidir
 Ger bizdeki yok fen, şūr'a ḳâdir degil o

249 [Rubâ'î]

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûl

Bunlardır iden Ḥaḳḳ bu ki tenḳih-i lügât
 Bunlarla zuhûra geldi hep bunca nikât
 Bunlar bereket virsin ki uşûl ḳoymuşlar
 Yoksa hey erenler! Ne carladı dedevât?

Ḥayret

[1] Kemâle'd-dīn Işfahānī'nin laḳabıdır.

[53b] Boştur.

[54a]

250 [Matla’]

Müstef’ ilün mefā’ ilün fe’ ulün

Başlı başına cihān-ı ‘ aşkım⁴⁴⁸

Dönmez semāyım asumān-ı ‘ aşkım

[54b] Boştur.

[55a] Boştur.

[55b]

251 [Rubā’î]

Mef’ ulü mefā’ ilü mefā’ ilü fe’ ulün

(1) Trabzonî Hüseyin Hüsnî Efendi’niñ Eş’ârı –Tercümeli- İbnü’l-Emin
Maḥmūd(2) Kemāl Bey merḥūmuñ ‘ Oşmānlı şā’ irleri eşerinde mezkūrdur.

‘ Ömrüm elem ü ye’s ü elemle güzerāndır

Bilmem bu cihāniñ ferahı hangi zamāndır

İ’ mār-ı binā-yı dile sermāye-i ‘ ömri

Şarf eyleyen āzādeyi her sürü ziyāndır

⁴⁴⁸ El yazmasında bu mısradan sonra “başdan başa hep” diye başlanıp üstü karalanmıştır.

252 [Gazel]

Mef'ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

- 1 Ehl-i hünerde zer eger olmazsa olmasun
Genc-i güherde kufi-i zer olmazsa olmasun
- 2 Olsun kifâf-ı nefis idecek elde para da
Belde diremle pür-kemer olmazsa olmasun
- 3 Dünyâda dâr-ı kâbil-i süknâ olursa bes
Dârât ü hayl ü zîb ü fer olmazsa olmasun
- 4 Aḥbâb ayağına gidecek tākāt elverir
Nîrûyı urur şîr-iner olmazsa olmasun
- 5 Dānālar i' tibār ider erbāb-ı dānişe
Nādān yanında mu' teber olmazsa olmasun
- 6 Halk-ı cihān-ı pesend aranmaz diger hısāl
Hoş gülde pes-şemer olmazsa olmasun
- 7 Pür-nūr iken türābda ruşen zamîrler
Seng-i mezār ü şem' -i sır olmazsa olmasun
- 8 Sevdā-yı māl ü cāhdan āzāde Hüsni dil
Hāṭırda fikr-i pür-hāṭır olmazsa olmasun

253 [Gazel]

Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Cihānda merd-i mürüvvet-şi'ār az bulunur
Çemende devħa-yı pür berg ü bār az bulunur
  - 2 'Ale'd-devām enām işle müştāgil lākin
Rızā-yı Hāḳḳa yarar nīk-kār az bulunur
  - 3 Kelām-ı Hāḳḳ'da vuḳū'ı yer oldıgındandır
Beşerde kendine tevfiḳ-i yār az bulunur
  - 4 Refāh-ı hālde dostluḳ demin uran çok olur (2)
Dem-i muzāyeḳada yār-ı ḡār az bulunur
  - 5 İder ifāte-i evḳāt[ı] boş yere insān (1)
'Azīz-i 'ömri ḡanīmet-i şümār az bulunur
  - 6 Kemāl-i lā-fen-āverānlarsa ber-kemāl ammā
Velīk-i ekmel ü kāmīl-'ayyār az bulunur
  - 7 Fi'āl-i zişti görürken zamānede diyemem
Kim ehl-i müfserete rüzgār az bulunur
- [56a]
- 8 Bī-emelde divan iken her ān ḡaleb-kārān
Bu fenni h'āhiş-i dil-kām-kār az bulunur

- 9 Ğarīķ-i baħr-ı na‘imken azıtmayan azdır
Kemāl ü vech ile Őükrān-ı güzār az bulunur
- 10 Egerçi dehrde Ğüsni sühān-verān çoķdur
Velīķ-i Őā‘ir-i hikmet-Şi‘ār az bulunur

254 [Nazm]

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Na‘t

Ey behīn-i mürselīn ey raħmeten-lil-‘ālemīn
Ğilķatiñdir bā‘iş-i icād-ı eflāk u zemīn
Zāt-ı pāķiñ cāmi‘-i mecmū‘-ı evŐāf-ı güzīn
Rūz-ı maħŐerde Őefi‘-i ‘āŐiyān-ı mücrimīn

255 [Mesnevi]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

(MeŐhūr keresteciler yangınında zamān-ı Ğāzret-i Őāhāneye ‘arz olunan manzūm ‘arz-ı Ğāldır.)

- 1 Ey Şehen-Őāh-ı Ğāmidü’l-aħlāk
Zātıñı ķıldı Ğālīfe Ğāllāk
- 2 ‘Adliñe itdi ‘ibādı tevdi‘
Őāñıñı ķıldı bu yüzden terfi‘

- 3 Pertev-i şems-i hilâfetdir iden
Çeşm-i zerrât-ı cihânı rûşen
- 4 Pāye-i saltanatı Rabb-i kadîr
İder eşrâf-ı ʿibâda takrîr
- 5 Hâşdır mefhar-ı halka efser
Olamaz lâyıķ-ı efser her ser
- 6 Nesl-i pākîze-i âl-i ʿOşmân
Tâc-ı şâhî ile oldı şādân
- 7 Şahn-ı maʿmûre-i rubʿ-ı meskûn
Saṭvet ü şevketiñizle meşhûn
- 8 Nesl-i sâʿir hûlefâdır nâ-bûd
Ḥamd ola silsileñizdir mevcûd
- 9 Bu şeref mevhibe-i Yezdânʼdır
ʿAdl u inşâfıñıza bürhândır
- 10 Zât-ı şâhâneñi ey ḥayr-ı ḥalef
Yâdigâr itdi selâtin-i selef
- 11 ʿAdeme gitdi ise âhûlar
Misk ezferleridir yâd-âver
- 12 Gül eger oldı ise nâ-peydâ
ʿÂleme itdi gülâbı ihdâ

[56b]

- 13 Zâ' il oldıysa da naḥl-ı bāsıḳ
Yerine ḳaldı fidān-ı fā'ıḳ
- 14 Nā-bedīd oldıysa ger ṭāvūs
Pür-zibāsı şaḥafda maḥsūs
- 15 Şadef-i zî-şeref oldıysa telef
Dürr-i şehvārı virir dehre şeref
- 16 Bu şeref mevhibe-i Yezdān'dır
'Adl u inşāfiñıza bürhāndır
- 17 Keremiñ itmede bir vefk-i rızā
Ḥalka enva' -ı 'aṭāyā i' ṭā
- 18 Bā-ḥuşuş olsa ḥarīḳ ile muşāb
Āb-ı lüṭfuñ anı eyler sirāb
- 19 Muḥterik oldı bu günler ḥānem
Ḳalmadı barınacaḳ kāşānem
- 20 Külli eşyā da kül oldı gitdi
Mālimiz cümlesi yandı bitdi
- 21 Yeñiden yapmağa şervet lāzım
Gezme de göçce de kira da dā'im

- 22 Kaldı elde avuçda para
 ‘ Atf u luḫfuñ ider itse çāre

[57a] Boştur.

[57b]

256 [Gazel]

Mefā‘ ilün fe‘ ilātün mefā‘ ilün fe‘ ilün

- 1 Ne bād-bān ne de tedbīr-i nāḫudā eyler
 Rehā sefīneyi girdābdan Ḥūda eyler
- 2 Rehinde ‘ ömrüñi şarf eyle ol ‘ aziziñ kim
 ‘ Aziz ‘ ömrüni şarfda rızā eyler
- 3 O nūr-ı çeşmiñ ayağı tevzini ehl-i hüner
 Kemāl-i şevḫ ile çeşmine tütüyā eyler
- 4 Cihānda ādeme bi-gāneden zarār gelmez
 Kişiyē her ne ki eylerse āşinā eyler
- 5 Şevāb olan kişi taḫlīl itmeli sözünü
 Ziyāde söyleyen elbette ki ḫaḫā eyler
- 6 Küçüklüğünde ma‘ ārif ḫazanmayı felek
 Küçük çocuklara lālālığa sezā eyler

- 7 Seḥāda şīşeden it meşq-i luṭf-ı meşrebi kim
Gelüp ayağa ayağıyla saḳy-i mā eyler
- 8 Şaḳın şaḳınma ʿ aṭāñı faḳīrden ki Hudā
Ġanī şākire şad milletini ʿ aṭā eyler
- 9 Gör ol necībli gedāñıñ gözi yaşını görüp
Hudā vire diyerek bir ḳurı duʿ ā eyler
- 10 Bükā idüp dilenürken gedā ġanīlerden
Denī ġanī de faḳīr deyü bükā eyler
- 11 Müzebzeb er ḳapamazsa külāh-ı dünyādan
Giyüp külāh yalandan ʿ aceb riyā eyler
- 12 Siyāseten şuʿ arāñıñ lüzümü var Hüsni
Ki nāsı nuşḥ ile irşāda iʿ tinā eyler

Hüsni

257 [Kıt'a]

Mefāʿ ilün mefāʿ ilün mefāʿ ilün

(Bāb-ı meşīḥat müsteşarı ḥiddet ve ḥuşūneti ile maʿ ruf Kömürce H̄ ace dinilen zātıñ vefātında söylenmiş tārīḥdir.)

- 1 Ḳızup parlardı her dem herkese āḥir
Ecel cāmıyla sönmüş mārşıḳa döndi

- 2 Didi tārīh̄ini āteş-zebān H̄üsni
Biraz müddet Kōmür̄ci parladı söndi

[58a]

258 [Mesnevi]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

(Şehr-emīni merhūm Rıd̄vān Paşa Trabzon'dan hediye idilen bir at eşvāb için teşekkür.)

- 1 Ey kerem-piše-i devlet-^ç unvān
Cesed-i ^ç ātīfete rūh-ı revān
- 2 Cāme-i cūd u libās-ı ihşān
ad-i vālā ki biçilmiş aftān
- 3 Bir at eşvāb buyurduñ ihdā
Oldı addüm yüce bir at dehā
- 4 Biri var itse tefāhūr āh̄ir
Alas-ı ara bu sevb-i fāh̄ir
- 5 Olsa da kisve-i nazmım fāyık
āmet-i medh̄iñe olmaz lāyık
- 6 Nuat u at u umāşı terkīb
Viremez nīm-ten-i vaşfiña zīb

- 7 Görse hoş pirehenim ger eflāk
Reşk ile pirehenin eyler çāk
- 8 Tār ü pūdı ise fevқа'l-‘āde
Kisve-yi zühre añā dil-dāde
- 9 Ger nişār itse sezā tükme için
‘İkđ-ı pervīni bu şevbe gerdūn
- 10 Bu қaba ten idi me'nūs-ı ‘abā
Şimdi melbūs-ı қabā-yı zibā
- 11 Zīb ü zīveri қabā vü cāme
Yaқışır mı bu қabā endāma
- 12 Gerçi zāhirdeyim atlas-pūşān
Līk bātında hūnerden ‘ūryān
- 13 Hāyli kes lābis idi köhne kesā
Eylediñ anları dībā-yı eksā
- 14 Hāққ ide zātıñı fī külle'l-ān
Lğbis-i elbise-i devlet ü şān

Hüseyin Hüsni Trabzonî

259 [Matla‘]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

(Zevcesi küpesini çaldığı zamān söylemiştir.)

Ğulağında küpe olsun bu kelām

Küpeñi şağla ğulağında müdām

Ğüsñĩ

[58b]

260 [Gazel]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

1 Rinde zībende ğabā olsa da ğoş olmasa da
Tĩğ-i berāta cilā olsa da ğoş olmasa da

2 Ğüsñ-i zātiyyedir ancağ nağar-ı ehl-i hüner
Ğağğ-ı üstāda tılā olsa da ğoş olmasa da

3 Nā-ğoş eğvārlarıñ rehberi olsa ğoşdur
‘Āğile reh-nümā olsa da ğoş olmasa da

4 Muntazır dil nağar-ı pāk-i ‘azizāna hemān
İltifāt-ı cühelā olsa da ğoş olmasa da

5 Bezl-i bağşış ile dil ğoş olur efğār verene
Ğande bir rüyı gedā olsa da ğoş olmasa da

- 6 Fazlı ser-māye-i ʿizzet bilen ehl-i hünere
Sīm ü zer ile ğinā olsa da hoş olmasa da
- 7 Çeşm-i mestāne-i cānān ile ser-hoş olana
Cām-ı endüh-nümā olsa da hoş olmasa da
- 8 Hüsnī yoqsullara ihsān olur ahsen yoqsa
Mālñ ʿāleme ʿaṭā olsa da hoş olmasa da
- 9 Böyle bir nazm-ı hoş-āyineyi tanzīre daḡı
İ ʿtinā-yı şu ʿarā olsa da hoş olmasa da

Hüseyn Hüsnī

261 [Nazm]

Fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilātün fā ʿilün

(Şehr-emini Rıdvan Paşa merhūm taraf-ı şāhāneden ihsān buyurulan nişān hakkında tāriḡidir.)

Pādişāh-ı luṭf u ihsān şehr-i yār-ı ʿizz ü şān
Eyledi Rıdvan Paşa'yı nişān ile şādmān
Bendesini Hüsnī didi tāriḡini cevher nişān
Şehr-emini kıldı kesb-i imtiyāz alup nişān

[59a]

262 [Kit'a]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

(Bāb-ı fetvāya 'ilāve kılınan kütüb-ḥāne için şeyḥü'l-islam 'Ömer Lütḫi Efendi'nin emriyle söylenmiştir.)

(Tārīḫdir.)

- 1 Hāmi-yi şer' -i mübīn şāh-ı Ḥamīdü's-şemīn
Luḫfi oldu bu binā-yı nevi inşāya sebeb
- 2 Fıḫha ta' zīmi ferā' izden idüp 'add yaptı
Bu kütüb-ḥāne-i zībāyı şeh-i pāk-neseb
- 3 Burda bulduḫça zafer müşkölünü fetḫe faḫīḫ
Şehr-i yāra ola fetḫ ü zafer āsān yā Rabb
- 4 Ḳavl-i Nu' mān'a muvaffaḫ olarak lā ve ne' am
Müfti-i aḫr ider i' ḫā-yı cevāb-ı aḫveb
- 5 Tām-ı tāriḫini (Hüsni) didi ehl-i hüner
Bāb-ı fetvāya bu dārü'l-kütbe oldu enseb

[59b]

263 [Mesnevi]

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

(Mekteb arkadaşısı olan ser-kâtib hazret-i şehriyârî Şüreyyâ Paşa tarafından hediye idilen elma kürk hakkında teşekkür-nâme.)

- 1 Sa'âdetlü 'inâyetlü efendim
Yine ihşanıñızla vâye-mendim
- 2 Hediyeñden eyâ kân-ı mekârim
Haķıķatde beġâyet şerm-sârım
- 3 Size mihrim beni itmişdi dil-germ
Ne hâcet gör ki ey mîr-i mûkerrem
- 4 Bu elma kürk hiçâbından efendim
Kızardım elmanıñ gâhî şarardım
- 5 Libâs-ı cübbeñi pûşidedir dil
Bize te'sîr-i sermâ hayli müşkil
- 6 Hayâl-i bezmiñ itsek kışda bir ân
Olur kâşânemiz reşk-i gülistân
- 7 Kelâm-ı gül-nişârıñ gelse yâda
Bahâr-ı tâze eylerdik şitâda

- 8 Gönül olmuş iken ihlâşî hâ'iz
Degildir cā'ize ümîdi cā'iz
- 9 Baña sizden teveccüh mu' teberdir
Hemân hüsn-i nazarlar müntazardır
- 10 Tebessümle nigâhîñ kalbe besdir
Beşâşınla tekellüm mültemesdir
- 11 Efendim cā'izeñ gelmez hesâba
Taḥammül ḳalması yâr-ı ḥicâba
- 12 Kerem eyle keremle itme maḥcüb
Rızañızdır baña maḥlûb u maḥbûb
- 13 Esîr-i iltifâtîñ oldu zâtım
Emellerden mücerreddir şîfâtım
- 14 Enîs-i bezm-i aşhâb-ı vefâyım
Celîs-i meclis-i ehl-i şafâyım
- 15 Olur mı dâ' i-yi muḥlişce bir ân
Nigâh-ı luḫfunuñ fevḳinde iḥsân

[60a]

264 [Mesnevi]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

(Baş-kâtib Şüreyyâ Paşa’dan istirhâm olunan rü’ûs hakkında.)

- 1 Ey gül ü gül-bin-i ihsân ü sehâ
Revnağ-efzâ-yı gülistân-ı vefâ
- 2 Bâd-ı feyz-i Şamedânî her ân
Taraf-ı devletiñe ola vezân
- 3 Eylediñ gonce-i âmâli güşâd
Gülşen-i dehrde ol hürrem ü şâd
- 4 Baña Mazhar Bey ile geldi haber
Yeñiden luţfuña oldum mazhar
- 5 İşbu bayram iki aylık virdi
Ferah-ı dille çıkardım ‘ıydı
- 6 Hakk naşîb eyler ise sâyeñde
İderim hak kalan aylıklarına
- 7 Ğay-ı kâfiyse de miqdâr-ı ma‘âş
Ğayri kâfi bu kadar farţ-ı telâş

- 8 Birkaç ider ki ma'āmin da'ī
Zātiña oldı şudā'-yı da'ī
- 9 İtdigim 'arz-ı emeller bir bir
'Afv-ı 'ālīñize mağrūrendir
- 10 Bu gibi emr ise de hayr-ı cezīl
'Ad ider cevriñ anı şey'-i kalīl
- 11 Çünkü hulq-ı hasenūndür her dem
Mā'il-i temşit-i ümerā hem
- 12 Bu cihetden dil-āvāre-i müdām
Baña itmekde be-gāyet ibrām
- 13 Kim muharremde olur silsile heb
Gıt meded-kārdan it zafer taleb
- 14 Yoksa yüz gitmege gönder iş'ār
Bāb-ı fetvāya o eyler iş'ār
- 15 İbtida hāriç iken şimdi rü'ūs
Dāhil-i şaḥn ider olma me'yūs
- 16 Seni ol mün'im ider şirīn-kām
Def'a-yı dest-res şaḥn-ı merām
- 17 Mektebiñ hizmeti ğayr-i dā'im
Bāb-ı fetvā bu ḥaṭırdan sālīm

[60b]

- 18 Hem ma^ç i^çet orada sermeddir
 ç Āhir-i ç ömre kadar mümtedir
- 19 Didim olmaz mı bu bādī-i melāl
 Dāverī dem-be-dem itmek işgāl
- 20 Didi itmez zu^ç afādan iğmāz
 ç Arz-ı hāl-i fuqarādan ı^ç raz
- 21 Ṭab^ç -ı mes'ūle dimez a^çlā lā
 Bezl-i cūd itmege duymaz ibdā
- 22 Olmasa zār u niyāz-ı fuqarā
 Hīç şöhret mi bulur cūd u seḥā
- 23 İtseler terk gedālar zārı
 Olamaz germ-i kerem bāzārı
- 24 Dil-i zār itdi bugüne teşvīk
 Ben de itdim anı cāndan taşdık
- 25 Sihr-i nuṭku beni meshūr itdi
 Ārzū-yı ç arzına mecbūr itdi

26 Yine ey dāver-i iḥsān her ān
Zāt-ı devletleriniñdir fermān

Hüsni

[61a]

265 [Kıt'a]

Mefā'īlün mefā'īlün fa'ūlün

(Pādişāha taq̄dīm idilen pul k̄olleksiyonı için yazılmışdır.)

- 1 Şehinşāh-ı cihān ' Abdü'l-ḥamīd Ḥān
Ma'ārīf-perver ü fenn-āşinādır
- 2 Zuhūr itmekde āşār-ı nefīse
Hümāyün 'aşrı şāyān-ı şenādır
- 3 Zamānında hūnerler pek füzūndur
Müzeyyen çārşū ḥayret-fezādır
- 4 Hūner-mendān ider kālāsını ' arz
O şāh-ı efḥama kim mültecādır
- 5 Şeh-i devrāna bir vech ile ḥidmet
Bu 'abd-i 'ācize aq̄şı almasıdır
- 6 Çalışdım çok tarafdan pul getirdim
Bu sa'yim devlet için bī-riyādır

- 7 Dvelde her ne güne pul bulunsa
Kitbımda oğı naķş intimdir
- 8 O rütbe dil-nişin tertib olunmuş
Ki dinse naķş-ı erjengi sezdir
- 9 Bu mecm' amda ol gayetde pul pul
Ki trih-i cihn dinse becdir
- 10 İinde şret-i ' nmyn
Bu bir yine-i '-nmdir
- 11 Olan nzır bulur hzır cihnı
Haķikatde bu mir't-i şafdir
- 12 Görür eşkl-i reng--rengi insn
Temşsı bunuñ htır-gşdir
- 13 Bu kem-ter ķulları pullar getrtdim
Ķabl-ı şehr-iyr mrtecdir
- 14 Faķaķ pullarda ķaldı ba'zı noķřn
Yed-i ķudret tamma n-resdir
- 15 Ve ger fermn iderse şh-ı '
Cem'an cem' i b-reyb  merdir
- 16 Gelür her sdan emriyle nice pul
Emr'l-m 'minn fermn-ı revdir

17 Kibār 'indinde her dem avrupada

Bu pul mecmū' ası 'ālī-bahādır

[61b]

18 Hıŕūŕuyla prensler yedlerinde

Ŗarīn-i i' tibār u i' tinādır

19 Pulun yekdigere i' t̄ā iderler

Düvelce bu te' ātī mu' tenādır

20 Puluñ Avrupa'da t̄acirleri var

Ehemmiyetli bir bey' ü ŕirādır

21 Li-hāzā eyledim taŖdīme cür'et

Ki o ŕehzādegāne kīmyādır

22 Prenslerle olunca hem-dem anlar

Bu fenden baŕŕ-i resmen muŖtezādır

23 Gerü ŕalmaŖda aŖrānda hūnerde

Necābet-mend olana nā-revādır

24 İde ŕehzādegānla H̄aŖŖ ŕehī-vār

Bize lāzım olan h̄ayr du' ādır

H̄üsni

266 [Mesnevi]

Mef'ülü mefā' ilün fe'ülün

Manzûm bir mektûba cevâbdır. Façat gönderen kim oldığı ma' lûm degil.

- 1 Ey mihr-i sipihr-i mihr-bānı
Ve'y bedr-i semā-yı qadir-dānī
- 2 Ki pertev-i nazmı neşr idersin
Ki lem' a-yı neşri neşr idersin
- 3 Tenvīr-i 'uyūn ider ahibbā
Taqdīr-i füzūn ider elibbā
- 4 Hem vecde gelür kulüb-ı yārān
Olmaçda mişāl-i zerre raqşān
- 5 Her dürlü beyānīñ oldı mu' ciz
Vaşfında beyānım oldı 'āciz
- 6 Oldı iki nāmeñizde vāşıl
İtdi beni şādmān u hoş-dil
- 7 Envā' -ı teveccüh ile meşhūn
Her vech ile itdi qalbi mecnūn
- 8 Ol nāmeleri güşād idince
Güyā ki güşāde oldı gonce

- 9 Vird itmede anları zebānım
 Țayb olmadır meşām-ı cānım
 [62a]
- 10 Gūlzār-ı cihānı itdi hoş-bū
 Şīve mi? Semen mi? Gūl midir bu?
- 11 Ta^ʿ bīr-i ḥāsenle itdiñ ibrād
 Bu ḥāsen-i dād saña Ḥuda dād
- 12 Țıldıñ keremen şenā-yı fāyık
 Lākin degilim şenāya lāyık
- 13 Nazmımda yok intizām u revnağ
 Tā ketb ideyim cevāb-ı evfağ
- 14 Aldım qalem-i rekīki deste
 Yazdım varağı şikeste beste
- 15 Eyle keremen ḥaṭādan iğmāz
 Țıl luṭf iderek ğalaṭdan ı^ʿ rāz
- 16 Olduğça size müsā^ʿ id ezmān
 Ol ḥāṭır-ı dā^ʿ iyānı pürsān
- 17 Ey şād-ken-i dil-i muḥbin
 Şād ile geçe zamānıñ emīn

267 [Mesnevi]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Posta Telgraf Nâzırı Hakkında

- 1 Telgraf-hâneye telli pullı
Bir kadın gelmiş açıkca yollı
- 2 Var imiş kendi ile bir de çocuk
Orada oynayacak teller [i] çok
- 3 Bir yere koydı çocuğı nâzır
Kadına gizli yer itdi hâzır
- 4 Söyledi hem de oğacıya şaşın
Kimseyi bu oğaya koymayasın
- 5 Perde-dâra didi gizli zinhâr
Virme aşlâ gelen âdemlere bâr
- 6 Telgraf nâzırını çekdi ricâl
Kadını ol yere itdi idhâl
- 7 Bunlar olmuş kehd ise âmâde
Cünbiş itmekde iken tenhâde
- 8 Felege viridi bu hâlet hayret
Sırrı fâş itmeyeñe itdi gayret

[62b]

- 9 O çocuk telleri taḥrīk itdi
Cümle me 'mūra ḥaberler gitdi
- 10 İşi me 'mūrlar itdi mi ta' ṭīl
Nāzırı görme ki kıldı ta' cīl
- 11 Oṭaya koşdı bütün me 'mūrān
Oṭacı ḳaldı bu ḥāle ḥayrān
- 12 Ne bu ādemlere ḳāni' oldı
Ne de girmeklige māni' oldı
- 13 Girdiler ḥāşılı kim nāzır yok
Yaylı teller ile oynardı çocuk
- 14 Buldılar nāzırı tenhā yerde
Bir de yanında zen-i bī-perde
- 15 İki rüsvā-şode olmuş ḥalvet
Hem de ser-mest-i şarāb-ı şehvet
- 16 İki nā-pāk yatıyorlar yek-ten
İki nā-pāk da mekşūf-ı beden
- 17 Nāzırān şerm ile itdi ric' at
Nāzıra gelmedi aşla ḥaclet

- 18 Görmedi şimdiye dek dâ'ireler
Cem' olur nâzır ile fâcireler
- 19 İşlemez böyle işi degme denî
Nerde kaldı ide merd-i medenî
- 20 Nâzırın bu degil evvel hâli
Eylemiş sebğ-i nice emşâli
- 21 Teli çocuk beli nâzır çekdi
İşidüp nazma da şâ'ir çekdi

Hüsni

[63a]

268 [Gazel]

Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

Vaṭan Manzūmesi

- 1 Çeşmime dürr görünür şebnem-i gülzâr-ı vaṭan
Kasr-ı kayşer gibidir sāye-i dīvâr-ı vaṭan
- 2 Koysalar murğ-i ğarîbi kafes-i zer içine
Her demi her dem nâle vü güftâr-ı vaṭan
- 3 Kûy-ı dildârdan it baḥş bize ey kâşîd
Kim olur bâdi-i şâdî-i dil iḥbâr-ı vaṭan

- 4 Ref -i zülf ile binā kūşeni ‘ arz itse olur
Şām-1 ğurbet-zedegān şubḥ-1 ziyā-dār-1 vaṭan
- 5 Nā‘ il-i bāġ-1 İrem olsa bile merd-i ġarīb
Yine ḥasretle olur mā‘ il-i ezkār-1 vaṭan
- 6 Şark ile ġarbı ġarīb itse hep geşt ü güzar
Cümle büldān üzerine ider işār-1 vaṭan
- 7 Kürbet-i ğurbet ile olsa biraz zār kişi
O zamān çok bilinür kıymet ü miqdār-1 vaṭan
- 8 Kebk-i kūhī gibi rakş eyleyerek seyr eyler
Devrden olsa nümāyān dile kühsār-1 vaṭan
- 9 Kā‘ imen nāzır olur ḥ‘ āb u ḥūrı terk iderek
Ārzu-mende zuhūr eylese dīdar-1 vaṭan
- 10 Çok görülmüş ki kadem başdıġı demde vaṭana
Yüz sürer ḥākine şevk ile ḥavādār-1 vaṭan
- 11 Ḥüsni geh şevk-i ġarībi ider efzūn geh de
Tesliyet baḥş olur ḥandān iş‘ ār-1 vaṭan

269 [Gazel]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Çeşme-sār itdi dü-çeşmimi hevā-yı çeşm-i yār
Eyledi tuğyān çeşmim çeşme-sārı serm-sār
- 2 Tarfetü'l-‘ayn içre biñ ehl-i dili eyler hilāl
Çeşm-i hūn-hārı Hulāgu Hān gibidir nām-dar
- 3 Çeşm-i fettānı kıyāmetler kıparur dem-be-dem
Rūz-ı haşre eylemez şāhib-nazarlar intizār
- 4 Eylemez ‘aynü'l-ḥayāta Hüsni-i dil-ḥaste meyl
Hasta çeşminden nigāh-ı nımedir ümīd-vār

[63b]

270 [Müfred]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Ḥaqqı̄ Beg İsminde Bir Zātın Vefāt Tārīḫi

Hüsnī ḥüzn ile didim tārīḫ-i cevher-dārını
Ḥaqq ide Ḥaqqı̄ Bey'i bāğ-ı na'īm ile ber-kām

271 [Mesari]

Mefā' ilün mefā' ilün mefāçilün fe' ulün

Babasınıñ Emek-dār Ağalarından Kāmil Ağa'nıñ Vefāt Tārīhi

Haqq eyle Kāmil Ağa'nıñ yerini dār-ı Na' im

[64a]

272 [Gazel]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Ḥamsi-nāme – Nazīredir

- 1 Ḥamsiyi zann itme İstanbullı ez-cān istemez
Belki başka belde maḥşülünde rüchān istemez
- 2 Sīm-ten ḥamsiyi İstanbullı şırma çevreye
Vaz' iderken қadrine bir başka burhān istemez
- 3 İster ancak gözleri mercān gibi ḥamsileri
Baḥrden ḥalq-ı Trabzon dürr ü mercān istemez
- 4 Ḥamsi bāzārı қurılıр sāḥile çıқdığı gün
Başқа bir bey' ü şırā ol anda insān istemez
- 5 Kılçığından ayrılırken gice de parlaklığı
' Aks ider hep ḥāneler şem' -i fūrūzan istemez

- 6 Evvelâ içli tavası hâzır olsa sofrada
Baqlava börek de olsa anları cān istemez
- 7 Gāhi hamsiniñ ufağından pilāva katılır
Bu pilāv yanında yoğurt ile ayran istemez
- 8 Ba^ç zı da külde kızardup bir tarafından ekl ider
Hamsiniñ müştâkı ol dem sofrā vü hān istemez
- 9 Ba^ç zı erbāb-ı tabī^ç at hamsiyi kuş yapıdırur
Yol azığı ider āhīr zād u elvān istemez
- 10 Koğoroz unıyla hamsi pidesi a^ç lā imiş
Ekl iden yanında artık başkaca nān istemez
- 11 Ba^ç zı insān hamsi kalmaz ise şuyuna banup
Halı idüp ekl eyler ol vaqt-i āb-ı hayvān istemez
- 12 Çorbaya katılmasunda vāqi^ç oldı ihtilāf
Şey^ç-i meşkükı da vāqi^ç gibi i^ç lān istemez
- 13 Dürlüsi meşhürdür lākin hoşāb ile reçel
Olmaz artık şehri begler hamsi bühtān istemez

[64b]

273 [Gazel]

*Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün***Marpuç-zāde Şā'ir Trabzonlu Hilmî Efendi'nin Bülbul Gâzeline Nazîre**

- 1   ‘Ayân iken güle derd-i nihânîñ ey bülbul
 Fiğân ki olmadı müşmir fiğânîñ ey bülbul
- 2   Sesiñle gülşen-i dehri ser-a-ser itdiñ pür
 Cihân-ı halkı bütün ser-girânîñ ey bülbul
- 3   Şafâ-yı gül ile hoşken demiñ hazân irişüp
 Cefâ-yı hâr ile geçdi zamânîñ ey bülbul
- 4   Dirîğ-i şayfda feryād ile şitâda dağı
 Firâğ-ı gülle mürür eyler anîñ ey bülbul
- 5   Tebessüm eyledi gül h̄āba vardı nergis hayf
 Fesâne añladılar dâstânîñ ey bülbul
- 6   Gülün vişâline mağrūr olduğundan hep
 Şitâda hâr u has oldu mekânîñ ey bülbul
- 7   Harîf geldi gül ü sünbül oldu pejmürde
 Niyâm-ı kâma ço tîğ-ı zebânı ey bülbul

- 8   Ko güfte-gūyı giriftār ider seni bāga
           Kuruldı gūşe-i bāga kapanıñ ey bülbül
- 9   Şu demde şıyt-ı bülendiñle bulduñ āvāze
           Aña bir şu‘arā-yı kışşa-ğ’anıñ ey bülbül
- 10   ‘Urūc ile dıraht-ı behişte tūbā
           Fuḥūl itmede vaşf u beyānıñ ey bülbül
- 11   Ḥacīl idüp güli gül-riz-i şi‘r ile (Ḥilmī)
           Kılır sürūd ile beste dehānıñ ey bülbül
- 12   Çehār faşılta gūyādır evvel bahārda sen
           Degil anıñla revā imtiḥānıñ ey bülbül
- 13   O mīr-i nazm gibi ḥüsn-i nazmım ile (Ḥüsni)
           Çü būy-ı gül ider efşā-yı şānıñ ey bülbül

[65a]

274 [Kaside]

Mef‘ūlü fā‘ilātün mef‘ilü fā‘ilün

Ḥuzūr-ı şāhāneye taqđım idilen medḥıyyedir.

- 1   Geldi bahār oldı yine āşikār gül
           Mürğānı renk ü būy ile eyler şikār gül

- 2 K̄alb olduđı cihetle siyāh ūkūfeye
Gönderdi sünbüli çemene p̄şdār gül
- 3 H̄üy-ı cemīli cümle hıūāle ‘adīldir
Nükhetle reūk-i devħa-yı pür berg ü bār gül
- 4 H̄ulķ-ı H̄amīd-i hazret-i ‘Abdü’l-ħamīdi ħalk
Taħsinle ħaldı dehrde bī-i‘tibār gül
- 5 Güftār-ı ūhriyār gibidir laṫīf-ter
Bu vech ile cihānda ider iftiħār gül
- 6 H̄azırlamıū niūār için der-i ūbnemi
H̄ünkār-ı zer-niūār ider intizār gül
- 7 ‘Azm-i çemen ider diye evrāķını döküp
Baū-ı bisāṫ-ı āle ider ibtidār gül
- 8 Ol ūhriyār seyr-i çemen-zār eylese
Ol demde kendini ider ‘add baḫtiyār gül
- 9 Tertīb ider çiçekleri ūaf ūaf civārına
ūāhenūeh-i nümāyiū-i ümīd-vār gül
- 10 Bağlar beline top top olup bāđda kemer
‘İzz-i ħuzūra ħazır olur her nehār gül
- 11 Gülūen diken gibi görünür çemine ħaķir
Ger bezm-i ūāh-ı ‘āleme itse güzār gül

- 12 Ger ḥāk-i pāye yüz süremezse gülāb olup
Dest-i emīre vuşlata bir yol arar gül
- 13 Manzūr-ı çeşm-i pādişeh olmağ için ider
Ser levḥa-yı keşīdede ‘ arz-ı ‘ izār gül
- 14 Tuğrā-yı saltanatdaki ārāyişi görüp
Gayretten itdi şolmada āḥir qarār gül
- 15 İtmezseler bisāt-ı şeh-i ‘ āleme nişār
Hüzn ile ḥāke bereketi eyler nişār gül
- 16 Tā kim livā-yı leşkerine qarşu bī-maḥal
Açdı nihāl üzere livā-yı hezār gül
- 17 Bend eyleyüp cemī‘ ini țard itdi bāğ-bān
Bāzāra eyledi bu sebebden firār gül
- 18 Bilseydi mülki cevr ile pür-revnağ oldıgun
İtmez mi ‘ arz-ı revnağa hiç ictisār gül
[65b]
- 19 Fā’iğ görünce şa‘ şa‘ a-yı sūrı zībine
Rūyına sūr-i gülşeni itdi hişār gül
- 20 Eyler güşād-ı gonce-i âmāl-i ḥulķı kim
‘ İbret gözüyle baksa olur şermsār gül
- 21 Dillerde güller açdı ‘ ațā-yı ‘ amīmi kim
Çeşm-i ‘ umūm-ı ḥalkdadır kem-‘ ayār gül

- 22 Ol güllerin şafasını gördükçe olmada
Şad haclet ü hicâb eyler pür iħmirâr gül
- 23 Var olsun ol ħalife-i ‘âli-tebâr var
Tâ rûz-ı ħaşr-ı bâğda olduħça var gül
- 24 Hergiz bahâr-ı ‘ömri ħazan-dide olmasın
Olsun olursa kışda hemân târumâr gül
- 25 Olsun çehâr faşlı bahâr-ı şafâ-merâm
Pür-revnaħ oldığı gibi her nev-bahâr gül
- 26 Nazmım ħalursa bezm-i şehinşahda ħâr-vâr
Ĥüsni ne var ki ħâr iledir hem-civâr gül
- 27 Ol güllerin şafasına nisbetle güyyiâ
Bimâr-ı bisteri gibi şolmuş yatar gül

275 [Gazel]

Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

Ġazel

- 1 Câm-ı aħyâr ile yâr olmada mest
Şiçe-i ħatırımı itdi şikest
- 2 Gitdim elden gidiyor gördükde
O büti eller ile dest-be-dest

- 3   Leb-i mey-gūnı ile medhūşum
         ‘ Aqlını bāda virir bāde pūr-perest
- 4   Olmaz āvāze ile merd-i bülend
         Ṭablîñ āvāzı yüce pāyesi pest
- 5   Yime rūzî ğamını Hüsni gelür
         Ne ise d’āde-yi Haḳḳ rüz-ı elest

[66a]

276 [Mesnevi]

Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün

(1)Geçen gül қаşıdesinin gül mevsiminde pādişāha taḳdīm idilmesi için şā‘ir(2)tarafından baş-kātib Cevād Beg’e verilmiş o da bunu pādişāha taḳdīm itmeyi unutmuş. (3)Aradan bir müddet geçdikten sonra Cevād Beg tercümān begin herhangi bir mes’alesi (4)içün bir tāriḥ yazmasını ricā zımında gönderdiği tezkire vesīlesiyle ātīdeki manzūme (5)ve mektüb yazılmışdır.

- 1   Sa‘ ādetlü sefir iḳbāl efendim
         Şu ešnāda yine pek muḳbilim kim
- 2   Dil oldı tezkire gel şād u ḥandān
         Dil ‘ācizdir bunıñ şükrine el-ān
- 3   Denildi ‘aciz ile tāriḥ-i maṭlūb
         Degildir gerçi çendān ḥūb u mergūb

- 4 Bir ān mülkiye rüşdiye iken biz
Ber-ā-ber tercümān begle şerīkiz
- 5 İder ol günleri belki taḥaṭṭür
Bu yüzden eylerim ayrı teşekkür
- 6 Müdīr ol vaḫt ‘ Alī Efendi idi
Birinde şıñfıñ idim ben birinci
- 7 Selām olsun o eyyām-ı şebābe
Ki .....⁴⁴⁹şimdi ol demlerde ḫ‘ābe
- 8 Yine olsun selām-ı bī-nihāye
O mīr ile refīḫān-ı kirāme
- 9 Yine gelmekte diger gül zamānı
O gül levḫasınıñ taḫdīmi hānı
- 10 Kızartdım gül gibi yüzüñde yüzüm
Velī kār itmedi bir şemme sözüm
- 11 Bu yüzden kimseden itmem şikāyet
Siziñ cümleñiz itdiñiz ‘ ināyet
- 12 Beni bu baḫt-ı nā-fercām u meş’üm
Kemāl muḫarremiyle itdi maḫrūm

---

⁴⁴⁹ Bu kelime okunamamıştır.

- 13 Velâkin tâ bu ʿâlemde ki varım
Huşûl-ı kâim ile ümîd-vârım
- 14 İder elbetde ʿavn ü luṭf-ı Bârî
Mekîne bendeye de dest-yârî
- 15 Refîʿinle olun şādân u ḥurrem
Bi-ḥaḳḳın seyyid-i evlād-ı Âdem
[66b]

277 [Mesnevi]

Feʿilâtün feʿilâtün feʿilün

- 1 Ḥamd şad ḥamd yine Rabb-i Cevād
İtdi teşrîfîñ ile ḳalbi şād
- 2 Dil idi dūrî-i şūr ile ğamîñ
Cân idi ḥasret ile zâr u ḥazîñ
- 3 Şükr kim itdi dem-i hicr-i mürür
İtdiler cân u dilim kesb-i sūrür
- 4 Dirdi yârân baña ki gitdi ḥazân
Gitmedi sende olan bu aḫzân
- 5 Gelmedi şevḳ saña gelmedi bahâr
Bâğa gel gül gibi güldi işʿâr

- 6 Dir idim ki beni ılın ma' zūr
Be mücemmed-i nem el'ān mehcūr
- 7 Gül gibi nāṭıķası rengīdir
uvve-yi sāmī' ası gülçīdir
- 8 Luṭf-ı ṭab' ıyla o pākīze güher
Hep eḫibbāsını talṭīf eyler
- 9 Āṣināyān ile ol kān-ı vefā
İtme resm-i vefāyı īfā
- 10 Miṣlice evṣāf-ı güzīni ḫā'iz
' Ācizim vaṣf u beyānından ' āciz
- 11 Nev-bahārımdır onıñ dīdārı
Bezmidir cān-ı diliñ gül-zārı
- 12 Geldigi demde seferden ol zāt
Dil-i bīmāra gelir tāze ḫayāt
- 13 Dirdiler ki bu cevābıñdır raciḫ
Aṣdıķāsız olamaz dilde feraḫ
- 14 İtdiñiz ṣimdi sa' ādetle udūm
almadı ḫāṭırda ' ıyda ğumūm
- 15 Eyledim ṣimdi bahār içre bahār
Bāĝ-ı dil ṣevķ iledir pūr-ezhār

- 16 Mürğ-i ʃabʕ im dahı cūşa geldi
 ʕ Arz-ı şükranla ʃurūşa geldi
- 17 Nev-bahār⁴⁵⁰ oldu ʃazānım ancak
 Buldı şadı dil ü cānım ancak⁴⁵¹
- 18 Oldı kilc-deste-i nazmım rengin
 Bāğ-bān-ı felek eyler ğamin
- 19 Eylesün maḳdemiñi Ḥaḳḳ mesʕ üd
 ʕ Ömr ü iḳbālini kılsun maḳdūd
- 20 Her umūruñda Ḥudāvend-i muʕ in
 Luḳfunı rehberiñ itsün emin

[67a]

278 [Gazel]

Mefāʕ ilün mefāʕ ilün mefāʕ ilün mefāʕ ilün

- 1 Vefāsız dost dārātün ʕ adādan farkı var yoḳdur
 Dağal sīmiñ raşāş-ı bī-behādan farkı var yoḳdur
- 2 Görünüp şüret-i Ḥaḳḳ'dan ḥuḳuḳ ibtāl iden ʃuluñ
 Ḥaḳīḳatde gürüh-ı eşḳiyādan farkı var yoḳdur

⁴⁵⁰ El yazmasında bu kelimedden önce “yeniden” diye yazılmıştır.

⁴⁵¹ El yazmasında “ancak”dan sonra “birden” diye yazılmıştır.

- 3 Görürler işleri hep hâlişâne merd-i kâmiller
Berâ-yı hâtır ef' âliñ riyâdan farkı var yoğdur
- 4 Zamâniñ bül-fuzûlânı fuzûlî ' ad ider fazlı
Cihânda ezkiyâniñ ağbiyâdan farkı var yoğtur
- 5 Mağal seçmez semâhat kim semâdan cûş-ı bâr için
Zemîn-i şüreniñ gül-rüy-ı câdan farkı var yoğdur
- 6 Kirâma peyrev olmağ Hüsni bādî-i sa' âdetdir
Ki tıfl-ı rāh-ı ' aşkın pişvâdan farkı var yoğdur

279 [Mesari]

Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

Oğlı Hayatî için velâdet târihi târih-i mücevher
Hayatî güne geldikde hayatım tâzelendi

1297

280 [Mesari]

Mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fe' ulün

İkinci oğlı Necatî'niñ velâdet târihi
Arâyiş-i gehvâre-i i' zâz Necatî

1299

[67b]

281 [Mesnevi]

Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün

- 1 Ey sa'adet-mend mîr-i muhterem
V'ey sa'id iqbâl maqbûlü's-şiyem
- 2 Rütbeñ evlâ şânisi olmuş zihî
Az zamânda olsun evlâ evveli
- 3 Refte refte tâ nihâyet rütbeye
Vâşıl ol bi'l-izzetü'l-âfiye
- 4 Dâver-i devrân eţâl'allah be-ķâh
Ehl-i istiķķâķa eyler bezl-i câh
- 5 Müjde câhınî ki duyduĝum zamân
Fi'l-ķaķîķa ĝâyet oldum şâdmân
- 6 Eñ mühim bir maķşadım var ise ger
O da ancak olmañızdır kâm-ver
- 7 Gerçi az bu rütbe ķadr ü şânıña
'İlm ü ģilm ü ģikmet ü 'irfânıña
- 8 Lâkin eyler devr-i gerdün ân-be-ân
Ķâbilâmı câh ü iķbâle resân

- 9 Rütbeler bi'l-cümle itsün iftiḥār
Kim seniñle oldılar ʿ izzet-medār
- 10 Āferin çarḥ-ı denīye ʿ āferīn
İtmiyor sevdiklerine ʿ özr ü kīn
- 11 Gerdişi bu demde ber-vefḳ-i merām
Ehl-i istiʿ dādı eyler şād-kām
- 12 Meyli erbāb-ı kemāle bā-ḳıyās
Ġālibā eyler şehen-şehden hirās
- 13 Dilde taḥrīre o rütbe şevḳ var
Bir yer itsem serd-i şad-defter dolar
- 14 Eyledim imlān ḥavfından ḥazer
Bu varaḳ-pārem anuñçün muḥtaşar
- 15 Tehniyet gūyiye itdim ictisār
Rütbeñi itsün mübārek Kird-kār

[68a]

282 [Kıt'a]

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

Velādet-i Hümāyūn

- 1 Māh-ı burc-ı salṭanat Abdü'l-ḥamīd
Ṭoğdıđı ŧeb ŧenlik eyler bende-gān
- 2 Encüm-i ḳandiller ile zemīn
Zīnet-efzādır miŧāl-i āsmān
- 3 Bu du'āyı vird ider ḥalk-ı cihān
Pādiŧāhım çoḳ yaŧa bā-ı izz ü ŧān

283 [Mesnevi]

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

ŧā' iriñ Mekteb Arḳadaŧı Baŧ-kātib Süreyyā Paŧa Ḥaḳḳında

- 1 Bārek'allah ey vezīr-i bī-naẓīr
İtdi a' lā ŧāniñı Rabb-i Ḳadīr
- 2 Zāt-ı 'ulyāñı ŧeh-i 'ālī-himem
Mīr iken itdi müŧīr-i muḥterem
- 3 Her ne gūne luḫ iderse pādiŧāh
ŧāniñā ŧāyestedir bī-iŧtibāh
- 4 Bir kerem ḳıldı ki ŧāh-ı ḳadr-dān
Dostāniñ oldılar hep ŧād-mān
- 5 Ez-dil ü cān āŧināyān-ı ḳadīm
İtdiler ŧüḳrān-ı Yezdān-ı Kerīm

- 6   Kıldılar ol rütbe izhâr mesrûr
           Oldı mâbeyn-i ahibbañızda sûr
- 7   Rütbeñi taqđır ü taħsîn itdiler
           Birbirin tebrîk ü tebşîr itdiler
- 8   Cümlesi sâyeñde ber-vefķ-i merâm
           Az zamânda bir bir olur şâd-kâm
- 9   Bâ-ħuşûş oldı bu da‘î bî-riyâ
           Hâ‘iz-i şad şâdi vü şevk ü şafâ
- 10   Bu faķîri de şehin-şâh-ı enâm
           İtdi İstânbul rü‘ûsiyla be-kâm
- 11   Ârzü-yı beste-i ķalb-i melûl
           Buldı yümn-i maķdemi ile ħuşûl
- 12   Ĥayli dem ser-keş idi esb-i merâm
           Cevb-i dest-i ħâmeñ itdi ânı râm
- 13   İbtidâ ħâricden itdim ibtidâ
           Ġam degil luţfuñla bulur intihâ
- 14   Aldım el-ân imtiĥânla bir rü‘ûs
           Tuĥrasız ħâlinle ķalsa şad füsûs
           [68b]
- 15   Lîk ķaţ‘ iyyen ümîdim bu ki heb
           Himmetiñle eylerim ķaţ‘ -i rüteb

- 16 Senden imdād u kerem benden aleb
 avl-i eşherdir bu: ul ula sebeb
- 17 Mesned-i devletde var ol da hele
 řefa‘ ātiñle ħall olur bu mes‘ele
- 18 Tā felek dōñdükçe eyle bā-vaķār
 Evc-i a‘ lā da řüreyyā-veş ķarār
- 19 ‘ Arz-ı tebrīk ü teşekkürle ħitām
 Buldı bu manzūm ‘ arīzam ve’s-selām

[69a]

284 [Gazel]

Mef‘ūlü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün

- 1 Tecdīd idüp ķabāsını her nev-bahār gül
 Mürġāna bāġda ider ‘ arz-ı ‘ izār gül
- 2 Pāyine neşr iün der-i şebnem ħazırılıyor
 Dil-dār-ı gül-‘ izāra ider intizār gül
- 3 Ol ġonce-fem seyr-i emen-zar eylese
 Ol demde kendini ider ‘ add-ı baĥtiyār gül
- 4 Tengī-i ķalbiñ ‘ āķıbeti inbisātdır
 Dil-ĥündü oldu ħandeden encām-ı kār gül

- 5 Ādem eṣer bıraḳmalı gŭl-zār-ı ‘āleme
Dehre gŭl-ābdan ḳodı bu yādīgār gŭl
- 6 Ehl-i şafāla hemdem olan feyz-yāb olur
Dem-sāzı şabā iledir mŭşk-bār gŭl
- 7 ‘İzzet bulur teraḥḥum iden ehl-i zillete
Her ḥār-ı ḥāri itmedir der-kenār gŭl
- 8 Nā-çār terk ider vaṭanın bī-ḥuzŭr olan
Bāzāra zār-ı murġden itdi firār gŭl
- 9 Hep telḥ-kām-ı dehrede şirīn maḳāller
Devr eyler ‘andelībi virir ḥāre bād gŭl
- 10 Dā’im ḥacildir eylemeyen va‘dine vefā
Bŭlbŭl yanında şerm ile pŭr-iḥmirār gŭl
- 11 Mŭmkin degil ki gŭlden ola yek-nefes cŭdā
İtse hezār-ı zāra cefā şad-hezār gŭl
- 12 Evrāḳı az zamānda perişān olur gider
Bŭlbŭlden almış añlaşılan inkisār gŭl
- 13 Çoḳ itme renk ũ bŭy-ı cihāna ġurŭr kim
Az vaḳt içinde olmadadır tārumār gŭl
- 14 Pŭr-çin ider dikenleri bī-hŭde gerdine
Gŭlçinden ‘āḳıbet gŭrecekdir ḥasār gŭl

- 15 Hıfz-ı teniçün itmiş iken hârdan sinân
Dest-i telefden olmadı da rest-gâr gül
- 16 Hüsni muqarrer-i ‘azm bu bâğ seninçün
Gülşende penç rûz ider ancak qarâr gül
- 17 İtsem nevâ bu nazm-ı gül-efşânla bâğda
Bülbül qalır hamûş olur şerm-sâr gül

[69b]

285 [Gazel]

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Nazîre

- 1 Halka idüp ser-fürû pâyına dökme âb-ı rû
Pây-best-i qaşr-ı gurra seyl olur bir qaṭre şu
- 2 Bu muḥîṭiñ âb-ı telhine kanâ‘at eyleyüp
Câm-ı qalbe âb-ı gevher doldurur merd-i niğû
- 3 Sâde levhân dehrden ider ümîd-i âb-ı neşât
Teşne miskîñ şu şanup eyler serâbı ârzû
- 4 Zînet ü mâla faqîriñ ağızınıñ şuyı aqar
Bilmiyor mı şu gibi aqar gider bu renk ü bû

- 5   Āb-ı cūy-ı gülşen eyler h̄ār u ḥasle imtizāc
       Āteşin meşreble uyuşur ḥarīf-i nīk-ḥū
- 6   Her kerem-ver görünenden umma āb-ı ‘atıfet
       Şuyı azdır gerçi çoğdur çeşme her şehir ü kū
- 7   Hīç olmaz ise pişmānlıkla dökmez āb-ı çeşm
       Tālib olan cūybār-ı feyzi lāzım cüst-cū
- 8   Hicrden pür-ḥūn dili cānān zülāl-i vaşl ile
       Şād eyler kim iderler katı şavlet şest ü şū
- 9   Ḥāk-i rāhın būs ideriz bulmayınca lā‘lini
       Ḥāk ile cā’iz teyemmüm olmasa mā’-i vuzū
- 10   Gül-sitān-ı dehre baḥş itdi yine bir āb u tāb
       Ḥüsni nāzm-ı āb-dār-ı Ḥilmī -i⁴⁵²şirīn-gū
- 11   Gevher-i sīr-āb-ı eş‘ār ile tezyīn eyledi
       Gūş-ı ehl-i ṭab‘ı ṭab‘ı cūş idüb .....⁴⁵³

⁴⁵² El yazmasında şair tarafından “Trabzonlu Marpuçzade Ḥilmī” şeklinde not düşürülmüştür.

⁴⁵³ Bu mısradaki bir kelime eksiktir.

[70a]

286 [Kaside]

Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

Ma' ārif Nāzırı Şubhî Paşa Hakkında Medhiyye

- 1 Zihî müşîr-i ' adîmü'n-naẓîr-i pür-tedbîr
Ki rāy-ı rāstın eyler müdirān taqđîr
- 2 Ne rütbe medh olunsa sezā ki zātıdır
Nebîl hem de aşîl ü müşîr ibn müşîr
- 3 Küşāde dergeh-i vālāsı ehl-i hācātā
İder her emr-i ' asîri ' ināyeti teysîr
- 4 Eyā vezîr-i me' ālî semîr-i pāk-zamîr
Ma' al-ħicāb iderim hāl-i zārımı taqđîr
- 5 Se sāl evveli ferzend-i Ercümend Begden
Mu' allimi idi Sultānî Mektebi'nde faķîr
- 6 Hudā maşûn ide maħdûm-ı muħteremleriñiz
Zekā vü rüşd ü dehā vü kiyāset ile şehir
- 7 Naşılsa ' azl olunup bir buçuk sene müddet
Bi-lā-ma' āş-ı zarüretle oldum ' uzlet-gîr

- 8 Mu' aḥḥaren mu' allim dārü'l-mu' allimîn oldum
Lisân-ı Fârsî tedrîsine mâ' a't-taḫşîr
- 9 Terāküm eyledi toḫsan beşîñ ma' âşâtı
Yekûnı üç biñe bâliğ bu ise şey'-i yesîr
- 10 Sipâriş itmek için taşraya mu' înim yok
Ḥavâle aldı vilâyete hep şağîr ü kebîr
- 11 Kemâl-i luṭfuña itdim ḥavâle ben de kesin
Faḫîr ü bî-kese bugün de señ mu' îñ ü zahîr
- 12 Mürüvvet eyle efendim bu race tesviye kıl
Ma' âş-ı sâ'ire nisbet degil bu şey'-i keşîr
- 13 Binâ-yı 'ıyşımı seyl-i zarûret itdi ḥarâb
Meger ide anı mi' mâr-ı himmetiñ ta' mîr
- 14 Ne nâr var ne dinâr ü dirhem oldum ḥayf
Şitâda evce şettâda dirhem ü dil-gîr
- 15 Şoğukda mâ'îl olur gerçi âteşe herkes
Şoğukdur âteş fakiriñ yüzi mişâl sa'îr
- 16 Yanar mı nâr'âra bu zâr-ı dil ḥâşâ
Yem ü fâl ile sîr-âb olursa cemm-i gâfîr

- 17 Fūrūġ-ı mihr-i süḥāñdan řu māh kānūnī
Kıl ‘ aṭıfet ile kānūn-ı ḳalbimi tenvīr
- 18 Keremle sā’iri gibi nümāda dil-kerem it
Şitām ola bu şerefle bahār u şayfe-i nazīr
- 19 Niyāz-ı Ḥüsni’yi ‘ adliñle eyle ḥüsni-i ḳabūl
Ki muḥsinīne Ḥudā’dır iki cihānda muzīr

1299 senesinde yazıldığı anlaşılır.

[70b] Boştur.

[71a]

287 [Mesnevi]

Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

(Baş-kâtip Süreyyā Paşa’ya Ma‘ārif Nāzırı Münif Paşa’yı şikāyet yollu taḳdīm olunan hicviyyedir.)

- 1 Ey vezīr-i şeh-i eflāk-i serīr
Cāhıñā ġıbṭa ider çarḳ-ı esīr
- 2 Evc-i a‘lāda şüreyyā-yı felek
Rif at-ı şānıñā reşk itse gerek
- 3 ‘ Afitāb-ı keremiñ raḥşāndır
Tīre baḥtāna fūrūġü’ş-şāndır

- 4 Necm-i iqbālîñ ile hayli kesân
Oldı ser-menzil-i maqşûda resân
- 5 Şubh-ı bahtıñ olalı lem' a-nişâr
Baht-ı h'âbideler oldı bîdâr
- 6 Sâyeñizde bütün ey dâver-i dâd
Âşinâyân-ı kad' îmiñdir şâd⁴⁵⁴
- 7 Ben de ol zümredenim ey dâver
Lütfen ol bende yâr ü yâver
- 8 Kaldım eyvâh ma' ârifde ğarîb
Ne zâhr u ne mu'în ü ne qarîb
- 9 Yine kaldı bu sene hayli ma' âş
Sâl geldi baña da düşdi telâş
- 10 Geliyor vezneye her gâh nuķûd
İdiyor ğaşb-ı kesân-ı ma' dūd
- 11 Nâzır üç yüz lirayı naķden alur
Üç yüz aylıklı tehi-dest kalur
- 12 Dalķavuklar da alur mâh-be-mâh
İtdiler bizlere onlar da külâh

⁴⁵⁴ Bu beyitten sonra şair tarafından; Valide mektebinde şair Hüsni Efendi birinci/ Süreyyâ Paşa sınıfta ikinci idi şeklinde not düşürülmüştür.

- 13 Aylığı kalmadı hiç ahlâkıñ
Altı aylıkları var eşrâfiñ
- 14 Bizi nân-pāreye itdi muhtâc
Acıyıñ bizlere kim açız aç
- 15 Müslümânlar yanına zor giriyor
Girse de dürlü hakâret görüyor
- 16 Hele şarıklıya pek çok şarıyor
O muşîbet de belâsın arıyor
- 17 Otaş nâzır-ı dūnuñ her gün
Şapkalı mösyöler ile meşhūn
- 18 Ba‘zı da süsli mādâmlar geliyor
Ġayrimüslimlere aylık alıyor
- 19 Ecnebîce iki üç söz düziyor
Soñradan Türkçeye lâ –būd büziyor
[71b]
- 20 Her lisāndan biraz almış kelimât
Herkes şatma[da]dır ma‘lümât
- 21 Şad-zebān olduĠını ‘arz idiyor
Kendini ehl-i funūn farz idiyor
- 22 Bildi herkes de ki kavvāl imiş ol
Nâkış ü ecvef ü baḡḡāl imiş ol

- 23 Hîç hayır olmadı Maẓhar Beg'den
Aña siz paramı emr itmiş iken
- 24 Hâkķımı virmede ihmâl itdi
Dimek oldu sizi iĝfal itdi
- 25 Gelelim mekteb-i mülkiyemize
Orda da oldu ẓarâr bendeñize
- 26 Oranıñ var iki taḥṣîṣâtı
Besliyor ḥâṣṣeten çok zâtı
- 27 Hadden efzûn kişi olmuş menşûb
Ekşeriyetle müdüre mensûb
- 28 Cümlesi cümle-i ma' aş aldı
Dört ma' aşım benim orada ıaldı
- 29 Bunlara olma da meblâĝ maḳsûm
Ben gibi baḥt-ı siyehler maḥrûm
- 30 Dört biñi almada her mâh müdür
Beş yüz ellimi iderler te'hîr
- 31 Mekteb almaḳda mu' allim ile şân
Vâridâtı alıyor me'mûrân
- 32 Revnaḳ-ı bâĝçe bülbüller iken
Ekl ider meyvesini zaĝ u zaĝân

- 33 Dost-ı efrād yine mekteb yapıyor
Ehl-i yağma anı meksebe yapıyor
- 34 Aldı rütbeyle nişānlar hepsi
Arada nām ü nişānım mensi
- 35 Hep ma‘ āşātda nisbet yokdur
Kiminiñ az kiminiñ de çokdur
- 36 İki biñ almada ba‘ zı zimmi
Beş yüz elliyle kuluñ kalmalı mı
- 37 Virmiyorlar anı geçdim zamdan
Bu kabih işleri geçmem zemden
- 38 Şunlarıñ zulmini itdim taşvır
Görse Māni de iderdi taqdir
- 39 Şeh-i devrān-ı ‘ adālet-göster
Mülkini ‘ adl ile ma‘ mūr ister
- 40 Onlarıñ zulmüne olmaz rāzi
Şevket ü şān ile olsun bāki
[72a]
- 41 ‘ Ömr-i şāhānesi müjdād olsun
Kişveri ‘ adl ile ābād olsun

- 42 Mağşadım ğaşb ile ğaddarı iğbār⁴⁵⁵
Ni'met-i devleti itmem inkār
- 43 Bu ma'āşım la ḳanā' at iderim
Almasam da yine ḥidmet iderim
- 44 Ḥidmet-i devleti ni' met bilürüm
Belki ḥaḳḳım da ğanīmet bilürüm
- 45 Devletiñ (Ḥüsni) ḳabūli besdir
Bilmeyen şükrini pek nākesdir
- 46 Zülmi iğbār-ı diyānet şayılır
Ketmi bir nev' i ḥıyānet şayılır
- 47 Ğadri iğbāradır insāna mecbūr
' Arzımı ḳıl bu cihetden ma' zūr
- 48 Āşafa olmaya çoḳdur ğayrı
Nāzırıñ hem de müdiriñ ḥayrı
- 49 İstemem yüzlerini görmesini
Diñlemem de o yalan sözlerini
- 50 Yāver olmuş saña feyz-i Bārī
Her maḳāma olur emriñ cārī

---

⁴⁵⁵ El yazmasında bu kelimeden önce “iğbār” yazılmış, üstü çizilmiştir.

- 51 Altı biñle iki yüz aldı bu sāl
Eyle mālīyeye nāme irsāl
- 52 Var iken sen gibi bir řānlı vezīr
almam elbette tehi-dest faır
- 53 Nisbetim zātında dīrīndir
Zāt-ı devletleri de ha-bīndir
- 54 Yine her emrde ey dād-āver
Hāzreti min lehū'l-emriñdir emir
[72b]

288⁴⁵⁶ [Matla']

Fe'ūlün fe'ūlün fe'ūlün fe'ūl

(1)

Nikuhiş-ı řāh-ı Acem

Me-bāzār-ı mūrī ki dāne-keř est

Ki cān-dāred ü cān-řīrīn hoş est

Firdevsī

---

⁴⁵⁶ Bu şiir, şair Firdevsī'ye aittir.

289⁴⁵⁷ [Müfred]

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Ber-ser-i mülk-i mebād ān melek-i fermān dih

Ki Hūdārā ne-buved bende-i fermān-ber-dār

Sadī Şirāzī

290 [Kaside]

Mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Şehā devām idecegi dehā bu istibdād
Şehāne lāyık olan itmeli ' adālet-i vedād
- 2 Min istebedde bireye faḡad helek meşelen
İşitme kimi a zālīm-i yoğ kimi istidād
- 3 Himāyetiyle mükellefken ey ḡamiyetsiz
Ḥıyānetiñle ahāliye eylediñ bidad
- 4 Şerretiñle revan ḡun zümre-i iḡrar
Müşāmetiñle de ma' mureler ḡarab-ı ābād
- 5 Belā-yı tıḡıñ ile Kerbelā gibi İrān
Dū mātem itse gerek her yıl ehl-i ḡāb-ı vedād

⁴⁵⁷ Bu şiir, şair Sadī Şirāzī'ye aittir.

- 6 Figān figān figāne şalupdur illeri de
Figān u āh u nāle vü feryāda şīven-i efrād
- 7 Bigū bigū ne men-i zāt-tüst ki şerhin yoḥ
Nedir bu cevr ü fesād u nedir bu lecc ü inād
- 8 Nedir bu zulm ki tīg u tüfenk ü topuñla
‘Azāb dīde ‘ibād ü ḥarāb-dīde bilād
- 9 Ne bed-meniş ne seg-i āşnāları katla
İdüp seg-i āl ile bigānelereden istimdād
- 10 Zihī yemān kesi seg kim kayırmadan hergiz
O bī-güneh belācıklar idince şad feryād
- 11 Yatağıñ olsa be-cādur cehennemīñ kabağı
Ki yākuduñ ateş-i kahr gele şad hezār ecnād
- 12 Otağıñ olsa sezāvārıdır ki esfelde
Budağıñı kıla zaḳḳūm ağacı da evtād

Hüsni

Beyānū'l-Ḥaḳ Mecmu‘ası ‘Aded 8

(10) 15 Teşrin-i Şāni 1324

[73a] (Bu nüshada yer alan şiir, 72b nüshasında yer alan şiirin aynısıdır. Şair, bu şiiri başka bir yerden kesip, buraya yapıştırmıştır.)

[74b] (Bu nüshada yer alan şiir, 49b nüshasında yer alan şiirin aynısıdır.)

[75a] (Bu nüshada yer alan şiir, 49b nüshasında yer alan şiirin aynısıdır.)

[75b] (Bu nüshada yer alan ilk şiir, 50a nüshasında yer alan şiirin aynısının devamıdır. İkinci şiirdeki ilk üç beyit, 50a nüshasında yer alan şiirin ilk üç beyitinin aynısıdır. Şiirdeki diğer beyitler ise 50b'de yer alan beyitlerin aynısıdır.)

[76a] (Bu nüshada yer alan ilk iki beyitin aynısı, 50b nüshasında yer almaktadır. Bu nüshada yer alan ikinci şiir ise, 50b'de yer alan ikinci şiirin aynısıdır.)

[76b] (Bu nüshada yer alan şiir, 50b'de yer alan ikinci şiirin ve 51a'da yer alan şiirin aynısıdır.)

[77a] (Bu nüshada yer alan şiir, 51a ve 51b'de yer alan şiirin aynısıdır.)

[77b] (Bu nüshada yer alan şiir, 51b'de yer alan şiirin aynısıdır.)

[78a] (Bu nüshada yer alan ilk şiir, 51b'de yer alan ikinci şiirin ve 52a'da yer alan şiirin aynısıdır.)

[78a]

291 [Kıt'a]

Fe'îlâtün mefâ'ilün fe'îlün

Bu cenâb-ı Nâzımî beş yüz beyite firîb olana sühandur diyenli kaşide-i sühana:

- 1 Mihr-i ma' nâyı eyledüm tevsi'
Huld ile hem-çü ejder-i sühanım
- 2 Ser-firâz âmed! Ser-fürû idigiñ
Bu kadar şu' le-bârdur sühanım

292 [Matla]

Mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün

Çün benüm iştibâh-ı mesîrüm
 Hikmet benüm efendüm tab'ım

293 [Kıt'a]

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Huld-ı endişemdeki mûma şordımda bir geçer
 Hür u şordır tanzıla şanem naşıl danım naşıl
- 2 Pîr ü nerme ma' nî dahı uğrarsa bikr fikr uçar
 Huld-ı endişemdeki hâşiyet-i düşnâm naşıl

[78b] Boştur.

[79a] Boştur.

[80b] (Bu nüshada yer alan manzume, 45b nüshasında yer alan manzumenin aynısıdır.)

[80a] (Bu nüshada yer alan nesir, 45b nüshasında yer alan “Eşvâk u ezvâk” isimli nesirin aynısıdır.)

[81b] (Bu nüshada yer alan nesir, 45b ve 46a nüshalarında yer alan “Muhaşşıla” isimli nesirin aynısıdır. Bu nüshada yer alan “Mâşâ-allah Kâne” isimli kaside ise, 46a’da yer alan kasidenin aynısıdır.)

[82a] (Bu nüshada yer alan şiir, 46a’da yer alan 6, 7, ve 8. beyitlerin, devamındaki beyitler ise 46b’de yer alan 9,10,11 ve 12. beyitlerin aynısıdır.)

[82b] (Bu nüshada yer alan şiir, 46b nüshasında yer alan şiirdeki 13, 14, 15 ve 16.beyitlerin ve 47a'da yer alan şiirdeki 17,18 ve 19. beyitlerin aynısıdır.)

[83a] (Bu nüshada yer alan şiir, 47a'da yer alan şiirdeki, 20, 21, 22, 23, 24 ve 25. beyitlerin aynısıdır. Bu nüshada yer alan son beyit ise 47b'de yer alan 26.beytin aynısıdır.)

[83b] (Bu nüshada yer alan şiir, 47b'de yer alan 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 ve 34. beyitlerin aynısıdır.)

[84a] (Bu nüshada yer alan şiir, 48a'da yer alan şiirin aynısıdır.)

[84b] (Bu nüshada yer alan şiir, 48a'da yer alan 42 ve 43. beyitlerin, 48b'de yer alan 44, 45, 46, 47 ve 48. beyitlerin aynısıdır.)

[85a] (Bu nüshada yer alan şiir, 48b nüshasında yer alan şiirin devamıdır. Şair, 48b'de yer alan 48. ve 49. beyitlerin arasına 85a nüshasında farklı olarak bu beyiti eklemiştir; "Ders elinden öyle bir çâk-ı girîban ben miyim /İşbu tenden dâmânım hem girîbânım nasıl".)

[85b] (Bu nüshada yer alan şiir, 48b'de yer alan şiirdeki, 49, 50, 51, 52, 53 ve 54. beyitlerin aynısıdır.)

[86a] (Bu nüshada yer alan şiir, 48b'de yer alan şiirdeki, 55, 56 ve 57. beyitlerin aynısıdır.)

SONUÇ

Her sanatçı yaşadığı dönemin zihni yapısından etkilenmektedir. Yaşadıkları dönemdeki sosyal, siyasal ve kültürel alanda meydana gelen değişimler, sanatçılar üzerinde olumlu veya olumsuz tesirler bırakmıştır. Tüm bu unsurlar, sanatçıların kaleme aldıkları eserlere de yansımıştır. XIX. ve XX. yüzyılın önemli şairlerinden birisi olan Hafız Yusuf Cemil Ararat da yaşadığı dönemin zihni yapısından etkilenerek bunları şiirlerine yansıtmıştır.

Dönemin önemli âlimlerinden birisi olan Hafız Yusuf Bey; 1879'da İstanbul, Kınalıada'da doğmuştur. Arkadaşları arasında “*Hafız Yusuf*” ve “*Hafız Bey*” diye tanınmıştır. Şair, Etyemez'de Kamer Hatun İlkokulu, Aksaray Valide Rüştüyesi ve Heybeliada'da bulunan Bahriye Rüştüyesi gibi okullarda öğrenim görmüştür. Ayrıca Ahmet Rıza ve Giritli Muhtar Bey gibi dönemin önemli mektupçularının bilgilerinden de yararlanmıştır. Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilen şair, bu dillerde şiirler yazarak bunları başarılı bir şekilde Türkçeye çevirmiştir.

Memuriyet hayatı boyunca altı serasker ve on Harbiye Nazırı'nın özel kalem müdürlüğünü yapmış olan Hafız Yusuf Bey, emekli olduktan sonra İstanbul Kapalıçarşı'da bir naturacılık (cam elmasçılığı) dükkânı açmıştır. “*Nahiv Özü*”, “*Müşkilât-ı Fuzûlî*”, “*Kur'an-ı Kerim İçin Çiçekli Elifbe*”, “*Arûz'a İtiraz*” ve “*Lâmiyetü'l-Arab*” adlı eserlerin sahibi olan şair, İstanbul'da vefat etmiştir.

Bu çalışmada Türk Tarih Kurumu'nda yer alan ve demirbaş numarası Y635 olan el yazma eser incelenmiş, transkripsiyonlu metin hâlinde hazırlanmıştır. Metinde yer alan şiirlerin nazım şekilleri, vezinleri, kafiye ve redifleri tespit edilmiştir. Ayrıca şiirler muhteva bakımından ele alınarak başlıklar hâlinde tasnif edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda elde edilen bilgileri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hafız Yusuf Cemil Ararat'a ait el yazma eser; 10 kaside, 5 murabba, 2 muhammes, 1 tardiye, 1 tahmis, 46 gazel, 32 mesnevi, 25 rübâ'i, 3 tuyuğ, 90 kıt'a, 18 nazm, 23 matla, 28 müfred, 4 mısra, 1 manzume ve 4 nesirden oluşmaktadır.

Başka bir nüshası bulunmayan Y635 demirbaş numaralı el yazma eserde toplam 288 şiir, 1 manzume ve 4 nesir yer almaktadır. El yazma eserde Hafız Yusuf Cemil Ararat'a ait toplam şiir sayısı 217, nesir sayısı ise 2'dir. Ayrıca şaire ait gazellerin beyit sayıları ve kaç şiirde kullanıldığı tablo hâlinde gösterilmiştir. Yine şiirlerde kullanılan vezin kalıpları ve kaç şiirde kullanıldığı da tablo hâlinde tasnif edilmiştir.

Transkripsiyonlu metinde Hafız Yusuf Bey'in şiirleri dışında, sevdiği ve etkilendiği şairlerden; Çizmeci-zâde Hüseyin Hüsnî, ve Adanalı Hayret Efendi'nin de şiirleri yer almaktadır. Bu şairler dışında; dönemin önemli devlet adamlarından birisi olan Reşid 'Âkif Paşa ve Kelîm, Sa' dî, Mütenebbî, 'Ubeyd, Rahmer, Bî-dil, Hamdî, Mevlânâ, Ziya Paşa, Firdevsî, Sadî-i Şirâzî gibi şairlerin de şiirleri yer almaktadır. Hafız Yusuf Bey'in, bu şairlerden bazılarının şiirlerini tercüme ettiği görülmektedir.

Hafız Yusuf Bey, şiirlerinde ağırlıklı olarak din ve tasavvuf konularına, atasözleri ve deyimlere yer vermiştir. Şairin, şiirlerinde ve kaleme aldığı birkaç nesirde bu konular dışında dönemin dikkat çeken önemli olayları, önemli şahsiyetleri, günlük sıradan olaylar, doğa ile ilgili unsurlar vb. gibi farklı birçok konuya değindiği görülmektedir. Bunlara örnek verecek olursak şu şekildedir:

Şairin şiirlerinde yer verdiği dönemin önemli olayları içerisinde; 26-27 Aralık 1939'da Erzincan'da meydana gelen 7. 9 büyüklüğündeki deprem yer almaktadır. "Sadme-i Kübrâ (En büyük sarsıntı)" başlığını verdiği şiirinde; bu depremde yaşanan can ve mal kaybından bahsetmiştir (G.82). Bunun dışında, Bağdat'ta yaşanan veba salgınından ve bu salgının şehirdeki birçok insanı helâk ettiğinden de bahsetmektedir (161/1). Dönemin önemli demiryollarından biri olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Konya'dan Bağdat'a ulaşmak için 1903 yılında yapımına başlanan 1600 km uzunluğundaki Bağdat Hattı'ndan da bahsetmektedir. Şair, bir şiirinde bu hattın öneminden ve dönemin önemli güçleri içerisinde yer alan İngiltere ve Rusya'nın çıkarlarına nasıl ters düştüğünden bahsetmiştir (T.203/4).

Bunların dışında önemli tarihî eserlerden biri olan Efes Harabeleri hakkında bilgi vermiştir (M. 220). Ayrıca üç ilahi din tarafından önemi büyük olan ve tarih boyunca birçok devlet tarafından fethedilmeye çalışılan Kudüs'ten de bahsetmektedir. Yaşadığı

dönemde bu şehirde, Yahudiler tarafından bayram yapılmasından dolayı duymuş olduğu üzüntüyü dile getirmiştir (T.203/9). Bunun dışında dönemin önemli şahsiyetleri içerisinde yer alan Mehmet Âkif Ersoy, Yaman Dede (Diyamandi), Süleyman Süleymangil, Ömer Rıza Doğrul, Mahmud Şevket vb. gibi pek çok kişinin ölümüne tarih düşürmüştür.

Hafız Yusuf Bey'in tüm şiirlerini ele aldığımızda yalnızca bir şiirinde (G.62/7.) “*Cemil*” mahlasını kullandığı görülmektedir. Bunun dışında yedi şiirinde (7/5, 9/8, 24/7, 174/17, 176/17, 195/12, 213/23) “*Hafız*” ismini ve bir şiirinde (177/4) “*Yusuf*” ismini kullanmıştır. Şiirlerinde yer verdiği ayet, sure ve hadislerden yaptığı alıntılar ve metinde yer alan Arapça ve Farsça birkaç şiiri onun bu dilleri çok iyi bildiğini göstermektedir.

Hafız Bey'e ait; “Nârînlâ kavuşdı nûra gönlüm / Söndürme şu yakdığıñ çerâğı” (G.55/12) beyti ile XVI. yüzyılın önemli şairlerinden birisi olan Fuzûlî'nin “Merhem koyup onarma sinemde kanlu dağı/ Söndürme öz elünle yandurduğun çerâğı” beyti arasındaki benzerlik Hafız Yusuf Bey'in Fuzûlî'den son derece etkilendiğini göstermektedir.

Hafız Yusuf Bey, şiir ve nesirlerinde günümüzde kullanılmayan ur-, ir-, ol, işbu, kim vb. gibi Türkçe kelime ve eklere yer vermiştir. Şiirlerinde genel olarak açık, sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.

Aruz ölçüsüyle şiirler kaleme alan şair, yalnızca bir şiirinde (Mu.56) 11'li hece ölçüsünü kullanmıştır. Bu durum Hafız Yusuf Bey'in halk şiirine yaklaşma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. Aruz ölçüsüne uydurmak için bazı şiirlerde Türkçe kelimeleri “*n'ola*”, “*n'olur*” şeklinde kullanmıştır. Ayrıca bir şiirinde (G.1/11) “*imamıñ*” kelimesindeki Arapça kelime ve vezne uygun Türkçe söyleyiş dikkat çekmektedir.

Hafız Yusuf Cemil Ararat şiirlerinde çoğunlukla zengin kafiye kullanılmıştır. Bunun yanında tam ve yarım kafiyelerin de kullanıldığı görülmektedir. Şair, şiirlerinde kafiye ve redifleri ahengi sağlamak amacıyla kullanmıştır. Metinde kullanılan redifler şu

şekildedir; “görünür”, “hacet yok”, “eyledim”, “gönülden gönüle”, “başka başkadır”, “beñzedirim”, “feyziñde”, “es̄ir-i ızıtırāb”, “açar”, “olur”, “oldum” “hazan”, “gönlüm”, “kerem”, “gül”, “zamane”, “aşkı kim añlar kimiñle söyleşelim” vb.dir. Görüldüğü üzere redifler genellikle Türkçe kelime ve fiillerden oluşmaktadır.

Şiirleri nazım şekilleri, vezin ve kafiye bakımından ele alındığında birkaç şiiri haricinde Hafız Yusuf Bey’in başarılı bir şair olduğu görülmektedir. Hafız Yusuf Bey, *Hayrettin Karaman, Ahmet Kahraman, Mahmud Esad Coşan, Bekir Topaloğlu, M. Nazif Şahinoğlu* ve *Uğur Derman* gibi önemli şahsiyetlere dersler vererek yetişmelerinde büyük katkılar sağlamıştır. Yapmış olduğumuz bu çalışma; Hafız Yusuf Bey’in hayatı, sanatı eserleri ve kaleme almış olduğu şiirleri ile Türk Edebiyatı’na katkıda bulunan önemli şairlerden birisi olduğunu ortaya koymaktadır.

MUHTEVA DİZİNİ

A. Din

I. Allah (Allah, Hudâ, Feyyâz-ı ezel, Hakk, Hâlik, Kerîm, Rahman, Rahim, Vâhid-i zülcelâl, Mevlâ, Gufrân, el-Kahhar, el-Fahhar, Gaffer'allah, Bârî, Dâver, Rabb, Yezdân, Kird-kâr, Tanrı, İlah, Hudavend-i mu'în): 5/21, 10/6,7, 23/1, 24, 10/7,10, 12/2,15, 23, 24, 14/6, 19/3, 27/4, 28/8, 29/ 18, 20, 24, 31/1, 37/2, 45, 41/1, 49/1, 2, 58/2, 61, 62/7, 65/ 17, 18, 29, 66/1, 2, 67/ 5, 68/1, 78/1, 2, 83/6, 84/2, 7, 8, 9, 28, 83/ 7, 84/22, 87/2, 88/8, 91/2, 114, 132/4, 142/ 12, 145/29, 147/8, 148/7, 13, 25, 152/1, 153, 172/4, 175/2, 176/8, 15, 19, 181/13, 182/1, 190, 195/ 13, 200/4, 201/11, 12, 14, 202/6, 203/1, 9, 204, 206/2, 212, 213/1, 12, 14, 24, 25, 217, 224/31, 48, 45, 253/2, 3, 255/4, 16, 276/14, 277/1, 19, 20, 281/15.

II. Melekler: 56/1, 63/2, 97/1.

1. Azrail: 40/2, 70.

2. Cebrâil (Rûhü'l-emîn): 116.

III. Kitaplar (Ümmü'l- kitab, Kur'an): 6/4, 16/5, 43/2, 44, 65/29, 84/3, 142/1, 202/1, 204/1, 8, 13, 14, 20.

IV. Ayet, Sure ve Hadisler:

1. Ayet ve Sureler (Ali İmran Suresi, Bakara Suresi, En'am Suresi, Fatiha Suresi, Fatır Suresi, Felak Suresi, Kıyamet Suresi, Mü'min Suresi, Necm Suresi, Rahman Suresi, Rum Suresi): 29/5, 20, 27, 65, 82/15, 17, 86/2, 87/2, 88/8, 142/6, 45, 172/10, 179/22, 196/2, 204/ 14, 19, 207/ 4, 220/14, 15.

2. Hadisler: 55/9, 212.

V. Peygamberler:

1. Hz. Muhammed: 68/2, 153, 204/4, 9, 212.

2. Hz. İbrahim (Halîl'ullâh): 4/4.

3. Hz. İsâ (Mesih): 5/1, 125/1.

4. Hz. Süleyman: 5/23, 148/17, 213/6.

5. Hz. Mûsa: 58/2, 70, 201/9, 59, 145/18, 148/12, 201/8.

6. Hz. Yakup: 64/3, 119/2.

7. Hz. Yusuf: 59, 64/3, 65/18, 119/2.

VI. Ehl-i Beyt (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin): 115/1.

VII. Diğer Dini Kavramlar:

1. **Ezan:** 153.
2. **Kible, Kible-gâh:** 12/3, 224/27.
3. **Namaz:** 1/11.
4. **Günah (Kubh):** 1/18, 117/1.
5. **Kıyamet Günü, Mahşer, Haşr:** 12/35, 29/25, 32, 64/4, 66/2, 80/3, 82/11, 88/3, 97/1, 2, 142/44, 195/13, 220, 232, 254, 269/2.
6. **Ahiret:** 119.
7. **Kabir (Mezar):** 1/19, 24/3, 5, 82/6, 88/3, 107/8, 219/3.
8. **Cennet ve Cehennem:** 12/22, 20/5, 55/13, 115/5, 131/1, 137/3, 143/3, 163/4, 171/5, 213/1, 219/1, 2, 220/9.
9. **Kader, Levh-i Mahfuz:** 2/3, 9/3, 21/4, 28/6, 174/5.
10. **Müslüman, Gayr-ı Müslim, Ümmet, Kâfir:** 4/5, 10/9, 11/12, 29/18, 54/9, 57/3, 188, 287/15, 18.
11. **İman:** 1/10, 4/5, 20/3, 54/8, 55/9, 142/13, 171/3.
12. **Ka'be:** 5/21.

B. Tasavvuf

1. **Şeyh, Rind, Salik, Zâhid:** 4/3, 7/3, 12/5, 43/2, 65/28, 77/1, 78/2, 194/1, 212.
2. **Vahdet-i Vücûd, Vahdet:** 4/3, 11/6, 20/1, 4, 171/1, 4.
3. **Fenâ:** 12/1, 26/2, 72, 159/2, 161/2, 164/4, 210, 219/8, 220/8.
4. **İstiğna:** 168.
5. **Tevhîd:** 3/2, 20/4, 171/4.
6. **Tecellî:** 62/6, 146/4.
7. **Vuslat, Vasl:** 28/8.
8. **Hayret:** 145/23.
9. **Mâsivâ:** 205.
10. **İhlâs:** 12/33.
11. **Zâhir:** 194/2.
12. **Eren, Ârif:** 35, 141, 146/3.
13. **Takvâ:** 141.

C. Atasözleri ve Deyimler:

1. **Ağzını açmamak:** 223.

2. Ağzını bıçak açmamak: 84/26, 145/2.
3. Ağızdan çıkan söz, yaydan çıkan ok gibidir: 162/1
4. Ağzının suyu akmak: 285/4.
5. Akli başında olmak: 101.
6. Akla kararı seçmek: 84/13.
7. Ayağına kapanmak: 140.
8. Bağına basmak: 138/1.
9. Bağı yanık: 107/7, 118.
10. Başa çorap örmek: 203/10.
11. Başkaldırmak: 40/2.
12. Can evi: 131/1, 142/5, 21.
13. Cür'et etmek: 65/31.
14. Çiğneyip geçmek: 192.
15. Dert ortağı: 137/6.
16. Diş bilemek: 42/11.
17. Dokuz doğurmak: 111.
18. El vermek: 15.
19. Gözü gönlü açılmak: 145/10.
20. Göz göre göre: 81/3.
21. Göz göz olmak: 163/2.
22. Gözden irak olan gönülden de irak olur: 4/3.
23. Gün yüzü göstermemek: 39/2.
24. Haddini bilmezlik: 65/32.
25. Kaldırım mühendisi: 119/4.
26. Kan ağlamak: 24/2.
27. Kulağı delik: 145/14.
28. Küplere binmek: 194/3.
29. Lafı ağızına tıkmak: 165.
30. Metelik vermemek: 72.
31. Nabzını yoklamak: 1/12.

32. Nutku tutulmak: 42/2.
 33. Pençesine düşmek: 138/2.
 34. Saman altından su yürütmek: 151/2.
 35. Söz dinlemek: 65/31.
 36. Şeref vermek: 203/3.
 37. Taş çıkartmak: 14/4.
 38. Taş yürekli: 55/2.
 39. Temel atmak: 54/9.
 40. Yaraya tuz basmak: 179/8.
 41. Yüzü kalmamak: 203/9.
 42. Ucu dokunmak: 215.

Ç. Doğa

I. Bağ ile İlgili Unsurlar

1. **Gülistan, Gülzâr, Bağ-zâr, Bağ:** 1/2, 5/6, 9, 24/1, 5, 82/17, 83/5, 107/6, 128, 145/28, 160/1, 175/8, 202/8, 277/5, 11, 18.
 2. **Bostan:** 5/3.
 3. **Çemen:** 5/7.
 4. **Lâle-zâr:** 5/4.

II. Çiçekler

1. **Yasemin (Yâsemen, semen) ve Şebboy (Şebbû):** 5/4.
 2. **Ukhuvan:** 5/5.
 3. **Sünbül (Sümbül):** 5/6, 128, 145/25.
 4. **Nergis:** 5/7.
 5. **Gül (Verd):** 5/6, 9, 13, 7/4, 12/8, 24/1, 4, 5, 48/4, 54/6, 55/3, 84/7, 93/2, 107/8, 113, 115/3, 144/2, 4, 145/28, 201/15, 210, 220/3, 277/5, 7, 276/9.
 6. **Gonca:** 5/12, 65/14, 93/2, 115/1, 137/5, 144/3, 6.
 7. **Erguvan:** 24/6, 115/3.
 8. **Lâle:** 107/8, 115/3.
 9. **Kerbelâ Çiçeği:** 115/1.

III. Ağaçlar:

1. **Çam Ağacı:** 1/19, 53/3.

2. Hurma Ağacı: 142/23.

3. Servi: 1/19.

4. Zakkum Ağacı: 290/12.

IV. Hayvanlar

a. Kuşlar: 82/8, 138/2, 219/2.

1. Bülbül (Andelib, Hezar): 7/4, 115/2, 123, 142/20, 144/3, 164/1, 172/10, 220/15.

2. Tûtî (Papağan): 65/12.

3. Kumru: 56/2, 3.

4. Şahin: 56/2.

b. Dört Ayaklılar, Böcekler ve Kelebekler

1. Arslan: 211.

2. Sivrisinek (Meges): 150/1, 220/11.

3. Mûr: 179/19.

4. Pervâne (Kelebek): 20/1, 56/5, 171/11.

c. Akarsular

1. Göksu: 143/1.

ç. Rüzgârlar

1. Bâd-ı Sabâ: 5/1, 29/11, 51, 119/1, 224/1.

2. Poyraz: 1/6.

3. Karayel: 1/6.

D. Doğal Afetler

1. Deprem: 82.

E. Kozmik Unsurlar

1. Felek: 24/2, 28/6, 29/6, 53/4, 54/7, 57/3, 72, 142/ 10, 41, 176/2, 3, 11, 18, 195/8, 201/4, 203/10, 211, 213/21, 277/18.

2. Yıldızlar (Nücûm, Necm, Encüm): 4/4, 58/1, 143/10, 160/3, 282/2.

3. Gezegenler

a. Mihr (Güneş): 10/1, 19/1, 27/3, 28/4, 41/1, 54/13, 55/5, 80/2, 84/10, 111, 142/9, 148/9, 160/2, 164/5, 174/7, 14, 176/13, 201/1, 203/7, 204/6, 15, 291/1.

b. Mah (Kamer): 10/1, 11/4, 35, 58/1, 2, 143/13, 195/10, 202/5, 203/7, 204/6, 15, 219/15.

F. Değerli Taşlar

1. Elmâs: 5/13, 20/3, 6, 128, 171/3, 6.

2. Yâkût: 5/13, 9/6, 128.

G. Hastalıklar: 134.**1. Hastalık isimleri**

a. Tâun (Veba): 161/1.

I. Sosyal Hayat

1. Mûsiki: 1/5, 5/11, 12, 62/1, 121/1, 2, 123, 132/2, 147/12, 219/6.

a. Mûsiki Aletleri

b. Ney: 132/1.

İ. Mekânlar**1. Ülkeler**

a. Türkiye, İspanya, Rusya, İsrail: 40/1, 2, 184/3.

b. Filistin: 203/8.

2. Şehirler

a. İstanbul: 18/1.

b. İzmir: 18/1, 220/1.

c. Ankara: 119/3.

ç. Kudüs: 203/9.

d. Sıfâhan (İsfahân): 176/15, 213/5.

e. Ken'an İli: 187, 195/10.

f. Bağdâd (Darü's-selâm): 161/1.

H. Semtler, İlçeler ve Diğer Yerler

1. Bâyezid Merkez Kiraathanesi: 27.

2. Sarıyer: 83/3.

3. Beşiktaş: 83/3.

4. Kanlıca: 118.

5. Erenköy: 119/1.

6. Çengelköy: 183.

7. Kadıköy İskelesi: 170.

8. Harem İskelesi: 170.

9. Bağ- İrem: 65/3, 174/11, 213/18.

I. Yol

1. Demiryolu

a. Bağdat Hattı: 203/4.

İ. Tarihî Eserler: 220.

J. Kişiler

1. Padişahlar

a. Sultan Abdülhamid: 174/9, 202/7, 203/2, 9.

b. Diğer Osmanlı Padişahları (Osman Bey, Orhan Bey, I. Murad, I. Bayezid, Çelebi Mehmed, Fatih Sultan Mehmed, II. Murad, Yavuz Sultan Selim, II. Mahmud): 203/2.

2. Efsânevi Şahsiyetler

a. Ferîdûn: 32, 174/8.

b. Cem: 132/3, 174/15.

c. Nemrûd: 150/1.

ç. Diğer Efsânevi Şahsiyetler (Cengiz Han, Hulâgû Han, Timurlenk, Kanlı Neron, Firavun, Yezîd): 213/12, 219/3, 176/17, 185/1.

3. Şairler ve Yazarlar

a. Nef'î: 12/25.

b. Nedîm: 142/28.

c. Mehmet Âkif Ersoy: 41/1, 2, 142/1, 2, 34, 45, 175/7.

ç. Eşref Edip (Fergan): 41/2.

d. Şair Neyzen Tevfik: 132/1, 4.

4. Mutasavvıflar

a. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: 68/1.

b. Diyamandi (Yaman Dede): 20/5, 6, 171/1, 2, 3, 5.

5. Diğer Önemli Şahsiyetler

a. Süleyman Süleymangil: 83/1, 7.

b. Kasım Gülek: 151/1, 152, 153, 154/1.

c. Giritli Ahmed Muhtar Efendi: 65/2, 11, 24, 25, 26, 176/11.

ç. Eşref Sencer Kuşçubaşı: 48/6.

d. Ömer Ali Bey: 84/10, 18.

e. Bay Ahmed:18/3.

f. Uğur Bey: 126/2.

g. Ömer Rıza Doğrul: 175/9.

h. Mahmud Şevket: 206/2.

ı. Karşlı Mehmed Ağa: 217.

K. Sevgili, Âşık, Rakip (Ağyar)

1. Sevgili (Mâşuk, Meh-cebîn, Mâh, Nûr, Melek, Cânân, Perî, Gonca): 5/2, 17/1, 21/2, 51, 54/5, 56/4, 61, 63/5, 76, 77/2, 81/1, 95, 108/2, 116, 117, 124/1, 137/5, 177/1, 2, 178/1.

2. Âşık: 12/7, 28/7, 8, 34/2, 56/6, 106/2, 107/3, 132/1, 205, 213/2.

3. Rakip (Ağyar): 57/4, 177/1.

KAYNAKÇA

- Ahışhalı, R. (2008). *Ruûs*, İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 272.
- Aksoy, H. (1995). *Esrar Dede*, İslam Ansiklopedisi, C.11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 432.
- Aksoy, H. (2007). *Neyzen Tevfik*, İslam Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 72-73.
- Akkuş, M. (2006). *Nef'i*, İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı s. 523.
- Alper, H. (2008). *Ruhü'l-emin*, İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 216.
- Altınova, M. (2018). Klasik Türk Şairlerinin Dilinden Kudüs ve Mescid-i Aksa, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 139.
- Armutlu, S. (2010). *Şem'u Pervâne*, İslam Ansiklopedisi, C. 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 495.
- Arslan, D. (2019). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Aktarlarda Satılan Papatya Türlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma, *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 28, s. 2, S. 54.
- Ateş, S. (2000). *İhlas*, İslam Ansiklopedisi, C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 535.
- Aydın, A. (2017). Şair Tezkirelerine Göre Osmanlı'nın Unvanlı Şehirleri, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, S. 7, s. 38.
- Aydın, A. (2018). *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, 1. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 2-3.
- Aydın, D. U. (2013). Osmanlı'nın Son Dönemi'nde Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatına Genel Bir Bakış, *Istanbul Journal of Social Sciences*, S.4, s. 2.
- Batuk, C. (2006). *Nemrud*, İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 554.
- Bedir, M. (2010). *Sünnet*, İslam Ansiklopedisi, C. 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 150.

- Bilgi, Z. (2017). *Bayezid Devlet Kütüphanesi Müdürü Kedili Kütüphane'nin Bilge Hafız-ı Kütübü İsmail Saib Sencer Ayaklı Kütüphane*, 1. Baskı, İstanbul: Mihrabad Yayınları.
- Birişik, A. (2002). *Kur'an*, İslam Ansiklopedisi, C. 26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 383.
- Bulut, H. İ. (2012). *Ümmet*, İslam Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.119.
- Ceyhan, S. (2011). *Tecellî*, İslam Ansiklopedisi, C. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 241.
- Ceyhan, S. (2013). *Vüsûl*, İslam Ansiklopedisi, C. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 143.
- Coşan, M. E. (2017). *Tarihi ve Tasavvufi Şahsiyetler*, 5. Baskı, İstanbul: Server Yayınları, s.7.
- Çalışkan, M. (2016). Lamiyetü'l-Arab'ın İlk Türkçe Tercümesi, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, S. 16, s. 5-6.
- Çavuşoğlu, M. (1991). *Baki*, İslam Ansiklopedisi, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 537.
- Demirkazık, H. İ. (2009). *18. Yüzyıl Şairi Mustafa Fennî-Divan*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, C.2.
- Demirli, E. (2012). *Vahdet-i vücûd*, İslam Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.431.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 24. Baskı, Ankara: Akaydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2011). *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, 1. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dönmez, İ. K. (2013). *Zâhir*, İslam Ansiklopedisi, C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 85.
- Dursun, A. (2015). Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Sözlü Hukuk, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, C. 8, S. 38.
- Durmuş, İ. (2003). *Mecnun*, İslam Ansiklopedisi, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 277.

- Düzdağ, M. E. Okay, M. O. (2003). *Mehmed Akif Ersoy*, İslam Ansiklopedisi, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 320.
- Elmalı, H. (2019). M. Nazif Şahinoğlu Hocamın Ardından, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 42, s.181-183.
- Erdem, H. (1989). *Ahmet Muhtar Efendi, Girişli*, İslam Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 105-106.
- Ertan, T. F. (2014). *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Fırlalı, E. R. (1997). *Hasan*, İslam Ansiklopedisi, C. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 282.
- Fırlalı, E. R. (1998). *Hüseyin*, İslam Ansiklopedisi, C. 18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 518.
- Gökhan, A. & Arçavuş, D. (2018). Hâfız-ı Şîrâzî ve Âb-ı Hayât, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, S. 1, s. 114.
- Gönel, H. (2010). Divan Şiirinde Sevgiliye Dair, *Turkish Studies*, 5(3), s. 215.
- Harman, Ö. F. (2000). *İrem*, İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 443.
- Harman, Ö.F. (2000). *İsa*, İslam Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 465.
- Harman, Ö. F. (2013). *Yed-i beyza*, İslam Ansiklopedisi, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı, s. 376.
- Işık, E. (1995). *Fatiha Suresi*, İslam Ansiklopedisi, C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 252-25.
- İz, M. (1990). *Yılların İzi*, 2. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kahraman, A. (1991). *Ararat Yusuf Cemil*, İslam Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 332.
- Kalyon, A. & Kalyon, F. (2016). *Adanalı Hayret Efendi Şehrayin ve Sıhr-i Beyan*, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, s.11.
- Karacan, T. (2008). *Sabit*, İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 349.
- Karabulut, M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, s. 50.

- Karabulut, K. (2005). 11 Teşrin-i Sani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi*, S.27, s. 325-326.
- Karahan, A. (1988). *Adanalı Hayret*, İslam Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 353.
- Kılıç, Ü. (2013). *Yezid I*, İslam Ansiklopedisi, C. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 513-514
- Kodaman B. (2007). Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış, *SDU Fen Edebiyat F. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, s. 12-14.
- Korkmaz, R. (2013). *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000 El Kitabı*, 8. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kurnaz, C. (1996). *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2006). Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler, *Bilig Dergisi*, S. 38, s. 1.
- Lewis, B. (2017). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 9. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi, s. 71.
- Lugal, M. (2003). *Necati Lugal*, İslam Ansiklopedisi, C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 218.
- Meriç, C. (2004). *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 110.
- Mermer, A. & Deniz S. vd. (2016). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, 13. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 561.
- Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 59.
- Öngören, R. (2012). *Tasavvuf*, İslam Ansiklopedisi, C.42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 308.
- Öngören, R. (2010). *Şeyh*, İslam Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 50.
- Öz, M. (2013). *Zakkum*, İslam Ansiklopedisi, C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı s. 108.
- Özcan, N. Çetinkaya, Y. (2006). *Musiki*, İslam Ansiklopedisi, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 261.
- Öztay, O. H. (2020), Osmanlı Siyasal Hayatında Basının Rolü: 19. Yüzyıl Örneği, *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, S. 6 (29), s. 238.

- Pala, İ. (2006). *Türk Edebiyatı*, İslam Ansiklopedisi, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 555.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 24. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Polat, E. (2011). *Eşref Edip Fergan'ın Hayatı Eserleri ve Edebî Kişiliği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Sevinç, M. (2017). Klasik Türk Musikisi'nin Temel Sözlerinden Neyde Basit Göçürme (Şed) Teknikleri, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C. 6, s. 614.
- Seyyid, E. F. (2007). *Nil*, İslam Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 122.
- Satıcıoğlu, H. (2020). Batkent'de (Kırgızistan) ve (Batman'da (Türkiye) Ters Lale Efsaneleri, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, S. 9, s. 423-424.
- Suvağci, İ. (2011). Klasik Türk Şiirinde Hz. Muhammed, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 2, s. 60.
- Şahin, H. (2013). *Yaman Dede*, İslam Ansiklopedisi, C. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 311-312.
- Şahiner, N. (2002). *Kuşçubaşı Eşref Sencer*, İslam Ansiklopedisi, C. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 471-472.
- Şimşek, T. (2015). Mehmed Âkif'in Poetikası, *A.U. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 105 (120), s.117.
- Tanrıkorur, C. (1988). *Acem*, İslam Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 321.
- Türkmen, Z. (2003). *Mahmut Şevket Paşa (1856-1913)*, İslam Ansiklopedisi, C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 384.
- Uludağ, S. (1995). *Erenler*, İslam Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 294.
- Uludağ, S. (1991). *Arif*, İslam Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 361.
- Ulutaş, N. & Süphandağı, İ. (2013). Medrese-Tekke Çatışmaları Ekseninde Rind ve Zahid Tipleri, *M. Ş.U Yayınları (1)*, 2. Baskı, s. 565.
- Uzun, M. İ. (1994). *DOĞRUL, Ömer Rıza*, İslam Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.489-492.

- Varlık, N. (2011). *Tâun*, İslam Ansiklopedisi, C. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 175.
- Yazıcı, T. (1995). *Feridun*, İslam Ansiklopedisi, C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 396.
- Yazır, E. H. (2002). *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, İstanbul: Merve Yayınları, s. 604.
- Yavuz, Y. Ş. (2001). *Kader*, İslam Ansiklopedisi, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 58.
- Yavuz, Y. Ş. (2007). *Peygamber*, İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 257.
- Yeniterzi, E. (2015). Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 15, s. 323.
- Yeşilbağ, S. (2019). Muhibbî Dîvânı'nda Değerli Taşlar, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 22, s. 22.
- Yıldırım, İ. (2016). Hayret Efendi'nin II. Abdulhamid Han'ın Tahta Çıkışına Dair Bir Methiyesi: Mirat-ı Bedayi Mesnevisi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 251.
- Yıldırım, İ. (2002). Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, s. 315.
- Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, 10. Baskı, İstanbul: Excellence Publishing.
- Yüksel, M. (1993). *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri (Osmanlı Dönem)*, Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, C. 1, s. 263.

Elektronik Kaynaklar:

- Ahmet Kahraman, “Bir Yıldız Kaydı Hocam Hafız Yusuf Cemil Ararat”, 24.12.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/ararat2.html> adresinden erişilmiştir.
- Bekir Topaloğlu, “Trabzon Seyahati”, s.48; 21.11.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/ararat25.html> adresinden erişilmiştir.
- Bekir Topaloğlu, “Hâfız Bey Hakkında”, 21.11.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/ararat22.html>, adresinden erişilmiştir.
- Didem Dizdaroğlu, *Boğaziçi İskele Meydanları-Anadolu Kavağı ve Rumeli Kavağı Meydanlarının Rekreatif Potansiyellerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek

Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mayıs 2005, s.85; 30.05.2020 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/47232286-Bogazici-iskelemeydanlari-anadolukavagi-ve-rumelikavagi-meydanlarinin-rekreasyonel-potansiyellerinin-degerlendirilmesi.html> adresinden erişilmiştir.

Doğukan Bozkurt, *Kahve ve Kahvehanenin Tarihi*, Akademik Tarih Aylık Blog Dergisi, Yüksek Lisans Tez, İstanbul, 2019, s. 4-7; 30.05.2020 tarihinde <https://www.akademiktarihtr.com/wp-content/uploads/2019/02/Osmanl%C4%B1-da-Kahve-ve-Kahvehanenin-Tarihi.pdf> adresinden erişilmiştir.

Esra Öner, Gevheri Divanı'nda Kuşlar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, S.1/5, s.567; 06.06.2020 tarihinde https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/oner_esra.pdf, adresinden erişilmiştir.

Hakan Kutluay, “Çam Ağacının Türleri ve Özellikleri Nelerdir?”, 04.06.2020 tarihinde <https://www.makaleler.com/cam-agacinin-turleri-ve-ozellikleri-nelerdir> adresinden erişilmiştir.

Hayrettin Karaman, “Yusuf Cemil Hoca”, s. 23; 21.11.2019 tarihinde <http://nesilvakfi.org.tr/yusufararat/arat12.html> adresinden erişilmiştir.

Hüseyin Gökçekuş & Ceren Barlas vd., *Doğal ve İnsan Kaynaklı Afetler, Sonuçları ve Afet Yönetimi*, Yakın Doğu Üniversitesi, 2018, s. 3; 27.05.2020 tarihinde <http://www.iusarc.org/wp-content/uploads/2018/06/Do%C4%9Fal-ve-%C4%B0nsan-Kaynakl%C4%B1-Felaketler-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-ve-Afet-Y%C3%B6netimi.pdf> adresinden erişilmiştir.

İlhan Haçin, 1939 Erzincan Büyük Depremi, Sivas, 2014, S. 88; 27.05.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/675865> adresinden erişilmiştir.

Lokman Taşkesenlioğlu, *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler*, 2016, 29.07.2020 tarihinde, https://www.researchgate.net/publication/312829609_Sair_Nedim adresinden erişilmiştir.

Meral Balcı, *Bir Siyasetçi Portresi: Kasım Gülek Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1905-1996)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,

İstanbul, 2006, s. 19, 30-32; 14.12.2019 tarihinde <https://katalog.Marmara.edu.tr/eyayin/tez/T0052666.pdf> adresinden erişilmiştir.

Murat Çağlayan, Beşiktaş'ın 19. Yüzyıldaki Kentsel Dönüşümüne Bir Bakış, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2020, S. 5/1, s. 34; 30.05.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1208762> adresinden erişilmiştir.

Mustafa Karabulut, Mehmet Âkif Ersoy Hayatı, Şahsiyeti ve İstiklâl Marşı, s. 1-2; 16.08.2020 tarihinde http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mustafa_karabulut_istiklal_marsi_mehmet_akif_ersoy_02.pdf adresinden erişilmiştir.

N. Neşe Kemiksiz, Filistin Sorunu, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 2016, C. 11, S. 1; 29.05.2020 tarihinde http://www.akademi_kortadogu.com/belge/ortadogu_21makale/nese_kemiksiz.pdf adresinden erişilmiştir.

Recep Şentürk, Türkiye’de Fıkıh Düşüncesi Temsilcisi Hayrettin Karaman (D.1934-), s. 4202; 21.11. 2019 tarihinde https://www.academia.edu/35266047/Tu_rkiyede_f%C4%B1k%C4%B1h_du_s_u_ncesi_temsilcisi_Hayrettin_Kaaman_D_1934 adresinden erişilmiştir.

Serkan Boğaç Yılmaz, “*Gelmiş Geçmiş En Acımasız Liderler*”, 22.08.2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gelmiş-geçmiş-en-acımasız-liderler-molatik-4962/?Sayfa=2> adresinden erişilmiştir.

Sıdika Tamtürk & Bayram Bayraktar, Osmanlı İmparatorluğu’nda Efes Harabeleri’nin İngiltere’ye Götürülmesi Üzerine Bazı Düşünceler, *İzmir Democracy University Social Sciences Journal*, İzmir, 2019, s. 52-53; 29.05.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/751713> adresinden erişilmiştir.

<http://balikesirtarihkultur.blogspot.com/2015/05/mutasarrif-omer-ali-beyin-balikesirde.html>, 21.07.2020 tarihinde erişilmiştir.

<https://www.haberler.com/parayla-sanat-ogretilemez-11393015-haberi/>, 12.12.2020 tarihinde erişilmiştir.

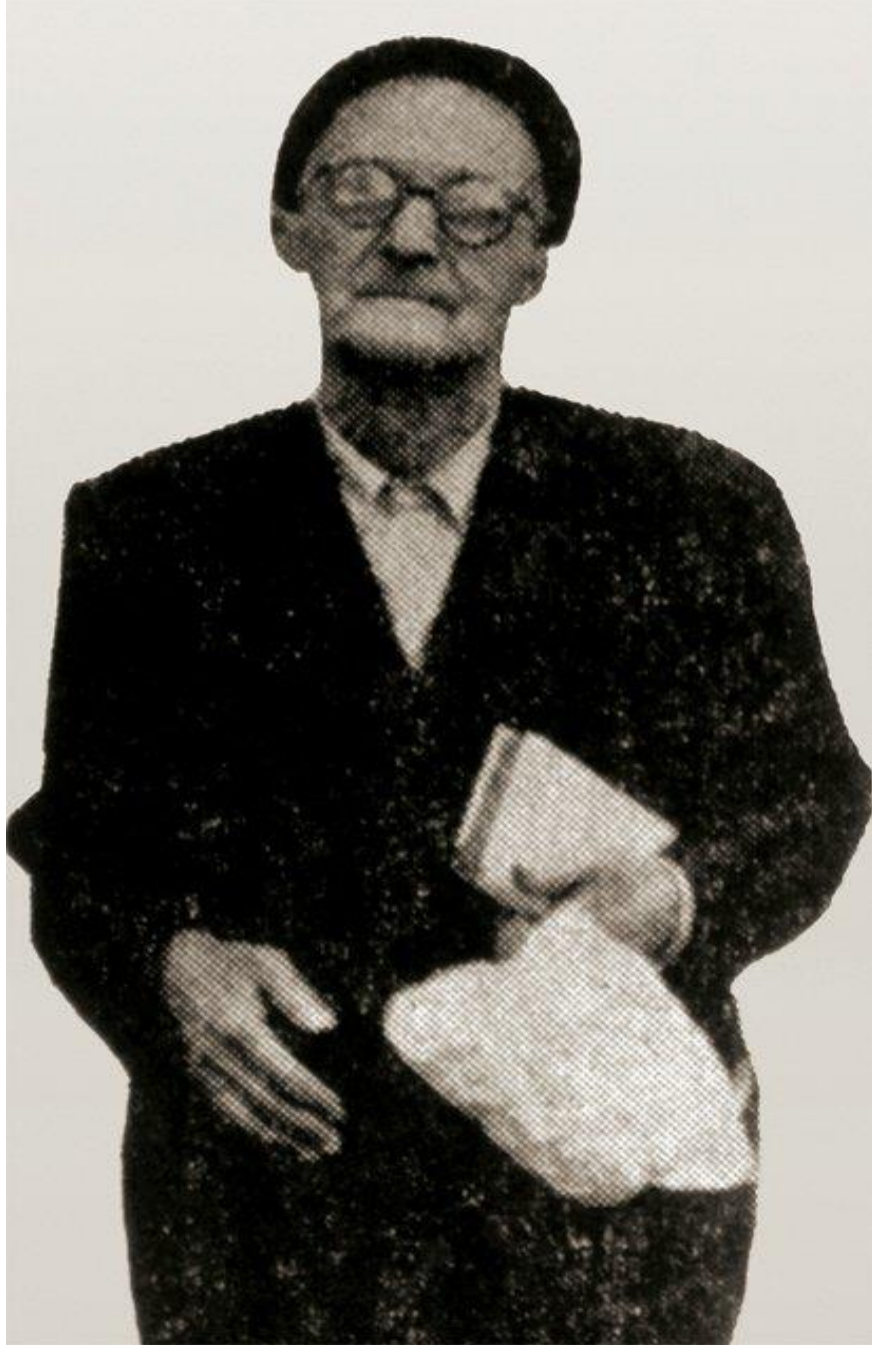
<https://www.haksozhaber.net/prof-dr-m-nazif-sahinoglu-hoca-vefat-etti-05669h.htm>,
20.12.2019 tarihinde erişilmiştir.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/m-ugur-derman>, 23.12.2019 tarihinde
erişilmiştir.

[https://sariyergazetesi.com/2014/kultur-sanat/sariyerin-ismi-ve-tarihi-hakkinda-merak-
edilenler-31054](https://sariyergazetesi.com/2014/kultur-sanat/sariyerin-ismi-ve-tarihi-hakkinda-merak-edilenler-31054), 30.05.2020 tarihinde erişilmiştir.

“*Hezel*”, <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 28.08.2020 tarihinde erişilmiştir.

<https://www.yeniakit.com.tr/biyografi/bekir-topaloglu> 20.12.2019 tarihinde
erişilmiştir.

EKLER**Fotoğraf 1. Hafız Yusuf Cemil Ararat**

Fotoğraf 2. Hafız Yusuf Cemil Ararat ve Annesi

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Burcu BEKİROĞLU

Doğum Yeri ve Tarihi: Osmangazi /BURSA /26.02.1992

Medeni Hali: Bekâr

Yabancı Dil: İngilizce

E-posta: burcuyune61@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise: Sinop Atatürk Lisesi

Lisans: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / 2016.

Yüksek Lisans: Kastamonu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı / 2020.